

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН
ЦЕНТР БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКИХ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ КРАСЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРИ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

26 КВІТНЯ 2019 р.

м. МАРІУПОЛЬ

ПІД ЗАГ. РЕД. К. В. БАЛАБАНОВА

МАРІУПОЛЬ
МДУ
2019

УДК 94(477)(063)
У 45

Головний редактор: **К.В. Балабанов**, ректор Маріупольського державного університету, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, доктор політичних наук, професор, Почесний Генеральний консул Республіки Кіпр в Маріуполі.

Головна редколегія: **О.П. Реснт**, член-кореспондент НАН України, д.і.н., професор, заступник директора Інституту історії України НАН України; **В.Ф. Лисак**, д.і.н., професор кафедри МВ та ЗП, декан історичного факультету МДУ, **В.М. Коробка**, доцент кафедри історичних дисциплін; **В.С. Волониць**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **В.О. Забавін**, старший викладач кафедри історичних дисциплін; **Ю.В. Коробка**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **С.В. Новікова**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **Н.І. Романцова**, к.і.н., доцент кафедри філософії та соціології; **С.В. Тарасов**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **Н.Ф. Шипік**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін.

Відповідальний редактор: **В.М. Романцов** д.і.н., професор, завідувач кафедри історичних дисциплін.

Затверджено на засіданні кафедри історичних дисциплін (протокол № 10 від 16.04.2019 р.).

Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету

Маріупольського державного університету (протокол № 10 від 17.04.2019 р.).

УДК 94(477)(063)
У45

Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 26 квітня 2019 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова.
– Маріуполь: МДУ, 2019. – 200 с.

У збірнику представлено наукові матеріали, що включені до програми Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна у світовому історичному просторі». В ньому висвітлюються різні аспекти української історії та культури як складової всесвітньої історії, актуальні проблеми міжнародних відносин.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, магістрантів і всіх тих, хто цікавиться питаннями історії, культури, зовнішньої політики України, історичного краєзнавства, а також міжнародними відносинами нашого часу.

В сборнике представлены научные материалы, включенные в программу Всеукраинской научно-практической конференции «Украина в мировом историческом пространстве». В нем освещаются различные аспекты украинской истории и культуры как составляющей всемирной истории, актуальные проблемы международных отношений.

Для ученых, преподавателей, аспирантов, студентов, магистрантов и всех тех, кто интересуется вопросами истории, культуры, внешней политики Украины, исторического краеведения, а также международными отношениями современности.

The abstracts presents the scientific articles included in the proceedings of the All-Ukrainian research conference «Ukraine in world historical space». It highlights various aspects of the Ukrainian history as a part of the global history as well as the acute problems in Ukraine's foreign policy and foreign affairs.

The abstracts are meant for students, scientists, instructors and those seeking their masters' and scientific degrees as well as for those who really care for the contemporary Ukraine's history, culture, foreign policy, foreign affairs and country studies.

© Маріупольський державний університет, 2019
© Історичний факультет, 2019

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

БАЛАБАНОВ КОСТЯНТИН ВАСИЛЬОВИЧ, ректор Маріупольського державного університету, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, доктор політичних наук, професор, Почесний Генеральний консул Республіки Кіпр в Маріуполі.

РЕЄНТ ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ, заступник директора з наукової роботи, завідувач відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України.

БУЛАТОВА ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА, перший проректор Маріупольського державного університету, доктор економічних наук, професор.

ТРОФИМЕНКО МИКОЛА ВАЛЕРІЙОВИЧ, проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки).

ЛИСАК ВІКТОРІЯ ФЕОФАНІВНА, декан історичного факультету Маріупольського державного університету, доктор історичних наук, професор.

СИВАК ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА, заступник декана історичного факультету Маріупольського університету, кандидат педагогічних наук, старший викладач.

РОМАНЦОВ ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ, завідувач кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету, доктор історичних наук, професор.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

НЕСКОЛЬКО ОБЩИХ ЗАМЕЧАНИЙ ОБ ИНФОРМАЦИОННОЙ АГРЕССИИ КРЕМЛЯ НА ПРИМЕРЕ УЧЕНИЙ «ЗАПАД-2017» И «ВОСТОК-2018»

Сазонов В.

Одной из основных составляющих гибридной войны являются операции информационно-психологического влияния. Цель этих информационных операций в рамках гибридной войны – воздействие на целевые аудитории и манипуляция сознанием и воздействием на эмоции людей. По сути, Кремль использует невоенные элементы гибридной войны, в том числе информационную войну [17, с. 308–328], распространяя фейки и в медиа [23: с. 28–71; 10], дезинформацию и теории заговоров [40: с. 301-315], применяя в качестве средства для манипуляции и соцмедиа [19]. Однако гибридная война Кремля далеко не всегда использует «мягкие» и невоенные методы и порой проявляется в виде военной агрессии, и такой пример использования военной силы мы видим в Украине [12; 27; 21].

Также одним из «видов» влияния Кремля является вмешательство в демократические процессы стран Запада, например, в процесс выборов. Таких примеров не так уж и мало – вмешательство Кремля в выборы президента США в 2016-м, в выборы французского президента в 2017-м, Brexit [29], и т. д., а также в т. н. референдум в Каталонии в 2017-м [38].

Ещё одним рычагом давления в политической и в информационно-психологической сферах являются военные масштабные учения, проводимые Кремлем. Это своего рода «игра мускулами», рассчитанная во многом на запугивание соседей, их дезориентацию [36].

Несмотря на постоянные заявления МИДа Беларуси и Российской Федерации, что учения «Запад 2017» несли сугубо оборонительный характер и не были предназначены для агрессивных действий [33; 24], в эти заверения на Западе почти никто не поверил. И тому был ряд причин: российская агрессивная внешняя политика, московские угрозы соседним странам, военное вторжение в Грузию в 2008-м и в Украину в 2014-м, воинственная риторика политической элиты РФ, масштабные военные учения «Запад-2017», проводимые с 2009-го совместно с Беларусью с целью демонстрации военной силы и проигрывание сценариев войны со странами НАТО, а также постоянная дезинформация в контексте военных учений (в том числе ложные данные, манипуляции с цифрами военнослужащих и военной техники, участвовавших в учениях «Запад»). Всё это и ряд других факторов никак не способствовали возникновению доверия к «миролюбивым» заявлениям Кремля [36].

Учения «Запад-2017» использовались Москвой с многоцелевым подходом: 1) проигрывание возможных агрессивных сценариев военного конфликта со странами НАТО – такими как Балтийские страны и Польша; 2) синхронизация совместных действий белорусской и российской армий; 3) более тесная привязка Минска к Москве и очередное напоминание Минску о доминирующем положении Кремля в регионе; 4) устрашение соседей, то есть информационно-психологическая составляющая учений была крайне важна [15; 32: с. 3].

Учения «Восток-2018» имели похожие цели что и «Запад-2017», хотя они еще были нацелены и на дальневосточную и тихоокеанскую целевые аудитории – Японию, и в какой-то мере на Китай, но также на США, и НАТО, и тот же Запад, которому старались показывать, что Россия может провести учения (а также и в случае чего и напасть) как с Запада, так и с Востока. Создавался посыл, призванный показать мощь России и её готовность к нападению со всех фронтов. Однако, во время учений «Восток-2018», в отличие от учений «Запад-2017», Российская Федерация афишировала напрямую военную силу, в тис числе и большое количество военнослужащих и военной техники, которые были задействованы в учениях «Восток-2018» [25], акцентируя на том, что это крупнейшие военные учения с 1981-го года, когда СССР проводили учения «Запад-81»:

«Военные учения «Восток-2018», которые пройдут с 11 по 15 сентября в Сибири и на Дальнем Востоке, станут крупнейшими с 1981 года. Об этом заявил министр обороны Сергей Шойгу в ходе рабочей поездки в войска Центрального военного округа. В масштабных маневрах, получивших международный статус, примут участие около 300 тыс. военнослужащих, 36 тыс. танков, БТР и других машин, больше 1 тыс. вертолетов, самолетов и беспилотников» [26].

Так же, как и во время учений «Запад-2017», так же и во время учений «Восток-2018», российские СМИ высмеивали Запад и НАТО, который якобы нагнетает ситуацию и разводит необоснованную панику связи с учениями «Восток-2018» [1].

Целая плеяда разных тем и нарративов была связана с разного рода страхами и опасениями, которые якобы имеются в странах Европы в сфере безопасности, в частности, в странах Балтии и в Польше — т. е. опасения эти были связаны с совместными российско-белорусскими учениями «Запад 2017» [30; 31: с. 200–233]. По сути, это было связано с вероятностью российской военной угрозы. Для нагнетания страха и панических настроений на Западе (особенно в странах Балтии, в Украине и в Польше) российскими и пророссийскими СМИ постоянно показывались разные видеоматериалы, писались разные статьи и штамповались «новости» и фейки, делались т. н. репортажи о непреодолимой мощи российских вооруженных сил, особенно в контексте учений «Запад-2017», но также это делалось во время учений «Восток-2018». Кроме того, постоянно обсуждались и раскручивались разные страхи и опасения стран Балтии, Польши и стран Запада в связи с российской угрозой, в частности угрозой возможного военного вторжения [36].

Польшу и страны Балтии российская пропаганда пыталась выставить излишними паникерами, а параллельно этому Москва пыталась сеять страх среди жителей этих стран, а также ее политической элиты [13].

Обыгрывались разные темы и спектр пропагандистских сообщений и нарративов был весьма внушительным. А делалось это с целью — посеять среди восточноевропейской аудитории ужас, страх, панику перед российскими военными учениями и возможным военным вторжением в Европу. Одна из тем связанных со страхом была тематика русофобии и дискриминации русских в странах Балтии, в НАТО и на Западе шире, которую Кремль использует и раскручивает в своих информационных манипуляциях уже годами. Тут надо отметить, что на эту тему постоянно делаются массивные информационные атаки со стороны российских пропагандистских СМИ. Вот, к примеру, Андрей Баранов и Елена Афонина в своей статье «Прибалтийская русофобия и её истоки» [2], изданной в Комсомольской Правде 8-го апреля 2016-го года, мусолят избитую тему русофобии в странах Балтии. Авторы пишут в следующем пропагандистском ракурсе: «Тем не менее, мы должны признать, что именно страны Балтии выступают этаким полигоном русофобии. Именно отсюда часто идут самые такие человеконенавистнические в отношении нашей страны» [2; см. о русофобии 9; 18]. Также постоянно поднималась избитая уже тема национализма и нацизма в странах Балтии, где кремлевская пропагандистская машина, используя ложную информацию, пыталась выставить в очередной раз страны Балтии в качестве маленьких злобных нацистских стран [8], и для этого пропагандистский канал Baltnews.ee (Baltnews.ee принадлежит медиа-концерну «Россия сегодня») использовал фейки и в том числе «экспертное мнение» некоего Михаила Демурина:

„Известный российский политический аналитик и публицист Михаил Демуринов полагает, что ответом на попытки НАТО героизировать «лесных братьев» — бандитов, орудовавших в послевоенной Прибалтике — мог бы стать фильм о борьбе, которую вели с бандитизмом органы НКВД. Также, по мнению эксперта, необходимо не просто систематизировать архивные данные о преступлениях террористов из числа «лесных братьев», но и придать этому массиву фактов общественно-эмоциональное звучание“ [8].

По-разному обыгрывали в российских СМИ и тему возможного российского вторжения в страны Балтии и даже на территорию Польши, в том числе довольно часто поднимали тему

уязвимости коридора Сувалки, а также раскручивали тематику различных страхов среди стран НАТО (особенно стран Балтии) в связи с возможной российской агрессией:

«Другая важная составляющая — жёсткий контроль над границей, необходимый для того, чтобы в случае открытой войны с Россией попытаться не допустить создания сухопутного коридора из Белоруссии в Калининград. Согласно сценарию натовцев, если Россия сможет захватить коридор, группировка, находящаяся в Литве, Латвии и Эстонии, окажется отрезанной от своих европейских союзников по альянсу (за исключением морского и воздушного сообщения) [6].

Довольно много и часто акцентировали внимание и на том, что Российская Федерация пытается лишь ответить на якобы угрозу, исходящую от агрессивных НАТО и США, но при этом также российские СМИ часто заостряли внимание целевой аудитории на мощи российских ВВС, в частности на стратегических бомбардировщиках Ту-160 [4], на новейшем оружии (гиперзвуковые ракеты и т. п.), большом количестве танков, бронетехники и людских ресурсов, имеющиеся в распоряжении Кремля.

Обыгрывались (а часто вообще измышлялись) и другого рода страхи и опасения, связанные с Россией и с российской угрозой — например, что в Эстонии якобы царит сильный страх перед агрессивным Путиным и его жаждой мщения за якобы погибшего когда-то в Эстонии отца, которого немцам якобы сдали эстонские коллаборационисты. В этой статье полно ложной информации и фейков, к тому же она содержит ряд грубых фактических ошибок — начиная хотя бы с того, что Вторая мировая война закончилась в 1945-м, а немецкие войска покинули Эстонию осенью 1944-го года, а В. В. Путин родился в октябре 1952-го года, да и отец Путина вовсе не погибал в Эстонии и т. п. Однако, пропагандистский месседж, содержащий ложные данные и измышления, был в тональности нагнетания страха: «К тому же Эстония должна бояться Путина сильнее остальных, подчёркивает Цахкна. Ведь, как сообщает WikiLeaks, в Таллине полагают, что у главы Кремля Владимира Путина есть с Эстонией «личные счёты» [7].

В статье также делали ударения на боязни жителей Таллинна перед Путиным и его мстостью: «Дело в том, что русский по имени Путин — вероятно, отец нынешнего президента России, — сражался во времена Второй мировой войны в Эстонии в тылу германских фашистов. «Немцам его сдали эстонские крестьяне, после чего он бежал и был при этом ранен», — говорится в американской депеше, опубликованной на сайте WikiLeaks. Многие в Таллине опасаются, что эта история будет долгое время отягощать отношения двух стран» [7].

Кроме того, в статье было использовано старое, советское написание Таллинна — Таллин, в чем явно прослеживается имперское самосознание путинской России. В подобном духе можно найти публикации и в других подконтрольных Кремлю СМИ, в той же печально известной Комсомольской Правде, основанной еще в 1925-м году большевиками и в которой во время Холодной войны многие корреспонденты были связаны с КГБ и ГРУ. В одной статье в связи с учениями «Запад 2017» Комсомольская Правда обращает особое внимание на существующие в Эстонии страхи, связанные с империалистической и агрессивной политикой Москвы [14].

Во многих прокремлевски настроенных изданиях массивно внедрялись идеи о непреодолимой мощи и непобедимости российских вооруженных сил, в частности это делалось во время учения «Запад-2017» и «Восток-2018» [11], но также до и после завершения учений. Например, показывались видео с участием огромного количества военной техники и вооружения, а сами учения представлялись в очень агрессивной тональности, при этом постоянно твердили о огромной мощи и непобедимости нового сверхтехнологического российского оружия, у которого якобы нет аналогов в мире [22; 20].

Все это имело двоякую цель, и эти информационные операции были проведены как для внутренней, так и для внешней аудитории. Это значит: для россиян показывалось какая сильная и мощная их Россия, какой у нее славный флот и какая авиация, и какие быстрые и

ракеты, повторяя постоянно, что Россию все боятся, а значит уважают и даже боятся аж в НАТО [5]. Для внешней, т. е. иностранной аудитории все это делось с целью запугивания — т. е. хотели вызвать страх, панику и дезориентировать эту целевую аудиторию. Для примера возьмем видеоматериалы и статьи, связанные с прошедшими учениями «Восток-2018».

На принадлежащем Минобороны России канале TV Zvezda громко бахвалились тем, что военные учения «Восток-2018» были самыми масштабными военными учениями в истории России после окончания Холодной войны. Более того, их сравнивали с масштабными учениями «Запад-81», с которых и начинается «репортаж» об учениях «Восток-2018». Видео репортажа с учений «Восток-2018» начинается не с самих учений «Восток-2018», а с показа тысяч танков и другой военной техники, использованных во время учений «Запад-81» в 1981-м году, а ведущий передачи приступает к своей речи, со вступительными воинственными словами классического пропагандистского посыла:

«Когда в первый раз видишь эту удивительную панораму» — говорит ведущий, постепенно нагнетая очень эмоциональную и агрессивную тональность: — «то невольно задаешься вопросом, а это что всё реальные танки? Это настоящая бронетехника!? Разве это не монтаж!? Отвечаем: нет!!! Тут все по-настоящему!!! Эти кадры были сняты в 1981-м году на учениях «Запад-81»! В то время наша, тогда еще советская армия, находилась на пике своей мощи и эти учения стали крупнейшими в истории Союза!!! Более 100 000 военнослужащих приняли в них участие!!!» [35].

Таким образом, посыл данного видео более чем очевиден — он заключен в том, что учения «Запад-2018», еще более масштабные чем «Запад-81», который тогда на Западе всех так напугал, а значит учений «Восток-2018» следует бояться даже еще больше. Так прослеживается и другой пропагандистский посыл о том, что Россия восстановила свою военную мощь, и не только восстановила, но и стала еще сильнее чем когда-либо ранее в советскую эпоху:

«Восток 2018» — это 300 тысяч военнослужащих, 36000 единиц бронетехники, больше тысячи самолетов – об этом масштабном военном действии писали журналисты всего мира, наблюдая за происходящим с трибун. Однако для «Военной приемки» организаторы предоставили уникальную возможность погружаться в эпицентр учебных боев. Так, на главном этапе маневров, проходящем на полигоне Цугол, съемочная группа находилась в сотне метров от условной линии фронта. Поэтому у зрителей «Звезды» есть уникальная возможность увидеть сражение изнутри точно так же, как видит его солдат из своего окопа. Кроме того, «Военная приемка» показывает эксклюзивные кадры военного лагеря Народно-освободительной армии Китая, где побывал ведущий программы, а также знакомит с новейшими образцами военной техники, которые впервые были испытаны пусть и в условном, но все же в бою. Наконец, в этом фильме подведены первые итоги маневров «Восток-2018» [34].

TV Zvezda и раньше распространяла подобные панические настроения и нагнетала страхи, используя в качестве угроз и запугивания пропагандистские видеоматериалы о мощном вооружении РФ, о большом количестве военнослужащих и военной техники, при этом часто прибегала к тактике высмеивания НАТО и стран Запада. Это делалось, когда Россия вторглась в Украину и после, а также во время учений «Запад 2017» [35], и не только. Откровенная пропаганда военной тематики, военной угрозы соседям и также игра «военными» мускулами — это то, что мы видели во время учений «Восток 2018» и «Запад 2017», хотя в случае с учениями «Запад», Российская Федерация делала это не столь явно и откровенно, вероятно, из-за ограничений по использованию количества военнослужащих и военной техники, которые исходят из Венского договора [37]. А вот на Дальнем Востоке этот документ не имеет юридической силы и посему во время учений «Восток-2018» Кремль в открытую показывал свою военную мощь, более того, пытаясь искусственно создать эффект при помощи пропаганды, что вооруженные силы Российской Федерации еще гораздо более мощные и ужасающие чем есть на самом деле.

Все военные учения, которые Россия проводила при путинском режиме носили информационно-психологический компонент, особенно же явно это прослеживается при таких обширных военных манёврах как «Запад» или «Восток».

Таким образом, можно утверждать, что традиция запугивания военными учениями восходит к советскому прошлому России, когда СССР проводил масштабные военные учения «Запад», и в этом случае арсенал Кремля и его методология почти не изменились.

Цели Кремля при проведении учений «Запад-2017» и «Восток-2018» состоят во многом именно в том, чтобы напугать, чтобы посеять семена страха на Западе, особенно в странах Балтии, в Польше и в Украине. Москва хочет подорвать единство евроатлантического региона, исказить или разрушить архитектуру безопасности Запада, прибегая для этого к асимметричным действиям, поскольку слабый экономический потенциал, технологическое отставание от Запада и ряд других серьёзных проблем не позволяют Кремлю делать это открыто.

Но также Кремль поставил себе ещё целью консолидировать россиян вокруг путинского режима (особенное это было важно Кремлю в преддверии выборов президента РФ в начале 2018-го года), воссоздав старый нарратив эпохи царизма и советской эпохи о том, что «Россия — осажденная крепость», вокруг которой сплотились враги в лице Запада. Кремль постоянно воспроизводит и тиражирует идею о том, что Россию и Путина все боятся, а значит, уважают, а значит все вынуждены считаться. Исходя из пропагандистского лозунга эпохи Третьего рейха «пушки вместо масла» Москва неустанно твердит своему народу и том, что военный потенциал страны восстановлен, и империя встает с колен и это в условиях экономической отсталости, рецессии, западных санкций против России, а также в условиях нарастания и углубления в России экономическо-социальных и демографических проблем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Азадовский, Л. 2018. Запад нагнетает ужас перед российско-китайскими учениями «Восток-2018». RuBaltic.Ru, 3.9.2018, <https://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/20180903-zapad-nagnetaet-uzhas-pered-rossiysko-kitayskimi-uchenyami-vostok-2018/> (последнее посещение 11.10.2018).

2. Баранов, А.; Афолина, Е. 2016. Прибалтийская русофобия и её истоки. – Комсомольская Правда. Северная Европа, 08.04.2016. <<https://www.kompravda.eu/radio/26511/3531281/>> (последнее посещение 19.03.2019).

3. Baltnews 2017a. Эксперт: доктрина «советской оккупации» стран Балтии служит оправданием дискриминации русских, http://baltnews.ee/in_russia/20171103/1016409027 (последнее посещение 20.9.2018).

4. Baltnews 2017b. Защищать страны Балтии в НАТО планируют блокадой Калининградской области. Baltnews, 20.06.2017, <http://baltnews.ee/mir/20170620/1016082107.html> (последнее посещение 21.9.2018).

5. Баранец, В. 2017. Почему учения «Запад-2017» на территории России и Белоруссии испугали НАТО. – Комсомольская Правда. Северная Европа, 14.09.2017, <https://www.kompravda.eu/daily/26731.4/3758211/> (последнее посещение 21.9.2018).

6. Baltnews 2018c. Die Welt: у Путина с Эстонией «личные счёты». Baltnews.ee 1.6.2017, <http://baltnews.ee/mir/20170601/1016023266.html> (последнее посещение 21.9.2018).

7. Baltnews 2017d. Die Welt: у Путина с Эстонией «личные счёты». – Baltnews.ee, 01.06.2017, <http://baltnews.ee/mir/20170601/1016023266.html> (21.09.2018).

8. Baltnews 2017e. Эксперт: нацисты в НАТО – это враги, и их вновь придётся разбить. – Baltnews.ee, 26.07.2017, <http://baltnews.ee/mir/20170726/1016170075.html> (последнее посещение 19.03.2019).

9. Darczewska, J.; Żochowski, P. 2015. Russophobia in the Kremlin's Strategy. A Weapon of Mass Destruction. – Point of View 56. Warsaw: Centre of East European Studies

10. Fedchenko, Y. 2016. Kremlin Propaganda: Soviet Active Measures by Other Means. – StopFake, 21.03.2016, <http://www.stopfake.org/en/kremlin-propaganda-soviet-active-measures-by-other-means/> ((последнее посещение 20.03.2019).
11. Gorenburg, D. 2018. 5 things to know about Russia's Vostok-2018 military exercises. Washington Post, 13.9.2018, https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/09/13/5-things-to-know-about-russias-vostok-2018-military-exercises/?utm_term=.cdf36dcaa692 (последнее посещение 20.03.2019).
12. Howard, C.; Puhkov, R. (eds.) 2014. Brothers Armed. Military Aspects of the Crisis in Ukraine. Minneapolis: East View Press.
13. Komsomolskaja Pravda 2017. НАТО подpiraет рубежи России, а Эстония кричит о «враждебности Путина». – Комсомольская Правда. Северная Европа, 15.07.2017, <https://www.kompravda.eu/daily/26705.7/3729452/> (последнее посещение 19.03.2019).
14. Komsomolskaja Pravda 2018. НАТО подpiraет рубежи России, а Эстония кричит о «враждебности Путина». Комсомольская Правда. Северная Европа, 15.7.2017, <https://www.kompravda.eu/daily/26705.7/3729452/> (последнее посещение 12.9.2018).
15. Kowalik, T. K., Jankowski, D. P. 2017. The dangerous tool of Russian military exercises, Center for European Policy, 9 May 2017, <http://cepa.org/EuropesEdge/The-dangerous-tool-of-Russian-military-exerc...> (последнее посещение 10.03.2019).
16. Крапивин, С. 2011. Запад-81. Дневники лейтенанта-взводного. Болотные солдаты. Читать полностью. – TUT.BY, 26.8.2011, <http://news.tut.by/society/247512.html> (последнее посещение 10.02.2019).
17. Mölder, H.; Sazonov, V. 2018. Information Warfare as the Hobbesian concept of Modern Times – Principles, Techniques and Tools of Russian Information Operations in Donbass. Journal of Slavic Military Studies, 31 (3), 308–328.
18. Metlev, S. 2018. Russofoobia mõiste Kremlis keeles. – Postimees, 07.06.2018. <https://arvamus.postimees.ee/4500778/sergei-metlev-russofoobia-moistekremlis-keeles> (последнее посещение 19.03.2019).
19. Nissen, Th. E. 2015. The weaponization of social media, Royal Danish Defence College, Copenhagen, 2015, <http://www.fak.dk/publikationer/Documents/The%20Weaponization%20of%20Social%20Media.pdf?pdfdl=theweaponizationofsocialmedia?pdfdl=TheWeaponization%20OfSocialMedia> (последнее посещение 19.03.2019).
20. Новое оружие России от которых вздрогнул весь мир 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=3gsvjMDULA4> (последнее посещение 2.3.2019).
21. Pabriks, A. & Kudors, A. (eds.) 2015. The War in Ukraine: Lessons for Europe. The Centre for East European Policy Studies. Rīga: University of Latvia Press.
22. Подковенко, А. 2018. Пентагон: новое оружие России может полностью подорвать обороноспособность США. Vesti.ru, 8.3.2018, <https://www.vesti.ru/doc.html?id=2993870> (последнее посещение 12.9.2018).
23. Müür, K.; Mölder, H.; Sazonov, V.; Pruulmann-Vengerfeldt, P. 2016. Russian Information Operations against the Ukrainian State and Defence Forces: April-December 2014 in Online News. – Journal of Baltic Security 2 (1), 28-71.
24. Равков, А. 2017. Выступление Министра обороны Белоруссии генерал-лейтенанта Андрея Равкова, 26.04.2017. <https://www.youtube.com/watch?v=3ZCyh5ew1f8> (последнее посещение 19.03.2019).
25. РБК 2018а = Как проходят военные учения «Восток-2018». РБК, 13.9.2018. <https://www.rbc.ru/photoreport/13/09/2018/5b9a13109a794769f02c3701> <https://www.rbc.ru/photoreport/13/09/2018/5b9a13109a794769f02c3701> (последнее посещение 19.03.2019).
26. РБК 2018б. С прицелом на Восток: зачем Россия проведет крупнейшие с 1981 года учения, РБК, 28.8.2018, <https://www.rbc.ru/politics/28/08/2018/5b84fb389a79471f87f59dfa> (последнее посещение 19.03.2019).

27. Rácz, A. 2015. Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist. Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs, 2015.
28. Röpke, J. 2017. Putin's Zapad 2017 simulated a war against NATO. — Bild, 19.12.2017, <https://www.bild.de/politik/ausland/bild-international/zapad-2017-english-54233658.bild.html> (последнее посещение 19.03.2019).
29. Sazonov, V. 2016. Cui prodest? Кому выгодно: о возможной роли Brexit в информационной войне Кремля. MediaSapiens, 16.06.2016, https://ms.detector.media/trends/1411978127/cui_prodest_komu_vygodno_o_vozmozhnoy_rol_i_brexit_v_informatsionnoy_voyn_e_kremlya/ (последнее посещение 19.03.2019).
30. Sazonov, V. 2018. Истоки вестофобии путинского режима и нарративы страха, использованные Кремлем во время учений «Запад-2017» и «Восток-2018». Информационное сопричастие <http://sprotuv.info/>. (последнее посещение 19.03.2019).
31. Sazonov, V.; Gontšarenko, Al. 2018. ÖPPUS 'ZAPAD 2017' KAJASTAMINE VENEMAA MEEDIARUUMIS. Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies), 8, 200–233.
32. Stoicescu, K. 2017. Decoding Zapad-2017. September 2017. International Centre for Defence and Security, Tallinn, lk 3. <https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_Analysis_Decoding_Zapad-2017.pdf> (последнее посещение 19.03.2019).
33. TASS 2017. Глава Минобороны Белоруссии: учение «Запад-2017» не направлено против третьих стран. — ТАСС, 17.07.2017. <http://tass.ru/opinions/interviews/4419507> (последнее посещение 19.03.2019).
34. TV Zvezda 2018a. «Восток 2018». Итоги, 23.9.2018, <https://tvzvezda.ru/schedule/programs/content/201412231323-1cpc.htm/201809231112-w6al.htm> (последнее посещение 19.10.2018).
35. TV Zvezda 2018b. Можно любоваться бесконечно огнем, водой и истерикой западных политиков — Николай Петров о реакции на «Запад-2017», TV Zvezda, 14.10.2018, <https://tvzvezda.ru/schedule/programs/content/201612191554-qh8a.htm/201710161718-s3j6.htm/player/> (последнее посещение 19.03.2019).
36. Ventsel, A.; Sazonov, V.; Saumets, A. 2018. Sazonov, Vladimir; Ventsel, Andreas; Saumets, Andres (2018). Zapad 2017 infosõja vaatepunktist. Sõjateadlane Estonian Journal of Military Studies 8.
37. Vienna Document 2011. On Confidence and Security-Building Measures 2011. — OSCE, 30.11.2011. <<https://www.osce.org/fsc/86597?download=true>> (последнее посещение 19.03.2019).
38. Voltri 2017. 2017 Catalan independence referendum: the projection of Russian strategic narratives by RT and Sputnik, University of Tartu, Faculty of Social Sciences Johan Skytte Institute of Political Studies, http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60480/voltri_johannes_ba_2018.pdf?sequence=6&isAllowed=y (последнее посещение 20.03.2019).
39. Wilk, A. 2017. The Zapad-2017 exercises: the information war (for now). — The Centre for Eastern Studies (OSW), 4.9.2017, http://aei.pitt.edu/89837/1/commentary_249.pdf (последнее посещение 20.03.2019).
40. Yablokov, I. 2015. Conspiracy Theories as a Russian Public Diplomacy Tool: The Case of Russia Today (RT), Politics 35 / 3-4), 2015, 301-315.

ІСТОРИЧНИЙ СПАДОК КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ ЯК ЦЕРКОВНОЇ ПРОВІНЦІ КОНСТАНТИНОПОЛЬСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ

Коробка В.М.,
Коробка Ю.В.

Близькою сусідкою племен, з яких сформувався український народ, була Візантійська імперія (Царство Ромеїв) – протягом багатьох століть один із головних осередків культури сучасного їй Людства. Столиці Візантії, Константинополю, належала і належить роль світового центру Православ'я. Тут в IV ст. на базі столичного церковного округу Візантійської імперії була створена Константинопольська православна церква. У 28-му правилі, прийнятому на IV Вселенському церковному соборі в 451 р., було відзначено, що ієрарх церкви у Візантії повинен титулуватися «Святішим архієпископом Константинополя – Нового Риму і Вселенським Патріархом» (вищим керівником церковного життя).

Постійні, військові та мирні контакти з Ромейською імперією забезпечили проникнення християнства на землі, де відбувалося становлення Київської держави. Київських князів Олега, Ігоря, Святослава вабили незліченні багатства імперії. У Візантію на багаторічну військову службу відправлялися цілі загони з Русі–України і багато хто повертався додому християнами. За відомостями «Повісті временних літ» у 944 р. на київському Подолі вже існувала соборна церква св. Іллі. В середині X ст. (957 р.) під час відвідин Константинополя прийняла хрещення київська княгиня Ольга – регентша при малолітньому синові Святославові. Однак за час її правління християнство так і не стало державною релігією через потужне язичницьке протистояння, в тому числі й войовничого сина.

У 988 р. хрещення з дружиною прийняв онук княгині Ольги – Великий князь київський Володимир Святославич. Історія прилучення до християнства держав середньовічної Європи свідчить, що за рішеннями того чи іншого правителя прийняти хрещення, як правило, стояли міркування політичні. Так було і з київським князем. Він скористався відчайдушним становищем візантійського імператора Василя II, якому довелося боротися зі смертельно небезпечним заколотом. Надання візантійцям на їхнє прохання військової допомоги Володимир Святославич зумовив одруженням із царською сестрою Анною. Природно, для цього потрібно було хрещення Володимира, яке він отримав на додачу до унікального на ті часи династичного шлюбу.

Хрещення ж інших підданих стало наслідком хрещення князя. У Києві Володимир, звелів знищити язичницькі святилища та ідолів, приступив до навернення киян до християнства. За прикладом Іоанна Хрестителя, який хрестив стародавніх іудеїв зануренням їх у води Йордану, покликані князем візантійські священники хрестили жителів Києва в Дніпрі. Традиційно прийняття християнства Руссю датується 988 роком (це дата хрещення самого Володимира). Протягом тривалого часу княжі намісники, долаючи значний опір, християнізували населення величезних володінь Київської держави, в основному, протягом князювання Володимира. Правда, частина нововернутих поверталася до язичництва в момент відходу княжого війська з їхнього краю. До кінця XI ст. зберігалось язичництво в межиріччі Волги та Оки – Ростово-Суздальської землі, що стала пізніше ядром сучасної Російської держави й оформлення росіян як окремого народу.

Християнізація Київської держави означала її легітимацію на міжнародній арені. Київський князь тепер сприймався як правитель повноцінної в християнському світі країни. Це виявилось в численних династичних шлюбах київських князів, їх спадкоємців і спадкоємиць із представниками європейських королівських домів.

Християнізація відкрила шлях до сприйняття і поширення досягнень візантійської культури. Представники київського духовенства створили неповторні зразки літератури й образотворчого мистецтва. Літописи стали популярним жанром давньоукраїнської літератури. Найбільш древній із літописів, що дійшов до нас, – «Повість временних літ» була написана ченцем Нестором у XII ст. Чудові зразки повчальних проповідей залишили нам

митрополит Іларіон і один із засновників Києво-Печерського монастиря Феодосій Печерський. Створені в Києві ікони, фрески, мозаїки свідчать про високий рівень майстерності їх авторів. Шедеврами церковного будівництва стали Софійський і Успенський собори, Десятинна церква в Києві, Храм Святого Спаса в Чернігові та інші споруди.

Християнство сприяло зміцненню державної влади. Духовенство вселяло населенню і самим князям ідею про божественне походження князівської влади, вимагало від підданих беззаперечної покори, а від князя – усвідомлення своєї високої відповідальності.

Все християнське духовенство в межах Київської держави було об'єднане в митрополію – церковно-адміністративний округ, підлеглий Київському митрополитові, в складі Константинопольської церкви.

Вищий духовний клір митрополії призначався константинопольським патріархом і складався, в основному, з представників грецького духовенства, які прибули з берегів Босфору. Їм належала визначальна роль у справі вкорінення християнства в усіх сферах життя Київської держави, церковного будівництва та освіти.

У другій половині XII ст. церковне управління характеризувалося чіткою структурою: до складу Київської митрополії входили Галицька, Перемишльська (Червенська), Холмська, Володимиро-Волинська, Турівська (Пінська), Юр'ївська, Білгородська, Чернігівська, Рязанська, Володимиро-Суздальська єпархії.

Після спустошення Русі–України й розорення Києва (1240 р.) монгольськими завойовниками київські митрополити місцем свого перебування обрали Володимир-на-Клязьмі – столицю Володимиро-Суздальського князівства. У XIII – XV ст. в межиріччі Волги та Оки зароджується і перетворюється в могутню державу Московське князівство, в столицю якого в XIV ст. переноситься кафедра Київського митрополита. У XIV – XV ст. на українські та білоруські землі у складі Великого князівства Литовського поширювалася духовна влада митрополитів, які, перебуваючи в Москві, продовжували вживати титул «митрополит Київський і всієї Русі».

1448 р. собор єпископів Московської держави з метою зміцнення влади Великого князя Василя II, без згоди Константинопольського патріархату, поставив в якості митрополита «Київського» – єпископа рязанського Йону. Це означало де-факто автокефалію православної церкви в межах Великого князівства Московського, не визнану, однак, константинопольським патріархом [1]. Митрополит Йона, який помер у 1461р., був останнім митрополитом у Москві, що мав титул «Київського і всієї Русі». По смерті Йони на його місце було обрано новим московським митрополитом Феодосія, і великий князь московський Василь II поставив його, не питаючи дозволу константинопольського патріарха. Новий митрополит прийняв титул «митрополит Московський і всієї Русі» [2].

Хоча приводом проголошення незалежності Московської митрополії від Константинопольського патріархату була вимушена його унія з Римом, але і після розриву цього злиття Московські митрополити не повернулися в підпорядкування Константинополю, а останній не визнавав автокефалію Московської митрополії понад 140 років. У канонічній ізоляції Московська митрополія перебувала до 1589 р., коли Константинопольського патріарха Єремію II (Траноса), який приїхав до Москви за «милостинею», змусили «поставити» московського митрополита Йова на патріаршество, а більш пізні Собори в Константинополі його статус підтвердили. Правда, з Київською митрополією московський патріарх не мав ніяких стосунків.

За митрополита Петра Могили (1633 – 1647 рр.) Київ перетворився на визначний інтелектуальний центр православ'я. Підвищення освітнього рівня духовенства було найважливішим засобом його реформи. Видатні теологи – випускники заснованої турботами митрополита Києво-Могилянської колегії – піднесли богослов'я на рівень відповідний вимогам часу.

Обставини визвольної війни проти влади Речі Посполитої спонукали Богдана Хмельницького піти на визнання протекторату московського царя над Гетьманщиною –

новоствореною українською козацькою державою. Внаслідок Переяславської ради (1654 р.) і наступних переговорів між гетьманським та царським урядами було укладено воєнно-політичний союз, наслідком якого було і поступове поглинання козацьких земель Московським царством. Одночасно почався процес залучення Київської митрополії в орбіту впливу Московського патріархату та ерозії приналежності її Константинопольському патріарху. Цьому процесу сприяла позиція безхарактерних ставлеників Москви – гетьманів Брюховецького, Многогрішного і Самойловича. Константинопольський патріарх Діонісій, всупереч церковним правилам, під тиском уряду Османської імперії погодився поступитися київську митрополію Московській церкві. В результаті з 1686 р. Київська митрополія опинилася під юрисдикцією Московського патріархату.

Задовго до підпорядкування Київської митрополії Москва широко використовувала українських священнослужителів, щоб подолати некомпетентність, яка панувала в середовищі московського духовенства. У 1649 р. цар Олексій Михайлович запросив до Москви з Київського братського монастиря українських вчених Єпіфанія Славинецького, Арсенія Сатановського та інших переводити з грецької мови церковні книги й богословські твори. До послуг вчених Київської академії звертався знаменитий патріарх Никон для виправлення богослужбових книг відповідно до грецьких оригіналів. Вченому ченцеві Симеону Полоцькому, випускнику Києво-Могилянської колегії, цар Олексій Михайлович доручив виховувати сина, спадкоємця престолу, царевича Федора. С. Полоцький використовував своє становище при царському дворі для відродження в Москві живої церковної проповіді в церквах, яка не практикувалася тут майже 200 років, бо її вважали ересю.

За задумом С. Полоцького вже після його смерті в Москві була створена перша вища школа на кшталт Київського колегіуму. Кадри викладачів забезпечувалися українцями. Так, 1721 р. Синод наказував: «...В славено-латинских Московских школах мало учителей, а ко учению философии весьма никого нет; а слышно де, что в Киеве обретаются ко учению философии, риторики и пиитики способныи мужи... И по его великаго государя указу велено способных ко учению персон из Киевопечерскаго монастыря, или где инде кто обретається, отправить к Москве обычайно на подводах без замедления» [3].

На архієреїв, вихованих в Україні – Ф. Прокоповича, С. Яворського, Ф. Лопатинського, спирався Петро I, втілюючи нові відносини між державою та церквою та здійснюючи керування Російською Православною Церквою.

Протягом XVIII ст. імперська інтелектуальна потуга відчувалася в основному з вихідців з Київської митрополії, звідси поповнювалися кадри вищого православного духовенства імперії. Вочевидь, ця обставина викликала занепокоєння кліриків-росіян, яке поширилося на імператрицю. Внаслідок цього світ побачив законодавчий акт – синодський указ імператриці Єлизавети Петрівни, яким оголошувалось «чтоб к произведению на праздные вакансии во архиереи Ея Императорскому Величеству представляемы были из архимандритов и великороссияне, да и в архимандриты производимы б были ж и из великороссиян же» [4].

Актом історичної справедливості можна вважати постанову Синоду Константинопольського патріархату від 11 жовтня 2018 р. про скасування рішення XVII в. про перехід Київської митрополії до Московського патріархату. У наш час правонаступницею Київської митрополії є Православна церква України (ПЦУ), утворена 15 грудня 2018 р. на визнаному Вселенським патріархатом помісному соборі шляхом об'єднання українських православних юрисдикцій. Першим предстоятелем Православної церкви України став митрополит Київський і всієї України Єпіфаній. Константинопольський патріархат присвоїв ПЦУ статус автокефальної - самостійної помісної церкви, адміністративно повністю незалежної від інших православних помісних церков, але єдиної з ними у віровченні, що перебуває з ними в літургійному спілкуванні. Межі канонічної території ПЦУ визначаються межами української держави.

17 березня 2019 р. у першу неділю Великого посту (Неділю Торжества Православ'я), намісник Святогірської Лаври Митрополит Арсеній (в миру Яковенко Ігор Федорович) на проповіді, скрупульозно дотримуючись правил гомілетики, продовжував, очевидно, давно розпочату підготовку мирян до кардинального висновку. Намагаючись відшукати безпомилковий шлях до сердець слухачів, архієрей нагадав парафіянам про дідусів і бабусь, батьків і матерів. У цьому вгадується спроба викликати у слухачів шанобливе бажання наслідувати церковну традицію найближчих людей - улюблених родичів.

Основна думка ієрарха (див. 2:16 сек.): «... Ми хочемо ... бути в складі Російської православної церкви, очолюваної патріархом Кирилом». Митрополит Арсеній закликав дотримуватися цього порядку і сам «проголосував» за те, щоб Українська православна церква продовжувала перебувати в складі РПЦ [5].

Релігійно-повчальна мова архієрея не передбачала ні найменшого сумніву чи заперечення – бо той, хто проти, на його думку, заслуговує на всіляку осуду, як «зрадник», «Іуда». Так, психічно впливаючи на прихожан, використовую класичні прийоми маніпуляції, митрополит Арсеній домігся бажаного результату – схвалення зборами пастви московоцентричної орієнтації духовенства УПЦ (МП). Заклик архієрея до мирян зберігати відданість сімейним традиціям приналежності РПЦ – камуфляж дуже давно і ретельно насадженого забуття про духовну спадщину Київської митрополії і її неправомірне підпорядкування Московському патріархату.

З чого можна зробити висновок, що проповідь митрополита була підготовлена як дійство сценічного гіпнотизера, яке перетворилося на агітацію за «руській мір» – теорію і практику підпорядкування Російською Федерацією сусідніх держав, що виникли на руїнах СРСР.

Таким чином, не викликає сумніву правомірність вимоги норми Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», яка зобов'язує Українську православну церкву Московського патріархату вказати в назві приналежність до Російської церкви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мицик Ю.А. Йона // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2005. – С. 654
2. Мицик Ю.А. Московський патріархат // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2010. – С. 88
3. Огієнко І. Історія української культури: коротка історія культурного життя українського народу. – Вінніпег: Волинь, 1970. – 272 с.
4. О избирании Кандидатов в Архиереи и Архимандриты из Великороссиян. 17 апреля 1754 г. // ПСЗ. – Спб, 1830. – Т. XIV: 1754–1757, №10216. – С. 58.
5. Єпископ колишньої «УПЦ МП» відкрито заявив про бажання бути у складі РПЦ: відео-файл [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/DUKHOVNYY.FRONT/videos/vb.2121693374564804/302222507351810/?type=2&theater> – Дата перегляду: 18.04.2019

ЧУДОВЕ ТА ЧУДОТВОРНЕ В ПОВСЯКДЕННІ ПРАВОСЛАВНИХ ЧЕРНІГІВЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ. НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ ДМИТРА ТУПТАЛА (РОСТОВСЬКОГО) “РУНО ОРОШЕННЕ”

Гончаренко І.М.

Останнім часом зростає інтерес істориків до імагінарного (уявного) в житті людей попередніх часів. Одним з першопрохідців, що наголосив на значенні імагінарного або уявного в повсякденному житті людей Середньовіччя, був Жак Ле Гофф. Історик зазначив,

що значну частину імагінарного у середньовічну добу становить чудове, і надав програму вивчення чудового [3, с. 19]. Автор розрізняє чудове, магічне та чудотворне. Якщо чудове сприймалося сучасниками нейтрально, то магічне вважалося породженням диявола. Окремо дослідник виділяє чудотворне як монополізовану царину християнської церкви [3, с. 53-54]. Слід зауважити, що інтерес сучасних дослідників до чудового поширюється і за хронологічні межі Середньовіччя. В останні роки досить популярним стало вивчення переламних в історії людства епох, пов'язаних зі зміною соціальних та культурних парадигм. Актуальним є вивчення тих явищ масової культури, що дозволяли людині знайти психологічну стійкість у кризовий період. Що стосується України, то однією з таких діб став період другої половини XVI-XVII ст.. Важкі умови життя, безпорадність у лікуванні хвороб, недостатнє харчування, постійні війни, що притаманні цій добі, неможливість розв'язати свої проблеми самотужки призводили до віри, що можна вирішити їх за допомогою зовнішніх сил. Одним із засобів було звернення до церкви, де, помолившись, можна було отримати бажане. Досить поширеним було звертання до святих, ікон, мощів, і для вивчення повсякденного життя цього періоду це питання є дуже важливим.

В історіографії, що вивчає дану добу, переважає вивчення магічного в житті тогочасних українців. Найбільш значущою у цьому плані є монографія К. Диси “Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII—XVIII століть” [2]. У своїй книзі “У пошуках Нового неба. Життя і тексти Йоаникія Галятовського” Н. Яковенко упритул наближується до проблеми чудесного, але предметом її дослідження є ідеї та уявлення самого Галятовського та становлення інтелектуального простору православних інтелектуалів України і специфіка релігійної культури у ранньомодерний час [9]. На сьогодні Н. Яковенко працює над дослідженням феномена чудотворних богородичних ікон. У її списку вже близько 1000 чудотворних ікон із православних, греко-католицьких і католицьких храмів українських земель. За словами історика: “Мій герой Галятовський описав богородичні чуда по всьому світові – від Вірменії і Сирії до Іспанії та Англії. Натомість локальні, українські книги чуд, куди такі речі записували, збереглися погано, і зараз я ганяюсь за тим, що можна виловити: типологізую чуда, нанизую їх як намисто”[4]. Таким чином, проблема чудового та чудотворного є малодослідженою в сучасній українській історіографії і потребує уважного вивчення.

Метою дослідження є вивчення чудового та чудотворного в повсякденній свідомості православного населення Чернігівщини другої половини XVII ст.

Описи чудотворних зцілень біля святих ікон, джерел, мощів та інших святих місць стають популярними серед православних письменників XVII ст. Одним з перших творів цього жанру була “Тератургима, або чуда” А. Кальнофойського, що вийшла друком у Києво-Печерській Лаврі у 1638 р. Книга була надрукована польською мовою і мала показати католикам благодатність православної церкви. У 1676 р. у Новгород-Сіверській друкарні вийшла книга І.Галятовського “Скарбница потребная”, в якій описувалися чудеса Єлецького монастиря. Потрібно сказати, що в Україні XVI-XVII ст. склався досить потужний культ Богородиці, і у другій половині XVII ст. спостерігається розквіт літератури з богородичними сюжетами. Однією з найяскравіших перлин цього жанру є “Руно орошенное” Д. Туптала. Уперше воно було видане у 1677 р. у Новгород-Сіверському під назвою “Чуда Девы Марии” без указання авторства. У тексті описувалися 22 чуда. У 1683 р. книга вийшла у Чернігові під назвою “Руно орошенное” і авторством Д. Туптала. Книга перевидавалася у 1689, 1691, 1696, 1697, 1702 рр., що свідчить про популярність видання серед читачів [6, с.30-31]. Ця книга і стала джерелом дослідження. Використовувалося оригінальне видання “Руно орошенное, пречистая и преблагословенная дева Мария, или чудеса образа пресвятыя Богородицы, бывшия в монастыре Ильинском Черниговском...”, 1683р., що зберігається у ХНУ ім. Каразіна [5], та передрук видання 1697 р. у “Сіверянському літописі”, в якому додано ще 7 випадків зцілення у монастирі, що сталися впродовж 1683 — 1695 роках, а також список з дев'яти осіб, що були зцілені від бісів та недуг у 1695-1696 роках [6], [7], [8].

В умовах, коли життя людини піддавалося багатьом небезпекам і випробуванням, лікарі були недоступними, рівень медицини низьким, людям залишалася лише віра у чудотворне зцілення. До ікони звертались, коли іншої надії вже не було. Багато хворих здійснювали далеку подорож. Дмитро Туптало наводить приклад зціленого, що прибув до Чернігова з Мінська.

На думку дослідниці Ю. Арнаутової: “Середньовічне суспільство належить до так званих суспільств з малим коефіцієнтом забезпеченості, і тому багато захворювань у ньому мають психосоматичний характер. Типові для середньовіччя низький рівень життя, постійна загроза голоду, воєн, стихійних лих, епідемій створюють невідступне відчуття напруженості і страху, повної незахищеності людини перед зовнішнім світом, що цілком може бути причиною соматичних розладів.” Ю. Арнаутова вважає, що серед парафіян середньовічної Європи, які ждали зцілення, переважали люди з симптомами, що викликаються конверсійними процесами істеричного характеру: паралічами кінцівок, контрактурами, розладами мовлення, слуху та зору, впаданням у непритомність та припадки, болями в області серця [1, с. 153].

Через те, що умови життя у ранній модерній час були не набагато кращими, справедливо буде вважати, що наведені Ю. Арнаутовою аргументи цілком можна застосувати і щодо XVII століття. Свідомість людини ранньомодерної доби також була зорієнтована на чудо, на заступництво вищих сил. Чудотворні зцілення були найбільш соціальнозначущим чудом. Мабуть тому, з двадцяти чотирьох чудес “Руна Орошенного” у двадцяти двох йдеться про зцілення від тілесних та душевних недуг. Лише перші два чуда стосуються інших справ. У першому чуді “Роса любве” йдеться про явлення “паче естественных” сльоз від образу Пречистої Діви: “В літо от Рождества Христова 166 второе, місяца априля, в Монастыру Илинском, при Игумені того ж Монастыра Отцу Зосимі, Образ Пречистой и преблагословенной Дівы Маріи, в Церкви, от 16 числа, до 24 плакал. На сіе Чудо всі людіе града Чернігова, с многим ужасом сматряху” [5, арк. 1 зв.].

У другому чуді “Роса захищення” йдеться про неймовірний порятунок у тому самому році ченців Іллінського монастиря від татарського набігу. Отримавши звістку від вищих сил про набіг “сарацинів”, інокі заховалися в печері Святого Антонія, а татари, яких бог уразив сліпотою, не змогли увійти до печери й не побачили чудотворного образу. [5, арк. 4].

З двадцяти двох інших чудес десять розповідають про зцілення від одержимості бісами, бісівських страхів та “наваждений”. Так, у п'ятому чуді “Роса устрашення врагов” розповідається про інокію Олександрю з монастиря святої великомучениці Параскеви в Чернігові. Біси “являху бо ся ей множицею страшными образы, устремляющеса на ню, похитити ю хотяще, възбраняюще же ей и молитися. Иногда и кричаше, от страха плачущися, яко и многим при ней сущим ужасатися и трепетати” [5, арк. 22зв.-23]. Виснажену “страхованіями” жінку, що бажала вже собі смерті, інші черниці привели у квітні 1672 р. до чудотворної ікони в Іллінському монастирі, де “благодатію заступници нашей, всі мечтанія, привидінія и страхованія оставиша ю” [5, арк. 23].

У тому ж 1672 році сталося наступне чудо. “Человік един, именем Лаврентій, жилец Черніговскій, изступил бяше ума, и яко есть обычай таковым, бігал ноцію по граду и по полю” [5, арк. 28 зв.] Одного разу він хотів втопитися в річці, але його схопили та привели до чудотворної ікони. Під час молитви, що творилася про нього, “Благодать Богородичина даде ему ум, смысл и разум. И тако здрав и смысла возвратися в дом, хваля Матер Божію, вразумившую его” [5, арк. 29]. Тут Дмитро Туптало пояснює причину психічних розладів людськими гріхами: “Всяк непокаянный грішник есть безумен, не имать разума” [5, арк. 31]. У розділах з восьмого по дванадцятий автор розповідає про зцілення від бісівської одержимості. Так Ярмола з Холявина після літургії “привязану ему сущу, отвязаня и опутаня бісовскаго бысть раздрішен силою Богородичною” [5, арк. 40-40зв.]. Також від нечистого духу “силою благодати Богородичної” був звільнений Михаїл з Полісся [5, арк. 44зв.], зцілений Дем'ян з Мінська, що мав духа лукавого [5, арк. 49-49 зв.], звільнився від біса у

печері преподобного Антонія Клим, слуга Василя Болдаховського з Чернігова [5, арк. 52зв.-53]. У 1674 р., у Лазареву суботу, було вигнано злого духа з Пархома з Чернігова, якого ледь могли вдержати чотири людини.[5, арк. 58]

У бесідах та повчаннях до кожного розділу автор пояснює причини хвороб та одержимостей. На його думку, щоб виправити людину, Господь наводить на неї “многия казни”. Серед інших, “не меньшая казнь, егда кому попустит мучену быти от диавола” [5, арк. 56.]. Людина завжди перебуває у небезпеці від невидимого ворога: “Не единаго от нас враг наш невидимый вяжет, то коим недугом, то страстями” [5, арк. 41]. Усі випадки одержимостей, хвороб та їх чудових зцілень підкріплюються прикладами із Святого Письма. Так, у “Руні...” наводяться позбавлення таких типових хвороб, зціленнями яких займався Христос та його послідовники, як параліч, кульгавість, сліпота, ревматизм та навіть воскресіння з мертвих. Типовими для того часу також були струпи, корости, болячки.

У двадцятому чуді розповідається про жінку Агафію з міста Сосниця, яка дванадцять тижнів пролежала тяжко хворою, і від тієї хвороби на шиї її утворилася болячка, що не загоювалася. У розпачі жінка обіцяла помолитися чудотворному образу Пресвятої Богородиці у Чернігові, якщо зцілиться. Отримавши “послаблення” хвороби, жінка виконала свою обітницю 26 серпня 1676 р. [8, с. 155-156]. Чудо двадцять друге, що сталося того ж 1676 року, оповідає про життя жебрака на ім'я Стефан, який лежав під вратами Іллінського монастиря настільки хворий, що не міг ходити. Його ноги були вкриті жакливими струпами. Жебрак став молитися Богородиці про зцілення та обіцяв працювати після одужання в обителі, що згодом і зробив [8, с. 158-159].

Чудові зцілення від сліпоти також пов'язані з одужанням від запальних процесів очей. У трьох випадках, описаних в “Руні...”(чудо сьоме, тринадцяте та чотирнадцяте), йдеться про одужання трьох дівчаток від сліпоти, яка виникла від різних інфекційних хвороб. Так, дочка капітана царського війська Андрія Рачкевича в “пеленах” тяжкої хвороби була німа і сліпа, очі її вкрилися струпами й затекли гноєм. “Юже к смерти приближуюся, отец и мати плачуще принесоша... и положиша пред чудотворною Иконою...”. При читанні Акафіста, отроковиця почала “плачевен глас испущати” та ручкою, що висвободила з пелюшок, стала очі протирати. Батьки побачили, що струпи повідпадали, а “дитя бысть на всем тілі здраво”[5, арк. 35-35зв.].

У тринадцятому чуді отроковиця Марія, дочка Леонтія Полуботка, що після віспи через струпи перестала бачити, також під час суботнього Акафіста прозріла.[5, арк. 60зв.-61]. Також вилікувалась дочка чернігівського бурмістра Павла Клевця, Тетяна, шести років, яка осліпла на праве око. Сусіди порадили матері звернутися до чудотворної ікони, і у першу суботу “начать око цілитися, во вторую же всяческе белмо от ока погиге” [7, с. 222.]

Якщо зцілення від інфекційних захворювань можна пояснити раціонально, то досить дивними є позбавлення від паралічу та кульгавості. Проте випадки таких класичних біблійних зцілень наводяться. У четвертому чуді деяка Анна Пенська з Брагінських околиць, яка кілька років страждала від хвороби ніг так, що їй потрібно було носити, після невеликого лікування у докторів отримала зцілення у ікони [5, арк. 17зв.] Інша жінка, Віра, з Мозирських околиць “цілий год параліжем была заражена. Німа і суху ім руку”. 1667 року вона прийшла до Іллінського монастиря, де під час літургії почала хворою рукою рухати, а потім заговорила [5, арк. 11-11зв.].

Зовсім неймовірним здається останнє чудо, “Роса воскресенія”, що сталося 21 квітня 1679 року. У селі Яриловичах дванадцятирічний син чоловіка Ярмоли, Тимофій, який напередодні був здоровий і грав з іншими дітьми, несподівано вранці помер. Безутішним батькам ієромонах Іллінської обителі отець Варфоломей порадив молитися Пресвятій Богородиці. “Родителіе же совет благ приемше, възрыдаша къ Богородици съ добрыми обіты, вручающе ей сына своего, и о возвращеніи вонь духа его моляще. Слава дивной и скорой помощи Богородичной: внезапно воскресе отрок, и проглагола, и воста здрав” [8, с. 163].

На основі дослідженого джерела можна зробити висновки, що в повсякденному житті чернігівців XVII ст. досить поширеними були звертання до православних святих і віра у чудотворне божественне втручання. Феномен віри у православні святині був широко розповсюдженим на Чернігівщині, і слава чудотворної ікони виходила за межі етнічних українських земель. Подальше дослідження феномена чудотворних зцілень є перспективним і потребує вивчення інших пам'яток православної літератури, які свідчать про такі випадки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнаутова Ю.Е. Чудесные исцеления святыми и "народная религиозность" в средние века // Одиссей. Человек в истории. 1995. М., 1995. С. 151-169.
2. Даса К. Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII—XVIII століть. Київ: Критика, 2008. 302 с.
3. Ле Гофф Ж. Средневековый мир воображаемого. / Общ. ред. С.К. Цатуровой. М.: Прогресс, 2001. 440 с.
4. Наталя Яковенко: “Ніколи не будувала кар'єру, тільки власний паралельний світ” // Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис. URL: <http://uamoderna.com/jittepis-istory/yakovenko> (дата звернення: 21.03.2019.)
5. Руно орошенное, пречистая и преблагословенная дева Мария, или чудеса образа пресвятыя Богородицы, бывшия в монастыре Ильинском Черниговском... Чернігів, 1683. URL: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/13> (дата звернення: 21.03.2019.)
6. “Руно Орошенное”. Підготовка тексту, передмова та коментарі Олександра Тарасенка // Сіверянський літопис. 2009. №1. С. 30-50.
7. “Руно Орошенное”. // Сіверянський літопис. 2009. № 2-3. С. 206-227.
8. “Руно Орошенное”. // Сіверянський літопис. 2009. № 4. С. 151-173.
9. Яковенко Н.М. У пошуках Нового неба. Життя і тексти Йоаникія Галятовського. К.: Критика, 2017. 714 с.

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ

Секція

«Актуальні проблеми історії України: сучасне бачення»

ЄВРЕЙСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА ПІВДНЯ УКРАЇНИ У СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ УКРАЇНЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 рр.)

Алфьоров А.Д.

На початку ХХ ст. в Російській імперії проживало близько 4 млн. євреїв, що становило понад 4% від усього населення. В великих містах та містечках колишньої смуги осілості (територія компактного проживання євреїв у Російській імперії, визначена імперським урядом з метою запобігання проникнення їх у великоруські губернії) вони становили до 1/3 населення, з них 70% займалися дрібною торгівлею і ремеслами.

В цілому на Півдні України налічувалось 38 єврейських колоній (42 тис. осіб). З них на території Катеринославської губернії – 17 (10 знаходилися на території Олександрійського повіту і 7 – Маріупольського) [4, с.80].

Більшість законів та установок, що стосувалися життя євреїв Російської імперії було спрямовано на обмеження їх загальнолюдських прав та економічних можливостей. Паралельно з обмеженням права на проживання запроваджувались заборони на професійну діяльність євреїв та встановлювалась процентна норма в навчальних закладах. Всі ці заходи обмежували і без того вузьку сферу діяльності єврейського населення. Єврейська інтелігенція була позбавлена права здійснювати адміністративно-управлінську кар'єру і тому прагнула до занять вільними професіями. Антисемітська державна політика ставила собі за мету вирішити єврейське питання шляхом витравлення етнічної приналежності та злиття іудеїв з корінним населенням. Таким чином, російське ставлення до єврейської національної меншини призвело до формування в єврейському середовищі національного та революційного рухів [5, с. 392-393].

Необхідно зазначити, що єврейське населення південноукраїнського регіону із захопленням зустріло Лютневу революцію. Голова об'єднання єврейських організацій Одеси телеграфував до Києва: «...Шлем братский привет по случаю раскрепощения еврейского народа. Да здравствует великая русская демократия! Да здравствует еврейский народ!» [6, с. 44]. Євреї Півдня поклали великі надії на Тимчасовий уряд по зняттю обмежень на вільне проживання та поступки «в галузі торгівлі та промисловості» представників єврейської національності. Ці питання активно обговорювалося на сторінках місцевої преси [11]. Як зазначає О. Найман, співробітництво українських та єврейських партій значною мірою було обумовлено тим, що євреї, віками пригноблені Російською імперією, виявили прихильність Центральній Раді, яка пропонувала їм рівноправ'я, не вимагаючи при цьому асиміляції. Єврейські партії щиро підтримували Українську революцію, виявляючи готовність взяти активну участь у розбудові нової держави. В цьому питанні єврейські партії виступали єдиним фронтом, незважаючи на значні протиріччя між єврейськими соціалістами та сіоністськими об'єднаннями [6, с. 52].

Розпочатий Центральною Радою процес формування в Україні державної етнополітики, ставив своєю основною метою надання права на суверенний розвиток не тільки українського народу, але й інших поневолених царизмом етнічних спільнот, які проживали в південноукраїнському регіоні, зокрема.

У березні 1917 р., після створення Центральної Ради під керівництвом М.Грушевського, ставлення до єврейського населення різко змінилось в позитивний бік. Так у Києві під час демонстрації, влаштованої єврейськими організаціями, коли процесія наблизилася до будинку Центральної Ради, на балконі був вивішений прапор з магендовидом, а міська капела підхопила Хатикву. Керівники українських організацій Бердичева також вітали єврейську демонстрацію [17].

20 листопада 1917 р. Центральна Рада у своєму III Універсалі надала національно-персональну автономію національним меншостям України, які ще перебували в складі Російської держави [15, с.399].

Одним з найбільш значних етапів у теоретичному та практичному опрацюванні національного питання в УНР треба вважати ухвалення Закону Української Народної Республіки про національно-персональну автономію 1918. Закон «Про національно-персональну автономію» який був включений до тексту Конституції Української Народної Республіки 1918. Великороси, євреї та поляки отримали національно-персональну автономію на підставі прямої дії Конституції, інші громади могли скористатися цим правом, надіславши до Генерального суду УНР колективну заяву, підписану не менш ніж 10 тис. громадян УНР відповідної національності [16, с.100]. В.Винниченко, описуючи чотири роки історії української революції, відзначав, що на відміну від національних партій, що протидіяли українській справі, єврейські організації визнали Центральну Раду як законодавчий орган і брали участь у його роботі як рівні серед рівних. У своєму невеликому вступі до однієї з постанов «Поалей Цион» він писав, що євреї прийняли незалежність України як щось природне і неминуче, послідовно визнали себе громадянами цієї держави [17].

4-6 квітня 1917 р. у Катеринославі відбувся з'їзд сіоністських організацій Катеринославської, Подільської та Таврійської губерній. На з'їзд з'їхалося 64 делегати для обговорення подальшої роботи в оновленому суспільстві. Була прийнята резолюція з питань національно-територіальної автономії та розбудови національної школи [6, с. 44].

Також в Катеринославі діяла сіоністська молодіжна організація (близько 300 осіб) [2, с. 110]. На Катеринославщині активно діяли і осередки «Цеірей-Ціон». Лідером організації у Катеринославі був І. Певзнер. У Катеринославі в квітні 1917 р. діяв районний комітет організації, в поле діяльності якого входило 30 осередків Катеринославської, Полтавської, Таврійської і частково Херсонської губерній [3, с. 43].

Протягом березня – травня 1917 р. під сіоністськими гаслами активізувалася діяльність єврейської спільноти Маріуполя. Організаторами сіоністського руху в Маріуполі були члени так званого Палестинського одеського комітету. 29 березня в приміщенні молитовного будинку на Георгіївській вулиці вони провели зібрання всіх маріупольських сіоністів [9]. 12 квітня в приміщенні синагоги було скликано засідання міського сіоністського комітету. 16 квітня в приміщенні Маріупольської жіночої гімназії Н. Дарій було проведено мітинг організації єврейської соціал-демократичної робітничої партії «Поалей ціон» [12, с. 135].

9–11 липня 1917 р. в Катеринославі відбувся з'їзд народної фракції «Цеірей-Ціон», на якому були присутні делегати від Катеринославської, Херсонської, Таврійської і Полтавської губерній. Крім політичних проблем діяльності організації у нових умовах, вирішувалися й організаційні питання. Було обрано районний комітет у складі Є. Митліна, Т. Певзнера, Т. Ритова, Л. Якобсона, члена ЦК партії І. Ідельсона та ін. [2, с. 111].

2 грудня 1917 р. відбувся мітинг сіоністів Маріуполя в приміщенні театру Яковенка. Мітинг був організований місцевим комітетом сіоністської організації. Від очевидця подій: «Аудиторія була переповнена. Новина про обіцянку надати євреям Палестини зібрала і старих, і молодих. Виступали керівники місцевих організацій сіоністів Д.Ваклер, І.Вакслер, П.Завельський, а також представники «Бунду» та «Поалей-Ціон» [10].

Враховуючи вище зазначене можна стверджувати, що в період Центральної Ради єврейська національна меншина брали участь в роботі не тільки політичних партій та організацій, а і громадських організацій. Її діяльність сприяла зростанню національної свідомості єврейства. Євреї Півдня України протягом 1917 р. розгорнули активну діяльність по забезпеченню своїх прав у галузі освіти та культури. Необхідно зазначити, що сіоністський рух потужно розвивався в південноукраїнському регіоні. У цілому, сіоністи підтримали Українську революцію, а за доби Центральної Ради змогли скористатися

створеними політичними умовами та широко заявити про свої ідеологічні та політичні вимоги, як серед єврейської спільноти, так і на політичній арені Півдня України.

Література

1. Быстряков А. Очерки истории сионистского движения в Екатеринославе / А. Быстряков. – Д., 2008.
2. Гвоздик В. С. Формування партійно-політичних сил на півдні України (березень – серпень 1917 р.) / В. С. Гвоздик // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта, 2004. – Вип. XVIII. – С. 109-110.
3. Гвоздик В. Участь єврейського населення Півдня України в муніципальній кампанії 1917 року / В. Гвоздик // Запорожские еврейские чтения. – Запорожье : Диво, 1999. – Вип. 3. – 224 с.
4. Гвоздик В. С. Етнонаціональна ситуація на півдні України напередодні української революції / В. С. Гвоздик // Культурологічний вісник. – 2005. – Вип. 14. - С. 78-84.
5. Доценко, В. Російське законодавство щодо євреїв другої половини XIX - початку XX століття / В. Доценко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки : збірник / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. - Вип. 11. - С. 389-396
6. Найман О. Я. Єврейські партії та об'єднання України (1917–1925): монографія / О. Я. Найман. – К., 1998. – 190 с.
7. Найман О. Уроки державотворення: УНР і «єврейське питання» / О. Найман // Віче. – 1998. – № 5 (74). – С. 120-128.
8. Кривоший Г.Ф. (Турченко Г. Ф.) Національні меншини й Українська революція / Г. Ф. Кривоший (Г. Ф. Турченко) // Українська революція: 1917 – початок 1918 рр. (Проблеми, пошуки, узагальнення). – Запоріжжя : Просвіта, 1998. – С. 159-188.
9. Мариупольская жизнь. – 1917. – 30 марта; Mariupolskaya zhizn. – 1917. – 30 marta.
10. Мариупольское слово. – Мариуполь, 1917. – 6 декабря.
11. Родной край. – Херсон, 1917. – 8, 18 февраля.
12. Романцов В. М. Етнополітичні та етнокультурні процеси в Маріуполі на початку демократичної революції 1917 р. Історичні уроки для сучасності / В.М. Романцов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – 2011. – Вип. 12. – С. 131 – 137;
13. Турченко Г. Ф. Південна Україна на зламі епох (1914-1922). / Г. Ф. Турченко. – Запоріжжя: Просвіта, 2005. – 324 с.
14. Турченко Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): Історичні нариси / Ф. Турченко, Г. Турченко. – К. : Генеза, 2003. – 304 с.
15. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у двох томах. – К., 1996. – Т. 1. – 549 с.
16. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у двох томах. – К., 1997. – Т. 2. – 423 с.
17. Устименко В. М. Єврейські організації і партії у суспільно-політичному житті України за доби Центральної Ради URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28210/05-Ustymenko.pdf?sequence=1>
18. Южная мысль. – Херсон, 1917. – 17 марта.

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У ПЕРІОД ВЛАДИ ДИРЕКТОРІЇ

Булдикова Р.Я.

Постановка проблеми. Останнім часом українських істориків все більше приваблює малодосліджена тема повсякденного життя і побуту населення, особливо у часи війни і революції, коли занепадала економіка, в містах не працювало комунальне господарство і склалися умови для гуманітарної катастрофи. Як вдавалося верствам міського населення виживати і вирішувати свої нагальні проблеми? Чи долучалася влада до вирішення соціальних завдань? Дослідження повсякденності людей в умовах кризи має бути важливим аспектом, оскільки може послужити застереженням для будь-якої влади (в тому числі і сучасної) від безвідповідальності, що може призвести до втрати легітимності і навіть державності. Складна ситуація склалася і у добу національної революції 1917-1921 років, зокрема під час демократичної влади Директорії. Необхідно дослідити, чи було принаймні хоч щось зроблено для полегшення життя населенню міст.

Коротка історіографія проблеми. В цілому питання побуту в умовах революції 1917- 1921 рр. ще недостатньо вивчене істориками. У дослідженнях ця тема розглядається епізодично, для характеристики більш важливого питання. Певні аспекти проблеми, що нас цікавить, зустрічаються у окремих працях Борисенко В.М.[3]. Добре освітлення теми дає В. Попов у статті «Побутові умови мешканців українських міст в 1917-1920 роках» та історик Олена Бойко.

Мета запропонованої статті – дослідження повсякденного життя мешканців міст України, зокрема Києва. у роки національно-демократичної революції періоду влади Директорії.

Виклад основного матеріалу. Виснажлива світова війна та Українська революція 1917-1921 років змушували населення змінювати звичний спосіб життя, пристосовуватися до нових складних умов існування - хаосу та розрухи. Та найбільшою загрозою стала продовольча криза. У великих містах пошук харчів та необхідних речей для життя ставало головною проблемою. Здебільшого ці проблеми лягали на плечі жінок. Падіння життєвого рівня населення, ріст кримінальної злочинності, знищення благополуччя суспільства призвели до морального занепаду. Закономірним у часи війни та революції було падіння моральності: «Наряду с разнообразной спекуляцией наблюдалось неизменно сопутствующее всем великим потрясениям разложение нравов. Размножались игорные дома, где игра шла нередко на огромные суммы. Необеспеченность завтрашнего дня, лёгкая нажива, наконец обесценение денежных знаков — всё побуждало к широким тратам. Рестораны были полны.»

Однією з характерних особливостей побутових умов життя населення українських міст в період 1917-1920 років була постійна паливна криза. Для більшості громадян зима ставала найскладнішим випробуванням на виживання. У грудні 1919 р. в Одесі паливна криза прийняла загрозливі розміри. У свій час був припинений пасажирський рух залізницею через відсутність дров. У лютому 1919 р., оцінюючи ситуацію в Одесі, підпільний обком КП(б)У відзначив, що в місті вугілля і дров немає, і через їх відсутність місто занурено у темряву. Залізниця скоро зупиниться [4, с. 48-49]. Вже у жовтні 1918 р. міське господарство Харкова теж зіткнулося з масою проблем. Багато жителів, щоб зварити обід, рубали дерев'яні ліжка, старі стільці. Трамваї не ходили. Освітленням в квартирі служили каганці. Але у продажу ще був гас «по 18 рублів за золотник» [4, с.46]. У лютому 1919 році газета «Одеський листок» оцінювала транспортну ситуацію у місті як критичну. Вартість проїзду в трамваях була недоступною для більшості населення. Освітлення подавалося частково, по окремих районах, тому з настанням сутінків все життя в місті завмирало. В окремих містах електрики не було цілими тижнями, а вода зовсім не подавалася. При будь-якій владі у комунальній сфері доводилося дотримуватися режиму жорсткої економії. Мешканці міст проявляли незвичайну працьовитість і винахідливість у забезпеченні себе умовами для життя: освітленням, теплом, їжею, водою.

У грудні 1918 року у Києві відновлюється УНР, владу бере в свої руки Директорія, відновлює демократичні права і свободи. Але її армія, утворена з селян-повстанців, була

анархічною й недисциплінованою. «В ніч з 15 на 16 грудня в різних районах розпочалися самочинні обшуки й грабунки місцевої буржуазії; відбувались гулянки й бешкети... навести лад і спокій не вдавалося» [1, с.184-185]. Грабунки, напади й здирництва тривали як при попередній владі, так і при Директорії у Києві. Вояки і деякі командири пограбування місцевих жителів вважали своєю законною нагородою за правом переможця.

Офіційно Директорія не проводила масові репресії проти попередньої влади (її долю мав вирішити суд), але за її наказом заарештовувались гетьманські міністри, високопосадовці і навіть священники (єпископи Антоній та Євлогій) за антиукраїнську діяльність [1, с.188]. Такі акти викликали у пересічних громадян роздратування, обурення і страх.

Проблемами життєзабезпечення столиці військова влада передала Міській думі. Відомо кілька наказів Є. Коновальця щодо повсякденного життя міста: про очистку вулиць і дворів від снігу, про створення запасу палива, продовольства, про забезпечення водопостачання з 6-годинною перервою вночі, електроенергією, трамвайним сполученням. До Нового року в місто завезли багато ялинок та ялинкових прикрас [1, с.193]. Важливу роль у вирішенні продовольчої проблеми відігравали кооперативи, яким виділялися державою вигідні кредити, найбільший з яких був «Дніпросоюз».

Разом з тим, посилаючись на військовий стан, Директорія фактично ліквідувала свободу слова, зібрань, друку. Збори могли відбуватися з дозволу штабу Осадного корпусу. Хоча й з'явилося багато українських видань, та через жорстку цензуру населення перебувало в інформаційному вакуумі, що породжувало багато чуток і вимислів. Фейлетоніст «Робітничої газети» писав, що «обиватель мучиться над газетним аркушем і на всі боки міркує, що воно робиться на світі божому. Чи так гарно, як пишеться, чи трохи гірше». [1, с. 194]. Припинили вихід усі російські газети від чорносотенних до демократичних, які за Гетьманату виступали проти Директорії.

Були й абсурдніші рішення республіканської влади. Так Є. Коновалець видав наказ від 31 грудня 1918 року щодо 3-хденного терміну позбавитися російськомовних вивісок та написів до 18 січня 1919 року замінити їх українськими. За невиконання наказу накладався значний штраф.

Є. Чикаленко записав у щоденнику: «Директорія підняла боротьбу з ь та ы... Піднялася в городі суєта, повна комізму і драматизму: робочі і матеріал надзвичайно дорогі, люди не знають української мови, бігають шукають знавців і всі кленуть, проклинають українську владу, бажаючи їй швидше згинуті» [1, с.197]. Усі верстви населення були незадоволені владою Директорією. Кияни обурювалися відсутністю порядку і спокою, поведінкою армії УНР, бездіяльністю військової влади в управлінні містом й небажанням віддати його Міській думі, обмеженням свободи слова, друку. [4, с.46]. Політичні, громадянські діячі, військові, наближені до гетьманату, буржуазія, особливо з Росії, налякані радикальними діями, втікали до Одеси, Криму, на Дон і Кубань. Директорія, своїм зневажливим ставленням до середнього класу, інтелігенції, які позбавлялися права вибору до Трудового конгресу і усувалися фактично від влади, значно зменшувала свою соціальну базу. Київські робітники теж не сприймали нову владу, яка, проголошуючи більшовицькі гасла, таємно знищувала більшовицьких активістів і збиралася воювати з більшовицькою Росією. Тому міське населення виявило до Директорії більше нейтралітету, ніж підтримку. В. Садовський у «Робітничій газеті» від 25 січня 1919 року зазначив: «Революційна влада, здобувши Київ, не змінила свого складу й характеру: вона так і лишилась селянською, порозуміння з міською демократією не сталося».

Під час евакуації Директорії миттєво зросли удвічі ціни на хліб, зникли продукти на ринку та у крамницях. Для захисту правопорядку активізувалося місцеве самоврядування. Прорадянські сили утворили військово-революційний комітет (ВРК) [2, с. 206]. Вулиці міста спорожніли. Піднесення помічалось тільки у робітничих районах, де очікували на прихід більшовиків, ще не знаючи, що новий режим буде для Києва значно гіршим і навіть жахливим. Міське господарство і соціальна сфера були занедбані і кинуті владою напризволяще [2, с.229]. Головним інструментом більшовицької соціальної політики в роки військового комунізму стане реквізиція майна, грошей,

коштовностей, хліба і іншого. Особливістю побуту і повсякденного життя в містах стане тепер постійна боротьба за виживання.

Висновки: таким чином, при Директорії все ж умови проживання для містян Києва були більш сприятливі, але для жителів інших міст – навіть загрозливі. Це пояснювалося слабкою вертикальною владою УНР, умовами воєнного часу, відсутністю організованості і чіткої стратегії в планах на майбутнє. Очевидно, щоб претендувати на більш повне, глибше вивчення повсякденного життя цього періоду вітчизняної історії, слід застосовувати більше фактичного матеріалу, архівних даних, використовувати не лише історичні знання, а й методи з філософії, культурології, соціології. Отже, майбутня розробка питання, на мою думку, залежить від синтезу напрацьованого досвіду та новаторських підходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О.Д. Влада і місто: нариси життя Києва за Директорії УНР(грудень 1918- січень 1919 рр.). – Проблеми вивчення історії Української революції1917-1921 рр./ Випуск 9, 2013, с. 181-202.
2. Бойко О.Д. Зміни у житті Києва і киян за радянської влади. - Проблеми вивчення історії Української революції1917-1921 рр./ Випуск 10, 2014, с.204-229.
3. Борисенко М.В. Житло та побут міського населення України у 20-30 рр. ХХ ст.: Монографія. – К.: ВД «Стилос», 2009. – 357 с.
4. Попов В.Ж. Побутові умови мешканців українських міст в 1917-1920 роках: Монографія. – Краєзнавство, №1, 2014, с. 45-50.

СТУДЕНТСЬКА СІМ'Я ЯК ОДИН З АСПЕКТІВ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ МОЛОДІ УРСР 1960-1980 РР.

Веремєєва М.В.

Повсякденне студентське життя складається з багатьох факторів. Це, по-перше, головний обов'язок молоді, а саме навчання. По-друге, громадське життя, студентська активність в університетському житті. Для деяких студентів важливою складовою є наукова діяльність. І не останнє місце серед цих першочергових завдань студентського життя є близькі стосунки та кохання. Як не дивно, такого роду відносини серед молоді є не останні по важливості, адже емоційний стан людини грає велику роль у мотивації до навчання та самореалізації. Хто не захоче показати на що він здібний, щоб вразити кохану дівчину або хлопця. Не рідкими були випадки формування студентських сімей. Але як саме молоді люди могли будувати такий складний і важливий аспект життя як родина, будучи ще студентами, та часто студентами денного відділення? З якими проблемами стикалися та чи довготривалими були такі сім'ї?

Проблемі студентських сімей радянського періоду присвячено недостатньо уваги. Окремі праці присвячені загальній характеристиці радянських сімей Тищенко Ю. А. [8], та соціологічні дослідження радянських науковців [3],[6].

Радянська сім'я була важливою складовою тогочасного суспільства. У Конституції УСРС 1978 року в статті 51 наголошувалося на тому, що сім'я перебуває під захистом держави та формується на добровільній згоді жінки та чоловіка [1]. Згідно з Кодексом про шлюб та сім'ю УРСР шлюбний вік встановлювався вісімнадцять років для чоловіків та сімнадцять років для жінок [2]. Найчастіше шлюби реєстрували студенти старших курсів, приблизний вік становив: для чоловіків – 22-24 роки, для жінок – 20-22 роки.

Зважаючи на те, що за соціальним положенням студентська родина була гомогенною, тобто однорідною, в силу близьких вікових та моральних характеристик, вона мала потенційну можливість до успішного функціонування [3, С.7]. Але, не дивлячись на це не рідкими були випадки, коли студентська родина формувалася з молоді різних соціальних прошарків радянського суспільства. Це накладало певний відбиток на поведінці та побуті молоді родини, адже життєві орієнтири та матеріальне забезпечення було різним у вихідців з сімей робітників, інтелігенції, службовців чи колгоспників.

Соціологічні опитування кінця 1970-х років вказували на те, що кількість сімейних студентів з кожним роком збільшувалась [4]. З цього постає питання, як до цього відносилися батьки молоді та вищі навчальні заклади. Відношення перших було не завжди позитивним, адже, як загалом вважало старше покоління, це велика відповідальність і обов'язок, який ще не ставшій на ноги молоді, зарано брати на себе. Зі спогадів Гордієнко Євгена Борисовича, який навчався у Київському художньому інституті: «Пам'ятаю було то ще як навчався на третьому курс. Закохався у дівчину, красива була, на курс молодше. Всю стипендію витрачав на квіти та кіно. І ось, вирішили одружитися. Ну що, ми тоді в гуртожитку жили, я підробляв, влітку у загоні їздив. Але коли повідомили батьків все і розпалося. Її батьки були категорично проти. Начебто поки не закінчимо інститут про шлюби думати зарано. Якось дізналися адресу моїх, надіслали їм листа. Ось так і розійшлися ми з нею». [5].

Також серед жіночої половини студентської молоді переважала думка, що період навчання найкращий час для заснування сім'ї, адже надалі це ставатиме складніше. [3, С.10]. Так одна колишня студентка написала в редакцію молодіжної газети лист в якому розказувала, що на другому курсі хотіла вийти заміж за коханого хлопця, але батьки разом з ректором інституту наполягли на тому, що це зарано і першочерговим завданням є закінчення навчального закладу, а сім'я ще буде. Але на час написання листа дівчині було вже 28 років, але надії на заключення шлюбу та дітей в неї вже не було [3, С.10-11].

Що стосується вищих навчальних закладів, то вони нерідко допомагали молодим сім'ям. Надавалися місця у сімейних гуртожитках, придатні для життя пари, видавалася грошова допомога. Але умови таких гуртожитків не завжди були реально придатними для життя [6, С.73].

Опитування 1988 року показало, що майже 40% опитуваних позитивно відносилися до створення сім'ї у студентські роки. Частина з них на момент опитування вже перебували у шлюбі. Загалом було позитивне відношення студентів до шлюбу. Опитування показували, що молоді люди ставали більш відповідальними не тільки перед своєю новою сім'єю, але і перед вищим навчальним закладом. Щодо мотиваційної складової, то більшість молодих людей вважали головною причиною вступу у шлюб кохання, схожість поглядів, інтересів та смаків. [6, С.52]. Але певна частина студентської молоді спиралася на такі меркантильні мотиви як наявність житла у одного з подружжя, або впливові та заможні батьки. Крім того студенти сільського походження часто бажали залишитися у місті, а отже шлюб був одним з найпростіших шляхів отримання бажаної цілі [7]. Опитування молодих людей показало, що відсоток містян з меркантильними мотивами майже в два рази менше ніж у молоді сільського походження, а саме відповідно 11,2% та 21%.

Ще однією важливою і непростою складовою студентської сім'ї є діти. Народжувати чи ні? Думаю, таким питанням задавалася значна частина молодих пар. Але як показує

статистика, станом на кінець 1980-х років кількість молодих сімей які мали дітей становила більшість, а саме 60,4%. Саме вагітність часто ставала основною мотивацією для укладання шлюбу [8, С.189]. Та ж частина молоді, яка зволікає з народженням дітей мотивувала таке рішення загалом через матеріальні негаразди та житлово-побутові проблеми [9]. Матеріальні та житлові умови накладають великий відбиток на розуміння та лад у молодій сім'ї. Для того, щоб шлюб давав сімейне життя яке задовольняє обох партнерів необхідною складовою є не тільки кохання та повага, а ще забезпечення матеріального існування [10]. Для задоволення житлових потреб подружжя мало тільки два шляхи: жити у сімейному гуртожитку, якщо навчальний заклад надавав таку можливість, та проживання разом з батьками. Останній варіант мав як свої плюси так і мінуси.

Отже, укладання шлюбів студентами в радянській Україні не було рідким явищем. Не дивлячись на матеріальні та побутові труднощі, молоді люди мали бажання будувати сім'ї. Мотивацією до такого кроку були абсолютно різні аспекти, від щирого кохання до меркантильного розрахунку. Страхи батьків щодо ранніх шлюбів не завжди підтверджувались, адже загалом студентське подружжя продовжувало навчання та його рівень майже не змінювався у порівнянні з дошлюбним періодом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки від 20 квітня 1978 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09> (дата звернення 19.03.2019)
2. Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20 червня 1969 року N 2006-VII URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/KD0004.html (дата звернення 19.03.2019)
3. Студенческая семья: состояние, проблемы, перспективы. – Мн.: Университетское, 1991. – 104 с.
4. Социально-демографический портрет студента. М., 1987. С. 46.
5. Записано М. Веремеєва 11.03.2019 р. від Гордієнко Євгена Борисовича (1933 р. н.), художній редактор видавництва «Радянський композитор» (1970-1987 рр.). Навчався в 1960-1965 рр. на факультеті живопису Київського художнього інституту. Розмова тривала 1 годину 55 хв.
6. Студенческая семья. – М.: Мысль, 1988. – 158 с.
7. Тийт Э.М. Проблемы выбора будущего спутника жизни у молодежи // Современная семья. М., 1982. С.25-39.
8. Тищенко Ю. А. Сім'я в Радянській Україні у 1970-х – на початку 1980-х років: погляд із сьогодення // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2017, вип. 48. С. 188-193.
9. Давтян М. О зависимости между благосостоянием и рождаемостью // Проблемы демографической статистики. М., 1966. С. 58.
10. Бебель А. Женщина и социализм. М., 1959. URL: http://leftinmsu.narod.ru/polit_files/books/bebel_woman.html (дата звернення 19.03.2019)

ГЕНЕРАЛ АРМІИ УНР МАРКО БЕЗРУЧКО – СПАСИТЕЛЬ ЕВРОПЫ ОТ БОЛЬШЕВИЗМА

Джувага В.П.
Тафинцев С.И.

Имя украинского полководца Марка Даниловича Безручко, спасшего Польшу от советского вторжения, по понятным причинам не вспоминалось в советской историографии. Еще в неполной мере оно разработано в современной украинской и польской историографии. Впервые в Украине им занялся историк из Тернополя М.Петрик. Деятельность М. Безручко

исследуют украинские историки Я. Тинченко, О. Шатайло, С. Коваленко, Ф. Турченко и др, польские историки В. Мазярчик, Т. Ольщанский, Т. Кшонстек. Лучшее дело с работами о М. Безручко состоит среди украинской диаспоры. Историки и деятели диаспоры Д. Дорошенко, И. Мазепа, Н. Полонская-Василенко, Г. Стефанив, Г. Змиенко-Сенишин и др. сумели сохранить память о полководце и донести ее до возрождения украинской независимости.

Истоки семьи полководца прослеживаются с XVII в. Далекий предок М. Безручко Иван записан в составе Гадячской сотни Полтавского полка в реестре Войска Запорожского (1649 г.) [6, с. 430]. Он проживал в селе Безручки (теперь Полтавский район Полтавской области).

В конце XVIII века четверо братьев Безручко по призыву правительства Екатерины II переехали из Полтавщины на бывшие земли ногайских татар, завоеванные Российской империей, и получили солидные наделы в урочище Солодкое (из-за вкусной воды), которое находилось на месте теперешнего центра Токмака Запорожской области.

Правнуками одного из четырех братьев были Данило и Кондрат. Даниил был отцом генерала Марка Безручко, Кондрат является прадедом Анатолия Васильевича Безручко – общественного деятеля Мариуполя, одного из активистов возрожденного казачества, атамана Союза казаков Донбасса «Вільність», активиста Революции Достоинства.

Генерал Армии УНР Марко Безручко родился 31 октября 1883 года в городе Большой Токмак Херсонской губернии (сейчас Токмак Запорожской области), тогда достаточно большом центре торговли и местной промышленности.

Марко закончил Переяславскую учительскую семинарию, немного поработал учителем, однако решил стать военным и в 1905-1908 гг. учился в Одесском юнкерском училище [7], где познакомился и подружился с потомственным одесситом Всеволодом Змиенко, в будущем боевым соратником М. Безручко [3, с. 24].

После училища друзья расстались: М. Безручко в 1908 г. направили в 106-го Уфимский пехотный полк, а В. Змиенко служил сначала в Очакове, затем в 11-м пехотном полку в Житомире (командиром полка тогда был А. Деникин) [3, с. 24].

Однако друзья не теряли связь, и вместе вступили в 1912 г. в Николаевскую академию Генерального штаба в Петербурге, которую закончили перед началом Первой мировой войны - летом 1914 г.

В академии Марко Безручко учился вместе с будущими генералами армии УНР А. Вишневым и В. Киреем. Во время Первой мировой войны Марко Безручко был начальником штаба пехотной дивизии.

В начале Украинской освободительной революции 1917-1921 гг. М. Безручко вместе с другими военными украинского происхождения стал на сторону своего восставшего народа и принимал активное участие в создании частей украинской армии, но позиция главы правительства В. Винниченко и его социалистического окружения перечеркнула попытки украинских военных создать действенную армию.

Только с возникновением Украинской Державы (УД) (апрель 1918 г.) на армию обратили внимание, потому что во главе государства стал военный – генерал-лейтенант Павел Скоропадский. Тогда многие бывшие офицеры царской армии были приглашены в армию УД. В том числе и М. Безручко, которому поручили служить в Генеральном штабе.

Он был одним из тех, кому не нравилось засилье российских монархистов в армии, которым открыто покровительствовал сам гетман, поэтому во время кратковременной войны между гетманом и Директорией принял сторону последней.

В конце 1918 г. Безручко назначают начальником оперативного отдела Генерального штаба Армии Украинской Народной Республики. Оперативный отдел руководил деятельностью разведки и контрразведки УНР.

26 марта 1919 г. полковника Безручко назначили начальником штаба Корпуса Сечевых Стрельцов, командиром которого был полковник Е. Коновалец, будущий основатель и руководитель ОУН. Там Марко Данилович стал членом Стрелецкой Рады.

Корпус Сечевых Стрельцов тогда состоял из частей бывшей Сердюцкой дивизии армии УД. Как отмечал впоследствии Безручко, «то обстоятельство, что сердюки были детьми состоятельных крестьян-земледельцев, делала корпус недосыгаемым для большевистской пропаганды», то есть Корпус был одним из самых боеспособных и дисциплинированных соединений украинских войск.

Корпус тогда участвовал в тяжелых боях с красными под Бердичевом. Он состоял из 5 полков пехоты, 6 полков артиллерии и конного дивизиона. Сам Безручко указывал, что малая численность конницы (250 сабель) была самым большим недостатком соединения. В течение 1919 г. Корпус вел тяжелые бои на Подолье, отражая наступление красных и белых, пока 7 декабря 1919 г. армия УНР не была интернирована поляками в Луцке. 1 января 1920 г. Главной Атаман УНР С. Петлюра поручил полковнику М. Безручко сформировать 6-ю стрелковую дивизию Сечевых Стрельцов.

После подписания Варшавского договора между УНР и Польшей, 26 апреля 1920 6-я Сечевая М. Безручко и 3-я Запорожская дивизия полковника А. Удовиченко начали совместно с 3-й польской армией генерала Э. Рыдз-Смиглы наступление на Киев и 7 мая освободили Киев от красных. Однако через месяц боев командование РККА сосредоточив против объединенных польско-украинских войск немалые силы, перехватило инициативу.

Уже 14-16 июля 14-я армия М. Молкочанова Юго-Западного фронта РККА вышла на Збруч, а 25 июля 1-я Конная армия С. Буденного захватила Броды. 26 июля был занят Тернополь, где 1 августа было провозглашено образование Галицкой Социалистической Советской Республики.

Под конец августа линия фронта перекатилась на Холмщину по линии Красностав-Замостье. После авантюрно-неудачного штурма прочно укрепленного Львова (по настоянию члена Реввоенсовета Юго-Западного фронта И. Сталина) 1-ю Конную армию перебросили на помощь Западному фронту М. Тухачевского, потерпевшего 12-16 августа поражение на Висле.

1-я Конная должна была ударить полякам в тыл и выйти в район Люблина. Но на пути красных было Замостье, в котором находилась часть 6-й Сечевой дивизии Армии УНР М. Безручко (штабная сотня, сотня 6-го конного полка, 6-й технический курень и оружейная батарея). Город был окружен красными. Вместе с украинцами Замостье обороняли польские подразделения (неполный 31-й полк пехоты, 2 запасных батальона, 2 бронепоезда и дивизион артиллерии) [8].

Оборону Замостья возглавил полковник М. Безручко, а его давний друг по Одессе полковник В. Змиенко был начальником штаба обороны. Советская пропаганда времен большого террора 1937-1939 гг. «вспоминала» оборону Замостья жизнерадостным песенным маршем киевлянина Д. Покраса на слова А. Суркова (1938 год): «На Дону и в Замостье тлеют панские кости, над костями шумят ветерки». На самом деле под Замостьем тлеют не только панские кости. Немало там и большевистских. В течение трех дней в Замостье состоялась упорная битва, фактически спасшая Европу от большевизма.

Первый штурм Замостья 29 августа 1920 г. буденовцам не удался, однако С. Буденный снова бросил свои части на штурм города. 30 августа штурм продолжался весь день, но уже 31 августа усилия красных ослабли, уже под вечер того же дня осада города была снята. Буденовские части были окончательно разгромлены. Однако о героизме 6-й Сечевой дивизии Армии УНР под Замостьем забыли не только в СССР, но и в Польше. Польская пропаганда и историография культивируют «чудо на Висле», а об участии украинцев в разгроме РККА, который фактически спас всю Европу от «добровольного вхождения» в состав «Союза советских республик» - молчат. Только один раз М. Безручко упоминается в фильме Е. Гофмана «Варшавская битва» (2011 г.). Хотя еще в 1938 г. известный польский военачальник Т. Кутшеба (командующий группой армий «Висла» во время «оборонительной» войны 1939 г.) в книге "Wyprawa Kijowska" впервые отдал должное Безручко и его бойцам [2].

После обороны Замостья М. Безручко стал генералом, был назначен командующим Средней группой войск Армии УНР в составе 5-й и 6-й дивизий, которая, проведя в октябре контрнаступление против большевистских войск, заняла Подолья по линии Шаргород-Бар-Березовка.

В это время поляки, перешедшие в контрнаступление, вместе с украинскими войсками вышли на линию Староконстантинов-Звягель и остановились, считая свою цель достигнутой. Мало того, Польша пошла с Москвой на переговоры о перемирии [4, с. 369]. Украинским войскам пришлось отвоевывать свою землю в одиночку, пока 21 ноября войска Армии УНР в результате контрнаступления красных вынуждены были перейти Збруч, за которым уже хозяйничали поляки. Украинские войска были ими интернированы.

В этих условиях в конце 1920 г. генерал М. Безручко возглавил военную миссию и штаб Армии УНР в Варшаве. В начале 1921 г. он стал военным министром УНР, а также вице-министром правительства УНР в изгнании. Именно он занимался устройством интернированных украинских воинов.

Генерал жил в «генеральском» бараке в одном из лагерей для интернированных воинов Армии УНР в Щипйорно вместе с женой Клавдией Алексеевной. Марко Данилович руководил лагерем, а его жена зарабатывала на жизнь живописью. Там же жила семья В. Змиенко и вдова начальника штаба УГА Елизавета Мышковская [3, с. 26].

В 1924 г. поляки начали ликвидацию лагерей воинов УНР. Безручко принял приглашение митрополита Андрея Шептицкого работать лесничим в карпатской Осмолоде, где уже работал первый начальник штаба Корпуса Сечевых Стрельцов полковник А. Мельник (будущий Проводник ОУН) [1, с. 235].

Однако поляки, чье положение в Галичине было непрочное, запротестовали и не позволили отъезд. Как отмечает дочь В. Змиенко публицист Галина Змиенко-Сенишин (Канада), польские власти боялись, что генерал М. Безручко использует свою популярность среди украинцев Западной Украины и поднимет восстание против Польши [3, с.16]. Генералу было предложено (почти вынужденно, отмечает Галина Змиенко-Сенишин) работать в Картографическом институте Войска Польского в Варшаве [3, с.16].

В 1931-1935 годах М. Безручко возглавлял Украинское военно-историческое общество в Варшаве и редактировал военный альманах "За державність" - ценный источник по истории национально-освободительной борьбы украинского народа 1917-1922 годов.

Пережитое и приобретенный опыт во время Украинской революции М. Безручко описал в книгах «Від Проскурова до Чорторії» (Калиш, 1924), "Українські Січові Стрільці на службі Вітчизні" (Калиш, издательство «Чорномор», 1932) [2].

Во время шумного празднования 20-летия возрождения Польского государства польские власти наградила М. Безручко высшим орденом "Virtuti Militari", однако тот принять его отказался. "Я воевал за Украину, а не за Польшу", - заявил боевой генерал [2].

М. Безручко скончался после тяжелой болезни 10 февраля 1944 г. и похоронен на украинском православном кладбище «Воля» в Варшаве. Там же скончался и В. Змиенко. Генералы дружили до самой смерти В. Змиенко в 1938 г. [3, с.24] На могиле М. Безручко был установлен казацкий крест с ошибочной датой его рождения. Накануне 135-летия его рождения в ноябре 2018 г. дата была исправлена благодаря усилиям А. Безручко.

Польская коммунистическая власть (надо отдать ей должное) не разрушила могилы зачатых врагов коммунизма. Сейчас за могилой генерала ухаживают студенты-историки Варшавского университета. В то же время в Токмаке брата, а потом племянников генерала органы госбезопасности преследовали за родство с «петлюровцем» и те зареклись вспоминать о генерале.

Внучатый племянник Марко Безручко Анатолий Васильевич Безручко рассказывал авторам, что родственники о генерале упоминали шепотом, мол, он воевал с «нашими». Только после Независимости имя Марко Безручко вернулось сначала к его родственникам, а затем и ко всем равнодушным. По инициативе тернопольского историка М. Петрика,

ректора Южно-Українського інститута бізнеса С. Виситаєва і краєведа А. Линчука в Токмаке к 120-й годовщині со дня рождения М. Безручко організована научно-практическа конференція, посвященая его памяти с участием українських і польських учених [5, с. 4-6].

После активної фази Революції Достоїнства і начала російсько-української війни генерал М. Безручко і його вклад в створення української армії і розгром більшовизма в Європі нарешті отримав належне визнання в Україні і за кордоном. В Києві, Вінниці, Луцьку, Рівному і Вроцлаві (Польща) іменем українського полководця названі вулиці, приче́м в Києві вулиця М. Безручко знаходиться поруч з вулицею Е. Коновальца – его першого командира в Армії УНР [8]. Український інститут національної пам'яті присвятив життя М. Безручко кілька тематических виставок, демонструючихся в Україні [9].

ЛИТЕРАТУРА

1. Андрій Мельник. Матеріали до біографії. К., Дніпро, 1994.
2. Джувага В. П. "Я воював за Україну, а не Польщу!" Про генерала Маркоа Безручка // режим доступа <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/10/31/138902/>
3. Змієнко-Сенишин Г. В. Пересаджені квіти України. – Київ-Монреаль.: Наша культура і наука, 2002.
4. Історія українського війська.- Харків: Книжковий клуб, 2016.
5. Матеріали першої науково-практичної конференції, присвяченої 120-річчю з дня народження генерала-хорунжого Армії Української Народної Республіки Маркоа Даниловича Безручка. Токмак, 2005.
6. Реєстр Війська Запорозького 1649 року/Підгот. до друку О. В. Тодійчук (голов. упоряд. -). К.: Наукова думка, 1995.
7. Справка Федерального Архивного управління РФ о послужном списке М. Д. Безручко. Личный архив А.В. Безручко.
8. Тафинцев С.И. Тот, кто остановил Конармию Буденного // Приазовский рабочий. – 2018. – 9 ноября.
9. 100 облич Української революції // режим доступу http://www.memory.gov.ua/sites/default/files/100_oblich_0.pdf

ВІЙСЬКОВА СТРУКТУРА КУБАНСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА ТА ВІЙСЬКА ДОНСЬКОГО КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

**Задунайський В.В.,
Задунайський Д.В.**

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. козацькі формування продовжували відігравати важливе значення у військовій системі Російської імперії, забезпечивши виконання на її користь значного обсягу військової повинності. Напередодні Першої світової війни існувало 11 козацьких військ і окремих Якутський козацький полк [3, с. 41]. Серед них найбільшими були Донське й Кубанське козацтва (разом нараховували майже 70 % козаків). Зрозуміло, що до початку ХХ ст. в силу уніфікації військової системи козацьких утворень і їх військова структура ставала дедалі більше подібною. Попри це, Кубанському козацькому війську і в цей час вдалося зберегти самобутні риси власної військової структури. Огляд їх особливостей варто здійснити у порівнянні з Військом Донським, яке було своєрідним взірцем для наслідування іншими козацькими формуваннями. Такий підхід дозволить виявити як спільні, так і відмінні риси військової системи цих козацьких утворень.

В історіографії згадана проблема досі не отримала належного опрацювання. Попри зазначене, існують дослідження дотичної проблематики [2; 17]. Мають місце й опрацювання важливих аспектів історії Кубанського та Донського козацтва, але окремо і без порівняння

між собою [1; 12; 13; 14; 15; 16; 18]. У цьому контексті варто згадати й певний доробок авторів цієї статті, у котрому йдеться про важливі аспекти військової історії кубанських козаків [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. За таких обставин метою пропонованої розробки й буде аналіз та порівняння військової структури Війська Донського і Кубанського козацького війська наприкінці XIX – початку XX ст., що має належну актуальність.

Перед оглядом запропонованої проблематики треба коротко відзначити особливості й відмінності козацтва на Дону та Кубані. Так, Військо Донське було не тільки найчисельнішим й найбільш контрольованим у Російській імперії, але й досить єдиним упродовж «довгого» XIX ст. Жодних широкомасштабних змін його внутрішнього складу в цей час не відбулося.

Натомість, Кубанське козацтво утворилося в 1860 р. внаслідок приєднання до Чорноморського козацького війська майже половини Кавказького лінійного козацького війська [10, с. 7-9]. Тобто це було новостворене козацьке військо. Більше того, основу Кубанського козацького війська становило саме Чорноморське козацтво, яке виникло на базі ліквідованих російською владою українських козацьких утворень [1, с. 364-373]. Мається на увазі Військо Запорозьке Низове (Запорозька Січ) і Військо Запорозьке (Гетьманщина). До речі, і в подальшому Чорноморське козацьке військо теж поповнювалося саме українськими козаками-переселенцями (переважно з Наддніпрянської України). Тому й у складі новоствореного Кубанського козацького війська нащадки українських козаків-переселенців закономірно становили більшість.

Такі відмінності мали позначитися не тільки на менталітеті козаків та їх старшини, але й на військовій системі Донського і Кубанського козацтва. Зрозуміло, що й військова структура цих козацьких утворень мусила виявити закономірні особливості. Тож, у першому логічним було збереження та подальша трансформація усталеної військової структури. В Кубанському козацькому війську мав відбутися процес поєднання основи чорноморської військової структури з кавказькою лінійно-козацькою структурою. Про це ми вже детальніше писали у попередній статті [10]. За таких обставин логічно вести мову про певну плінність військової структури Кубанського козацтва на початках його існування.

Далі спробуємо детальніше проаналізувати особливості військової структури Війська Донського і Кубанського козацького війська. Відразу наголосимо на тому, що вона тоді значною мірою залежала від тривалості та порядку несення військової служби представниками козацької верстви згідно з рішенням імперської влади. Й перші ознаки такого впливу помічаємо у Війську Донському (починаючи з 1875 р.), а згодом і в Кубанському козацькому війську (з 1882 р.) [1, с. 397; 3, с. 83-85; 11, с. 62, 128]. Тоді було запроваджено 3 черги служби у стройових козацьких військових частинах. Кожна з них тривала по 4 роки, але тільки у частинах першої черги козаки мали безвідривно нести військову службу (у стройових частинах другої і третьої черги вони лише рахувалися, бо постійно перебували вдома, де й проходили періодичний бойовий вишкіл). Такий порядок несення служби позначився на структурі козацьких військ, суттєво уніфікувавши її основні параметри.

Для початку зупинимося на військовій структурі Донського козацтва. Треба підкреслити, що Військо Донське було найбільшим у Російській імперії впродовж «довгого» XIX ст., а тому і його військова структура теж була найбільшою. При цьому вона складалася тільки з козацької кавалерії та артилерії (на 1858 р. було 64 кавалерійських полки) [11, с. 60]. Таке домінування кінноти було притаманне більшості козацьких утворень Російської імперії. Інші реалії виявляли лише Азовське (проіснувало до 1865 р.) і Кубанське козацькі війська [9, с. 9-13].

Певні зміни у військовій структурі Донського козацтва відбулися після прийняття нового положення про військову службу 1875 р. (запроваджено поділ на 3 черги служби). Тоді ж було затверджено й наступний структурний поділ війська: 60 кавалерійських полків, 2 гвардійських полки, 1 гвардійська та 15 кінних батареї [11, с. 61]. Інакше кажучи, на кожна

з трьох черг служби припадало по 20 кавалерійських полків і 5 кінно-гарматних батарей. У гвардійських частинах порядок служби трохи різнився, але теж мав свою черговість.

У подальші часи докорінних змін у військовій структурі Донського козацтва не відбулося, хоча деякі новації й впроваджувалися. Так, в 1882 р. було скорочено кількість першочергових і пільгових полків другої і третьої черги служби (кожну на 5 полків) [11, с. 64]. Цікаво, що всі першочергові полки (їх було 17) мали окремі назви та почесних шефів. Шефами тут ставали відомі військові та політичні діячі Донського козацтва та Російської імперії. Полки II і III черг служби шефів не мали.

До складу донської кавалерії входили й окремі сотні, яких на 1913 р. існувало по 6 для кожної черги служби [11, с. 92-94]. Цікаво, що ці сотні не було з'єднано в полки, а існували поза ними. Таку особливість можна пояснити тим, що вони були задіяні для виконання певних функцій на обмеженій території і з обмеженими ресурсами, а тому й вистачало обмеженої кількості козаків. Назви цих сотень були простими і не підсилювалися шефами (наприклад, 1-а Донська козацька окрема сотня).

Окрім кінноти Військо Донське мало й потужну кінну артилерію. На 1913 р. існувало 7 першочергових Донських козацьких батарей (у II і III черзі служби перебувало ще 14 батарей) [11, с. 95-101]. Ці частини діяли при козацьких кінних бригадах і дивізіях, підтримуючи їх бойові дії на полях битв. Для них теж не було визначено почесних шефів.

Отже, військова структура Донського козацтва вирізнялась досить значною чисельністю і розгалуженістю кавалерійських частин і підрозділів з додатком кінної артилерії. На їх структурний поділ суттєво вплинула й реформа щодо несення військової служби у 3 черги. Поряд із цим, треба відзначити й певну обмеженість військової структури Війська Донського – відсутність козацької піхоти. За таких обставин це військово-козацьке утворення не було вповні придатне вести своїми формуваннями комплексні бойові операції на суходолі.

Далі зупинимося на військовій структурі Кубанського козацького війська. Так, в 1860 р. воно складалося з частин Чорноморського (становило основу) та Кавказького Лінійного козацьких військ: 13 піших батальйонів, 22 кінних полки, 1 лейб-гвардії кавалерійський дивізіон, 1 лейб-гвардії ескадрон, 5 кінних гарматних батарей та фортечна артилерія [9, с. 10; 10, с. 7]. До речі, 12 піших батальйонів було успадковано саме від Чорноморського козацтва. Наведена кількість частин і підрозділів у подальшому зазнавала неодноразових змін й певної стабільності набула лише наприкінці XIX ст. (незначні доповнення тривали навіть на початку XX ст.).

Тому далі зупинимося на структурі Кубанського козацтва напередодні Першої світової війни. Тоді вона мала такий вигляд: 33 кавалерійських полки, 18 пластунських батальйонів, 15 кінно-гарматних батарей, 3 кавалерійські дивізіони й імператорський Конвой [3, с. 97; 11, с. 120-131]. Відразу детальніше проаналізуємо структуру й склад кубанської козацької кавалерії. Так, згадані полки поділялися на 3 черги служби (по 11 у кожній). Всі полки першої черги служби мали почесних шефів, серед яких поважне місце займали й колишні запорозькі та чорноморські старшини [3, с. 97-100]. Окрім кінних полків, до структур кубанської козацької кавалерії треба віднести Кубанський козацький дивізіон у Варшаві (у складі 2 сотень) та «Власний Його Величності Конвой» (складався із $\frac{3}{4}$ кубанських і $\frac{1}{4}$ терських козаків у складі 2 сотень), який був особистою охороною імператора й вважався з кінця XIX ст. суперелітним гвардійським підрозділом Російської імперії [11, с. 120-125]. Згадані дивізіони теж діяли з урахуванням поділу на черги служби (у дивізіоні, розташованому в Варшаві, діяв звичний поділ на 3 черги, а в Конвої – особливий гвардійський порядок служби).

Окремої уваги заслуговує й структура піхотних формувань Кубанського козацтва – кубанських пластунів. Вона складалася з 18 пластунських батальйонів (понад 20.000 чоловік), що становило досить потужну воєнну силу [12]. До речі, кількість згаданих батальйонів була кратною 3 (по 6 на кожну чергу служби). Поряд із цим, треба зазначити, що

на відміну від кінних полків (мали певні територіальні назви) батальйони мали лише загальну нумерацію [6]. Так, батальйони I черги мали нумерацію від 1 – до 6, II черги від 7 – до 12 і III черги від 13 – до 18. До того ж, почесних шефів для них не було визначено. Виключення становив лише батальйон № 1 (належав до першої черги служби), який в 1912 р. отримав в якості шефа Генерал-Фельдмаршала Великого Князя Михайла Миколайовича [11, с. 158]. Кожен батальйон був досить крупною бойовою частиною (нараховував у своєму складі на 1914 р. понад 1.200 козаків) і поділявся на 4 сотні, які у свою чергу теж поділялися на 4 взводи [6]. На вищому організаційному рівні пластунські батальйони теж відрізнялися від полків обмеженістю. Їх було з'єднано тільки у Кубанські пластунські бригади, які діяли окремо й не утворювали дивізій. До речі, їх було 3, що чітко відповідало 3 чергам служби.

В кінці огляду військової структури Кубанського козацького війська треба згадати й артилерійські частини (15 кінних батареї). Їх формування та найменування були подібними до кубанських пластунських батальйонів. Існувала єдина нумерація кубанських козацьких батареї, в якій батареї I черги мали нумерацію від 1 – до 5, II черги від 6 – до 10 і III черги від 11 – до 15 [11, с. 162]. Подібним був і принцип визначення шефа лише для батареї № 1.

Отже, військова структура Кубанського козацького війська була досить змістовною і різноплановою. Найбільшою за чисельністю і складнішою за військовою структурою була кубанська кавалерія, але при цьому відбувалось змішування кубанських полків з іншими козацькими частинами (на рівні дивізій [3, с. 101]). Кубанські пластуни мали повністю самостійну структуру, але лише до рівня бригади. Кубанська артилерія була виключно кінною, а тому відігравала допоміжну роль при відповідних кубанських кавалерійських бригадах і дивізіях. У структурному поділі цього військово-козацького утворення важливе значення відіграло й запровадження 3 черг служби.

Окремо треба відзначити той факт, що завдяки саме чорноморським (запорозько-українським) традиціям, Кубанське військо, чи не єдине в Російській імперії козацьке військо, яке мало у своєму складі піхоту. Складаючись з кінноти, піхоти та артилерії, воно у разі потреби могло б самостійно вести бойові дії та виконувати різні завдання на суходолі. Але попри зазначене, варто зауважити на переважанні кавалерії, що було зумовлене як загальними тенденціями в Росії, так і наслідком приєднання до Чорноморського козацтва частини Лінійного, яке складалось, переважно, з кінноти. Такі реалії чітко виявили традиційну спадковість різних частин козацтва. Так, українська козацька традиція, збережена у чорноморському козацтві, передбачала існування та активне використання піхоти, натомість, у лінійному переважали традиції російського козацтва, які під впливом досвіду бойових контактів з горцями Кавказу втратили зв'язок з веденням бою у пішому строю та орієнтувалося виключно на використання кінноти. Відзначимо й те, що в Кубанському козацькому війську відбувався й певний взаємообмін бойовими навичками між «чорноморцями» та «лінійцями», але відмінності зберігалися й надалі.

Підсумовуючи представлений огляд військової структури Кубанського і Донського козацтва в кінці XIX – на початку XX ст., треба відзначити наступне:

- суттєву роль відіграла уніфікація військової системи усіх козацьких військ під тиском військової реформи в Російській імперії (першорядне значення починає відігравати запровадження системного поділу військової служби козаків на 3 черги);
- мала місце значна уніфікація кінних та кінно-гарматних підрозділів і частин усіх козацьких військ;
- уніфікація виявилася й у структурі кубанської піхоти щодо кількості пластунських батальйонів і бригад;
- важливе значення відігравав і вплив попереднього військового досвіду відповідних військово-козацьких утворень (самобутність військової структури Кубанського війська стала наслідком домінування в ньому нащадків українських козаків разом з відповідним бойовим досвідом та структурними одиницями, що

прилаштувалися до особливостей регіону розташування й функціонування цього утворення);

- військова структура Кубанського козацтва завдяки наявності піхотних частин (пластунів) була не тільки більш різноманітною, але й придатнішою для самостійного ведення бойових операцій на суходолі у порівнянні з аналогічною структурою Війська Донського.

Отже, військова структура Кубанського і Донського козацтв уніфіковувалася під впливом реформ в Російській імперії й мала багато подібних ознак. Поряд із цим, вона зберігала й відмінні риси завдяки різній козацькій спадщині та особливостям регіону розташування й функціонування. Саме тому військова структура Кубанського козацького війська та Війська Донського мала як подібні, так і відмінні складові, виявивши самотність цих козацьких утворень Російської імперії.

Представлена стаття не вичерпує всієї глибини зазначеної проблематики, а стимулює її подальше дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авраменко А.М. Козацьке військо на Кубані / А.М.Авраменко, Б.Є.Фролов, В.К.Чумаченко // Історія Українського Козацтва. Історія Українського Козацтва. Нариси: У 2 т. / Редкол.: В.А.Смолій (відп. ред.) та ін. – Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т. II. – С. 364-414.
2. Бачинська О.А. Козацтво в системах Російської і Турецької імперій // Історія Українського Козацтва. Нариси: У 2 т. / Редкол.: В.А.Смолій (відп. ред.) та ін. – Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – Т. II. – С. 303-362.
3. Задунайський В. Бойове мистецтво та військова спадщина українських козаків в кінці ХІХ – на початку ХХІ ст. – Донецьк: Норд-Прес – ДонНУ, 2006. – 335 с.
4. Задунайський В. Вплив української спадщини на військово-організаційну систему Кубанського козацького війська // Історичні і політологічні дослідження. – Донецьк, 2007. – № ½. С. 24-28.
5. Задунайський В. Особливості військової системи пластунів Кубанського козацького війська (кінець ХІХ – початок ХХ ст.), Україна і світ: проблеми історії: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 28 листоп. 2014 р., МДУ, Маріуполь 2014, s. 16-19.
6. Задунайський В. Порівняння військової структури та бойової підготовки кубанських пластунів і польських піхотинців (початок ХХ ст.) // Схід. – 2015. – № 3. <http://skhid.com.ua/article/view/45749>.
7. Задунайський В. Кавказкий слід в названнях кавалерійських полков кубанського и терского казачеств // *Kavkaz-Przeszłość-Teraźniejszość-Przyszłość. Czasopismo Naukowe Instytutu Historii URz.* – Rzeszów, 2015 – №1. – S. 139-151.
8. Задунайський В. Перший піший козацький батальйон Кубанського козацького війська в 1862 р. // Військово-науковий вісник. – Випуск 25. – Львів: НАСВ, 2016. – С. 96-108.
9. Задунайський В. Азовське, Дунайське та Кубанське козацтва: спільні й відмінні риси окремих аспектів військової системи / В.Задунайський, Д.Задунайський // Україна у світовому історичному просторі: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, під заг.ред. К.В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2017. – С. 9-14.
10. Задунайський В.В. Поєднання військових структур Чорноморського і Кавказького лінійного козацьких військ у Кубанському козацтві: зміст, причини і наслідки / В.В.Задунайський, Д.В.Задунайський // Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.- практ. конф., м. Маріуполь, 20 квітня 2018 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2018. – С. 6-10.

11. Казачьи войска. Хроника / Составил В.Х. Казин. – Санкт-Петербург: 1912 / Репринт. Оформление Н.Саутина: «Дюрваль», 1992. – 480 с.
12. Кириченко Ю. Пластунские батальоны и станица Уманская (Ленинградская) [Електронний ресурс] Доступно: http://samlib.ru/k/kirichenko_j_n/publicistika.shtml.
13. Краснов П. Н. История войска Донского. Картины былого Тихого Дона. – Москва: Вече, 2007. – 448 с.
14. Маленко Л. Кубанське козацтво // Українське козацтво: Мала енциклопедія. / Кер. авт. колект. Ф.Г.Турченко; Відпов. ред. С.Р.Лях. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – Київ: Генеза – Запоріжжя: Прем'єр, 2006. – С. 322-327.
15. Маленко Л. Донське козацтво // Українське козацтво: Мала енциклопедія. / Кер. авт. колект. Ф.Г.Турченко; Відпов. ред. С.Р.Лях. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – Київ: Генеза – Запоріжжя: Прем'єр, 2006. – С. 162-164.
16. Малукало А. Кубанское казачье войско в 1860 – 1914 гг.: организация, система управления и функционирования, социально-экономический статус. – Краснодар: «Кубанькино», 2003. – 216 с.
17. Петренко Є. Звідки і чому з'явилися українці на Кубані // Польовий Р. Кубанська Україна / Під заг. Ред. Р.Коваля. [Електронний ресурс] Доступно: <http://ukrlife.org/main/kubann/where.html>
18. Щербина Ф.А. История Кубанского Казачьего Войска. В 2-х т. – Краснодар: Советская Кубань, 1992.

ШЛЯХ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ

(ІЗ ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ 1917 – 1918 рр.)

Крилова Н.І.

Відзначення 100- річчя Української революції 1917 – 1921рр., поставило на порядок денний завдання переосмислити процеси, які відбувалися в період становлення української державності. За ці роки маємо належну оцінку та місце в історіографії названих подій, але, на нашу думку, аналіз досвіду діяльності Української Центральної Ради (надалі УЦР) на шляху до незалежності вимагає додаткового осмислення і аналізу в науковій літературі.

Мета названої роботи полягає у висвітленні діяльності УЦР, її нелегкий шлях до розуміння розбудови незалежної держави. Об'єктивний аналіз діяльності Центральної Ради в українській історії загалом, а в подіях столітньої давнини зокрема, має сьогодні надзвичайно важливе значення для державотворчого процесу в Україні. Це дає змогу не тільки оцінити досвід (як позитивний, так і негативний) державного будівництва та запобігти повторенню колишніх помилок і прорахунків.

Питання діяльності УЦР знайшли своє відображення в працях Млиновського Р., Верстюка В., Солдатенка В., Яневський Д. [1]. В даному дослідженні здійснюється спроба проаналізувати досвід державотворчої політики уряду Центральної Ради, визначити причини довгого шляху до розуміння переходу від автономії до незалежної держави.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період Української національної революції 1917 – 1918 рр., починаючи з відродження ідеї автономії і завершуючи проголошенням незалежної України.

XX століття було століттям війн і революцій, які майже повністю знищили політичну систему старого режиму і поклали початок республіканським правлінням. Нові республіки, як правило, були національними державами, в яких етнічні кордони збігалися з політичними. В цей період Україна також заявляє про себе, як про нову політичну спільноту. Саме революційні події 1917 року дали шанс українському народові розпочати розбудову суверенній державі. У результаті революційних подій 1917 року в Російській імперії самодержавство зійшло з політичної арени і на зміну йому прийшов республіканський лад. На місцях стали створюватися демократичні органи влади. Виникли об'єктивні умови для

самовизначення України та відродження Української державності, який почався ще в середині XVII століття, в часи, коли український народ перебував в складі Речі Посполитої. Як зазначав І. Огієнко «... в історії людської цивілізації нелегко віднайти народ, подібний нашому, який, маючи тисячолітню традицію державотворення, збагативши вершини людського поступу самобутньою культурою, протягом століть був позбавлений права знати правду про себе, хто він, чийх батьків ми діти, що з ним сталося сьогодні, за що боролися і вмирили його мудрі і мужні предки» [7с.46].

Як тільки звістка про революцію в Петрограді досягла України, депутати київської міської думи, члени земського союзу, організації робітників, військових і національних груп утворили Раду об'єднаних громадських організацій м. Києва. Одночасно в Києві та інших великих містах України – Катеринославі, Полтаві, Чернігові – були утворені, як і в Росії, паралельні органи влади – Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів.

Національні політичні сили створили альтернативний центр влади – Українську Центральну Раду (УЦР) із представників Товариства українських поступовців (ТУП) та українських соціал – демократів. Новостворена влада стала представницьким органом українських демократичних сил, очолила національно-демократичну революцію в Україні і пройшла непростий шлях до розуміння проголошення незалежної Української Народної Республіки. Вона активно впливала на політичний процес в Україні і сама інтенсивна змінювалася під його впливом.

Першими кроками УЦР стала спроба легітимізувати свою владу. Для реалізації цього плану в Києві 19—21 квітня 1917р. було скликано Всеукраїнський Національний Конгрес, який проходив у приміщенні Купецького зібрання. В ньому взяли участь понад 900 делегатів від політичних партій і різних політичних організацій, а також представники Кубані та Галичини [4., с.113].

Національний ентузіазм ширився і поміж військовими. Так, Перший Всеукраїнський військовий з'їзд, який проходив у середині травня 1917 року, визнав Центральну Раду легітимним органом влади в Україні, а також підтримав її курс на автономію.

Підбадьорена такою підтримкою Центральна Рада 23 червня 1917 року приймає Перший Універсал, в якому оголошує, що «...народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям» [8., с.101.]. Отже, основоположними документами, що заклали основу державотворчого процесу періоду УЦР, стали Універсали, як нормативно-правові документи, які визначали форму правління, систему органів влади й управління, особливості законодавчого процесу. Тобто, ці документи окреслювали такі основні аспекти суспільного життя, як влада, повноваження уряду, основні засади законодавчої діяльності, а і Універсал, поклав початок розбудові Української національної держави ХХ ст.

Слід зазначити, що на першому етапі становлення УЦР серед її членів не було єдиної думки щодо майбутнього статусу України. Більшість українських політиків схилилися до автономного устрою України. Лише поодинокі організації і, зокрема, самостійники на чолі з М. Міхновським піднімалися у своїх вимогах до необхідності утвердження самостійності України. Автономісти в особі М. Грушевського, В. Винниченка, Д. Дорошенка бачили Україну автономною республікою у федеративному союзі з Росією. Так М. Грушевський тоді в численних брошурах і під час переговорів з представниками лівих партій виступав не просто за автономію, але й проти самостійності України. Своє кредо Грушевський відверто висловив так: «Українці не мають наміру одривати Україну від Росії, вони хочуть задержатися в добровільній і свобідній зв'язі з нею» [3., с.99 – 100].

Однак, навіть така позиція Центральної Ради викликала занепокоєння Тимчасового уряду і у липні 1917 року делегація на чолі з міністром О. Керенським прибула до Києва, щоб досягти взаєморозуміння з представниками українського уряду. Внаслідок домовленості 16 липня 1917 року було проголошено Другий Універсал Центральної Ради, в якому було обіцяно не вдаватися до самостійних дій і не наполягати на автономії України

до скликання Установчих зборів. Таким чином, Другий Універсал став кроком назад, своєрідним компромісом між Центральною Радою та російським Тимчасовим Урядом.

Жовтневі події в Петрограді змусили український уряд змінити тактику щодо подальшого формування власної правової системи. Визнавши антидемократичним та небезпечним для України більшовицький переворот у Петрограді, Центральна Рада 7 листопада 1917 року приймає Третій Універсал, яким проголошує Українську Народну Республіку. Разом з тим, слід зазначити, що Центральна Рада і надалі продовжувала притримуватися позиції автономізму і несаможитності, підтримуючи ідею федерації з Росією. Так в Універсалі підкреслюється: «Не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб вся республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів»[9.с.398].

Незважаючи на певні недоліки Третього Універсалу, сам факт проголошення УНР має величезне значення. Це був перший крок до створення самостійної держави. Наступ військ Антонова-Овсієнка розвіяв ілюзію щодо перетворення Росії на демократичну, федеративну республіку. Необхідність проводити самостійні переговори з Німеччиною та її союзниками, що розпочалися в Брест-Литовську, змусили уряд Центральної Ради зробити більш радикальні кроки. У Четвертому Універсалі, який був проголошений 22 січня 1918 року, нарешті було проголошено, що Українська Народна Республіка стає самостійною, вільною, суверенною Державою Українського народу. На нашу думку, такий рішучий крок Центральної Ради був обумовлений не стільки свідомим розумінням, що вимоги встановлення автономного державного устрою вже не відповідають настроям українського народу, скільки небезпечною ситуацією втрати взагалі влади.

Закономірно виникає питання, чому Центральна Рада так довго йшла до розуміння проголошення незалежної суверенної держави? Не претендуючи на повноту висвітлення названої проблеми, автор спробує проаналізувати чому лідери Центральної Ради так довго трималися за ідею автономії України. На нашу думку, ця проблема ще не знайшла достатньої уваги в науковій літературі.

Як показує аналіз державотворчої діяльності Центральної Ради лідери не мали чіткого уявлення щодо статусу майбутнього України – автономія чи незалежна, суверенна держава, а звідси і віра більшості її лідерів у непорушність федеративних зв'язків з Росією. Прагнення національно-територіальної автономії України стало основним орієнтиром політичних партій та Центральної ради у складному процесі державотворення. Чому так трапилося?

Однією із причин, на нашу думку, є те, що більшість лідерів майбутнього революційного процесу були виховані на ідеях федерального устрою України. У 40-х роках XIX ст. ідея федералізму перетворилась на теорію та концепцію державного розвитку слов'янства, де Україні відводилась особлива роль будівничого нової держави. Основоположником такої концепції був, засновник Кирило-Мефодіївського братства М. Костомаров. Свої федералістські ідеї М. Костомаров виклав у програмних документах Кирило-Мефодіївського братства - «Книга буття», «Статут», де ідея федералізму розглядалася, як єдиний вихід зі стану бездержавності української нації, та узаконення своїх державницьких прав [5].

Крім того, у другій половині XIX століття з'являється і стає пануючою слов'янофільська концепція літератури « для домашнього вжитку», до якої приєднується і М.Костомаров.. Він починає схилитися до думки, що українська мова додатка для відтворення в літературі тільки селянського побуду [2., с. 63-68]. Звичайно, знаючи М. Костомарова як пристрасного захисника української мови, історії та культури українського народу можна передбачити, що така позиція була наслідком обставин, які склалися в 70 – 80-х роках XIX століття. Більш за все М. Костомаров ціною різних поступок у той важкий час, коли над українським словом зібралися нові хмари урядових переслідувань і заборон, будь-що намагався утвердити українську мову в народних школах і зберегти (хоч і в урізаному вигляді) українську літературу. Однак талант Костомарова, його вплив на громадську думку та свідомість молоді

мав велике виховне значення і на його ідеях виросло не одне покоління майбутніх політичних діячів. Великий вплив на формування українофільських поглядів мали праці П. Куліша та М. Драгоманова [6., с. 12 - 19]. Отже ціле покоління виросло на ідеях федералізму та культурно-національної автономії, як головної мети розбудови майбутньої України.

Інша причина та, що революційні події застали політичні партії несподівано. Влада, як достигле яблучко, впала до рук лідерів Центральної Ради, які не встигли дорости до ідеї незалежної України. Поразка революції 1905 – 1907 рр., змусила їх перейти на напівлегальне становище і лише революційні події 1917 року примусили їх діяти. Всі ці фактори впливали на світогляд молодих лідерів Центральної Ради і змусили пройти довгий шлях від автономії до незалежності.

Таким чином, події Української національно – демократичної революції 1917 – 1918 рр. були важливою віхою в українській історії, особливо з огляду на досвід державотворчого процесу. В цей період український народ зумів відтворити власну державу та певний час підтримувати її існування. Незважаючи на те, що національно-визвольні змагання закінчилися поразкою демократичних сил, вони сприяли накопиченню досвіду боротьби за незалежну, суверенну Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верстюк В. Українська центральна Рада: Навч. Посібник / В. Верстюк. – К., 1997. 233 с; Млинівський Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917 – 1918. / Р. Млинівський – Львів, 1994. 571 с; Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис. / В. Солдатенко. – К., 1999. ? с. Яневський Д. Політичні ситуації України 1917 – 1920 років: спроба творення і причини поразки. / Д. Яневський. – К., 2003. – 174 с. та ін.
2. Гринів, Олег. Українська націологія: ХІХ - початок ХХ століття. Історичні нариси / О. Гринів. – Львів: Світ, 2005. – 287 с. – ISBN 966-603-408-5.
3. Грушевський М.С. Якої ми хочемо автономії і федерації / М. С. Грушевський. Твори у 50 т.; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич — Т. 4. Кн. І: Серія “Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради та ін. березень 1917—квітень 1918)”. Львів: Видавництво "Світ — 2007. — 432 с.
4. Дорошенко Дмитро. Історія України 1917–1923 р.р.: [в 2 т.]. Т. 1. Доба Центральної Ради / Дмитро Дорошенко; [упоряд., авт. передм. та комент. К. Ю. Галушко]. – Київ: Темпора, 2002. – 319 с
5. Кирило-Мефодіївське товариство: у 3 т. / редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.) [та ін.]; АН УРСР, Археогр. коміс. [та ін.]. – Київ: Наук. думка, 1990. – 692 с.
6. Мороз В.Я. Україна у двадцятому столітті. Етап перший 1900 – 1920 рр. В. Мороз. – Львів: Ліга – Прес, 2005. — 656 с.
7. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко – Київ: Довіра, 1992. – 141 с.
8. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Том 1. Упор. В.Ф. Верстюк та ін. – Київ, 1996,
9. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. Том 2 (10 грудня 1917р. – 29 квітня 1918 р.) / Упор. В.Ф. Верстюк, О.Д. Бойко та ін. Київ: Наукова думка, 1997. – 424 с.

МІСЦЕ ШКІЛ РОБІТНИЧОЇ МОЛОДІ У ПОШИРЕННІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ СЕРЕД РОБІТНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ УКРАЇНИ (1950-і рр.)

Мельник А.М.

Невід’ємною частиною життя кожної людини є освіта. Освіта – це суспільно організований і нормований процес (і його результат) постійної передачі попередніми поколіннями наступним соціально значущого досвіду, який в онтогенетичному плані

становлення особистості є її генетичною програмою і соціалізацією [3, с. 138].

Протягом 1950-х рр. система освіти в СРСР складалася з дошкільної, середньої та вищої освіти. У свою чергу середня освіта поділялась на початкову, неповну та повну середню освіту.

Відповідно до статті 121 Конституції СРСР громадяни мали право на освіту, яке забезпечувалося безкоштовністю освіти та організацією на заводах безкоштовного виробничого навчання трудящих [6, с. 29-30]. Однак з 1 вересня 1940 р. навчання у 8-10 класах середньої школи, в середніх спеціальних і вищих навчальних закладах стало платним. У містах розташування підприємств чорної металургії плата за навчання в школах становила 150 крб. на рік [11, с. 176-177] (плата за навчання була відмінена лише у 1956 р. [8, с. 192]). Дана обставина стримувала розповсюдження освіти серед населення.

Політика модернізації виробництва вимагала наявності значної кількості кваліфікованих кадрів, які б змогли обслуговувати нове обладнання. Тому з метою продовження освіти підлітками, які працювали на підприємствах, у містах і робочих селищах з 1 жовтня 1943 р. слід було організувати мережу загальноосвітніх шкіл для навчання молоді без відриву від роботи [7, с. 389]. Навчання у цих школах було безкоштовним. У наступному році школи для підлітків, які працювали на підприємствах, було перейменовано у школи робітничої молоді [13, с. 389].

Школи робітничої молоді були двох типів: семирічні в складі 5-7 класів і середні в складі 5-10 класів. Заняття в школах робітничої молоді, відповідно до умов виробництва, проводили за змінами (ранковими, денними і вечірніми). Число учнів в кожному класі не мало перевищувати 20 осіб. Навчальний рік у школах робітничої молоді починався з 1 вересня, а закінчувався 1 серпня. Навчання відбувалося 3 дні на тиждень по 3 години [13, с. 390].

Основною формою організації навчальної роботи в школах робітничої молоді був урок, тривалість якого становила 45 хвилин. Знання учнів перевіряли шляхом усного опитування на уроках, проведення письмових і лабораторних робіт, перевірки виконання домашніх робіт і оцінювалися відмітками, встановленими для семирічної та середньої школи. У кінці навчального року в 5-10 класах шкіл робітничої молоді проводили перевідні та випускні випробування [13, с. 390].

У 1958 р. школи робітничої молоді були перейменовані у вечірні (змінні) середні загальноосвітні школи [9, с. 56]. Відповідно до рішень XIX з'їзду КПРС слід було розширити мережу шкіл робітничої молоді [14, с. 282]. Промислові підприємства республіки будували для цих шкіл приміщення, допомагали їм купувати меблі, навчальні посібники [5, с. 472]. З кожним молодим робітником, який не мав середньої освіти, адміністрація цеху мала проводити роз'яснювальну роботу, щоб він отримав її у школі робітничої молоді [2, с. 1].

Оскільки часто отримання загальної середньої освіти відбувалося за наполяганням адміністрації підприємств, то частина робітників навчалася так би мовити «для галочки». Наприклад, на початку 1954 р. у вечірній школі робітничої молоді Запорізького заводу «Дніпроспецсталь» навчалася 246 осіб, з яких 16,6% мали 20 і більше прогулів [1, арк. 37]. До того ж деякі металурги, розпочавши навчання, не завершували його. Всього ж на підприємстві у 1954 р. середньої освіти не мали 700 молодих робітників, а 74 металурги були неграмотними чи малограмотними [1, арк. 2].

Для здачі випускних [10, с. 393] та перевідних випробувань робітникам, які навчалися в школах робітничої молоді, мали надавати відпустку. Однак не всі начальники цехів дотримувалися цієї норми. Навпаки, вони пропонували металургам на період екзаменів взяти відпустку за свій рахунок [4, с. 2].

Прийнятий у 1958 р. закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР», вводив замість загальнообов'язкової семирічної освіти восьмирічну, а повна середня освіта становила одинадцять класів [9, с. 56]. У зв'язку з цим для робітників, які успішно навчалися без відриву від виробництва в 9-11 класах шкіл

робітничої молоді, в період навчального року з 1959 р. встановлено робочий тиждень, скорочений на два робочих дні або на відповідну кількість годин (при скороченні робочих днів протягом тижня). За час звільнення від роботи заробітну плату виплачували у розмірі 50% середньої заробітної плати за основним місцем роботи. До того ж учні 9-11 класів, окрім даних пільг, мали право на два вільні від роботи дні на тиждень без збереження заробітної плати, якщо це не зашкоджувало виробничій діяльності [12, с. 397-398].

Таким чином, протягом 1950-х рр. політика модернізації виробництва вимагала наявності значної кількості кваліфікованих кадрів, які б змогли обслуговувати нове обладнання. У зв'язку з цим державна політика в сфері освіти була спрямована на підвищення освітнього рівня робітників. Оскільки на підприємствах працювала значна кількість металургів, які не мали середньої освіти, завдання її поширення серед робітників без відриву від виробництва було покладено на школи робітничої молоді. Однак у зв'язку зі створенням несприятливих умов з боку цехової адміністрації, або ж власного небажання вчитися частина металургів у 1950 х рр. не мала середньої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Запорізької області. – Ф. 2463. – Оп. 5. – Спр. 37. – 48 арк.
2. За метал. – 1952. – 17 августа. – № 33
3. Зайченко В.І. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. – К.: «Освіта України», «КНТ», 2008. – 528 с.
4. Ильичевец. – 1952. – 24 мая. – № 42
5. История Украинской ССР. В 10 т. – К.: «Наукова думка», 1985. – Т.9: Украинская ССР в период построения развитого социалистического общества (1945 – начало 1960–х гг.). 582 с.
6. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. – Москва-Кремль, 1937. – 34 с.
7. Об обучении подростков, работающих на предприятиях : Постановление СНК СССР. 15 июля 1943 г. // Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917-1973. – М.: «Педагогика» 1974. – С. 389.
8. Об отмене платы за обучение в старших классах средних школ, в средних специальных и высших учебных заведениях СССР : Постановление Совета Министров СССР. 6 июня 1956 г. // Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917-1973. – М.: «Педагогика» 1974. – С. 192.
9. Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР : Закон Верховного Совета СССР. 24 декабря 1958 г. // Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917-1973. – М.: «Педагогика» 1974. – С. 53-61.
10. Об установлении для лиц, работающих на производстве и обучающихся в школах рабочей молодежи, дополнительных отпусков на период выпускных экзаменов : Распоряжение СНК СССР. 21 июня 1945 г. // Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. М.: «Педагогика» 1974. – С. 393-394.
11. Об установлении платности обучения в старших классах средних школ и в высших учебных заведениях СССР и об изменении порядка назначения стипендий : Постановление СНК СССР. 2 октября 1940 г. // Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. 1917-1973. – М.: «Педагогика» 1974. – С. 176-177.
12. Об установлении сокращенного рабочего дня или сокращенной рабочей недели для лиц, успешно обучающихся без отрыва от производства в школах рабочей и сельской молодежи — вечерних (сменных, сезонных) и заочных средних общеобразовательных школах : Постановление Совета Министров СССР. 5 ноября 1959 г. // Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. М.: «Педагогика» 1974. – С. 397-398.
13. О переименовании школ для подростков, работающих на предприятиях, в школы рабочей молодежи и обо утверждении положения о школах рабочей молодежи :

Распоряжение СНК СССР. 30 апреля 1944 г. // Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа. Сборник документов. М.: «Педагогика» 1974. – С. 389-391.
14. Резолюция XIX съезда КПСС // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1986). – Т.8. 1946-1955. – М.: Политиздат, 1985. – С. 262-301.

ОРГАНІЗАЦІЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ В ОДЕСЬКОМУ ВІЙСЬКОВОМУ ОКРУЗІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Мельников Е.О.

Південь українських земель займав важливе стратегічне значення у планах царату щодо військового будівництва Російської імперії у другій половині ХІХ ст. На цих землях було створено Одеський військовий округ, який межував з Румунією та Австро-Угорською імперією. Геополітичні інтереси царату на чорноморському узбережжі перетиналися з політикою Османської імперії, що і було доведено під час російсько-турецької війни 1877 – 1878 рр. У ХХІ ст. південноукраїнські землі не втратили свого стратегічного значення і для сучасної України. Після анексії Кримського півострову Російською Федерацією, в Одесі було розташовано головну базу українського військового флоту на Чорному морі. Одеська область межує з Молдовою та не признаною Молдавською Придністровською Республікою у якій дислокуються військові підрозділи Росії. Аналіз історичного досвіду та вивчення питання організації мобілізаційних заходів в Одеському військовому окрузі Російської імперії може внести суттєвий внесок у розробку теоретичного підґрунтя розвитку військової справи на українських землях.

12 лютого 1862 року було створено Одеський військовий округ. Він обіймав територію Таврійської, Херсонської, Катеринославської і Бессарабської губерній з центром у місті Одеса. Поступове скорочення армії у ході реформування дозволяло з 1869 р. збільшити чисельність військ без формування нових частин чоловіками, які залишались в резерві. Територіальний принцип комплектування армії дозволяв поповнювати частину місцевим українським населенням на постійних засадах під час миру та оголошення мобілізації [1].

У Одеському військовому окрузі діяли управління губернських повітових начальників, головна мета яких полягала у обліку місцевого населення та проведенні мобілізаційних заходів з особами, які перебували на обліку (офіцери та солдати). У корпусних та дивізійних штабах за мобілізацію відповідали стройові відділення, а у полку безпосередньо полковий ад'ютант. Звірка відпускників входила і до обов'язків поліції [9].

22 вересня 1870 р. вийшов мобілізаційний розклад № 1. У ньому містилися відомості: в якому числі, з яких губерній, якого роду військ (зброї) і звань, а в разі потреби і яких строків служби призивалися відпускники на дійсну службу; на які збірні пункти вони повинні були прибути з повітових міст; куди, в які частини військ, в якій кількості та яким порядком відправлялися зі збірних пунктів тощо. З його появою на законодавчому рівні чітко закріплювалось проведення мобілізаційних заходів, термін їх проведення, планування збору військ у окрузі для подальшої їх координації з частинами з сусідніх губерній та військових округів [1].

У подальшому прискорення збору військ відпрацьовувалось на маневрах, тому що важливим аспектом наприкінці ХІХ ст. був фактор швидкого комплектування частин людським ресурсом, обмундируванням та кінями для розгортання великих армійських з'єднань за невеликий проміжок часу. Відпрацювання часткових мобілізацій у Російській імперії почалось у 1871 р. з Київського військового округу, а згодом до цих заходів приєднались Одеський і Харківський округи.

Комплектування частин на українських землях змінилося з появою у січні 1874 р. Статуту про військову повинність. Згідно з ним скасовувався рекрутський набір, армія повинна була стати масовою, змінювались принципи ведення військових дій. До призову підлягали призовники за такими критеріями: вік, здатність до служби, рівень освіти,

національність та місце проживання. Перший призов на українських землях відбувся з 1 листопада по 15 грудня 1874 р. [12].

Під керівництвом Д. Мілютіна було сформовано перші мобілізаційні органи Російської імперії. У 1875 р. у Головному штабі почав діяти Комітет для підготовки даних з переведення військ з мирного на воєнний стан, а через деякий час його перейменували у Комітет з мобілізації військ [1]. Впродовж реформування армії на початку 70-х рр. XIX ст. серед генералітету з'явилась хибна думка, щодо недоліків роботи мобілізаційних органів у зв'язку з відсутністю єдиного мобілізаційного плану для частин, розташованих у трьох військових округах на території України. Російсько-турецька війна 1877 – 1878 рр. у який Одеський військовий округ відігравав головну роль, як тилова база російських військ діючих на Балканах, довела нестачу підготовленого офіцерського та солдатського резерву, боєприпасів, коней тощо.

На початку 80-х рр. XIX ст. виявилась неспроможність скласти єдиний мобілізаційний план для усіх частин дислокованих в окремих округах через різні особливості місцевості їх перебування та різний характер виконання військових завдань. У 1885 р. вийшла Настанова для мобілізації діючої та резервної піхоти з додатком вказівок і міркувань з мобілізації діючої та резервної піхоти. Настанова мала теоретичний матеріал щодо ведення документації, планування і проведення мобілізаційних заходів в окремих частинах посадовими особами у мирний час та під час впровадження мобілізації безпосередньо на випадок війни. Недолік настанови – обґрунтування теоретичних засад без підтвердження на практиці головних положень документу призвів до подальшої її корекції. Натомість ця настанова дала поштовх для подальшого вдосконалення мобілізаційних заходів на українських землях під час відпрацювання та проведення часткових мобілізацій на півдні України [11].

В Одесі наприкінці 80-х рр. XIX ст. поліція та дільничні пристави склали алфавітні списки постійно проживаючих в місті нижчих чинів, виїжджаючих на деякий час та прибуваючих осіб. До їхніх обов'язків також входило проведення збору нижчих чинів під час призову. З 10 жовтня 1890 р. згідно з протоколом особової комісії переданого для виконання з приписом одеського градоначальника від 21 жовтня 1890 р. за № 12342 облік повинен був проводитися тільки поліцейськими дільничними приставами з метою поліпшення проведення мобілізаційної роботи. Після впровадження постанови виявилися недоліки щодо вчасного проведення мобілізації через те, що у великому місті діяло сім поліцейських дільниць, а місцеві околочні наглядачі не мали достатніх знань для складання книг [3, с. 27]. Згодом проблема була вирішена за допомогою встановленої координації поліцейських приставів з повітовими військовими начальниками та відкриттям додаткових збірних пунктів.

Згідно з наказом по військовому відомству від 1892 р. за № 77 на підставі керівництва з призову нижчих чинів армії та флоту Одесу було визначено, як місто з великою кількістю призовників. На підставі складеної угоди одеської поліції з Одеським повітовим військовим начальником відображеної у відкликанні від дванадцятого червня 1892 р. за № 8750 було відмінено роздачу призовних карток запасним нижчим чинам, які мешкали постійно і тимчасово в місті [3, с. 29].

Нижчі чини, які мешкали в Одесі повинні були прийти до дільниці на другий день після оголошення мобілізації. Чоловіки, які працювали по вільному найму на залізничних коліях та державних телеграфів підлягали призову тільки після особового розпорядження генерального штабу. Нижчі чини, що перебували по вільному найму на посаді тюремників, пожежників, жандармів звільнялися від призову на дійсну службу [3, с. 29].

Наприкінці 90-х років XIX ст. пробні мобілізації в Одеському військовому окрузі здійснювались в декілька етапів:

- 1) Оповіщення населення.

2) Призов нижчих чинів запасу на дійсну службу (24 ст. «Статут про військову повинність» 1897 р.)

3) Постачання коней згідно з діючим мобілізаційним розкладом та Положенням 1884 р. про комплектування військ кіньми у разі приведення армії в повний склад і на час війни, доповненого 20 травня 1896 р.

4) Постачання повозок та упряжі.

5) Формування команд повітових військових начальників.

6) Приведення у бойовий склад частин, які підлягали мобілізації.

7) Проведення маневрів [3, с. 47].

Отже, станом на другу половину XIX ст. у чорноморському регіоні на півдні українських земель Російська імперія успішно реалізовувала ідеологічні та політичні засади для військового будівництва власної армії. Українське населення підлягало мобілізації до російських частин розташованих у Одеському військовому окрузі згідно з розпорядженнями та настановами царського уряду щодо проведення навчань та зборів, Такі заходи призводили до поступової русифікації населення. Однак окреслити реформування збройних сил не можна тільки в негативному контексті русифікації українців, безсумнівно з тим розвивалась військова справа на теренах сучасної України, модернізувалась система проведення мобілізаційних заходів, змінювалось та підлягало чіткому плану військово діловодство, яке у свою чергу впливало на розвиток правового аспекту проведення мобілізаційних заходів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арсланов Р.Ф., Шептура В.Н. Проведение мобилизации и мобилизационная работа в русской армии. II половина XIX века // Военно-исторический журнал. 2007. №1. С. 3-10.

2. Бескровный Л.Г. Русская армия и флот в XIX веке. Военно-экономический потенциал. М.: Наука, 1973. 432 с.

3. Державний архів Одеської області. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 2900. Арк. 27

4. Державний архів Одеської області. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 2900. Арк. 29

5. Державний архів Одеської області. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 2900. Арк. 30

6. Державний архів Одеської області. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 2900. Арк. 47

7. Зайончковский П. А. Самодержавие и русская армия на рубеже XIX – XX столетий: 1881-1903. М., 1973. 429 с.

8. Зайончковский П. А. Военные реформы 1860 – 1870 годов в России. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1952. 371 с.

9. Макаревич О.Л. Создание и развитие отечественных мобилизационных органов // Военно-исторический журнал. № 5 . 2016. С. 18 – 23.

10. Мелия А.А. Мобилизационная подготовка народного хозяйства СССР URL: http://militera.lib.ru/research/melia_aa/index.html

11. Наставление для мобилизации действующей и резервной пехоты. СПб.: Главный штаб, 1885. С.2.

12. Устав о Воинской Повинности URL: https://ru.wikisource.org/wiki/-Устав_о_воинской_повинности_от_1_января_1874_года

13. Филимонов Н.А. Постепенное развитие мероприятий по мобилизации русской кадровой армии в XIX столетии. СПб.: Изд. Главного штаба, 1908. С.125

РЕФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ У 1860-1870-Х РР.

Папац А. С

Переосмислення вітчизняного педагогічного досвіду сприяє пошуку шляхів ефективного розв'язання сучасних освітніх проблем, особливо у середній ланці, що актуалізує вивчення історико-педагогічного досвіду впливу реформ 1860–1870-х рр. на

розвиток освіти як в Україні, так і в нашому краю. Метою статті є розгляд формування мережі закладів середньої освіти на Катеринославщині після освітньої реформи 1864 р. у 1860-1870-х рр. Ґрунтовної праці з розвитку середньої освіти на Катеринославщині немає, але багато істориків та краєзнавців приділяли увагу вивченню цього питання. Наприклад, Грахов Я., Горожанкіна Н., Яворницький Д., Кавун Д. і т.д.

Концепцію реформування освітньої сфери готував Учений комітет Міністерства народної освіти – колегіальний орган (7 членів), до якого входили провідні фахівці з навчальних предметів, і куди скеровували основні пропозиції щодо реформування навчальних закладів. Саме Вчений комітет, що розпочав діяльність у 1856 р., розробляв проекти реформ, які подавали на розгляд Міністра народної освіти. Першому етапу (1782-1805 рр.) розвитку середньої освіти Катеринославщини передували знищення Запорізької Січі та Війська Запорізького Низового, внаслідок чого в краї зникало козацьке управління та самоврядування і почалось наставляння загальноімперської політики. Він пов'язаний із шкільною реформою 1782 р. за якою засновувались училища двох типів – головні чотирикласні в губерніях та малі двокласні в повітах. Верхня часова межа даного етапу обумовлена появою нового типу навчальних закладів у губернії – гімназій. В губернії вперше впроваджувалася загальнодержавна політика освіти, утворювались нові форми освіти. За освітньою реформою 1803-1804 рр. вводилися чотири типи шкіл: парафіяльні, повітові, губернські гімназії, університети. Другий етап (1805-1899 рр.) відзначився розвитком освітньої системи регіону як складової освітньої системи Російської імперії. Даний етап зумовлений іншою реформою: зміна форм закладів початкової освіти в 1805 р. (парафіяльні, повітові училища), організація чоловічих гімназій, розширення переліку соціальних класів, допущених до навчання в училищах і гімназіях з 1861 р., поділ середньої освіти на класичну і реальну, дозвіл на навчання неправославним студентам в гімназіях, започаткування відокремлених жіночих освітніх закладів після 1871 р. Етап характеризувався розподілом освітніх закладів за соціальною та етнічною приналежністю, функціонуванням селянських, повітових, приходських училищ, приватних пансіонів, духовної семінарії та духовного училища, першої науково-дослідної установи, притулку для дітей обох статей з найбідніших верств населення, училища для осіб жіночої статі, що сприяли охопленню освітою різних верств населення [1].

Стратегічними цілями, що стояли перед державою були: поширення грамотності серед населення, розширення масштабів підготовки інтелігенції, демократизація науки і освіти, ліквідація перешкод на цьому шляху. Нагальними були завдання реформувати і модернізувати діючі навчальні заклади, створити нові ланки освіти (народна початкова школа, середня спеціальна і педагогічна освіта) і окремі напрямки (жіночу середню і спеціальну освіту). Проте, винятково держава за допомогою Міністерства народної освіти та інших зацікавлених відомств не могла вирішити всі ці глобальні, розраховані на десятиліття невпинної роботи завдання. Об'єктивно виникала необхідність включення в процеси модернізації системи освіти громадської і приватної ініціативи та заохочення благодійності [4].

Становище стало поліпшуватися після проведення реформ. Відкриттю нових шкіл у 70-х рр. XIX ст. сприяли земства. Вони опікувалися змістом навчання, збільшували кошти на утримання та будівництво шкіл. Із 1871 до 1895 р. ці виплати зросли в 6 разів. Упроваджувалося вивчення історії, географії, математики. Наприкінці XIX ст. кількість початкових шкіл у під російській Україні зросла у 12 разів (порівняно з серединою століття), однак вони не задовольняли потреби народу в початковій освіті. Рівень грамотності населення на цей час становив 15—20%. Якість навчання у народних школах була низькою. Найпримітивнішу освіту давали церковнопарафіяльні школи, які в 1900 р. становили 80% від усіх початкових шкіл. Навчання в них обмежувалося читанням, початками арифметики та вивченням молитов [2].

Значно більше уваги уряд імперії приділяв середній освіті, адже вона вважалася основою вищої освіти, яка готувала фахівців державного управління, народного господарства, культури й науки. У системі середньої освіти Російської імперії існувало кілька типів шкіл: класичні гімназії, реальні гімназії, кадетські й духовні училища, семінарії. У класичних гімназіях перевага віддавалася вивченню грецької, латинської мов і логіки, а їхні випускники отримували право вступати до університетів. У реальних гімназіях здебільшого вивчали сучасні європейські мови, математику, природничі науки. У 1859 р. в Києві було відкрито першу жіночу гімназію. Відповідно до прийнятого у 1864 р. «Статуту гімназії і прогімназії» [6], встановлювалися класичні та реальні гімназії (замість повітових училищ) — неповні середні навчальні заклади. В Україні гімназії поширювалися повільно, їх було замало, щоб задовольнити потреби навіть половини бажаючих до них вступити. Доступ обмежувався і через високу плату за навчання. Станом на 1876 р. гімназії існували в усіх губернських, а також у деяких повітових містах. У 90-х рр. XIX ст. на українських землях працювали приблизно 150 чоловічих і жіночих гімназій [3].

Для розмежування реальної та класичної середньої освіти в 1871 р. було проведено реформу середньої освіти. Реальні гімназії перетворилися на реальні училища. Вони давали чітко виражену професійну спеціалізацію, готували учнів до практичної діяльності. Навчання в реальних училищах тривало шість років. Сьомий (додатковий) клас давав право вступати до технічних вузів. На 1876 р. налічувалося 19 реальних училищ. Їх кількість не змінювалася до кінця століття [7].

Провідне місце в становленні жіночої освіти в Катеринославі належить Олександрі Якимівні Риндовській. Як і всюди в дореволюційній Росії, в Катеринославі більшість жінок були неписьменними. Так, в 1864 р. кількість учнів в жіночих навчальних закладах становило лише близько 2,2% жінок міста. У 1865 р. у місті організоване 4-х класне державне жіноче училище, яке у 1870 р. отримало статус гімназії. Це була перша державна жіноча гімназія у Катеринославі, названа Маріїнською, в пам'ять померлої імператриці. Багаторічним директором її була Олександра Якимівна Риндовська (нині це школа №33). У гімназії навчалася 370 учениць, із них 180 дітей дворян і чиновників, міщан і ремісників –160, тобто можна зробити висновок про всестановий та демократичний характер навчального закладу, а також доступність одержання початкової педагогічної освіти. У 1870 р. з ініціативи О.Я.Риндовської створено «Общество попечительства о женском образовании». В 1872 р. ним відкривається «Безкоштовна школа» для дівчат, а через 15 років має під своєю опікою дві жіночі школи, в яких вже навчалася майже 25% всіх школярок Катеринослава. Джерелами існування шкіл були: аматорські вистави, здійснювані членами суспільства, членські внески і невеликі пожертви окремих осіб. Професійне навчання в школах проводилося на трьох відділеннях: білошвейному, вишивальному і модному [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що протягом 1860—1870-х рр. реформування зазнала загальноосвітня школа. Ухвалені статuti чоловічих гімназій посилювали класичну спрямованість освіти. Альтернативою було реальне училище з професійно-практичним напрямом підготовки, доступне широким верствам населення. Діяльність жіночих гімназій суттєво вплинула на пом'якшення режиму в інститутах шляхетних дівчат, зокрема руйнації їхньої закритості й елітарності. Реформування зазнали структура освітніх закладів, навчальні плани та програми, які скеровувались на надання вихованцям ґрунтовної підготовки, отже розширення базового компонента середньої освіти. В подальшому буде розглянута класифікація закладів середньої освіти Катеринославщини другої половини XIX – початку XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горожанкіна Н.А. «Розвиток освітньої системи у Катеринославській губернії-Дніпропетровському регіоні: історико-географічний аналіз – с.100

2. Грахов Я. Краткий историко-статистический обзор Екатеринославской гимназии и подчинённых ей учебных заведений. – Одесса, 1856 – с.156-157.
3. Драч О.О. Освіта жіноча в Україні / О.О. Драч // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2010. – Т. 7. Мл□О. – с. 644-649.
4. Кавун М. Дніпропетровськ. Віхи історії. – Дніпропетровськ: Грані, 2001-с.35-37
5. Положение о женских гимназиях и прогимназиях Министерства народного просвещения // Сборник действующих постановлений и распоряжений по женским гимназиям и прогимназиям Министерства народного просвещения / Сост. М. Родевич. – СПб., 1884. – с. 48-50.
6. Устав гимназий и прогимназий Министерства народного просвещения 30 июня 1871 г. // Хрестоматия по истории педагогики [Электронный ресурс] / Под ред. С.А. Каменева; сост. Н.А.Желваков. – М.: Учпедгиз, 1936. – Режим доступа: <http://www.detskiysad.ru/raznlit/istped001.html>
7. Яворницкий Д. И. История города Катеринослава / Д. И. Яворницкий. – Днепропетровск : Сич, 1996. – с. 278.

БУДІВЛЯ ПАНСІОНУ КОЛИШНЬОЇ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ У 1920-30-ТІ РОКИ.

Рига Д. В.

Територія чернігівського Дитинця (Вал) впродовж багатьох століть виконувала функцію адміністративного центру міста. Саме тому за багато років існування міста на території Дитинця, на жаль збереглися не всі споруди, різного історичного часу. На це були різні чинники, перш за все руйнування міста під час Другої Світової війни. До таких споруд можна віднести – будівлю пансіону колишньої Чернігівської чоловічої гімназії.

Чернігівська класична чоловіча гімназія розташовувалась на Валу і займала два будинки.

В одному (зараз це будівля історичного музею) були навчальні класи, а в іншому (зараз його не має) – був розташований пансіон для сторонніх учнів [1, 4]. Пансіон для приїжджих учнів був збудований у 1850 році і впродовж ХІХ – початку ХХ століття виконував фактично роль «гуртожитку» для гімназистів. Розбудова гімназії була необхідна тому, що кількість бажаючих навчатись у навчальному закладі поступово збільшувалась [2, 244].

Діяльність в Україні середніх навчальних закладів – невід’ємна сторінка її історії. Тенденція вітчизняної історіографії відтворюють історію освіти – на основі дослідження діяльності навчальних закладів.

Актуальність посилюється також тим, що це питання, не було предметом ґрунтовного наукового дослідження, проте існує досить чисельна література, в якій автори торкалися лише окремих аспектів досліджуваної нами проблеми.

Історією будівель Чернігівської класичної чоловічої гімназії у 1920-30-ті роки, займалися такі місцеві дослідники, як: Ф.Спиридонов, Е.Шпилевський. Щоправда, в їх наукових доробках, цьому питанню присвячено не достатньо багато уваги.

Деяка інформація, стосовно використання споруд колишньої чоловічої гімназії у 1920-30-х роках, розміщена на шпальтах місцевих друкованих видань, зокрема у місцевій газеті «Червоний стяг», яка друкувалась в цей історичний час.

Діяльність навчального закладу, розміщення установ та організацій, саме в будівлях колишньої Чернігівської класичної чоловічої гімназії після подій 1917 року, а точніше після остаточного встановлення в Чернігові радянської влади в 1919 році – є також достатньо цікавим питанням в даній статті.

Після революції 1917 р., гімназії реорганізуються у єдині трудові школи [3]. Цілком, зрозуміло, що середня освіта «старого зразка» не відповідала новим умовам суспільно-

політичного життя. Саме тому відбувались кардинальні перетворення, які стосувались системи освіти в цілому. Зважаючи на «реформування» освіти не було нічого дивного в тому, що гімназична освіта Російської імперії, була скасована.

У 1920-х рр. замість більшості діючих до революції у Чернігові освітніх закладів було відкрито навчально-виховні установи радянського зразка – трудові та професійні школи [4, 38]. Школи розміщували або у приміщеннях дореволюційних освітніх закладів (зокрема, Володимирському училищі, Вознесенській приходській школі, жіночій та чоловічій гімназіях) або у вільних будинках, які були непристосованих для потреб навчання [5].

Крім того, одне навчальне приміщення могли ділити між собою кілька освітніх закладів: у приміщенні колишньої жіночої гімназії (зараз споруда обласного художнього музею – авт.) знаходилась третя школа, а у її флігелі – дев'ята [6, арк.38.].

На території Дитинця, як вже було сказано до революції у будівлях музеїв знаходились гімназії – чоловіча та жіноча. Зі встановленням радянської влади обидва приміщення продовжили реалізовувати освітні функції, однак, у межах нової системи. Відтак відбувалося переформатування внутрішньої організації життя і впровадження нової моделі поведінки. Дореволюційні освітні заклади було ліквідовано, натомість створено низку інших типів навчальних закладів. Зокрема, семирічні трудові школи, кілька з яких облаштували у приміщеннях колишніх гімназій [7, 110].

Після подій 1917 року, «завдячуючи» новим суспільним перетворенням, навчальний заклад проіснував тільки два роки [8, 245]. Після скасування гімназії у 1919 році дві її будівлі залишались деякий час вільними. В одній споруді, де зараз міститься Чернігівський обласний історичний музей ім. В.Тарновського, деякий час розміщувалась губерньська партійна школа.

В.Шугаєвський купив у вдови чернігівського збирача пам'яток старовини лікаря Н.Любарського, купу старих документів, серед яких було знайдено «Плань бывшей Крепости с находящимся въ ней постройками въ Городѣ Черниговѣ». Набутий документ був копією старовинного плану, зробленого в першій половині XIX ст.» [9].

На новознайденому плані, вказано що станом на 1923 рік, в колишніх спорудах чоловічої гімназії були розташовані – українська школи ім.Шевченка (головна споруда колишнього навчального закладу – авт.) та школа ім.Коцюбинського (колишній пансіон гімназії – авт.). Цікаво, що на плані В.Шугаєвського був переплутаний напис. Місце розташування головної споруди гімназії, було підписано пансіоном, а пансіон навчального закладу, відповідно підписаний головною спорудою.

Важливою стала постанова Чернігівського губвиконкому від 1 квітня 1924 р. про включення низки архітектурних пам'яток до списку під-охоронних, зокрема і тих, що на Дитинці – школа ім.Коцюбинського, будинок Мазепи, будівлі, пов'язані з колишньою Соборною дзвіницею, та Державна друкарня [10]. В цей час в будинку колишньої класичної чоловічої гімназії, функціонувала середня семирічна українська школа ім.Коцюбинського (будівля сучасного історичного музею – авт.).

Як свідчила газета «Червоний стяг» за 1924 рік, «школа за 6 років свого існування вже пережила три переселення: до будинку дворянського пансіону, до бувшого пансіону гімназії і до будинку гімназії. Школа починалась з 18 чоловіка в 1917 році, вона мала 230 душ дітей на весні 1923 року, а того ж року в осені – 400 душ. Школа врешті дістала будинок бувшої гімназії (будівля сучасного Чернігівського історичного музею – авт.), коли його звільнила Губпартшкола. Довгий час вона була єдиною середньою українською школою в Чернігові, а тепер ставала найбільшою на Чернігівщині» [11, 4].

На сторінках газети «Красное знамя» від 29 травня 1925 року, вийшла стаття про історичну вечірку, яка 25 травня відбулась у школі ім.Коцюбинського «увесь матеріал вечерки було підібрано й пророблено з справжнім художнім почуттям, що звернено увагу, щоб наповнити його оскільки можна революційним змістом, то для нас буде цілком зрозумілим, що на радянському ґрунті починають виникати зразки соціалістичної школи» [12]. \

Як засвідчував краєзнавець А.Верзілов на території Валу станом на середину 1920-х років була: «семилетка имени Коцюбинского с украинским языком. Наибольший Детгородок им.Коминтерна в бывшем Губернаторском доме на ул.Революции. Школа им.Шевченко (будівля колишнього чоловічого пансіону, не збереглась – авт.) [13, 89-90].

У Чернігові в цей час працювали дві головні школи міста – семирічка ім.Леніна з російською мовою навчання (в будівлі колишньої жіночої гімназії, зараз обласний художній музей – авт.) та семирічка ім.Коцюбинського з українською мовою навчання.

Доволі цікаво, що в будинку колишнього пансіону гімназії на вулиці Революції, як вже зазначалось, було розташоване дитяче містечко ім.Комінтерну. Щоправда, про це містечко мало що відомо [14, 246]. Але на щастя газета «Червоний стяг» дозволяє прослідкувати основні чинники функціонування цього закладу у 1920-х роках. Одну зі шкіл (школа ім.Шевченка – авт.) було облаштовано у приміщенні пансіону колишньої чоловічої гімназії. Однак воно не відповідало потребам навчального закладу. Крім того, розгорнути навчальний процес у повному обсязі можливості не було через недостатню кількість кімнат, оскільки частина з них використовувалася під житло. Житлова криза змушувала використовувати приміщення по максимуму. У першу зміну у цій будівлі організувала свою роботу семирічна школа, ввечері тут влаштовували курси українознавства, відкриті у 1921 р. Флігель, який належав школі, тимчасово був зайнятий притулком [15, 110].

Газета «Красное знамя» за 1924 рік, повідомляла про «Трехлетие существования детгородка им.Коминтерна», нагадаємо, що в будинку колишнього пансіону гімназії на вулиці Революції, було розташоване дитяче містечко ім.Комінтерну, стає зрозумілим що воно було відкрито у 1921 році.

Ось, про що йшла мова в цій статті: «16 февраля в детгородке им.Коминтерна состоялось торжественное заседание, посвященное трехлетнему юбилею детского городка. Секретарь ячейки тов.Батура прочитал доклад об истории городка, богатой фактами упорного детского труда, детского творчества и детского героизма. От Губсоцвоса тов. Ильина пожелала дальнейшего роста и укреплению детскому городку. На вечере были представители Губсполкома, ЦК помощи детям, Губоно, Губпартшколы и других организаций. Черниговский детский городок «имени Коминтерна» по размерам и количеству детей занимает третье место на Украине. Детский городок объединяет 25 учреждений, обслуживающий коллектив в 787 человек – 12 детских домов, больничку, санаторий, дом отдыха, детский дворец – школу и клуб, центральные столовые и кухню на 8 мастерских. В детгородке 625 детей и 162 человека обслуживающего персонала – педагогического и технического. Дети в возрасте от 5 до 17 лет. Детский городок имеет в своем распоряжении 17 десятин земли, из которых 14 пахотной и огородной. Трудями детских рук с огородов собрано осенью 1923 года: 1200 пудов картофеля, 982 пудов капусты, 900 пудов буряков, 241 пудов морковки, 915 пудов сена. Эти продукты дали возможность детскому городку продержаться в самые тяжелые и острые моменты текущей зимы... Ячейка «Юный Спартак» объединяет более 100 детей» [16, 6].

Станом на січень 1926 рік газета «Красное знамя» сповіщала про становище речей у дитячому містечку ім.Комінтерну: «Тяжелое материальное положение для детгородка сложилось, вследствие уменьшения отпуска средств по сравнению с прошлым годом». Було намічено «Администрации детгородка предложено дооборудовать и расширить мастерские при городке... Для улучшения постановки учебно-воспитательного дела решето дополнительно прикомандировать к детгородку несколько человек воспитателей. Администрации детгородка предложено усилить культурно-просветительную работу среди детей детгородка, и обратить особое внимание на развитие пионерского движения. С целью устранения перегрузки домов детгородка намечено занять для детгородка два новых дома. В течении пришлого декабря месяца в порядке разгрузки детгородка реэвакуировано на родину и оправлено к родным из городка – 81 человек детей. В январе намечено отправить из детгородка еще 60 человек детей» [17, 6].

У місцевій газеті «Червоний стяг» за 1925 рік, подається інформація такого характеру: «є в Чернігові надзвичайно цінний та давній будинок, що його побудовано ще 1805 р. в стилі ампір. Це колишній пансіон гімназії теперішня школа ім.Шевченка. Шість строгих, струнких колон на фасаді будинку чарують око своєю витонченою красою. Будинок старий, спокон – віку не ремонтований, то ж недивно що руйнуватись почав. ... Тепер школа розпочала частковий ремонт фасаду. Цим ремонтом не можна обмежитись» [18, 4], щоправда автор статті переплутав будівлю пансіону (яка була побудована у середині ХІХ ст. – авт.) з спорудою головного корпусу гімназії (побудована на поч.ХІХ ст. – авт.).

Діяльність першої української школи ім.Коцюбинського в Чернігові, сприяла позитивному розвитку в області навчально-виховного процесу, в двадцятих роках минулого століття. Середня семирічна школа з українською мовою навчання ім. М.Коцюбинського проіснувала лише до 1932 року, в будівлі колишньої гімназії. З серпня 1933 року [19], і до початку Другої Світової війни в приміщеннях колишньої гімназії, вже знаходився Чернігівський обласний історичний музей, який мав досить велику кількість експонатів [20, 4], а будівля пансіону колишньої чоловічої гімназії у 1920-30-ті роки, продовжувала виконувати функцію навчально-виховного характеру. Як можна побачити, в споруді колишнього гімназійного пансіону у 1920-30-х роках, була розташована середня школа ім.Шевченка та дитяче містечко ім.Комінтерну.

На території чернігівського Валу у 1920-30-х роках функціювало загалом **три** середні школи: українська семирічна школа ім.Коцюбинського (будівля сучасного обласного історичного музею – авт.). семирічна школа ім.Леніна (міська школа №3) з російською мовою навчання (була розташована в будівлі колишньої жіночої гімназії, зараз сучасний обласний художній музей – авт.). українська семирічна школа ім.Шевченка та дитяче містечко ім. Комінтерну (будівля колишнього чоловічого пансіону, не збереглась – авт.). Нажаль, пансіон колишньої чоловічої гімназії було зруйновано під час військових подій серпня 1941 року, зараз можна тільки спостерігати руїни, колишнього навчального закладу...

ЛІТЕРАТУРА

1. Спиридонов Ф. Гіркий запах лози: із історії Чернігівської чоловічої гімназії та методів виховання // Чернігівські відомості. – 1997. – 10 жовтня. – С.4.
2. Рига Д. До історії створення та діяльності навчального закладу – Чернігівської класичної чоловічої гімназії у 1805-1919 роках та історії будівель колишньої гімназії у ХХ столітті // Сіверянський літопис. – 2014. – №4. – С.244.
3. Украинская Советская Энциклопедия. К., 1980. – Т.3. – 543 с.
4. Остряк А. Чернігів у 1920-х рр.: реалії повсякденного життя // Краєзнавство. – 2014. – № 2. – С.38.
5. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-305, оп. 1,спр. 486, 67 арк.
6. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-15, оп. 1, спр. 256, арк. 38.
7. Непотенко І. Корекція просторової традиційності Чернігова у 1920-х рр. // Сіверянський літопис. – 2017. – № 4. – С.110.
8. Рига Д. До історії створення та діяльності навчального закладу – Чернігівської класичної чоловічої гімназії у 1805-1919 роках та історії будівель колишньої гімназії у ХХ столітті // Сіверянський літопис. – 2014. – №4. – С.245.
9. В.Шугаєвський в своїй статті Чернігів ХVІІІ століття. Кілька подробиць його топографії. – ЗУНТК, 1927., Т.26. – С.29-64.
10. Сборник обязательных постановлений, приказов и объявлений Губисполкома, действующий на территории Черниговщины в 1924-1925 гг.: Изд-во «Пролетарий». Чернигов, 1925. – С.61, 83-84.
11. Чи не помилка? // Червоний стяг, 1924. – 3 червня. – С.4.
12. Вечірка в школі ім.Коцюбинського // Красное знамя, 1924. – 29 мая.
13. Чернігів та його округа очима Аркадія Верзилова // Історико-географічні дослідження

в Україні: Зб. наук. пр. – 2012. – Число 12. – С.89-90.

14. Рига Д. До історії створення та діяльності навчального закладу – Чернігівської класичної чоловічої гімназії у 1805-1919 роках та історії будівель колишньої гімназії у ХХ столітті // Сіверянський літопис. – 2014. – №4. – С.246.

15. Непотенко І. Корекція просторової традиційності Чернігова у 1920-х рр. // Сіверянський літопис. – 2017. – № 4. – С.110.

16. Трехлетие существования детгородка им.Коминтерна // Красное знамя, 1924. – 19 февраля. – С.6.

17. Положение детского городка в Чернигове // Красное знамя, 1926. – 16 января. – С.4.

18. Треба врятувати // Червоний стяг, 1925. – 11 вересня. – С.4.

19. Чернігівський історичний музей у 1920-90-ті рр. // Родовід. Наукові записки з історії культури України. – 1996. – С.50.

20. Шпилевський Е. Как учились наши прадеды // Черниговский полдень. – 1995. – 16 ноября. – С.4.

УКРАЇНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ В УСРР У 1920-ТІ РОКИ

Романюк І.М., Романець Л.М.

Разом з процесами поширення В УСРР національної освіти і науки почалась активна українізація апаратної сфери. На шпальтах газет були опубліковані постанови ВУЦВК УСРР «Про застосування в усіх установах української мови нарівні з великоросійською» від 21 лютого 1920 р., «Про введення української мови в школах і радянських установах» від 21 вересня 1920 р., постанова ЦК КП (б) У «Цілі і завдання українізації» від 6 лютого 1922 р. Також важливе значення для поширення української мови мали постанови ВУЦВК та Раднаркому УСРР від 1 серпня 1923 р. «Про заходи забезпечення рівноправності мов і про допомогу розвитку української мови» та від 30 квітня 1925 р. «Про заходи термінового проведення повної українізації радянського апарату». Зокрема остання постанова передбачала застосування досить рішучих заходів при переведенні національно-державного апарату на українську мову до 1 січня 1926 р. Загалом, цими постановами було визначено прискорене переведення державних, місцевих, центральних наркоматів та районних, окружних, губернських військових комісаріатів, судових органів на українську мову [2, с.15].

Сфера, яку охоплювала радянська «українізація», включала діяльність державно-партійного та громадських апаратів і різні ділянки культури. Для всіх працівників державних установ знання української мови було обов'язковим. Кожен державний службовець повинен був скласти екзамен. Для вивчення української мови існували спеціальні курси. Службовців державного апарату, які не знали української мови, могли звільнити з роботи. На них покладалося не лише завдання вести українською мовою діловодство, але й користуватися нею у розмові з відвідувачами [1, с.27].

Надзвичайно важливу роль в успішній українізації державного апарату, надавалось підготовці викладачів української мови. Курси українознавства, на яких викладалася не тільки українська мова, а й елементи українознавства (історія української культури, історія революційного руху, історія літератури, економіка та географія України та ін.) повинні були проводити лектори, які пройшли спеціальну підготовку. У зв'язку з цим неабияк у пресі відзначалося, що українську мову здебільшого викладають галичани, які опинилися на території УСРР та категорія осіб, які знають українську мову, адже вирости в селі та багато читали, але науково ніколи її не вивчали. Також є категорія «літераторів» та інтелігентів. Проте, ці категорії також не мали наукового студіювання української мови. До найкращого типу лектора української мови, столична преса відносила вчителів трудшкіл, профшкіл та студентів педагогічних ВУЗів. Загалом, справа з лекторами української мови та літератури знаходилися в гарному стані і вже мала позитивні результати.

Найбільшого розмаху радянська українізація апаратної сфери досягла після того, як було прийнято резолюцію квітневого пленуму ЦК КП(б)У, постанову ВУЦВК та РНК УСРР (квітень 1925 р.) «Про заходи термінового проведення українізації радянського апарату». За ними кінцевим терміном переходу діловодства громадських організацій на українську мову було оголошено 1 січня 1926 р. [3, арк.24]. Також для здійснення резолюції зазначеного пленуму ЦК КП(б)У, Політбюро ЦК КП(б)У визначив заходи щодо повної українізації радянського апарату. Серед них висунення на керівну роботу українців, організація курсів української мови, українізація ЛКСМУ та засобів друку [3, арк.60].

Питання запровадження української мови мало деякі перешкоди, серед яких організація курсів української мови. Так, в окружних містах українську мову вчителі не вивчали. Навіть більшість інспекторів освіти української мови не знали і не вивчали. Ще однією перешкодою до вивчення української мови був брак української літератури, не видавалися читанки зі зразкових літературних творів. Також складно стояла справа з викладанням української мови у школах та профшколах. У зв'язку з незадовільною мовною ситуацією в багатьох державних установах, на сторінках харківської періодики містилися публікації, в яких пропонувався план урядових заходів з подальшого розширення сфери вжитку української мови в суспільстві: переведення на українську мову діловодства; обов'язкове знання української мови відповідальними працівникам державних та громадських установ; видання класиків та обов'язковість придбання літератури українською мовою; зменшення терміну українізації профшкіл та негайна українізація педкурсів; контроль над здійсненням вказаних заходів мав здійснювати Наркомос.

Широкого розголосу, з огляду на це, з 1925 р. набув процес з контролю за виконанням державних заходів з українізації. Зокрема, стверджувалося, що українська мова повільно, але стає мовою загального вжитку, а організаційна форма українізації – це короткотермінові курси, які мають дати максимальний ефект. Однак, курси української мови перетворилися на курси граматики української мови і не давали позитивних результатів.

Повідомлялося, що в 1926 р. діловодство усіх наркоматів УСРР українізувалося на 85%. Найуспішніше процес українізації бюрократичного апарату відбувався на Полтавщині, Поділлі та Волині. Районний бюрократичний апарат в більшості округів було українізовано на 95% завдяки сільським вчителям та українській інтелігенції, яка активно допомагала проведенню українізації. З центральних відомств найбільш українізованими були НКОсвіти, де 89% всіх співробітників засвоїли українську мову, далі йшли НК РСІ (Народний комісаріат Робітничо-селянської інспекції), Вища рада народного господарства (ВРНГ), Народний комісаріат земельних справ (НКЗем) [4].

В липні 1927 р. Президія ВУЦВК прийняла закон про забезпечення рівноправності мов та про сприяння розвитку української культури. За цим законом не дозволялося брати на роботу до державних організацій службовців, які не знають української мови, а в національно-територіальних одиницях, мови місцевої більшості. За порушення закону, винних притягали до карної відповідальності. Працівників, які не вживали ніяких заходів, щоб вивчити українську мову або мову відповідної місцевої національної більшості, а також тих, що виявляли негативне ставлення до українізації, звільняли з роботи в адміністративному порядку без видання вихідної допомоги й без попередження.

Наприкінці 1920-х рр. в державних установах приблизно 24% всіх урядовців, що склали іспит з української мови віднесено до I категорії (ті, хто більш-менш володів українською мовою), до II категорії (ті, хто аби як знають мову) – 33%, решта 43% - зовсім не знали українську мову. Отже, понад 2/5 державного апарату зовсім не володіли українською мовою і не поспішали її вивчити [5].

Безперечно, предметом особливої уваги стали інформаційні повідомлення про прийняття постанови ВУЦВК та РНК УСРР від 6 липня 1927 р. «Про забезпечення рівноправності мов та про сприяння розвитку української культури», яка була серйозним нормативним актом для проведення українізації державних, партійних, профспілкових і

комсомольських органів. Згідно з постановою, передбачалось, що всі правові документи державних органів публікувати українською мовою і російською. Внутрішнє діловодство та офіційні контакти між державними установами мали проводитись тільки українською мовою. Крім того, за порушення положень українізації особи повинні були нести кримінальну відповідальність.

Отже, як свідчить аналіз, державні і партійні органи у справі українізації приділяли велику увагу. Були створені комісії з українізації, розроблена довготермінова програма вивчення української мови та реорганізована видавнича сфера.

Таким чином, українська мова, яка набула державного значення за період національно-визвольних змагань 1917 – 1920рр., стала мовою школи, преси, побуту, науки та уряду. Активне впровадження рідної мови в усі державні сфери продовжувалось і в час радянської «українізації». Особливо вражають досягнення українізації: як в доволі короткий проміжок часу, українська мова укорінилась у діловодстві, державному апараті та побуті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачинський Д. Українізація 1920-х – початку 30-х років та інтелігенція. - Чернівці, 2010. -176с.
2. Кондратюк В., Зайцев О., Верхоляк О., Хома Л. Суспільно-політичне життя в Україні в 20-30роках. – Львів, 1993. – 74 с.
3. ЦДАГО України Ф.1. Оп.6. Спр. 58. - 95 арк.
4. Стан українізації державного апарату // Вісти ВЦВК. – 26 лютого 1926.
5. Яворський Ю. Українізація потребує пильної уваги //Вісти ВУЦВК – 26 лютого 1929.

ГЕНЕРАЛ СІКЕВИЧ ТА ЙОГО РОЛЬ В ДОНЕЦЬКІЙ ОПЕРАЦІЇ НАВЕСНІ 1918 р. Стешенко О.В.

Українська революція 1917-1921 рр. стала одним з найвизначних етапів боротьби за незалежну, суверенну та соборну державу. На її буремних хвилях постала ціла плеяда видатних українців-патріотів. До них, зокрема, належить генерал Володимир Сікевич. Його життя та діяльність тривалий час практично не досліджувались. Окремі аспекти його бойової діяльності відображені в «Історії Українського Війська» [1]. Основні віхи життєвого шляху розглянуто в роботах Я. Тинченка [8,9]., Л. Лащенко [10]. Досить багато публікацій у періодичній та інтернет пресі. Але значна частина таких статей містить, як правило, загальновідомі факти біографії, зокрема: «Син українського мілітаризму» [2], «Генерал Сікевич – визволитель Донбасу» [7] та ін. Окремі ж сторони його бойового шляху, зокрема роль у бойових діях на Донбасі навесні 1918 року, залишаються вивченими недостатньо. Велику допомогу у дослідженні проблеми мають мемуари самого Сікевича, які дають ключ до розуміння багатьох важливих подій української революції і по нинішній час не введенні в повній мірі в науковий обіг [3, 4, 5 6].

Володимир Сікевич народився в містечку Тараща під Києвом 5 вересня 1870 року в родині Василя Мелетійовича Сікевича, голови мирових суддів і голови дворянських зборів Таращі [10, с.54]. Після закінчення 3-ї класичної Київської гімназії Володимир Сікевич вступив до 131 піхотного Тираспольського полку. Згодом здобув військову освіту, навчався у Володимирському Київському кадетському корпусі та Київському піхотному юнкерському училищі, яке закінчив у 1892 році. Після цього направлений в ранзі підпоручика до 16-го піхотного Ладозького полку [8].

Брав участь у російсько-японській війни, за що був нагороджений п'ятьма медалями. Загалом, за час служби в Російській армії, нагороджений сімома орденами (до ордена св. Володимира 3 ступеня з мечами включно) і Золотою Георгіївською зброєю. В 1917 р. йому було присвоєне військове звання генерал-майора [7]. Поряд з іншими організаторами

українського війська постав і генерал Сікевич, який у листопаді 1917 р. українізував свій піхотний полк та перейшов на службу Українській Центральній Раді [9].

3 грудня 1917 року над Україною нависла загроза наступу більшовиків, тому уряд УНР звернувся за підтримкою до країн Четверного союзу. Сікевич це згадує так: «Уряд, як тільки прийшли до Житомира, навязав (*тут і далі – збережено стилістику документа – авт.*) переговори з німцями, щоб вони допомогли нам вигнати ворогів наших з України. Німці погодились, що як Україна дасть їм харчі, то вони допоможуть нам і вишлють армію. Також згодились, що в авангарді їх армії піде український загін...» [3, с. 59-60].

Невдовзі починається формування української армії. У лютому на основі окремого Запорозького Загону була сформована Третя Запорозька дивізія у складі якої були: «три піхотні полки, по одному кінному, гарматному й інженерному полкові та автопанцирний дивізіон. До дивізії приділено тоді й Гайдамацький кіш, що отримав назву Третього Гайдамацького піхотного полку. Дотеперішній отаман коша С. Петлюра залишив тимчасове військо, а його місце заняв полк. В. Сікевич» [1, с. 382].

3 кінця березня 1918 року дивізія була доповнена добровольцями, і поширюється до корпусу «із таким складом полків: чотирьох піхотних полків, зокрема, 3-го Гайдамацького піхотного полку, кінного, інженерного, гарматного полків, авто-панцирного та кінно-гірського гарматного дивізіону та повітрепальної ескадри» [1, с.382-383, 414].

1 квітня Сікевич прийняв командування 3-м Гайдамацьким полком даного корпусу [9]. Це формування взяло активну участь у боротьбі з більшовицькими військами на території України за підтримки німецьких військ. Запорізький корпус брав активну участь у боях спочатку на Правобережній, а потім на Лівобережній Україні. У своїх мемуарах Володимир Сікевич, згадував що народ з надією зустрічав українське військо [5, с.9].

Наступним етапом воєнних дій став наказ сформувати із корпусу дві окремі групи, одна з яких мала зайняти кримський півострів, а інша мала вирушити в напрямі Лозова-Слов'янськ та звільнити Донецьку заглибину [1, с. 416]. З другого квітня Сікевич був призначений начальником Слов'янської групи Окремої Запорізької дивізії [8]. Про головне завдання, яке стояло перед його групою, Сікевич повідомляє наступне: «вирушаємо в донецький район, щоб захопити там вугіль і вислати до Києва, пустити в рух всі копальні і урухомити залізничний шлях по всіх лініях» [4, с. 41]. 3-го квітня від командування корпусу прийшов наказ по Слов'янській групі про її склад та подальші дії [6, с. 65-66].

Сікевич запам'ятав, що «в день відправлення солдати були у доброму настрої, війська пішли такі веселі і щасливі, що ніхто не подумав, що вони йдуть у бій, а скоріше на якесь свято!» [6, с. 69]. Розвиваючи успішний наступ, 6-го квітня без ворожого супротиву зайняли Харків. Одночасно до міста увійшли німецькі війська [1, с. 415].

15 квітня українські війська здобули ст. Барвінкове після 12-годинного кривавого бою. Тут вони втратили 9 убитих і 59 ранених; 17 квітня 3 піхотний полк зайняв Слов'янськ, а другого дня Бахмут [1, с. 418]. Далі їх шлях лежав через Краматорськ. В споминах Сікевич так описує ці події: «Близько полудня група прийшла до Краматорівки. Робітники як не з любов'ю, то зі страху нової влади стрінули нас з хлібом і сіллю і піднесли кінноті український прапор з написом: «Нехай цей стяг буде благословенням робітників у боротьбі за незалежну, соборну Україну. Ми з вами! Після відпочинку похід рушив далі до Микитівки» [6, с. 38].

25-го квітня група полк. Сікевича разом із німецькими військами зайняли після цілоденного бою ст. Микитівку, осередок донецької промислової округи, а завершальною фазою операції стало вигнання більшовиків за межі етнічного кордону, який в цьому місці проходив по ст. Колпаково. В літературі є невідповідність щодо дати взяття станції. Навіть у мемуарах Сікевич одного разу повідомляє, що станція була взята 24 квітня 1918 року, в іншому розділі згадується 26 квітня. [4, с. 63]. Також в дослідженнях є інформація, що ця подія відбулася 30 квітня [1, с. 418]. Після взяття Колпаково, на адресу групи надійшли привітальні телеграми від військового керівництва [4, с. 64]. У весняних боях близько 100 запорожців і гайдамаків загинуло, майже 400 поранено [9]. Згодом Слов'янська група була

відправлена на охорону призначених міст: Бахмута, Славянська, Микитівки, Дебальцево та Краматорська. Штаб розташувався у Микитівці [4, с. 64].

Після перемоги німці та австрійці почали заглядатися на Донецький регіон та його корисні копалини, що викликало у Сікевича, як справжнього патріота, біль та розчарування, а невдовзі прийшов наказ, за яким українські підрозділи взагалі виводилися з Донбасу під приводом ротації з німецькими частинами: «Чому і кому це прийшло в голову – не знаю, бо залишати мільйонне майно вугільного району, це було безглуздя!» - згадує генерал [5, с. 14].

На цьому етапі військової кар'єри стався епізод, який характеризує Сікевича не лише як хороброго вояка, але й принципову та гуманну людину. 10 липня 1918 року він був призначений на посаду командира 31-го Черкаського кадрового полку, який було спрямовано на допомогу німцям й загонам Скоропадського для придушення найбільшого на той час в Україні Таращансько-Звенигородського повстання. Але генерал свідомо відмовився виконати наказ. Для каральних операцій у краю, де він родився, Сікевич не годився [10, с. 56].

Хоча, взагалі, він виконував накази будь-якої влади – Центральної Ради, гетьмана Скоропадського, Директорії, «якщо вони були на користь соборної України. Взаємопоборювання українських влад на угоду їхнім політичним інтересам вважав для України убивчими» [5, с. 57].

Подальша діяльність та життя генерала проходили вже за межами рідної України: з січня 1919 р. у якості заступника голови Військово-санітарної місії, з лютого 1919 р. як представник Українського Червоного Хреста, а з грудня 1920 р. — офіційним і повноважним послом УНР в Угорщині [8].

В 1924 році, після ліквідації української дипломатичної місії у Будапешті, генерал Сікевич з родиною переселяється до Торонто (Канада), де продовжує активну громадянську діяльність. Крім вже зазначених відзнак був нагороджений хрестом С. Петлюри та Пропам'ятним Хрестом УГА [10, с. 65]. 27 липня 1952 року на 82-му році «Український лев», як досить часто називають Сікевича пішов з життя та був похований у Торонто на цвинтарі «Проспект».

Володимир Володимирович Сікевич був розумною та досвідченою людиною, видатним полководцем, сміливим солдатом та патріотом своєї країни. Недаремно, за його власним визнанням, найкращі моменти життя так чи інакше пов'язані з державницькими здобутками: «За часи визвольної боротьби я пережив три найкращих менти при слідуючих обставинах: перший мент був, коли в квітні 1917 року я приїхав до Києва й почув скрізь веселу бадьору українську мову, й побачив всюди розгорнуті жовто-блакитні прапори. Другий радісний мент був у мене, коли 26 квітня 1918 року на залізничній станції Колпаково, на кордоні земель українських і війська донського, розвинув наш прапор і встромив його на кордоні. Третій раз це було вже на Угорщині. Це був мент, коли адмірал Горті наказав своєму урядові визнати Україну. Я був гордий, що Українська Держава починає займати своє давнє, їй належне місце, поміж другими державами світа» [2].

Сікевич пройшов важкий життєвий шлях та відіграв важливу роль у подіях 1917-21 рр. Після поразки революції він усе одно не спинився та продовжував виборювати незалежність України. Історична постать легендарного генерала як ніколи актуальна зараз, коли Донбас знову перебуває в окупації і потребує сучасних героїв, які повернуть його в лоно України.

ЛІТЕРАТУРА

1 Історія Українського Війська / III частина. Збройні сили сучасної доби / Богдан Гнаткевич. – Репринтне відтворення видання Івана Тиктора. – Львів, 1936. – 574 с.

2 Рог В. Син українського мілітаризму // Час і події. – 12 жовтня. – 2009. – № 49. – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.chasipodii.net/article/5924/>

- 3 Сікевич В. Сторінки із Записної книжки / Володимир Сікевич. – Саскатун: Друком нового шляху, накладом Української стрілецької громади, 1941. – Т. 1. – 65 с.
- 4 Сікевич В. Сторінки із Записної книжки / Володимир Сікевич. – Вінніпег: Друком нового шляху, накладом Української стрілецької громади, 1945. – Т. 3. – 73 с.
- 5 Сікевич В. Сторінки із Записної книжки / Володимир Сікевич. – Едмонтон: Альберта, накладом автора, 1947. – Т. 5. – 77 с.
- 6 Сікевич В. Сторінки із Записної книжки / Володимир Сікевич. – Едмонтон: Альберта, накладом автора, 1949. – Т. 6. – 77 с.
- 7 Славгородський І. Генерал Сікевич – визволитель Донбасу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svoboda.org.ua/news/articles/00092665/>
- 8 Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921). Книга І. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://coollib.com/b/178327/read#t18>
- 9 Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921). Книга ІІ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://coollib.com/b/178326/read#t18>
- 10 Український лев // Таращанські етюди: невігдані історії / упоряд. Л. І. Лашенко. – Біла Церква: Видавець О. В. Пшонківський, 2011. – 272 с.: іл.

ЗВИВИСТІ ШЛЯХИ УКРАЇНСЬКОЇ АРИСТОКРАТІЇ РАНЬОМОДЕРНОЇ ТА МОДЕРНОЇ ДОБИ

Темірова Н.Р.

Вітчизняні науковці протягом останніх тридцяти років здійснили справжній інформаційно-світоглядний прорив в опрацюванні української минувшини. Порушено цілий ряд статусних для національного історіописання проблем. До таких відноситься і тема української еліти. Доцільність постановки проблеми еволюції української аристократії зумовлюється, кількома обставинами: неповнотою уявлення про етногенез українського етносу внаслідок панування народницької традиції в науковій літературі; її занедбаністю в історіографічному плані; запровадженням до сучасного наукового обігу великої кількості раніше не актуалізованих джерел; важливістю проблеми лідерства в сучасному українському суспільстві. Не можна сказати, що науковці зовсім не зверталися до вивчення аристократії, але і констатувати достатню наповненість проблеми зарано. Отож, у даній розвідці привернімо увагу до ключових напрямів дослідження української еліти ранньомодерної та модерної доби.

Історично склалося, що для української історичної науки з середини ХІХ ст. панівним був народницький напрямок. Державницький репрезентувався переважно істориками з діаспори, праці яких тривалий час були малодоступні вітчизняному читачеві. До того ж, Володимир Антонович, науковий авторитет якого беззаперечний, виступив свого часу з теорією «безкласовості українського народу», яка впала у сприятливий ґрунт бездержавного періоду в історії України. У добу СРСР народницький напрям було приладжено до потреб радянської версії історії України, в якій еліті зовсім не було місця. Таким чином, протягом тривалого часу формувалося уявлення про українську націю, яка не мала формальної еліти, а отже, на різних своїх етапах наче б то потребувала зверхності – чи то польської, чи російської. Проблема полягає в тому, що українська еліта, перебуваючи під різними зовнішніми впливами, намагалася пристосуватися до них. Тим самим формувалася подвійна ідентичність залежно від територіальної приналежності.

У 1990-ті рр. ця проблема була актуалізована Наталею Яковенко, яка проаналізувала українську шляхту впродовж ХІУ – початку ХУІІ ст. Вона дійшла цікавих висновків. Зокрема авторка твердить, що у другій половині ХУІ ст. з багатьох етнічно та соціально розмаїтих складових сформувалася нова станова спільнота, осердям якої стала найдавніша

частина руського боярства. Це забезпечувало тяглість елітарної традиції від XIV ст. до кінця ХУІ ст. У ХУІІ ст. із глибшим проникненням польських владних структур в Україну шляхетський загал пронизувався новою ідеєю політичного патріотизму, яка поєднувала регіональний патріотизм з Річчю Посполитою, громадянами якої поступово відчувала себе українська шляхта. Класична еволюція української шляхти не відбулася через пограничне становище українських земель: між Європою і Сходом в особі Кримського ханства і Туреччини. З огляду на постійну зовнішню небезпеку в українському суспільстві не сталося істотного розриву між родовою аристократією та іншими вільними станами. На долю української боярсько-князівської верхівки випала важлива роль підмурку цілісності українства. Дослідниця зазначає, що визнання владою цієї еліти як корпоративної одиниці у ті часи було рівнозначне визнанню територіальної автономії. Боротьба її за розширення прав призвела до законодавчого зміцнення цієї автономії, прокладаючи шлях іншим станам, які тільки зароджувалися. До того ж, саме на елітарному рівні було законсервовано «історичну пам'ять» про власну самодостатність [8]. Отже, Н. Яковенко показала, що впродовж більше як трьох століть українська родова еліта виконувала функції охоронця свого народу. У середині ХУІІ ст., у зламну добу, лідерство перейняли козацькі ватажки, значна частина яких також були вихідцями з українських шляхетських родин.

Канадсько-український історик Зенон Когут сформулював концепцію еволюції української еліти у складі Російської імперії [3]. На його погляд, до середини ХУІІІ ст. українська еліта виказувала стійку малоросійську свідомість, яка могла стати підґрунтям малоросійської нації. Але припинення існування Малої Росії як самостійної адміністративної одиниці позбавив еліту найважливіших складових малоросійської свідомості. Важливим кроком в українському національному будівництві З. Когут вважає формування малоросійської ідентичності, залишки якої зберігалися до 1830-х – 1840-х рр. Тоді в українській еліті стався певний розкол: представники нової генерації поєднали культурницьку діяльність із політичною та продовжили традиції малоросійської ідентичності; решта сприйняла великоросійську концепцію. Особливо важко пристати на бік української ідентичності було маєтковому дворянству, оскільки воно спиралося на мову та культуру їхніх кріпаків. Для багатьох представників дворянства та інтелігенції російська ідентичність виглядала привабливішими від української. На думку З. Когута, малоросійська ідентичність, яка сприяла національному розвитку у ХУІІІ ст., у наступному ХІХ ст. стала йому перешкодою.

На зламі 1990-х – 2000-х рр. даний аспект здобув опрацювання у вітчизняних дисертаційно-статейних дослідженнях І. Кривошеї, О. Якимчук, В. Павлюка, Д. Каюка та інших. У контексті процесів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. дослідники зосередилися на соціально-економічній еволюції земельної аристократії, зокрема українського походження. Передусім, це дисертаційні праці Л. Горенко, В. Горбаньова, П. Олешка, монографічні праці Я. Грицака, автора даних тез [1; 6].

Іван Гуржій та Юрій Русанов, досліджуючи лівобережне дворянство в умовах імперії, показали суттєве переважаювання в Полтавській губернії дворян, які назвали «рідною мовою» – малоросійську (фактично – українську), що особливо чітко простежувалося серед повітового дворянства (49,7 % від загальної кількості). У Чернігівській губернії цей показник виявився дещо нижчим: серед спадкових дворян дворяни-малоросіяни – 43 %, серед особистих дворян – 47,9 %. Відповідну тенденцію автори пояснили наближеністю цієї групи до традиційної сільської культури [2, с. 103, 106]. Автори привернули увагу до того, що незважаючи на етносоціальну строкатість, наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ ст. посаду губернського предводителя дворянства Чернігівської та Полтавської губернії займали переважно представники або безпосередні нащадки колишньої козацької старшини – І. Горленко, А. Полетика, В. Тарновський, М. Стороженко, І. Лизогуб (Чернігівська губернія); С. Кочубей, М. Милорадович, Д. Трошинський, В. Капніст, І. Капніст, І. Скоропадський та Л. Кочубей (Полтавська губернія). Вони репрезентували давні місцеві козацько-старшинські роди, у

досліджуваний період повністю пройшли процес nobilitації, набувши статусу дворянства Російської імперії. Дехто з їхніх спадкоємців займав аналогічну посаду і пізніше. Однак з 1860-х рр. вагомі позиції почали займати представники російських дворянських родів (О. Долгоруков, О. Мещерський, Б. Мещерський, М. Щербатов) [2, с. 150, 154].

Що стосується національних виявів у повсякденному житті, то і на початку ХХ ст. частина великих землевласників, нащадки козацько-старшинських родів зберігали пам'ять про своє історичне минуле та українську приналежність. Яскраві свідчення знаходимо у спогадах П. Скоропадського, О. Лазаревського, Є. Чикаленка та інших [4; 5; 7]. Як написав П. Скоропадський, його перші українські враження формувалися в дідовому будинку. Україна розумілася як славетне минуле, але це уявлення не мало ніякого політичного підґрунтя та виходу на тодішню сучасність. Більше того, родина Скоропадських була глибоко віддана цареві. Водночас завжди підкреслювалося, що родина належить не до великоросів, а до малоросів знатного походження. В родовому будинку висіли старі портрети гетьманів, різних українських політичних і культурних діячів. Серед них знаходилися й кілька зображень козака Мамає. Був і портрет І. Мазепи, «настільки ненависний всякому росіянину, в домі йому не поклонялися..., а мовчки ставилися з симпатіями», – згадує П. Скоропадський [5, с. 388]. У домі співали українські пісні. Дуже поважали бандуристів, їх завжди щедро винагороджували. Родина виписувала «Київську старовину», читали книги М. Костомарова та інших українських письменників. Дотримувалися українських звичаїв у домашньому побуті та в релігійній обрядовості. Але якщо дід Павла Івановича розмовляв українською мовою, то самого майбутнього гетьмана та інших дітей у родині українській мові не вчили, у вжитку панувала мова російська [5, с. 388]. Щирим українцем був Ф. Лизогуб. Він був великим прихильником мистецтва, товаришував із Т. Шевченком. За свідченнями очевидців, він виділявся із загального середовища любов'ю до батьківщини. Хоча спілкувався переважно російською мовою, але знав українську мову і охоче пересипав українськими словами й фразами. Його будинок був убраний портретами його дітей в українському одязі, мальованими батьком [4, с. 19–20].

Отже, тема української аристократії відноситься до перспективних у контексті дослідження складного процесу українського націотворення. На сьогодні істориками з'ясовані ключові злами у ході її еволюції, на яких у моменти наче б то остаточного вичерпання потенціалу внутрішні потреби підносили її на верхівку суспільних процесів. На часі – заглиблення у соціально-економічні, антропологічні, психологічні аспекти злетів і падінь української аристократії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
2. Гуржій І. О., Русанов Ю. А. Дворянство Лівобережної України кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.: соціально-правовий статус і місце у владних структурах Російської імперії. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. 172 с.
3. Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини 1760–1830. Київ: Основи, 1996. 317 с.
4. Лазаревский А. Отрывки из черниговских воспоминаний (1861–1863 гг.). По поводу сорокалетия освобождения крестьян. Киев, 1901. 34 с.
5. Скоропадський П. Спогади. Київ – Філадельфія, 1995. 493 с.
6. Темірова Н. Р. Поміщики України в 1861–1917 рр.: соціально-економічна еволюція. Донецьк: ДонНУ, 2003. 319 с.
7. Чикаленко Є. Спогади. 1861–1907. Ч.І. Львів: Діло, 1925. 172 с.
8. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця ХІУ до середини ХУІІ століття. Волинь і Центральна Україна. Київ: Критика, 2008. 472 с.

ДОЛЯ ЧЛЕНІВ РОДИНИ СТЕПАНА БАНДЕРИ

Теміров Б.Ю.

У процесі вивчення визначних особистостей дослідник неминуче стикається з тіньовими сторонами їхнього життя, до яких найчастіше відноситься його приватна складова. Саме в цій площині існує найбільше невідомих фактів, які потребують уточнення. Остання обставина спонукає аналізувати певні кроки цих діячів, включаючи до пояснення та їхні особисті обставини. На особливу увагу заслуговує Степан Бандера – лідер ОУН(б), навколо імені якого десятиліттями точаться різновекторні дискусії. Окрема сторінка його життя – члени його родини, на яких впала тінь його діяльності. Вони змушені були вести напівлегальний спосіб життя, будучи розкиданими в різних кутках світу.

На цей час щодо долі членів родини Бандер здійснені розвідки, які висвітлюють хіба окремі аспекти. До дослідників вказаного питання можна віднести Миколу Посівнича, Григорія Дем'яна, Петра Арсенича та інших. Оскільки на даний момент спеціальних досліджень даного сюжету не здійснено, завданням даної розвідки є аналіз долі членів родини С. Бандери, визначення впливу його репутації на їхнє життя та діяльність.

С. Бандера походив із багатодітної родини (трьох братів і трьох сестер). У нього самого було трьох дітей. Членів його родини об'єднує один біографічний факт: вони так чи інакше пов'язані з націоналістичним рухом.

Батько майбутнього провідника ОУН(б) – Андрій – був греко-католицьким ієрархом. Він не мав безпосереднього відношення до ОУН, але родинні зв'язки трагічно позначилися на його житті. У ніч з 22 на 23 травня 1941 р. його заарештували з формулюванням «как отца руководителя краковского центра ОУН Степана Андреевича Бандеры». Батькові лідера ОУН(б) довелося провести чимало часу у двох в'язницях: Станіславській і Київській. 7 липня 1941 р. відбувся суд, який тривав лише 2 години. До справи було долучено обвинувальний висновок, в якому зазначалося: «Він, будучи батьком керівника закордонного проводу антирадянської націоналістичної організації ОУН Бандери Степана Андрійовича, підтримував з ним до останнього часу систематичний зв'язок». Обвинувачений відповідав: «Я своїм дітям дав належне виховання, прививаючи їм любов до України. Світогляди моїх синів і доньок однакові». 8 липня 1941 р. його засудили до розстрілу, через три дні вирок був виконаний. Ймовірно, його поховали у Биківні, де останнє пристанище здобули розстріляні НКВС. Реабілітували його 8 листопада 1992 р. [3, с. 73].

Дружина Андрія Бандери Мирослава була дочкою священика УГКЦ Володимира Глодзінського. Вона була матір'ю сімох дітей: Марти, Степана, Олекси, Володимири, Василя, Оксани, Богдана, Мирослави (померла немовлям). Померла навесні 1921 р. від туберкульозу горла [5, с. 8].

Брат Провідника ОУН(б) Олександр 1933 р. емігрував до Італії, де займався переважно науковою діяльністю. Йому доручено було керувати Римською станицею ОУН. За участь у проголошенні Акту відновлення Української держави був заарештований представниками гестапо. 22 липня 1942 р. його ув'язнили у концтаборі Освенцім, де був закатований до смерті [2, с. 49–50].

Василь Бандера найактивніше серед братів С. Бандери займався розвитком націоналістичного руху. Ще наприкінці 1930-х рр. він брав участь в антипольських виступах, за що його ув'язнили у Березі-Картузській 1938 р. Після загарбання Польщі 1939 р. він повернувся у Львів, а звідти з братом Степаном переїхав до Польщі (у Краків). Там він був учасником другого Великого збору ОУН. За сумісництвом В. Бандера працював у відділі пропаганди ОУН. Як представник ОУН у м. Городенка склав присягу на вірність Українській державі, де у грудні 1941 р. його заарештували. У липні 1942 р. в Аушвіці він був закатований до смерті [1, с. 190].

Молодший брат С. Бандери Богдан тривалий час керував Калуським окружним «проводом» ОУН. У колах підпільників його називали «Лемко». Йому було доручено

розробляти проблемну ділянку: південну мережу ОУН у Херсонській і Миколаївській областях Рейхскомісаріату «Україна». Саме він у місті Калуш Станіславської області оголосив Акт про відновлення Української держави. Однак після цього він повернувся до Львова. Існують наступні версії його подальшої кар'єри. За першою в 1940-х рр. він утік до Західної України та до кінця 1960-х рр. проживав за кордоном. Згідно другої версії він став жертвою зради курінного керівника Петра Войновського та загинув [4, с. 2].

Найстарша із сестер Марта-Марія після закінчення Стрийської учительської семінарії брала активну участь у громадсько-культурній діяльності. В 1936 р. вступила в ОУН, керувала Долинським районним проводом жіночої сітки. 22 травня 1941 р. її без суду і слідства відправили етапом у Сибір. Протягом 1941–1942 рр. перебувала з сестрою Оксаною на спецпоселенні у с. Живий Ключ Красноярського краю. Обидві працювали різноробочими в колгоспі «Серп і молот». У 1953 р. в Москві протягом двох місяців сестер допитували, шантажували, вимагаючи засудити діяльність брата С. Бандери та звернутися до учасників Збройного підпілля ОУН з закликком припинити боротьбу. Не добившись бажаного результату, КДБ відправило Марту та Оксану на заслання. Зі спецпоселення М. Бандера звільнена 1960 р., але й після цього їй не дозволили повернутися в Україну. У 1990 р. її останки перевезли спочатку до Львова, у кафедральний собор св. Юра, а потім перепоховали на цвинтарі в с. Старому Угринові [5, с. 11].

Інша сестра Оксана Бандера прожила найбільше часу з усіх членів родини Бандер. Її заарештували за родинні зв'язки з українськими націоналістами 1941 р. Після звільнення з табору у Красноярському краї вона не поверталася до України через заборону. 1991 р. була реабілітована та згодом стала членом КУН. 2006 р. Президент України В. Ющенко нагородив її орденом «Княгині Ольги» III ступеня. Похована на Стрийському цвинтарі 25 грудня 2008 р., її могила розташована біля поховання сестри Володимири [3, с. 74].

Сестра лідера ОУН(б) Володимира Бандера-Давидюк мала відношення до націоналістичного руху через чоловіка Теодора Давидюка, який очолював Калуський повітовий провід ОУН. Подружжя брало активну участь у громадсько-культурному житті, працювало в товаристві «Просвіта». 23 березня 1946 р. їх заарештували, а шестеро їхніх дітей відправили до дитячого будинку. У 1946 р. Володимира разом із чоловіком була засуджена військовим трибуналом МВС на 10 років виправнотрудових таборів і 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна. Покарання відбувала на станції Ришоти в Красноярському краю. Через 6 років була переведена до табору у Казахстані. Звідси її направили на цементний завод, а відтак до Спаського табору. У 1953 р. була етапована до Москви і просиділа в камері-одиночці шість місяців. Від неї, як і від сестер Марти і Оксани, домагалися осуду діяльності С. Бандери. Жодна з них не погодилася. Після цього Володимиру Бандеру повернули у Спаськ, де вона перебувала до закінчення терміну ув'язнення. Звільнена у 1956 р., але ще три місяці поневірялася на спецпоселенні в Караганді. Згодом повернулася до України. Проживала в с. Козаківці, що на Івано-Франківщині, а згодом у Стрії, де померла 2001 р. [3, с. 74; 5, с. 10].

Дружина лідера ОУН(б) Ярослава Бандера супроводжувала чоловіка на всіх етапах його кар'єри, особливо після розколу організації. Зокрема, вона переїхала з ним до Варшави, не боячися жити під вигаданим ім'ям. Після звільнення з концтабору 1944 р. вона разом з чоловіком перебувала у Німеччині, адже той мав підписку про невиїзд. У повоєнні роки радянські спецслужби влаштували справжнє полювання на Бандеру і його родину. До 1948 р. сім'я шість разів змінювала місце проживання: Берлін, Інсбрук, Заєвельд, Гільдесгайм, Штарнберг. Лише 1954 р. дружині вдалося виїхати до Мюнхена. Після вбивства С. Бандери вона переїхала до Торонто, де й померла 1977 р. [5, с. 66–67].

Своїх дітей С. Бандера дуже любив і виховував у тому ж дусі, в якому ріс сам. Його старша дочка Наталя була членом Пласту, син Андрій і молодша дочка Леся -- членами Спілки української молоді. Однак самі діти Бандери і не здогадувалися, що особливі. До самої смерті батька вони не знали свого справжнього прізвища, адже С.Бандера та його сім'я

фіктивно іменувалися Попелями. Наталя згадувала, що у 13 років вона багато чула про С. Бандеру з українських газет і книжок, але не ідентифікувала цю постать із власним батьком. З часом на підставі різних спостережень у неї виникли певні здогади. А одного разу вона почула, як проговорився знайомий, і тоді вже була певна, що Бандера – її батько. Молодші Леся та Андрій дізналися, ким вони є, значно пізніше. Як стверджує М. Посівнич, діти почули правду про свого батька лише 1962 р., під час судового процесу в Карлсруе над його вбивцею Б. Сташинським. Після вбивства С. Бандери Служба безпеки ОУН посприяла переїзду сім'ї провідника до Канади. Син Андрій і дочка Леся разом з матір'ю жили в Торонто. А Наталя решту свого життя провела в Німеччині. Там вийшла заміж за відомого громадського діяча Андрія Куцана. У віці 44 років померла у Мюнхені 1985 р. [6].

Отже, усі члени родини С. Бандери випили повну чашу переслідувань і покарань за причетність до очільника ОУН(б) та за власну проукраїнську позицію. Найбільша ціна, яку вони заплатили за відношення до С. Бандери – це їхнє життя та свобода. Деякі з них отримали правову компенсацію у вигляді реабілітації, іншим і цього не вдалося здобути. У незалежній Україні, коли відбулася кардинальна переоцінка діяльності очільника ОУН(б), змінилося ставлення і до членів його родини, зокрема у 2010 р. Степан Бандера – онук лідера українських націоналістів – отримав з рук Президента України В. Ющенка орден Держави на знак удостоєння його діда звання Героя України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсенич П. І., Федорів Т. В. Бандера Василь Андрійович // Енциклопедія сучасної України. Т. 2. Київ, 2003. С. 190.
2. Дем'ян Г. Бандера Олександр // Визвольний шлях. 2002. Кн. 10. С. 49–50.
3. Мельничук Б. Бандера Андрій Михайлович // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2004. Т. 1 : А–Й. С. 73.
4. Мірчук П. Революційний змаг за УССД. Київ – Торонто – Лондон, 1987. Т. 2. 280 с.
5. Посівнич М. Степан Бандера – життя, присвячене свободі. Торонто – Львів: Літопис УПА, 2008. Т. 3. 111 с.
6. Тамкова О. Таємниці родини Степана Бандери. URL: <https://expres.online/archive/main/2013/01/11/80276-tayemnyci-rodyny-stepana-bandery>

СТАНОВЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ

Трофіменко М.В.

Публічна дипломатія надає державам інструменти зменшення негативного впливу на їх імідж в очах міжнародної громадськості, спричиненого подіями в їх історії, сучасними конфліктами всередині держави та з іноземними країнами, внутрішньополітичними процесами з негативним забарвленням тощо. Більш того, реалізація публічної дипломатії забезпечує не тільки позитивне сприйняття держави світовою спільнотою, а й сприяє підтримці її внутрішньо та зовнішньополітичного курсу з боку інших держав, грає важливу роль в забезпеченні національної безпеки.

Особливої актуальності формування публічної дипломатії набуває для України. Після незаконної анексії Автономної Республіки Крим, початку збройної агресії Російської Федерації на Сході України, самопроголошення так званих Донецької та Луганської народних республік, підтримуваних РФ, Україна значно активізувала розвиток своєї публічної дипломатії. При цьому, обираючи її модель, Україна активно використовує досвід інших держав, особливо країн, що мають подібні виклики, зокрема подолання комуністичного минулого, демократизація суспільства, євроінтеграція, протидія всебічному російському впливу, пошук власної ніші в міжнародних відносинах тощо. З огляду на це, при

розробленні моделі публічної дипломатії, українські урядовці широко використовували досвід саме посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи.

Отже, основними складовими національних моделей публічної дипломатії посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи, по-перше, є створення національного інституту, що обіймається питаннями популяризації мови, історії, культури своєї країни, при цьому через фінансування зазначених організацій виключно з державного бюджету та, зважаючи на його обмежений обсяг, країни регіону приймають рішення про відкриття своїх центрів, інститутів виключно у найважливіших для себе країнах; по-друге, розробка національного бренду країни задля залучення туристів до своїх країн, іноземних інвестицій, популяризації культури, історії, мови тощо.

Країни регіону, що входили до соціалістичного табору, після краху берлінської стіни та Радянського Союзу однією з основних цілей своєї публічної дипломатії поставили позбавлення асоціацій з комуністичним минулим та активну інтеграцію до Європейського Союзу та НАТО. Країни регіону для узгодження своїх позицій в рамках ЄС, НАТО й інших міжнародних організацій створюють ефективні регіональні платформи та об'єднання, такі як Вишеградська група тощо. З метою інституціоналізації публічної дипломатії в країнах регіону були створені відділи, департаменти в рамках міністерств, відомств тощо. Ці країни Центральної та Східної Європи використовують участь своїх представників у міжнародних конкурсах, проводять міжнародні спортивні змагання для привернення уваги до своїх країн, активно використовуючи ці події для розвитку своєї публічної дипломатії.

За прикладом Литви, Латвії, Естонії, Польщі тощо в Україні за пропозицією Міністерства закордонних справ України розпорядженням Уряду була утворена державна установа «Український інститут» (УІ) [8]. Зазначений інститут був віднесений до сфери управління МЗС України та є державною бюджетною та неприбутковою установою, діяльність якої спрямована на комплексну презентацію України у світі.

Створення Інституту пов'язано з подіями 2014 року. Коли сталася анексія Криму, почалася військові дії на сході України, в Міністерстві закордонних справ почали розуміти, що сучасна Україна є недостатньо ефективно репрезентована у світі. За зразок при створенні Українського інституту було взято найкращі світові практики – Британську Раду, Гьоте Інститут, Французький Інститут тощо.

Згідно Статуту Українського інституту метою його діяльності є покращення розуміння та сприйняття України та українців у світі, формування позитивного іміджу нашої держави за кордоном [9]. Основними завданнями Інституту є: підвищення впізнаваності України за кордоном через поширення знання про Україну; розбудова міжнародного діалогу шляхом підтримки міжнародних обмінів, забезпечення участі України у проектах співпраці у галузі креативних індустрій, культури, освіти, науки, економіки та інших сферах; поширення українського досвіду розвитку громадянського суспільства, державотворення, відданості цінностям свободи, демократії, національної єдності; популяризація української мови та культури за кордоном.

18 квітня 2018 року завершився конкурс на посаду генерального директора Українського інституту. Переможцем став Володимир Шейко – фахівець з менеджменту культури, маркетингу і комунікацій, директор мистецьких програм Британської ради в Україні. Загалом участь в конкурсі на посаду директора Українського інституту взяли 33 кандидати.

В рамках конкурсного відбору Володимир Шейко представив концепцію розвитку Інституту [2], в рамках якої визначив головну місію установи – сприяти реалізації зовнішньополітичних завдань України шляхом її комплексного представлення у світі як сучасної, динамічної, креативної європейської держави. Український інститут для досягнення цієї мети має відкривати світові сучасну Україну за допомогою можливостей і потенціалу культури, креативних індустрій, освіти, науки і мови.

Головними інструментами діяльності Українського інституту Володимир Шейко

називає презентацію сучасного українського культурного продукту закордонним аудиторіям (гастролі, концерти, літературні читання, фестивалі, виставки, кінопокази, перформанси тощо); мистецькі і фахові обміни, представлення України на міжнародних форумах і професійних майданчиках (конференції, бієнале, резиденції, дослідницькі проекти тощо); міжнародні проекти, які актуалізують та осучаснюють українську історію, національну пам'ять і спадщину засобами культури і мистецтва; дослідницьку, комунікаційну, просвітницьку роботу з атрибуції та долучення до обширу національної культури її закордонних діячів українського походження або з українською ідентичністю; спростування недостовірної та маніпулятивної інформації про українську культуру та спадщину; насичення інформаційного простору контентом, з яким працює Інститут.

Перспективними напрямами роботи у короткостроковій перспективі на перший рік роботи генеральний директор визначив інституціоналізацію установи; формування команди, облаштування офісу; розробку внутрішнього регламенту, політик і процесів; формулювання якісних і кількісних критеріїв діяльності на трирічний період; розробку бренд-буку та веб-сайту; формування комунікаційної функції Інституту в Україні та за кордоном; дослідження сприйняття України серед закордонних аудиторій, опрацювання наявних даних; налагодження і формалізацію співпраці з Представництвом ЄС в Україні та членами EUNIC; широкий діалог з культурним сектором про стратегічні пріоритети; призначення керівників двох закордонних філій; формування експертних груп, які матимуть дорадчу функцію; розробку і запуск перших програм (наприклад, міжнародна мобільність; підтримка гастрольної діяльності); складання плану активностей і формування бюджету на 2019 рік.

Серед середньострокових перспектив на три роки названі наступні:

- розбудова програмної діяльності та розвиток міжнародної мережі;
- постійне оцінювання результатів роботи, щорічне публічне звітування;
- призначення керівників і команд чотирьох закордонних філій;
- впровадження заявлених інструментів діяльності Інституту;
- запуск конкурсного/експертного відбору контенту;
- моніторинг висвітлення України в міжнародному інформаційному просторі, розробка контентної стратегії Інституту;
- ініціювання змін до законодавства для вдосконалення господарської моделі УІ та, у перспективі, створення нової юридичної форми господарювання для закладів культури;
- забезпечення синергії з Українським культурним фондом, Українським інститутом книги, Держкіно, з якими УІ формує єдину екосистему;
- участь у культурних ініціативах і програмах Представництва ЄС в Україні
- запровадження міжнародних дослідницьких програм, що працюють з українською спадщиною;
- диверсифікація джерел фінансування, збільшення частки недержавного фінансування;
- розбудова мережі міжнародних інституційних зв'язків;
- планування і забезпечення присутності України на ключових міжнародних форумах, бієнале, ярмарках; у виставкових і проектних планах закордонних інституцій;
- консолідація розрізаних інструментів культурної дипломатії довкола УІ.

Сайт Українського інституту досить зручний у користуванні, лаконічний, доступний, містить основні розділи: Про Інститут (місія та завдання, команда, наглядова рада, статутні документи); Новини; Програми (проекти в Україні, міжнародні проекти); Контакти [11].

Щодо другої характерної ознаки публічної дипломатії країн Центральної та Східної Європи, варто зазначити, що протягом існування України спроби розробити національний бренд були ситуативними та досить швидко завершувались та забувались. Таким чином, протягом 27 років в Україні взагалі не було бренду. І так, з метою популяризації України у світі, сприяння інтеграції до світового інформаційного простору, підвищення рівня загальної

обізнаності міжнародної спільноти про Україну та її окремі регіони Кабінет Міністрів України своєю постановою від 10 травня 2018 року №416 затвердив брэнда України [1].

ФОРМА знака (брэнда) України

UkraineNow – це найбільш масштабна міжнародна маркетингова кампанія українського уряду, яка стартувала в 2018 році. Її ціль – сформувати брэнд України у світі, залучити в країну інвестиції та покращити туристичний потенціал. У підготовці до кампанії взяли участь 27 експертів комісії з питань популяризації України у світі. З їхньою допомогою агентством «banda.agency» було зібрано максимальну кількість даних і матеріалів, щоб створити брэнд, покликаний продемонструвати привабливість України для туризму, культурної взаємодії та бізнесу.

Брэнд UkraineNow, за задумом розробників – це символ чогось нового, того що привертає увагу. А Україна зараз дійсно варта уваги. Тому головна теза нового брэнду України: «Зараз – це найкращий час, щоб подорожувати, інвестувати або «приїхати» з власним бізнесом в Україну».

Наслідуючи приклад країн Центральної та Східної Європи, Україна структурує свою публічну дипломатію. Так, в Міністерстві закордонних справ України у грудні 2015 року було створене Управління публічної дипломатії. Три основних завдання Управління: розвиток відносин з громадськістю, громадськими об'єднаннями та медіа інших країн та України; реалізація іміджевих, культурних та інформаційних проєктів України за кордоном; координація заходів інших органів виконавчої влади у цих сферах. До компетенції Управління відносяться зв'язки з медіа, в тому числі з онлайн-платформами, культурна дипломатія та реалізація іміджевих проєктів. Створення Управління публічної дипломатії, за словами Міністра закордонних справ України Павла Клімкіна, означає впровадження в системі Міністерства публічної дипломатії як нового механізму популяризації України у світі та взаємодії з громадськістю, з огляду на це МЗС буде з урахуванням вже набутого досвіду спільно з іншими органами влади та народною дипломатією ще активніше розказувати світові про Україну. Управління публічної дипломатії було утворене в рамках масштабної реформи дипломатичної служби. Також варто зазначити, що концепція публічної дипломатії вперше була впроваджена в роботу зовнішньополітичного відомства України. При цьому передбачається, що співробітники Управління застосовуватимуть найкращі міжнародні практики публічної дипломатії. Управління очолює Анатолій Соловей, кар'єрний дипломат, який працює в МЗС України з 1999 року, працював у посольствах України в Бельгії та Великій Британії [12].

У грудні 2018 року вперше Міністерством закордонних справ України був опублікований звіт щодо основних результатів діяльності публічної дипломатії МЗС у 2017-2018 роках [4].

У звіті зазначається, що у 2017-2018 рр. був закладений фундамент для розвитку важливої складової м'якої сили України – публічної дипломатії МЗС, що мала б з'явитися ще чверть століття тому. Сьогодні цей потужний інструмент нарешті створений, запрацював і на постійній основі дає якісний результат там, де є українська дипломатична присутність. Акцентується увага на тому, що для цього було створено всі необхідні структури та передумови: Управління публічної дипломатії МЗС, Український інститут, нормативно-

правову базу та забезпечено фінансовий ресурс. Так, у 2018 році у рамках публічної дипломатії МЗС реалізовано 197 іміджевих проєктів. На 2019 рік заплановано 240.

Таким чином, варто зазначити, що українська модель публічної дипломатії, побудована з урахуванням досвіду посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи. Користуючись цим досвідом, Україна створила Український інститут, покликаний пропагувати українську мову, історію, культуру в світі; рішенням українського уряду вперше за роки незалежності був затверджений бренд України (UkraineNow); в структурі українського МЗС було створене Управління публічної дипломатії з метою активізації використання найкращих практик публічної дипломатії світу в інтересах України.

Список використаної літератури

1. Деякі питання форми знака (бренда) України: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року №416. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/416-2018-%D0%BF/conv>.
2. Концепція розвитку Українського інституту. Конкурсна концепція розвитку Українського інституту на 3 роки (Володимир Шейко). URL: https://drive.google.com/file/d/1tXXAUcah-6kXPPXTVGCQ-ECYRHEbg0_t/view.
3. Основні принципи роботи з брендом UkraineNow: брендбук. URL: <http://mip.gov.ua/files/UkraineNOW-brandbook.pdf>.
4. Основні результати діяльності публічної дипломатії МЗС у 2017-2018. URL: <https://mfa.gov.ua/mediafiles/files/misc/2018-12-21/PD2017-2018.pdf>.
5. Питання діяльності державної установи «Український інститут»: Наказ Міністерства закордонних справ України від 15 лютого 2018 року №82. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/files/misc/2018-02-15/2018-02-15_nakaz82.pdf.
6. Платонова А. Володимир Шейко: «Український інститут представлятиме інтереси і цінності сучасної української політичної нації». LB.ua. 2018. URL: https://lb.ua/culture/2018/06/13/400222_volodimir_sheyko_ukrainskiy.html.
7. Про Експертну комісію державної установи «Український інститут»: Наказ Міністерства закордонних справ України від 17 січня 2018 року №21. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/files/misc/2018-01-17/2018-01-23_n21_experts.pdf.
8. Про утворення державної установи «Український інститут»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 430-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2017-%D1%80>.
9. Статут державної установи «Український інститут» (нова редакція): Наказ Міністерства закордонних справ України від 28 лютого 2018 року №103. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/files/misc/2018-03-01/2018-03-01_nakaz103.pdf.
10. Трофименко М. В., Балабанов К.В. (2013) Дипломатична та консульська служба: підручник для студентів ВНЗ. Донецьк: Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2013. 432 с.
11. Український інститут. URL: <http://ui.org.ua/>.
12. Управління публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/structure/staff>.

**РЕЛІГІЯ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ МЕТАЛУРГІВ УКРАЇНИ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Демченко А.В.

Релігійна складова повсякденного життя відіграє важливу роль у духовному розвитку людини. Вона формувала духовний образ металурга кінця ХІХ – поч. ХХ ст. Працівники металургійної промисловості України були багатоетнічною спільнотою. Ця особливість простежується у наявності різних релігійних течій. Питання про роль релігії у повсякденному житті працівників металургійної промисловості України є малодослідженим аспектом історичного буття зазначеної соціальної групи. Побіжно цю тему висвітлювали – Ю. Кірьянов, О. Стяжкіна, Н. Буланова та ін.

У промислових поселеннях металургійні підприємства витрачали кошти на спорудження церков, синагог та мечетей. За сприяння Новоросійського товариства у с. Юзівці були споруджені англіканська, католицька та православні церкви, а також дві синагоги та одна мечеть [7, С.138]. Парафіяни також приймали фінансову участь у побудові церкви у с. Юзівка. Їхніми зусиллями було зібрано 17 тис. руб. на спорудження храму. Е. Гаршин відзначав, що з робітників добровільно протягом декількох місяців збирався 1% від заробітку на побудову дзвіниці храму, що розташований у північній частині поселення [3, С.7].

У 1894 р. у с. Кам'янському, за кошти працівників Дніпровського заводу та власне самого підприємства, була побудована православна церква. Вона могла вмістити до 2000 осіб. При церкві значилися 2 священника, 2 диякона та хор з 30 осіб. Всі вони утримувались за рахунок металургійного заводу. Прихожан було до 3000 осіб. У 1897 р. був побудований католицький костюл. Фонд на його будівництво складали особисті пожертви службовців і робітників заводу та коштів металургійного товариства. Будівля вміщувала до 500 осіб. При костюлі значилися 1 священник, 1 органіст та 1 прислужник. Вони утримувались за рахунок особистих пожертв працівників Дніпровського заводу. Для лютеранської общини працівників Дніпровського заводу у 1897 р. на кошти підприємства був придбаний молитовний будинок [4, С.19-22]. Наприкінці ХІХ ст. у промисловому с. Кам'янському існувала різноманітна етно-релігійна спільнота: християни (православні та католики), лютерани, іудаїсти та навіть служителі ісламу – невелика молельня татар знаходилась практично на заводській території, біля р. Дніпро [2, С. 122].

Православна церква та лютеранський будинок були побудовані й при заводі «Нікополь-Маріупольського товариства». При церкві значилися 1 священник та 1 диякон [5, С.11].

Про важливість релігійного буття у повсякденні металургів свідчить кількість свят, на які надавались додаткові вихідні дні. Правила внутрішнього розпорядку на заводі Нікополь-Маріупольського гірничого металургійного товариства встановили наступні вихідні: кожен неділю, 1 січня – Новий Рік, 6 січня – Хрещення, 2 лютого – Стрітення, 25 березня – Благовіщення, 9 травня – Миколин день, 29 червня – Петров день, 6 серпня - Преображення, 15 серпня – Успіння, 29 серпня – Іоанна Хрестителя, 8 вересня – Різдво Богородиці, 14 вересня – Воздвиження Хреста, 1 жовтня – Покрова, 21 листопада – Введення в Храм, 6 грудня – день Миколая, 24 грудня – Святвечір, 25, 26, 27 грудня – 1, 2, 3 день Різдва Христового. Окрім цього вихідними днями були: п'ятниця та субота сирної седмиці, п'ятниця та субота страсної неділі, 1, 2 і 3 день Святої Пасхи, Вознесіння, Трійця та Духів день [6, С.27].

Святкові дні не дотримувались у доменних та коксових відділеннях. Якщо роботу неможливо було зупинити, то металурги працювали й у свята. Сталеливарні, сталепрокатні, залізопрокатні відділення працювали з 6 до 18, інші – з 8 ранку до 16 години [6, С.27]. Величне свято Воскресіння Христове обов'язково супроводжувалось всенічною службою у церквах. Англійська піддана Г. Джонс на все життя запам'ятала таку службу у с. Юзівці.

Це була служба з яскравим ритуалом і захоплюючим хором співом, глибокі басові голоси, залишили незабутнє враження. Церква була заповнена прихожанами, що тримали свічки в руках, усі стояли. Опівночі пробив годинник, потім процесія священників в багатих чудових рясх рухалася по церкві, благословляючи прихожан, вони говорили «Христос воскрес» і кожен прихожанин відповідав «Воистину воскрес» коли до нього підходили. Потім хор виконував великодній гімн, всі дзвони дзвонили і церква наповнилася прекрасним світлом. Кожен вітав своїх сусідів трьома поцілунками; вони радісно вимовляли «Христос воскрес» і все збиралися на загальне святкування [1].

Така велика кількість свят та вихідних днів була підґрунтям для критики професіоналів, які вбачали у цьому зниження ефективності виробництва. У журналі «Горнозаводское дело» у 1916 р. вийшла стаття, де йшла мова про незлічену кількість свят, через які паралізувалась робота великих підприємств. Але для колишніх селян, що складали основну масу робітничого люду, праця у святкові дні вважалась великим гріхом [7, С.138].

Важливу роль церкви у повсякденні робітників-металургів доводить наявність церковно-парафіяльних шкіл. Наприкінці 1892 року у с. Юзівка там навчалось до 70 учнів [3, С.11]. У с. Кам'янському було відкрито заводське училище, де учні вивчали Закон Божий [4, С. 23].

Таким чином, релігія відігравала важливу роль у повсякденному житті працівників металургійних підприємств України наприкінці XIX – на поч. XX ст. Про це свідчили наступні факти: 1. будівництво релігійних будівель (церкви, костьоли, молитовні будинки та ін.). 2. фінансова участь як простих робітників, так і адміністрації підприємств у їх розбудові. 3. велика кількість релігійних свят, під час яких робота на підприємствах припинялась. 4. Наявність церковно-парафіяльних шкіл та вивчення в училищах Закону Божого.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Hughesovka Stalino», by A Gwen Jones // Hughesovka Research Archive. DX409 (Annie Gwen Jones and Gwyneth Vaughan Jones papers). [Електроний ресурс] - <http://calmview.cardiff.gov.uk/Record.aspx?src=CalmView.Catalog&id=HRA%2fDX409%2f26>
2. Буланова Н.М. Кам'янські етюди в стилі ретро. Дніпропетровськ: ІМА-Прес, 2011.
3. Гаршин Е. М. Отчет о поездке на Юзовский завод и попутные заметки о техническом образовании в Донецком каменноугольном районе. СПб.: тип. В. Демакова, 1892
4. Описание Днепровского завода Южно-Русского Днепровского металлургического общества. 1908 г.
5. Описание завода «Никополь-Мариупольского горного и металлургического общества». Мариуполь, 1912.
6. Правила внутреннего распорядка на заводе Никополь-Мариупольского Горного металлургического общества ... 17 апреля 1903 г.
7. Праця, виснаження та успіх: промислові мономіста Донбасу / М. Ільченко та ін.; за ред. В. Кулікова й І. Склокіної. Львів: ФОП Шумилович, 2018. 244 с.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ У ЛІКВІДАЦІЇ НЕПИСЬМЕННОСТІ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ УСРР В 1920-ТІ РОКИ.

Криворучко О.І. Гуцол Д.О.

Аналіз періодичної преси УСРР 1920-х рр. дає можливість більш повно дослідити проблему ліквідації неписьменності серед населення України, яка стала одним із

першочергових завдань більшовицької політики. Її вирішення мало принципове значення для зміцнення нової влади, розвитку політичного, соціально-економічного та духовного життя суспільства.

За даними перепису 1920 р. лише 51,9 % населення України у віці 9-49 рр. було письменним (при чому серед міських жителів ця категорія населення становила 73,8%, а у селі – 44,8% [5, с. 16]. Слід відмітити, що ці дані далеко не повно відбивають істинний стан речей. Адже перепис 1920 р. охопив лише 6 губерній України (Київську, Харківську, Чернігівську, Миколаївську, Кременчуцьку, Полтавську), на Півдні та Правобережжі подібні дослідження не проводилися. При виведенні середньостатистичних даних письменності населення України у 1920 р. бралися до уваги дані перепису 1897 р. Враховуючи ті значні міграції населення, які мали місце в наступні роки, ці показники вимагають до себе критичного підходу.

Визначальною віхою в організації боротьби з неписьменністю стала Постанова Раднаркому УСРР «Про боротьбу з неписьменністю» від 21 травня 1921 р. Нею все неписьменне населення республіки віком від 8 до 50 років зобов'язувалося навчатися грамоті. Працівники промислових підприємств у день занять звільнялися від роботи на дві години із збереженням оплати праці. Для проведення занять дозволялося використовувати Народні будинки, клуби, культові будівлі, фабричні та заводські приміщення, приватні будинки. Навчання проводилося безкоштовно. Громадяни, які ухилялися від навчання, притягалися до адміністративної відповідальності. Згодом у відношенні до такої категорії жителів (не без активного сприяння преси) будуть активно залучатися методи громадянського впливу (висміювання на шпальтах місцевих видань, заводських малотиражок, громадянські суди тощо) [4, с. 120-121].

Слід зазначити, що робота з ліквідації неписьменності вже до кінця 1921 р. починає поступово затухати. Це було зумовлено рядом факторів: необхідністю направлення основних фондів на відбудову зруйнованого господарства, боротьбу із голодом, переведенням освітніх закладів на місцевий бюджет. Тому впродовж 1922-1923 рр. сітка лікнепів зменшилась по Україні на 80% [13, с. 1284-1285].

Лише у 1923-1924 рр. кампанія за ліквідацію неписьменності активізувалася. В цей період не було жодної столичної чи місцевої газети, на шпальтах яких не розглядалися би питання подолання неписьменності.

Важливу роль в організації кампанії з подолання неписьменності відіграла Всеукраїнська нарада ліквідації неписьменності, в роботі якої взяли участь представники губернських надзвичайних комісій з ліквідації неписьменності, працівники партійних, культурно-освітніх, профспілкових, комсомольських і правоохоронних органів. На сторінках газет розміщувалися матеріали про створення міжвідомчої Всеукраїнської надзвичайної комісії з боротьби з неписьменністю при Наркомосі УСРР («Всеукрграмчека») [3, с. 232-233]. Столичні та місцеві часописи регулярно висвітлювали питання по наданню Грамчека необхідної допомоги, пропонували всім зацікавленим організаціям (партійним, комсомольським, профспілковим, кооперативним) укладати з нею спеціальні угоди про сумісну роботу. В усіх губерніях, повітах і волостях діяли надзвичайні комісії з ліквідації неписьменності, які проводили повсякденну агітаційно-масову роботу серед неписьменних і малописьменних.

Тогочасна преса також широко висвітлювала роботу Всеукраїнської наради з питань ліквідації неписьменності та малописьменності (квітень 1923 р.), на якій зокрема обговорювалися перспективи підготовки педагогічних кадрів, формування навчальних програм, забезпечення лікнепів підручниками [1]. Щодо останнього, то в даний період, як констатувалося у документах НК РСІ, мали місце значні диспропорції у постачанні сіл і міст підручниками та посібниками з ліквідації неписьменності. Якщо міські лік пункти у 1924 р. забезпечувалися відповідною літературою на 88%, то сільські на 40-45% [9, арк. 109].

Характерно, що подібними публікаціями радянська періодика намагалася не тільки пропагувати рішення лікнепівських форумів, але й проводити відповідну ідеологічну роботу серед громадян УСРР [2].

19 жовтня 1923 р. для допомоги просвітянам було створено Всеукраїнське товариство сприяння ліквідації неписьменності (товариство «Геть неписьменність!»). Друкованим органом цього товариства став двотижневик «Геть неписьменність!», тираж якого сягав десятків тисяч примірників. Однак ці цифри зовсім не означають, що поширення (особливо серед селян) даного видання повною мірою задовольняв потреби лікнепів. Як констатовалося в 1926 р. у одній з доповідних записках ДВУ в ЦК КП(б)У «рівновага, що спостерігається в передплаті між містом і селом, не повинна зводити в оману в тому розумінні, наче ми постачаємо на село досить високу продукцію. Насправді, з 80 т. передплатників 30 т. бере сільська школа. Із цієї кількості майже 20 т. при падає а журнали не масового, а керівничого змісту (як «Геть неписьменність!», «Радянська освіта» тощо) [12, арк. 17].

Проблеми боротьби з неписьменністю висвітлювалися спеціальними республіканськими виданнями: Окрім видання «Геть неписьменність!» значну роботу щодо надання інформаційної та організаційної допомоги лікнепам надавали центральні органи «Вісті» та «Комуніст», журнал «За культурну революцію» та інші.

В листопаді 1923 р. чергова сесія ВУЦВК приймає важливе рішення, які окреслювали кінцеві строки подолання неписьменності: для членів сільрад, профспілок, комнезамів та допризовної молоді – до 1 травня 1925 р., для решти працездатного населення – до 7 листопада 1927 р. Преса взяла активну участь у поширенні ухвалених рішень та надання інформаційно-організаційного сприяння в їх реалізації.

Не залишилося поза увагою журналістів такі гострі питання ліквідації неписьменності як небажання окремих неписьменних брати участь у діяльності лікнепів. Так, в квітні 1921 р. в столичній періодиці було поширено інформацію про громадський суд над неписьменними працівниками здоровниці №2, які відмовлялися навчатися на курсах лікнепу. Як згодом зазначали ці ж видання, після громадського суду та оприлюднення його рішення всі неписьменні почали регулярно відвідувати курси.

Втім, всупереч намаганням влади вирішити проблему подолання неписьменності у визначені терміни не вдалося через відсутність достатньої кількості освітніх кадрів, труднощі матеріального та організаційного характеру [6, арк. 61-64].

У багатьох газетних публікаціях йшлося про роботу XI Всеросійського з'їзду рад у 1923 р., який зобов'язав усіх члени профспілок до кінця року подолати неписьменність. У зв'язку з цим, професійні спілки УСРР відводили періодиці особливу роль у подоланні неписьменності. Так харківська газета «Пролетарій» розпочала агітаційну кампанію з ліквідації неписьменності серед членів профспілок. Поряд із засудженням тих, хто ухилявся від навчання, поширювалася інформація про систему заохочень для письменних членів профорганів: направлення на навчання до вишів, безкоштовна видача театральних квитків тощо. Поширювалися в пресі пропозиції фіскального характеру щодо тих, хто ігнорував відвідування лікнепів: пропонувалося обкладати спеціальним податком .

Значну увагу періодика приділяла питанню, якою мовою долати неписьменність. Хоча в УСРР активно впроваджувалася політика українізації, яка охоплювала і роботу лікнепів, у зв'язку з відсутністю україномовних учителів на сході і півдні республіки та браком необхідної кількості україномовної навчальної літератури, навчання тут проводилося російською мовою. В першій половині 1920-х рр. газети провели активну кампанію з організації лікнепів українською мовою викладання. Однак справжнім конкурентом української преси в даний період стали російські видання. Наприклад, у 1925 р. в УСРР розповсюджувалися такі газети : «Правда» в кількості 150 тис. примірників, «Известия» - 100 тис., «Труд». «Рабочая газета» та інші загальним тиражем 200-250 тис. екземплярів [11, арк. 61].

Періодика також активно пропагувала діяльність груп та шкіл лікнепу, що утворювалися на підприємствах. Держава виділяла кошти на навчання, у позашкільну освіту було направлено додатково педагогічні кадри, виділялася необхідна навчальна література [7, арк. 63-64]. На початку 1920-х рр. на підприємствах діяло чимало вечірніх і денних курсів лікнепу. Так, на 1923 р. діяло 2188 таких осередків лікнепу, на 1924 р. – 7841, на 1925 – 16927, на 1926 р. – 17542 [8, арк. 10].

Велику організаторську та пропагандистську роботу проводила радянська періодика під час кампанії «Тиждень боротьби з неписьменністю» з 23 жовтня по 1 листопада 1924 р. На цей час запроваджувалися додаткові відрахування від плати за послуги ресторанів, кафе, пивних, вартості квитків до розважальних закладів, на проїзд у громадському транспорті, квартирної плати (головним чином для так званих «нетрудових елементів») у фонди закладів лікнепів.

Восени 1925 р. товариство «Геть неписьменність!» звернулося до усіх робітників УСРР із закликом провести двотижневик допомоги ліквідації неписьменності на селі. Ці заходи включали в себе і розширення мережі періодичних видань. Особливі труднощі в постачанні пресою відчувалися у селах, віддалених від окружних та районних центрів. Так, в матеріалах ВСІ за 1925 р. читаємо: «Пересічно по глухих селах одна газета припадає на 45-50 дворів. Є села. Де на 5 дворів одна газета. По Херсонській окрузі Чаплінського району – 1 газета на 153 двори» [10, арк. 58].

В другій половині 1920-х рр. в періодиці з'являється чимало публікацій з приводу нових перешкод на шляху ліквідації неписьменності. Однією з головних проблем стало припинення державного фінансування заходів з ліквідації неписьменності, яке було переведено на кошти місцевих бюджетів та громадських організацій. У зв'язку з неефективною роботою окружних та районних виконкомів, інспектур народної освіти в 1927-1928 рр. спостерігається суттєве зменшення відвідувачів лікнепів. На місцях нерідко ігнорувалися партійно-радянські директиви щодо українізації лік пунктів.

Окрім того облік неписьменних і малописьменних проводився незадовільно. З метою поліпшення ситуації колегією Наркомату освіти було ухвалено постанову про поповнення інспекторами апаратів пунктів лікнепів та підвищення їх кваліфікації на навчальних курсах і семінарах. Водночас ЦК КП(б)У прийняло рішення про переведення частини міських партпрацівників на період ліквідації неписьменності до сільської місцевості.

Хоча і не у визначені радянською владою строки, та неграмотність в УСРР на початок 1930-х рр. практично була подолана. Значну роль у цьому процесі відіграла республіканська та місцева періодика, яка надавала інформаційну, організаційну, методичну та пропагандистську допомогу державним, профспілковим, культурно-освітнім установам і закладам у їх просвітницькій роботі щодо подолання неписьменності жителів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вісті ВУЦВК. 1923. 24 квітня.
2. Вісті ВУЦВК. 1924. 23 жовтня.
3. Котляр М., Кульчицький С. Шляхами віків: Довідник з історії України – Київ: Україна, 1993. 384 с.
4. Культурне будівництво в Українській РСР. Важливі рішення Комуністичної партії і Радянського уряду (1917-1959). Збірник документів у 2-х т. – Т.1. – Київ: Наукова думка, 1960. 822 с.
5. Народна освіта, наука і культура в Українській РСР. Статистичний збірник.-Київ: Статистика, 1973. 316 с.
6. ЦДАВО України. Ф. 539. Оп. 3. Спр. 1399.
7. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 36.
8. ЦДАВО України. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 643.
9. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 66.
10. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 1400.

11. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2260.

12. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2261.

13. Сборник узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. 1923. №46.

ХРОНІКА З ЛІТОПИСЦІВ СТАРОДАВНІХ» ФЕОДОСІЯ СОФОНОВИЧА ПРО ВОЛИНЬ І ВОЛИНСЬКІ ЗЕМЛІ

Нікольченко Ю. М., Нікольченко Т. М.

«Хроніка з літописців стародавніх» (у подальшому «Хроніка...») визначного діяча української православної церкви та київського культурного центру XVII ст. Феодосія Софоновича (на початку XVII ст.–1677) — унікальна пам'ятка вітчизняної історії та культури, створена у період Національно-визвольної війни 1648–1658 рр., коли політична реальність сприяла розвитку національної освіти і культури [3]. У цей буремний час виникла потреба у вітчизняних фундаментальних історичних працях, прикладом яких слугують «Синопис» (1674) та «Обширний синопис руський» (1681—1682) П. Кохановського.

Літописання в Україні XVII—XVIII ст. не можна розглядати як свідому реконструкцію літописів і хронік X–XVI ст. Методи пізнання минулого в українській історіографії не були застиглими, а під терміном «літопис», «хроніка» нерідко приховувався історичний твір нового типу представників вітчизняної історичної думки Нового часу, наприклад Ф. Софоновича, С. Величка, П. Симоновського, анонімного автора «Історії русів».

«Хроніка...» складається із трьох частин: у першій – висвітлюється історія Київської Русі, другій і третій – історія України XIV–XVII ст. на тлі історії Великого князівства Литовського і Польського королівства (після 1569 р. – Речі Посполитої). Оригінал «Хроніки...» не зберігся; у науковому обігу відомі 13 її списків: «Хроніки о Русі» – вісім, «Кройнік о початку і назвіску Литви» та «Кройнік о землі Полскої» – п'ять [3, с. 16–21].

Публікація пам'ятки була здійснена Ю.Мициком і В. Кравченком у 1992 р. «...на основі сучасних методичних рекомендацій щодо передачі текстів документів XVI—XVIII ст. В основі публікації— Погодінський список. [...] Оскільки оригінал не зберігся, а наявні списки порушили послідовність частин, у пропонованій публікації відновлюється послідовність оригіналу: I — «Кройнік о Русі»; II — «Кройнік о початку і назвіску Литви»; III — «Кройнік о землі Полскої» [3, с. 22, 52].

Найбільшою частиною пам'ятки є «Хроніка о Русі» – біля 70% загального обсягу. Вона ґрунтується на повідомленнях із Іпатського літописного зводу. У «Хроніці о початку і назвіску Литви» Ф. Софонович використовує «Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Русі» – історіографічну пам'ятку доби пізнього Середньовіччя, яка охоплює події від давніх часів до 1582 р. Писав її польський історик, поет, дипломат, католицький священник Мацей Стрийковський (1547–1586). При висвітленні сучасних йому подій Ф. Софонович у «Хроніці о землі Полскої» з кінця XVI до 1673 р. широко використовує власні спостереження та свідчення очевидців [3, с. 27–29].

Історичні, культурологічні, лінгвістичні та літературні особливості «Хроніки...» Ф. Софоновича привертають увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників, починаючи з 30-х рр. XIX ст. і до сьогодні. Серед них: Є. Болховітінов, Ц. Бореліус, С. Голубев, С. Даль, М. Корпанюк, В. Кравченко, В. Микитась, Ю. Мицик, О. Робінсон, О. Рогов, О. Рогозинський, П. Строев, Ю. Шевельов, В. Шевчук та інші. Але у всіх наукових розвідках щодо пам'ятки конкретно проблема Волині не розглядалася, у зв'язку з чим важливість пошуку авторів доповіді полягає у дослідженні подій, які відбувалися на волинських землях у X–XVII ст. і знайшли своє відображення на сторінках «Хроніки...».

Текст «Хроніки...» Ф. Софоновича був підготовлений до публікації в 1992 р. транслітеруванням зі збереженням оригіналу, написаного мовою вченого і церковного середовища України XVII ст. Це значно ускладнює його сприйняття сучасним читачем. З

огляду на це, автори доповіді переклали використані у статті оригінальні тексти з «Хроніки...» сучасною літературною українською мовою.

У «Хроніці...» Ф. Софоновича вміщено 20 повідомлень із проблеми, яка досліджується, зокрема: «Волинь» – 18; «Волинське княжіння» – 1; «Волинь» (місто) – 1. [3, с. 326]. Перша згадка про Волинь з'являється у Главі I – «От початку словен і Русі». Це недатоване повідомлення про розселення різних народів у Східній Європі, серед яких були і ятвяги: «Ятвяги, які були єдиним народом із литвою і з половцями, і з прусами старими, походять від готів, у яких столичним містом був Дорогочин, а Підляшшя все аж до Прусів, починаючи з Волині, було осідлим, Новгородок // Литовський і околичні волості утримувало» [3, с. 58]. Перше повідомлення про ятвягів у «Повісті временних літ» не пов'язане з Волинню, а припадає на 983 р., коли Володимир Святославич здійснив похід у Східну Прибалтику з метою приєднання цих земель до Русі.

У Главі 11 «Про розподіл руських княжінь від Володимира синам і про смерть його» розповідається, що напередодні смерті, у липні 1015 р., київський князь розподілив свої володіння між синами, аби запобігти міжусобицям: «...Позвізду – Волинь (Волинське княжіння – авт.)...» [3, с. 69]. Це повідомлення не збігається з інформацією у «Повісті временних літ», у якій ім'я Позвізда згадується двічі – як сина Володимира від болгарині (її ім'я невідоме – авт.) [2, с. 49] та у списку дванадцяти синів князя у зв'язку з прийняттям ними християнства у 988 р. [2, с. 67]. У цьому ж році, а не перед смертю, київський князь розподілив руські землі (згадка про Волинь або Волинське княжіння відсутня) серед своїх синів; для Позвізда в цьому списку місця не знайшлося [2, с. 67].

Згадка Ф. Софоновича про місто Волинь є у Главі 13 «Про те, як Болеслав, князь польський, вигнав із Києва Ярослава і посадив Святополка, і як знову Ярослав переміг Святополка». У «Хроніці...» вказується, що «Святополк умовив Болеслава, князя лядського, прийти йому на допомогу проти Ярослава. Болеслав із задоволенням, зібравши велике військо, пішов за Святославом на Русь, розоряючи міста і села. Отримавши про це звістку, Ярослав зібрав військо, умовивши печенігів і варягів прийти йому на допомогу, зустрів Болеслава біля Волиня над Бугом...» [3, с. 70]. Йдеться про боротьбу між синами Володимира Святославовича Святополком і Ярославом за київський княжий стіл у 1018 р. Ярослав потерпів поразку біля міста Волинь на Бузі, після якої він тікає до Новгорода, поступившись Києвом Святополку. Але влітку 1019 р. Ярослав остаточно переміг Святополка та його союзників і «...сів у Києві, утерши поту з дружиною своєю, показавши побіду і труд великий» [2, с. 84].

Наступне повідомлення у «Хроніці...» щодо Волині пов'язане з подіями на Русі другої половини XI ст. У лютому 1054 р. Ярослав Володимирович помирає, не визначивши наступника серед п'ятьох своїх синів – старших Ярославичів: Ізяслава, Святослава, Всеволода та молодших – Ігоря і Вячеслава. Це відкрило шлях до князівських міжусобиць, які спричинили громадянську війну 1073–1097 рр. не тільки за володіння столом великого київського князя, а й за перерозподіл удільних земель Київської Русі, зокрема – волинських.

Далі Ф. Софонович занотував: «Року 6585 (1077) Ізяслав, князь, пішов із князем Болеславом Хоробрим на своє княжіння до Києва. Проти нього вийшов Всеволод із військом на Волинь і учинив там із Ізяславом мир. І прийшовши, Ізяслав сів у своїй столиці в Києві, а Всеволод – у Чернігові, з якого Олег Святославович утік до Тмуторокані» [3, с. 75–76]. Звістка про зустріч Ізяслава з Всеволодом на Волині у автора «Хроніки...» співпадає з «Повістю временних літ», проте за текстом із останньої до Тмуторокані у травні 1077 р. тікає не Олег Святославович, який був ув'язнений Всеволодом у Чернігові, а Борис Вячеславович, князь-вигнанець, онук Ярослава Володимировича [2, с. 121]. Олег дійсно втік із полону до Тмуторокані, де приєднався до Бориса, але це сталося вже у квітні 1078 р.

У Главі 18 «Про княжіння Всеволода» є запис: «Року 6593 (1085) Ярополк Ізяславович підняв повстання проти Всеволода, захопив Київ, послухавши лихих порад. Довідавшись про це, Всеволод послав проти нього сина свого Володимира, який прийшов на Волинь. Ярополк,

у Луцьку залишивши все, збуджений лихими порадами, втік до Ляхів, а Володимир захопив Луцьк і посадив князя Давида у Володимирі, замість Ярополка, а матір і жінку Ярополка, та його скарби привіз до Києва» [2, с. 76]. Отже, конфлікт між Ярополком і Всеволодом визрів рік потому, коли у 1084 р. останній передав у володіння Давиду Ігоревичу колишні батьківські погоринські землі з центром у Дорогобужі. Вчинок Всеволода Ярославича стосовно Давида Ігоревича був далекоглядним – Всеволод плекав надію встановити з Давидом якщо не дружні, то хоча би мирні стосунки. Передача Давиду Погорини з Дорогобужем викликала негативну реакцію Ярополка Ізяславовича, який мав претензії на ці землі. Це призвело до збройного протистояння у 1085 р. між ним та Всеволодом Ярославичем, описаного Ф. Софоновичем. «Року 6606 (1098) знову по весні, Святополк, зібравши військо, розпочав новий похід проти Давида Ігоревича до Володимира на Волині, із якого Давид із жінкою та іншими втік до Лядської землі» [3, с. 80].

Автор «Хроніки...» висвітлює події війни на південно-західних землях Русі наприкінці XI ст. У таких війнах брали участь її східні та західні сусіди: половці, поляки, угри, яких долучали до внутрішнього конфлікту нащадки Рюрика, нехтуючи інтересами держави. Це сталося і в 1097–1100 рр. У 1098 р. Святополк (після смерті Всеволода у 1093 р. – Київський князь) оточив головне місто Волині – Володимир; Давид змушений був тікати до Польщі: «...у Ляхи, до [князя] Володислава [Германа], шукаючи підмоги. Ляхи ж обіцялися це сповнити і взяли в нього п'ятдесят гривень золота» [2, с. 152].

Спроба чергового перерозподілу земель Русі на початку XII ст., зокрема, волинських, також привернула увагу Ф. Софоновича: «Року 6610 (1102) захотів посадити Святополк свого сина князем у Новгороді, бо сам Святополк там раніше правив, а Мстислава, сина Володимира, посадити у Володимирі на Волині; проте новгородці не захотіли Святополковича, а обрали собі знову Мстислава» [14, с. 81]. Ця подія зафіксована і на сторінках «Повісті временних літ», але з іншою датою – 20 жовтня 1101 р. [2 с. 156–57].

Після смерті Святополка у 1113 р. київським князем став Володимир Всеволодович Мономах. Зміцнюючи центральну владу, він долає опір удільних князів. Автор «Хроніки...» реагує на конфлікт між Володимиром і Ярославом Святополковичем за володіння волинськими землями: «Року 6625 (1117) [...] Ярослав, син Святополка, князь володимирський і волинський [...] зразу ж на Волині свої міста Володимир, Белз та інші відібрав» [3, с. 81]. Це було перемогою: «І вчинив Володимир мир із Ярославом, бо Ярослав покорився. [...] І тоді в мирі розійшлися вони кожен до себе» [2, с. 178].

Згадка про Волинь у «Хроніці...» інформує читача про боротьбу Ізяслава Мстиславовича за київський стіл із Юрієм Довгоруком: «Року 6657 (1149) [...] переяславці, зрадивши Ізяслава, Гургія (Юрія) за князя собі визнавши, побігли [...]. Ізяславові полки почали відступати, а Гургієві на них із половцями почали наступати [...]. Побачивши це, Ізяслав почав тікати на Канів, а потім до Києва. А з Києва, разом зі своєю жінкою, утік на Волинь до Володимира. [...] Гургій зі своїм військом і з половцями пішов із Києва [...] у Пересопницю на Волинь. [...] Ізяслав, усім цим наляканий, поїхав на Волинь до міста Володимира і розлютившись, відправив брата свого Володимира до свого зятя, короля угорського з проханням про допомогу...» [3, с. 95–96]. Пізніше, у 1151 р., Ізяслав повернув собі владу в Києві, але до своєї смерті у 1154 р. буде боронити її від зазіхань Юрія Довгорука.

Відцентровим тенденціям у політичній історії Київської Русі останньої чверті XII ст., які при Мстиславові Ізяславовичу поширилися і на землі Володимиро-Волинського князівства, Ф. Софонович приділяє значну увагу, розглядаючи постать князя як кандидата на великокняжий стіл [3, с. 106–110]. Останнє повідомлення «Хроніки...» щодо Волині у «Хроніці о Русі» стосується 1283 р., коли Галицько-Волинське князівство, разом з іншими руськими землями, опинилося у васальній залежності від Золотої Орди: «У ті часи хан Телебуга, забувши про те, що сталося з ним в Угорщині, замислив піти на Ляхів разом із князями з-за Дніпра, волинським, Левом, Мстиславом, Володимиром, у зв'язку з тим, що на той час усі руські князі знаходились під владою татар. Сказав він про те і Ногаєві, і з усіма

князями пішов на Волинь. Там його князі волинські дружньо зустріли: Мстислав на Горині, Володимир у Крем'янці» [3, с. 106–110]. Події того часу на волинських землях викликають занепокоєння у Ф. Софоновича, яке співпадає з переживаннями у автора Галицько-Волинського літопису [2, с. 435–436].

У середині XIV ст. більшість українських земель опинилася під владою Великого князівства Литовського (ВКЛ). Повідомлення щодо Волині в означеній частині «Хроніки...» тепер уривчасті. Перше з них припадає на період між 1335–1340 рр. коли Гедимін розділив свої володіння між сімома синами: «[...] Любарту, який був одружений з дочкою князя Володимир-Волинського Володимира, віддав міста Володимир і Луцьк на Волині, як своєму родичу...» [3, с. 177].

Оскільки вичерпних даних про ці події історичні джерела не подають, серед науковців із цього приводу виникла полеміка. Так, у Віленському літописі, списаному 1495 р. за дорученням смоленського єпископа Йосифа, є запис про передачу Гедиміном земель у володіння його синам: «...а Любарта прийняв волинський князь у всю землю Волинську», проте не вказано ні імені князя, ні часу цієї події [1]. Після смерті Юрія II польський король Казимир III заволодів Львовом та іншими містами, але галицькі бояри на чолі з Дітком у союзі з князем Острозьким Даниїлом, за допомогою татар, витіснили польські гарнізони з Галицької землі та передали її литовському князю Любарту Гедиміновичу, котрий раніше утвердився на Волині. Любарт був одружений з волинською княжною Бушею (Богуславою), донькою Луцького князя Лева; він прийняв православ'я та друге (руське) ім'я – Дмитрій. Наступна інформація Ф. Софоновичем не коментується: «Литовські літописці пишуть, що дав Ягайло Вітовту Волинь і Підляшшя» [3, с. 177].

Волинь фігурує у подіях громадянської війни 1432–1440 рр. у ВКЛ за великокняжий трон між Владиславом II, Вітовтом, Свидригайлом і Сигизмундом Кейстутовичем: «Розпочав війну король Ягайло зі Свидригайлом і, прийшовши на Волинь, почав здобувати Луцьк. А коли поляки не змогли здобути Луцьк, король Ягайло уклав перемир'я зі Свидригайлом» [3, с. 183]. І далі, вже під 1442 р.: «Після вбивства Сигизмунда Кейстутовича Казимир Ягайлович був обраний великим князем литовським [...] Свидригайлу, дядькові своєму, підтвердив володіння Луцьком зі всією волостю на Волині» [3, с. 185]. У другій частині «Хроніки...» востаннє згадується Волинь у повідомленні про спустошливі набіги кримських татар на українські землі на початку XVI ст.: «У 1512 р. татарський хан із Перекопу з двадцятип'ятитисячною ордою спустошив Поділля і Волинь» [3, с. 186].

Упорядники «Хроніки...» Ю. Мицик і В. Кравченко звернули увагу на два повідомлення щодо Волині з категорії «оригінальних звісток», яких в інших джерелах немає [3, с. 37]. Це обставини втечі до Тмуторокані у 1064 р. новгородця Порея, киянина Вишати разом із Ростиславом Володимировичем, онуком Ярослава Мудрого, володарем частини волинських земель і Володимира-Волинського. Існує припущення, що Ростислава було вигнано з Волині після військової акції Святослава Ярославовича з метою заволодіння ним південно-західними землями Русі. Друге повідомлення інформує читача «Хроніки...» про відступ польських шляхетських військ під орудою князя Яреми Вишневецького з Лівобережної України на Волинь та про їхні бої з козаками під Прилуками. У джерелах зустрічаються повідомлення про те, що 1 червня 1648 р. Я. Вишневецький дійсно був на чолі польсько-шляхетського загону біля міста Прилуки, але лише Ф. Софонович розповідає про невдалий бій з поляками козаків Уманського полку [3, с. 228]. Упорядники пам'ятки припускають, що автор «Хроніки...» використовував Уманський літопис, невідомий іншим хроністам. Це єдине повідомлення щодо Волині з третьої частини пам'ятки – «Хроніки про землю Польську».

Підсумовуючи дослідження обраного питання на сторінках «Хроніки...» Ф. Софоновича, ми переконуємося, що в українській історіографії Нового часу з'являються твори з «узагальнюючим викладом історії з давніх часів до сучасних авторам подій» [3, с. 5], а їхні

автори засвідчили себе не лише енциклопедистами свого часу, а й справжніми патріотами рідної землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віленський літопис [Електронний ресурс] / Ізборник. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov18.htm>
2. Літопис руський / Пер. з давньоруської Л. Є. Махновця. – К.: Дніпро, 1989. – 591 с.
3. Софонович Феодосій. Хроніка з літописців стародавніх / Феодосій Софонович. Підготовка тексту до друку, передмова, комент. Ю. А. Мицика, В. М. Кравченка. – К.: Наукова думка, 1992. – 336 с.

РОСІЙСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ

Романцов В. М.

У наш час зростає науковий інтерес українських істориків до питань історичної політики Російської Федерації (далі РФ) стосовно України. Вчені аналізують російський історичний дискурс щодо нашої країни як чинник її сприйняття росіянами, який є основою «стереотипів, що впливають на формування політичних рішень і дій, на стан суспільної свідомості, на ставлення політиків, аналітиків і ширшого загалу до України та українців» [14, с. 3]. Російський погляд на історію України має кілька вимірів: академічний (науковий) погляд, висвітлення питань української історії у підручниках з історії Росії, офіційна точка зору державних керівників РФ та російські патріотично-пропагандистські, публіцистичні видання.

Академічний науковий підхід до висвітлення історії України знайшов відображення у працях російських вчених І. Александровського, Е. Борисенка, С. Лукашової, (сприйняття України та українців у російському суспільстві XVII – початку XX ст.) [32], Г. Джухи (репресивна політика сталінського режиму щодо греків України) [5], О. Міллера (політика Російської держави щодо України) [13, 17], І. Мощанського (Україна у Другій світовій війні) [18, 19, 20, 21, 22, 23], Т. Таїрової-Яковлевої (проблеми історії Гетьманщини) [35, 36, 37, 45], які прагнуть бути об'єктивними дослідниками у своїх працях, що ґрунтуються на аналізі оригінальних джерел. Але дослідження української історії в академічному середовищі РФ не обумовлене суспільним інтересом, а свідчить переважно про особисті наукові зацікавлення російських істориків. Наукові праці російських істориків щодо України сприймає лише нечисельна інтелектуальна, демократична частина російського суспільства, а не громадськість РФ.

Для більшості російських істориків та громадськості країни питання української історії завжди мало політичний характер. Більшість мешканців РФ за жодних обставин не сприймає Україну як самостійну державу, а бачить її виключно у складі «единой неделимой России» або під політичним контролем останньої. Це знаходить відображення в традиційній, незмінній російській імперській історичній концепції. Вона полягає в тому, що немає окремої української історії, а є спільна історія Росії та України, бо немає окремого українського народу, а українці та росіяни – це один народ.

У цьому контексті висловили свої ідеї автори навчальних посібників з історії Росії, відомі сучасні російські історики – М. Горинов, А. Горський, А. Данилов, Ш. Мунчаєв, С. Сапожнікова, В. Устинов [8, 9, 10, 11, 12, 24, 33,] та інші. В усіх навчальних посібниках з історії Росії пострадянського часу стверджувалася політична думка про Русь як «Русское государство», створене міфічними «руськими славянами», а історичні українські землі Подніпров'я, Галичини та Волині розглядалися як його складова без будь-якої згадки про Україну. Вона згадується авторами цих посібників лише в середині XVII ст. в контексті «воссоединения» з Росією без жодного натяку на самостійну історію.

Класичний російський погляд на історію Русі висловив відомий російський історик-емігрант С. Пушкар'юв. У період Київської Русі, за його версією, «беспристрастного повествования», все було «русское» - «Великая Русская равнина», «Русская земля», «русское общество», «русское культурное влияние», «русская вера» «русская церковь», «русская митрополия», «русский митрополит», «русский мир» [29, с. 4, 53, 83, 118, 124, 147], при тому, що мова йшла про Стародавню Русь, а не про Росію. Це є не натяк, а відверте твердження про те, що Русь – «Россия».

За версією російської історії С. Пушкар'юва, у складі Русі («России») розглядалася Галицька земля [29, с. 114, 116]. Висвітлюючи монголо-татарську навалу, російський історик згадав Чернігів, «Переяславль Южный», «славную древнюю столицу Руси Киев», які були названі автором «юго-западными русскими землями» [29, с. 118]. Розглядаючи церковне протистояння в українських землях кінця XVI – першої чверті XVII ст., російський історик, писав про «Западную Россию» [29, с. 205]. Висвітлюючи події Національно-визвольної війни на землях Русі-України, С. Пушкар'юв уперше вжив назву «Україна», додавши слово «Малороссийская» [29, с. 208]. Книга С. Пушкар'юва «Обзор русской истории», яка подала для росіян такий «імперсько-патріотичний» погляд на історію, була настільки популярна, що за півстоліття витримала п'ять видань.

Звичне для росіян твердження про те, що початок Росії йде від Русі - це є історичний міф, від якого не хочуть відступитися ні російська влада, яка формує політичний, державний погляд на минуле своєї країни, ні більшість російських істориків. Подібні історичні міфи знаходяться в непереможній суперечності з науковим поглядом вчених. Історичні міфи про Україну небезуспішно насаджуються протягом багатьох десятиліть росіянам і становлять основу їхньої історичної пам'яті, фактично формують імперську свідомість цього народу.

Витоки псевдонаукової концепції сучасних російських істориків легко простежується у працях їхніх попередників – вчених та письменників XIX – початку XX ст. (М. Карамзіна, М. Погодіна, М. Устрялова, С. Соловйова, В. Ключевського, Д. Іловайського). Вони завжди пов'язували з Київською Руссю уявлення росіян про утворення Російської держави та її назву, поширювали невмирущий російський міф про те, що «Киев – мать городов русских». Такі історичні погляди десятиліттями нав'язувалися російському населенню з юних років у школах, ВНЗ. Вони активно поширюються за кордоном, у тому числі й в Україні.

Свого часу М. Грушевський цілком справедливо піддав критиці «звичайну схему «русскої» історії», яка панувала в російській історіографії у XIX – на початку XX ст. і мала традиційний імперський політичний характер [4]. Не випадково критика Михайлом Сергійовичем цієї «звичайної схеми «русскої» історії» викликала бурхливу негативну реакцію з боку прихильників російської імперської величі О. Волконського, П. Богаєвського, І. Линниченка, Б. Ляпунова, А. Савенка, А. Стороженка, Ю. Романовського, Т. Флоринського. Їхні історико-публіцистичні твори відверто антиукраїнського спрямування понад двадцять років тому були опубліковані в РФ у збірнику під промовистою назвою «Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола» в серії «Пути русского имперского сознания» [29].

Історію України трактують не лише російські вчені, але й державні керівники РФ. Антиукраїнські історичні міфи надзвичайно широко використовується у їхніх виступах, у сучасній російській державній пропаганді. Навмисно перекручуючи українську історію, державні очільники РФ вдаються до відвертих образ на адресу України та українців. У квітні 2008 р. під час засідання Ради Росія – НАТО президент В. Путін назвав Україну «искусственным образованием», «ошибкой истории» [26]. Виходячи з цього, Росія протягом багатьох років докладала зусилля, щоб виправити цю так звану «ошибку истории» і ліквідувати Українську державу, яка не вписується ні в російську історію, ні в політику РФ, ні в менталітет росіян. Подібні «ідеї» висловлює російський президент і протягом останніх років, обґрунтовуючи цим фактичну агресію проти України [28, 30].

15 травня 2009 р. президент РФ того часу Д. Медведєв підписав указ «О Комиссии при Президенте Российской Федерации по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России». Основним завданням цієї комісії була зазначена «выработка стратегии противодействия попыткам фальсификации исторических фактов и событий, предпринимаемым в целях нанесения ущерба интересам России» [38]. Виходячи з цього документа, завданням російських істориків є не прагнення до об'єктивного висвітлення минулого, не аналіз історичних уроків, а відповідність їх праць державним інтересам Росії, які фактично визначає російська влада. На початку 2000-х років росіяни двічі робили безуспішні спроби залучити українських істориків до створення спільного російсько-українського підручника з історії, який фактично відображав би російський погляд на українську історію.

У наш час в РФ посилюється політичний тиск на істориків з боку держави, що пов'язується з загостренням «международной обстановки, особенно в связи с событиями на Украине, политически значимые последствия самостоятельной позиции России на мировой арене вызвали серьезный сдвиг в общественном сознании» [42, с. 49]. З точки зору російської пропаганди акцентується увага на брехливих твердженнях про те, що події в Україні спричинили там «возрождение нацизма» [42, с. 51].

Заради «патріотичного виховання» молоді у пострадянський час в РФ поширюються далекі від наукового пізнання історико-публіцистичні твори сучасних авторів та їхніх попередників з числа російських емігрантів ХХ ст. Ще в 1996 р. у пострадянській Росії накладом 10 тис. примірників була перевидана книга російського емігранта Н. Ульянова «Происхождение украинского сепаратизма», яка була вперше опублікована у Нью-Йорку в 1966 р. Цей «научный труд» був звичайною апологетикою російського панування в Україні та обсилав ядовитими стрілами «украинское самостийничество» [41].

На початку ХХ ст. допитливого російського читача порадували двотомником письменника-емігранта А. Занкевича (літературний псевдонім – Андрей Дикий) «Неизвращенная история Украины-Руси», автор якої так само, як і Н. Ульянов ставив завдання боротьби проти «украинского сепаратизма». Він писав про «Российскую Украину», яку не відокремлював від «общероссийской культуры» [7, с. 4]. Саме такий шовіністичний погляд на Україну прийнятний для сучасного російського суспільства.

Традиції російських істориків- та письменників-емігрантів щодо «висвітлення» історії України продовжують у РФ сучасні письменники та публіцисти. Серед них особливо виділяється своєю творчістю у цьому спрямуванні О. Широкоград, який свою «Тайную историю Украины» подав у формі дискусії, де вдався до численних маніпуляцій, використовуючи ненаукові історіографічні джерела. Не випадково, що навіть російськомовна Вікіпедія стверджує, що книги цього автора «критикуют за чрезмерно публицистический вид, как то – неточности в приводимых сведениях, нарушение авторского права (прямое цитирование и перефраз), использование устаревших сведений, вымысел и вторичность» [43]. Ю. Козлов залякував росіян «бандеризацией Украины», яка, на його думку є головною загрозою Росії [1]. М. Леонтьєв стверджував, що Україна – це «антироссийский проект» [16]. Подібних витворів російської історичної думки про українську історію багато, і вони мають вплив на широку громадськість.

Вступна стаття до названого раніше збірника «Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола», написана М. Смоліним, мала провокативний характер і називалася «Украинский туман должен рассеяться, и русское солнце взойдет» [36, с. 5 – 22]. Автор стверджував: для того, щоб над Україною «русское солнце взошло», «возможны любые варианты, вплоть до войны по югославскому сценарию» [29, с. 6]. На жаль через два десятиліття після того, як були написані ці «пророчі» слова, під прикриттям лукавих історичних міфів про «спільну історію», проти України дійсно реалізується імперський сценарій з використанням засобів військової агресії. Масовану міфологізацію історії України російськими авторами відзначили у своїх працях українські історики [2, 3, 15,].

Підсумовуючи короткий виклад питання про російський погляд на історію України, необхідно відзначити, що, незважаючи на зацікавлення деяких російських вчених до дослідження української історії на засадах наукової методології (І. Александровський, Е. Борисенко, Г. Джуха, С. Лукашова, О. Міллер, І. Моцанський, Т. Таїрова-Яковлева та інші), в РФ панує політичний погляд на цю тему. Її висвітлення фактично контролює російська влада, використовуючи з відверто пропагандистською метою, утверджуючи у свідомості росіян імперські, шовіністичні погляди, які заперечують українську ідентичність, незалежну Українську державу, історію та культуру України, масовано поширюючи ненаукові історичні міфи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандеризация Украины – главная угроза для России / Автор-составитель Ю.К. Козлов. Москва : Яуза-пресс, 2008. 480 с.
2. Білінський В. «Росія, як імперія, нависла нам 150, якщо не 250 міфів. А це навіть не міфи, а звичайна, вибачайте на слові, брехня». 11.05.2016. URL: <http://misto.vn.ua/news/item/id/9287>
3. Брехуненко В. Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле. Київ, 2017. 280 с.
4. Грушевський М.С. Звичайна схема «русскої» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства // Грушевський М.С. Твори: У 50 т. / Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.; голов. ред. П.Сохань. Т. 1. Львів: Світ, 2002. С. 75–82.
5. Джуха І. «Греческая операція» НКВД в Україні. Кнмга Памяти мариупольських греков (жертвы греческой операции НКВД). СПб: Алетейя, 2017. 640 с.
6. Дикий А. Неизвращенная история Украины-Руси. Т. 1. Нью-Йорк, Издательство «Правда о России», 1960. 420 с.
7. Дикий А. Неизвращенная история Украины-Руси. Т. 2. Москва: «Самотека», 2008. 528 с.
8. История России в вопросах и ответах: курс лекцій. Учебное пособие / Составитель С.А.Кислицин. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 608 с.
9. История России: Конспект лекций / Шевелев В.Н. 8-е изд. Ростов н/Д: 2012. 250 с.
10. История России с древнейших времен до 1861 года / под. ред. Н.И.Павленко. Рекомендовано Министерством общего и профессионального образования Российской Федерации в качестве ученика для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальности «История». Москва: Высшая школа, 1996. 559 с.
11. История России: учебное пособие для вузов, а также колледжей, лицеев, гимназий и школ: в 2 т. Т. 1 / М. М. Горинов, А. А. Горский, А. А. Данилов (руководитель автор. колл.) и др; под ред. С. В. Леонова. Москва ВЛАДОС, 1997. 256 с.
12. История России: учебное пособие для вузов, а также колледжей, лицеев, гимназий и школ: в 2 т. Т. 1 / М.М.Горинов, А.А.Горский, А.А.Данилов (руководитель автор. колл.) и др; под ред. С.В.Леонова. Москва Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1997. 472 с.
13. Касьянов Г.В., Миллер А.И. Россия-Украина: Как пишется история. Диалоги - лекции - статьи. Москва: РГГУ, 2011. 306 с.
14. Касьянов Г., Смолій В., Толочко О. Україна в російському історичному дискурсі: проблеми дослідження та інтерпретації / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2013. – 128 с.
15. Кузьмук О. «Українські» міфи сучасної Росії. URL: <http://molodanaciya.smoloskyp.org.ua/?p=134>
16. Леонтьев М. Антироссийский проект “Украина” / М.Леонтьев. URL: <http://www.russ.ru/layout/set/print/pole/Antirossijskij-proekt-Ukraina>
17. Миллер А. И. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века). СПб.: Алетейя, 2000. 270 с.

18. Мощанский И. 1941. 1941. Битва за Киев. 7 июля - 26 сентября. Москва: Яуза, БТВ-Книга, Эксмо, 2008. 208 с.
19. Мощанский И. Борьба за Крым (сентябрь 1941 - июль 1942 года). Москва, 2002. 270 с.
20. Мощанский И. 1941-й. Вторжение. Операции Юго-Западного фронта. 22 июня – 6 июля 1941 года. Москва: Вече, 2010. 128 с.
21. Мощанский И. Операция Барбаросса. Танковое сражение на Западной Украине 22 июня – 7 июля 1941 года. Москва. 2002. 67 с.
22. Мощанский И. Освобождение Правобережной Украины. Москва, 2011. 57 с.
23. Мощанский И. Сражение под Харьковом. Кровавая катастрофа. 12-28 мая 1942 года. Москва: Вече, 2009. 152 с.
24. Мунчаев Ш.М., Устинов В.М. История России: Учебник. 5-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма : Инфра-М, 2009. 752 с.
25. Открытое послание президента РФ Дмитрия Медведева президенту Украины Виктору Ющенко /Д.Медведев. URL: <http://www.kreml.org/opinions/220477084>
26. Ошибка истории: Путину припомнили наглые слова об Украине. 18 08.12. URL: <https://znaj.ua/ru/politics/193129-pomilka-istoriji-putinu-prigadali-nahabni-slova-pro-ukrajinu>
27. Плохий С. Великий переділ Незвичайна історія Михайла Грушевського. Київ: Критика, 2011. 604 с.
28. Путин об Украине и ЕС: «Мы так не договаривались». 4 сентября 2013. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/09/130904_ru_s_putin_ukraine_eu
29. Пушкарев С. Г. Обзор русской истории. Изд-е п'яток стереотипное: Учеб. Пособие для студентов вузов, обучающихся по историческим специальностям. СПб. Москва. Краснодар, 2003. 432 с.
30. Пять громких заявлений Путина об истории Украины. 10 ноября 2014. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2014/11/141110_ru_s_putin_on_history_ukrain_e
31. Рунов В. 1941. Победный парад Гитлера. Правда об Уманском побоище. Москва: Яуза, Эксмо, 2010. 416 с.
32. Русские об Украине и украинцах. СПб: Алетейя, 2012. 456.
33. Сапожникова Н. Д. История России с древнейших времен до наших дней: учеб. пособие. Екатеринбург: ФГАО ВПО «Рос. гос. проф.- пед. ун-т», 2013. 500 с.
34. Смолин М. «Украинский туман должен рассеяться, и русское солнце взойдет» // Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола: сборник. Москва: Москва. 1998. С. 5 – 22.
35. Таирова-Яковлева Т. Иван Мазепа и Российская империя. История «предательства». М.: Центрполиграф, 2011. 525 с.
36. Таирова-Яковлева Т. Мазепа. Москва: Молодая гвардия, 2007. 271 с.
37. Таїрова-Яковлєва Т. Повсякдення, дозвілля і традиції козацької еліти Гетьманщини / Тетяна Таїрова-Яковлєва; пер. з рос. Т. Кришталовської. Київ: Кліо, 2017. 184 с.
38. Указ Президента Российской Федерации от 15 мая 2009 г. N 549 “О Комиссии при Президенте Российской Федерации по противодействию попыткам фальсификации истории в ущерб интересам России”. URL: <http://www.rg.ru/2009/05/20/komissia-dok.html>
39. Украинский сепаратизм в России. Идеология национального раскола: сборник. Москва: Москва. 1998. 432 с.
40. Україна-Росія: діалог історіографій : Матеріали міжнар. наук. конф. / Ін-т. історії України НАН України, Канад. ін-т укр. студій Альбертського ун-ту (Едмонтон), Сіверський ін-т регіон. дослідж.; Редкол.: В. Ф. Верстюка (відп. ред.), В. М. Бойко (відп. секр.), С. А. Лепявко, С. М. Плохий. Київ-Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2007. 256 с.
41. Ульянов Н. И. Происхождение украинского сепаратизма. Москва. Изд-во. «ИНДРИК». 1996. 278 с.

42. Харченко А.А., Заслонкина О.В. О влиянии фальсификации и мифологизации истории России на сознание и социальное поведение современной молодежи // Среднерусский вестник общественных наук. Социология и жизнь. 2014. № 5 (35). С. 48 – 54.
43. Широкоград Александр Борисович. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Широкоград,_Александр_Борисович
44. Широкоград А. Б. Тайная история Украины. Москва : Вече, 2008. 432 с.
45. Широкоград А. Б. Украина: противостояние регионов. Москва: АСТ МОСКВА, 2010. 443 с.
46. Яковлева Т. Проблемы русско-украинских взаимоотношений в середине XVII в. // Україна-Росія: діалог історіографій : Матеріали міжнар. наук. конф. / Ін-т. історії України НАН України, Канад. ін-т укр. студій Альбертського ун-ту (Едмонтон), Сіверський ін-т регіон. дослідж.; Редкол.: В. Ф. Верстюка (відп. ред.), В. М. Бойко (відп. секр.), С. А. Лепявко, С. М. Плохій. Київ-Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2007. С. 47 – 50.

ГРУШЕВСЬКІАНА Л. ВИНАРА

Романцова Н.І.

Навесні 2017 р. у віці 85 років пішов з життя видатний діаспорний український вчений, засновник грушевськознавства – Любомир Винар. Понад півстоліття він студіював різні аспекти цієї галузі українознавства. Творчий спадок закордонного історика у сфері грушевськознавства (грушевськіяна Л. Винара) становить понад 300 публікацій (монографії, бібліографічні довідники, статті та рецензії) [30, 33]. Питання щодо грушевськіяни Л. Винара певною мірою висвітлювали А. Атаманенко, В. Гоцуляк, Р. Пиріг, О. Рубльов, А. Хеленюк та інші українські науковці [29, 31, 32, 33]. Проте цей аспект наукової творчості Л. Винара потребує поглибленого дослідження.

Предметом студій діаспорного історика були біографічні студії, присвячені М. Грушевському, окремі періоди життя та діяльності вченого [10, 22, 6, 26, 9]. У своїх працях грушевськознавець осмислював роль Михайла Сергійовича в українській історичній науці [11, 12, 13, 14, 20, 23]. Вагоме місце в грушевськознавчій спадщині Л. Винара посідають історіографічні студії, пов'язані з вивчення наукової творчості М. Грушевського [15, 25, 27, 21]. Засновник грушевськознавства був автором перших ґрунтовних монографій в цій галузі [17, 18, 23].

Л. Винар приділив у своїх студіях велику увагу питанням діяльності М. Грушевського в НТШ [24, 19, 17, 18, 16]. Л. Винар розробляв це питання протягом тривалого часу і присвятив йому спеціальні праці. Опрацювавши значне коло літератури та спираючись на нові джерела, вчений зміг з'ясувати важливі аспекти щодо науково-організаційної діяльності Михайла Сергійовича в НТШ. Засновник грушевськознавства зазначав, що «розвиток Наукового товариства ім. Шевченка як загальноукраїнської наукової установи до вибуху I-ї Світової війни нероздільно пов'язаний із науково-організаційною діяльністю Михайла Грушевського» [18, с. 13].

Характеризуючи науково-організаційну діяльність М. Грушевського в НТШ, Л. Винар зазначав, що він поставив перед собою ціль «створити з НТШ справжню українську академію наук і впровадити українознавство на міжнародний форум наукового життя і тим самим довести повну незалежність українського історичного процесу і української культури» [18, с. 25].

Оцінюючи діяльність М. Грушевського на посаді голови НТШ, автор вказував, що Товариство в своїй видавничій діяльності зазначеного періоду досягло «вершин» і не поступалося виданням закордонних академій наук [243, с. 59]. Галицький період був, за висловом Л. Винара, «золотою добою» творчості та діяльності М. Грушевського, в якій він повністю виявив свій геніальний науковий талант і надзвичайні організаційні здібності [6, с. 13]. В цей час склалися стосунки професора М. Грушевського з українським

студентством, які, на думку засновника грушевськознавства, були товариськими і щирими. Яскравим прикладом таких відносин, вважав Л. Винар було те, що від Наукового Товариства ім. Шевченка, за сприянням Михайла Сергійовича, була організована допомога для студентів у формі стипендій [6, с. 15].

Л.Винар розробив періодизацію діяльності М. Грушевського в НТШ: період (1894 – 1897 рр.) включав час від початку роботи Михайла Сергійовича у Львові до обрання його головою Товариства; період 1897 – 1913 рр., охоплював час, коли він був головою НТШ і ніс повну відповідальність за багатогранну діяльність Товариства та його розвиток.

Засновник грушевськознавства зазначив, що це були найбільш плідні періоди діяльності М. Грушевського в НТШ. Дослідник підкреслив, що діяльність Михайла Сергійовича цього часу потрібно розглядати у двох площинах: а) науково-організаційній та адміністративній; б) редакційно-видавничій [24, с. 39–40]. Л.Винар наголошує, що М. Грушевський одразу після приїзду до Львова восени 1894 р. включився в роботу НТШ, став «головним організатором його праці» [18, с. 19]. З цього часу, на думку вченого діаспори, «Товариство ім. Шевченка вступило в найбільш продуктивний період свого існування і діяльності» [18, с. 22].

У праці, опублікованій до 50-х роковин смерті М. Грушевського Л. Винар, відзначив спостереження О. Оглоблина, висловлене в статті 1964 р. щодо занедбаності наукового вивчення питання про діяльність та творчість М. Грушевського. За словами автора публікації, це зауваження О. Оглоблина обумовило рішення про висвітлення їх на сторінках «Українського історика» і підштовхнуло до заснування нової українознавчої дисципліни – грушевськознавства [9, с. 8]. З того часу здійснюється більш активна розробка питань української історіографії наукової діяльності М. Грушевського. Заснував та протягом багатьох років розвивав наукове грушевськознавство визначний вчений та організатор української історичної науки за кордоном, авторитетний грушевськознавець Л. Винар [5; 7; 8; 28].

Він виділив основні періоди становлення грушевськознавства, починаючи з часу діяльності Михайла Сергійовича, її репрезентантів та еволюцію їх наукових концепцій. Діаспорний історик звернув увагу на те, що за життя М. Грушевського публікувалися праці та спогади про вченого в наукових виданнях, засобах інформації. Цей період був надзвичайно багатий на праці про Михайла Сергійовича, але для них не характерний був системний підхід до вивчення його діяльності [8, с. 20].

Л. Винар висловив критичні зауваження з приводу відсутності наукових розробок, присвячених діяльності видатного історика. Перш за все це стосувалося кафедри історії України ім. М. Грушевського при Гарвардському університеті, яку очолював професор О. Пріцак [9, с. 9]. Редактор «Українського історика» піддав різкій критиці працю гарвардського вченого «Із нагоди столітнього ювілею історика», яку назвав «ілюстрацією методологічно-джерельних недомагань». На його думку, такі праці «основані на вузькій джерельній базі ... або на ідеологічних założеннях авторів також мають свої слабости і виявляють тенденційність головно в оцінці М. Грушевського як державно-політичного діяча» [9, с. 17].

Аналізуючи радянську історіографію наукової діяльності М. Грушевського, Л. Винар стверджував, що стаття головного редактора Українського історичного журналу Ф. Шевченка «Чому Михайло Грушевський повернувся на Радянську Україну», опублікована в 1966 р., в період десталінізації, в якій зазначалося, що творчість видатного вченого «не можна обійти або ігнорувати», була невдалою спробою його реабілітувати. Редактор «Українського історика» звернув увагу на те, що «історична спадщина Михайла Сергійовича є така небезпечна для советських істориків і советсько-російської влади, що всяке питання про хоч би частинну реабілітацію найвидатнішого історика України в советській Україні вважається кари гідним вчинком і злочином» [9, с. 10].

Засновник грушевськознавства Л. Винар вказав на методологічний та історіографічний зв'язок сучасного етапу у розвитку цього напрямку української історичної науки з попередніми етапами. Розглядаючи значення та актуальність головного твору М. Грушевського – «Історії України-Руси», вчений зазначив, що він заперечує «догматичний підхід в історичних дослідках», оскільки він породжує різні історіографічні та історичні міфи, які «набирають ознак історіографічного шарлатанства». У зв'язку з цим діаспорний історик критично відначив, що у наш час в історіографічних дискусіях в Україні дехто з істориків заперечує схему М. Грушевського [28, с. 14].

На думку Л. Винара учні львівської школи М. Грушевського склали першу національну школу української історіографії і «перебрали» від її засновника історичну схему, методологію історичного дослідження і його історіографічні та історичні концепції [15, с. 498.].

Визначний грушевськознавець, виходячи з досвіду діяльності історичної школи М. Грушевського, окреслив поняття «історична школа». Л. Винар стверджував, що воно включає такі складові: «1) свого засновника і керманіча наукової праці; 2) співробітників-членів і учнів керівника школи; 3) організаційну структуру школи; 4) спільність методології історичного дослідження; 5) спільність головних історіографічних концепцій і тематики історичного дослідження; 6) спільне осмислення історичного процесу в контексті історіософських концепцій; 7) видання наукового журналу й інших серійних видань, які служать творчою лабораторією історичної школи і містять наслідки їхньої наукової праці» [12, с. 27].

Засновник грушевськознавства вказав на декілька чинників, які єднали М. Грушевського з його учнями. В першу чергу, як вважав закордонний дослідник, на це мала вплив історична схема Михайла Сергійовича «з періодизацією українського історичного процесу, з відповідною термінологією і взагалі новою науковою моделлю історії України». Л. Винар зазначав, що спільність наукової методології була іншим чинником школи М. Грушевського.

Аналізуючи діяльність львівської історичної школи, вчений вказав на організаційну структуру, навколо якої вона зосереджувалася. Її становили університетська кафедра історії М. Грушевського, Історично-філософська секція та Археографічна та інші комісії НТШ. На думку Л. Винара, вони були важливими чинниками у розгортанні її організаційної та науково-дослідницької праці львівської історичної школи М. Грушевського.

Діаспорний історик зазначив, що учні Михайла Сергійовича займалися систематичним збиранням і опрацюванням історичних джерел історії України в архівах Відня, Ватикана та Москви, а потім в «Записках НТШ», які «стали центральним історично-українознавчим журналом» друкували свої праці. але Л. Винар звернув увагу на те, що М. Грушевський як редактор «Записок НТШ», «Жерел до історії України-Руси», «Українсько-Руського архіву», а також «Літературно-наукового вісника» об'єднав «дослідників різних генерацій» від своїх учнів до співробітників з Галичини і Наддніпрянщини, завдяки чому розширилося вивчення різних періодів історії України, а також значно було збагачено джерельну основу досліджень через видання архівних матеріалів [12, с. 28].

Отже науковий спадок Л. Винара є суттєвим доробком у розробці проблем грушевськознавства, адже його грушевськіяна охопила різноманітні аспекти наукової, організаційної та видавничої діяльності визначного історика кінця XIX – початку XX століття. Завдяки зусиллям Л. Винара та інших представників закордонної історіографії не тільки була збережена наукова спадщина М. Грушевського, але й засновано грушевськознавство як галузь історичної науки спрямованої на всебічне її дослідження. Це завдання блискуче вирішував поважний грушевськознавець Л. Винар.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винар Л. Бібліографічні джерела до вивчення творчості Михайла Грушевського // Найвидатніший історик України Михайло Грушевський. С. 109 –112.
2. Винар Л. Бібліографія праць про Михайла Грушевського // Український історик. 1966. № 1–2 (9–10). С. 122–129.
3. Винар Л. Бібліографія праць про Михайла Грушевського // Український історик. 1984. № 1–4. С. 291–319.
4. Винар Л. Від редактора // Грушевський М. На порозі нової України. Статті і джерельні матеріали Нью-Йорк–Львів–Київ–Торонто–Мюнхен, 1992. С. V–VII.
5. Винар Л. Вступ до науки грушевськознавство // Українськ. історик. 1996. № 1–4. С. 17–78.
6. Винар Л. Галицька доба життя Михайла Грушевського. 1894 – 1914) // Український історик. 1967. Ч. 1–2. С. 5–22.
7. Винар Л. Грушевськіяна Олександра Оглоблина // Український історик. 2004–2005. № 3–4 / 1. С. 69–75.
8. Винар Л. Грушевськознавство: Генеза й історичний розвиток. Серія: Грушевськіяна, Т. 5. Київ : Українське Історичне Товариство; Міжнародне товариство ім. М. Грушевського; Видавництво імені Олени Теліги. 1998. 216 с.
9. Винар Л. Думки з приводу п'ятдесятих роковин смерті Михайла Грушевського. Вступ до грушевськознавства // Український історик. 1984. № 1–4. С. 10.
10. Винар Л. Життя і наукова діяльність Михайла Грушевського // Український історик. 1966. № 1–2. С. 15–31.
11. Винар Л. Значення Михайла Грушевського в українській і світовій історії // Український історик. 1991–1992. № 3–4; 1–4. С. 13–53.
12. Винар Л. Михайло Грушевський – історик України // Михайло Грушевський Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. Львів: «НТШ», 1994. С. 13–32.
13. Винар Л. Михайло Грушевський – історик і будівничий нації: Статті і матеріали. Нью-Йорк–Київ–Торонто: Фондація ім. О. Ольжича, 1995. 304 с.
14. Винар Л. Михайло Грушевський в українській і всесвітній історії // Український історик. 1991–1992. № 3–4/1–4. С. 13–53.
15. Винар Л. Михайло Грушевський і державницький напрям української історіографії // Козацька Україна: Вибрані праці. Київ–Львів–Нью-Йорк–Париж, 2003. С. 498–515.
16. Винар Л. Михайло Грушевський і загальні збори НТШ у 1913 році // Український історик. 1984. № 1–4. С. 64–81.
17. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Шевченка. 1892 – 1930. Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1970. 111 с.
18. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове Товариство ім. Шевченка: 1892–1934. Нью-Йорк; Дрогобич; Львів : Українське історичне товариство, 2006. 384 с.
19. Винар Л. Михайло Грушевський як голова Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка // Український історик. 1969. Ч. 1–3 (21–23). С. 5–47.
20. Винар Л. Михайло Грушевський. Українська Центральна Рада і відродження державності України // Винар Л. Михайло Грушевський: Історик і будівничий нації (Статті і матеріали). Київ : Видавництво ім. Олени Теліги. 1995. 304 с.

21. Винар Л. Михайло Грушевський: Українсько-російська конфронтація в історіографії. Торонто–Нью-Йорк–Мюнхен, 1988. 66 с.
22. Винар Л. Молодість Михайла Грушевського. 1866–1894. Мюнхен: Українське історичне товариство. 36 с.
23. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866 – 1934) // Силуети епох. Дмитро Вишневецький, Михайло Грушевський. Історичні розвідки. Дрогобич: Відродження, 1992. С.77–167.
24. Винар Л. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка і Михайло Грушевський // Український історик. 1968. Ч. 1–4. С. 37–59.
25. Винар Л. Ранні історичні праці Михайла Грушевського і київська історична школа В. Антоновича // Український історик. 1966. № 3–4. С. 26–32.
26. Винар Л. Свідчення М.Грушевського у Харкові... // Український історик. 1991–1992. № 3–4. С. 380–389.
27. Винар Л. Стаття Олександра Оглоблина «Михайло Грушевський на тлі доби» // Український історик. 1996. № 1–4. С. 79–87.
28. Винар Л. «Український історик» і розвиток грушевськознавства // Український історик. 2002. Ч. 1–4. С. 11–16.
29. Гоцуляк В.В. М. Грушевський і українська історична наука (1880-ті рр. ХІХ – початку ХХ ст.): Історіографія проблеми: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук (07.00.06) / Дніпропетровський державний університет. Д., 1999. 54 с.
30. Не стало професора Любомира-Романа Винара. URL: <http://dmh.lviv.ua/ne-stalo-profesora-lyubomyra-romana-vynara.html>. 04.21.2017
31. (1286). Пиріг Р.Я. Грушевськознавство: стан та перспективи розвитку // Український історичний журнал. 1996. № 5. С. 71–83.
32. Рубльов О.С. Винар Любомир Роман // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В. Київ: «Наукова думка», 2003. С. 509.
33. Хеленюк А., Атаманенко А. Любомир Роман Винар як дослідник і організатор науки (пам'яті вченого) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». 2017. Випуск 26. С. 103 – 110.

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ УКРАЇНОМОВНОЇ ПРЕСИ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Таравська Я.В.

Перебування тривалий час українських земель під владою іноземних держав негативно вплинуло в першу чергу на мовне питання — українське слово було витіснене із суспільних та державних інституцій, із навчальних закладів та наукових установ. В умовах загострення економічного, соціально-політичного та релігійного конфліктів першочерговим завданням для українців повстає вирішення провідного національного питання, а саме здобуття незалежності України. Складовою ланкою означеної мети було відродження українського слова шляхом становлення та подальшого розвитку україномовної преси, яке розпочалося на початку ХХ ст. за активної участі провідних представників національно-свідомої інтелігенції.

Актуальність теми обумовлена в першу чергу суспільно-політичними змінами, які відбувались протягом тривалого історичного періоду на теренах України та суттєвими змінами у свідомості переважної більшості її населення. Дослідження історичного процесу

розбудови незалежної демократичної держави дозволяє нам узагальнити узагальнити досвід державотворення і провести певну аналогію з історичними процесами початку ХХ ст. На сучасному етапі в Україні залишається актуальною ідея оборони територіальної цілісності.

Метою публікації є дослідження специфічних рис процесу становлення та подальшого розвитку україномовної преси на початку ХХ ст. на території Наддніпрянської України.

Висвітленню особливостей розвитку української преси в умовах національно-визвольної боротьби українського народу початку ХХ ст. приділяли увагу М. Грушевський [3], В. Дорошенко [9], І. Франко [19]. У 20-ті роки ХХ ст. характеристику преси 1905-1914 рр. дає В. Ігнатієнко [11].

Серед сучасних наукових досліджень цього питання, як важливого чинника національного відродження України, пропаганди та відстоювання національних вимог присвячені праці Т. Антонченко [1], О. Березовського [2], В. Гутковського [7], Н. Кузіної [12], О. Меши [15] та ін.

Українська перса досліджуваного періоду була єдиним інформаційним джерелом з суспільно-політичних, економічних та культурних питань країни. Провідну тему більшості україномовних видань цього періоду становили нагальні проблеми національно-визвольної боротьби, до якої залучилися майже всі верстви суспільства. Таким чином, українська преса справляла помітний вплив на перебіг подій, а особливо на формування громадської думки [14, с. 386]. За таких умов серед українського населення поширювалося розуміння необхідності розвитку національної преси як важливого чинника національного відродження.

На території Наддніпрянської України процес зародження і подальшого розвитку української преси розпочався на початку ХХ ст. Цьому головним чином сприяли революційні події в Російській імперії, а саме підписання Миколою II Маніфесту (17 жовтня 1905 року), який “дарував” народові громадянські свободи — недоторканність особи, свободу совісті, друку, зборів, союзів [8, с. 3]. Ці події сприяли активному розвитку українського друку, який дає практичні результати того ж року — 12 листопада 1905 р. виходить перший номер газети “Хлібороб” у м. Лубни; 24 грудня 1905 р. тижневик “Рідний край” у Полтаві. Наступного року у Харкові виходить двотижнева газета “Порада”, а в Києві — щомісячний [історико-етнографічний](#) та [літературний часопис](#) “Киевская старина” [20, с. 179]. загалом у період з 1905 по 1914 рр. на території Наддніпрянської України вийшло близько 30-ти видань українською мовою.

Основну тему періодичної преси цього періоду становило мовне питання [16, с. 418]. Особлива увага приділялася проблемам розвитку української освіти. Так, наприклад, протягом 1906 р. на сторінках українських видань гостро обговорювалось питання про створення кафедри українознавства у Київському університеті, яке згодом трансформувалося у вимогу національної освіти [5, с. 81]. Не втрачала своєї актуальності на сторінках українських видань тема української автономії [2, с.13].

Стрімкий розвиток друку в Україні у зазначений період, активне залучення громадсько-політичних і культурних діячів до цього процесу, які ініціювали гостру полеміку в суспільстві з нагальних державотворчих проблем викликав обурення та миттєву реакцію зі сторони російського уряду. Так вже 20 січня 1910 р. виходить циркуляр З 1910 р. продовжувався наступ російського уряду на українську пресу. 20 січня 1910 року П. Столипін видав циркуляр, який забороняв будь-яку реєстрацію чужорідних організацій, товариств і видавництв. Українці, як і інші неросійські пригноблені народи країни, згідно зі столипінським циркуляром принизливо оголошувалися “іногородцями”. Їм заборонялося співати рідних пісень не тільки на концертах, а й на вулицях міст і сіл, декламувати вірші національних поетів [18, с. 46-51].

Продовженням агресивної політики Росії щодо української мови, була заборона Державним комітетом у справах друку вживання на сторінках періодичних видань термінів “Україна” та “український народ”. Більш того, протягом 1910 року було накладено штрафи

або арешти на київський журнал “Світло”, ілюстрований тижневик “Світло” (згодом і на його продовження “Засів”, який виходив з 1911 по 1912 рр.) та деякі інші видання, що виходили українською мовою.

Аналогічна політика по відношенню до україномовних видань проводилася на загальнодержавному та місцевому рівнях й на території Росії протягом 1911-1914 рр. Як повідомляла українська преса, репресії постійно супроводжували український національний рух у Російській імперії. Фактично і після 1905 р. залишалися гоніння на українську мову, зокрема переслідування української преси аж до заборони передплатникам отримувати передплачені видання; з 1911 р. набула свого розвитку нова форма репресій – погроми українських редакцій [6, с. 93-95]. Із листів від передплатників газети „Рада”, які наводилися в українській пресі, можна простежити репресивні заходи щодо даного видання та до його передплатників, а саме: вчитель із Полтавщини повідомляв про початок слідства проти нього через передплату ним „Ради”, тому він був змушений відмовитися від передплати газети, а замість своєї адреси надати адресу свого знайомого, який буде передплачувати „Раду”; вчитель з Поділля просив не надсилати газету на його адресу через примусове звільнення всіх, хто читає „Раду”.

Утиски української преси набувають радикального характеру з 1914 р., коли виходить Указ Миколи II про заборону української преси. Київська цензура проголосила, що на українські видання буде надаватися дозвіл тільки тоді, коли вони друкуватимуться “общеруським правописом”.

Таким чином, українська преса цього періоду розвивалася в скрутних умовах антиукраїнської політики царського уряду, який перешкоджав не тільки її розвитку, але й самому функціонуванню. Різними засобами влада намагалася зупинити розповсюдження українського друкованого слова, що, в свою чергу, призводило до критики такої політики на шпальтах українських періодичних видань.

Але з іншого боку, не зважаючи на нелегке становище в цей час, українська преса акцентувала наголос на одному із важливих чинників, що не тільки сприяв пробудженню національної свідомості українського народу, але й спонукав його до енергійної боротьби за свою свободу. На своїх сторінках вона доводила до широкого кола читачів факт життєздатності українського руху, не зважаючи на всі заборони та штрафи, які не тільки прискорювали зростання українського опозиційного руху, але й навчили українську громадськість виробляти та відстоювати свої права.

Українське друковане слово розповсюджувалося по всій території Наддніпрянської України, знаходило своїх читачів у віддалених кутках країни. Завдяки статтям, публікаціям, повідомленням, друкуванням листів від передплатників і читачів, що містилися на шпальтах української преси, широкі кола українського народу почали усвідомлювати необхідність боротьби за соціальне й національне визволення.

Українська періодична преса висвітлювала всі основні події в світі; мала спеціальні рубрики та підрубрики, які постійно містили окрему інформацію з Австро-Угорщини, зокрема з Галичини. Але у розвитку української преси досліджуваного періоду можна виділити кілька проблем. Серед них адміністративні утиски. Вони призвели до закриття видавництв, заборони друку газет “Хлібороб”, “Нова громада”, “Слобожанщина”, “Боротьба”, “Добра порада”, “Вільна Україна”, “Вісти” тощо, до переслідувань видавництв, редакторів, передплатників і читачів. Великою проблемою для газетярів була нерозробленість української пресової мови. Українська преса страждала також від недостатньої кількості передплатників. В українських газетах і журналах відчувалася недосвідченість та нестача кадрів. Дуже слабкою залишалася матеріальна база. Існування періодичних видань відбувалося в основному за рахунок видавців, меценатства, пожертв різних товариств, земств і фізичних осіб. Вельми гальмувало розвиток української преси пасивність української інтелігенції в розповсюдженні газет і журналів та недооцінювання нею ролі пресових органів у вирішенні національного питання.

Разом із тим, незважаючи на всі адміністративні та судові заборони й утиски видавничих колективів, представників преси, передплатників, перепони щодо поширення періодичних видань, відбувалося неупинне зростання ролі українського друкованого слова.

Українська преса зробила велику справу, висунувши на перше місце вирішення головних політичних, соціальних та національних вимог українського народу, забезпечивши при цьому тісний зв'язок між різними частинами української землі, тобто західноукраїнськими землями і Наддніпрянською Україною, що були роз'єднані історичними, політичними, культурними і релігійними чинниками. Завдяки висвітленню питань національно-визвольної боротьби українців в Австро-Угорській імперії, передусім у Галичині, українці в Російській імперії перейняли досвід і впровадили набуте в свою боротьбу щодо вирішення українського питання. За допомогою української преси українське суспільство отримало змогу познайомитися з національними інтересами, культурою, літературою, наукою українського народу як на території Росії, так і в Австро-Угорщині в його минулому і на тогочасному етапі, зокрема зі станом національно-визвольного руху українського народу. Завдяки періодичним виданням відбулося пробудження приглушеної національної свідомості значної частини українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонченко Т.В. Періодична преса Києва як джерело вивчення суспільно-політичної історії України (1905-1914 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2004. – 15 с.
2. Березовський О.М. Українська преса Наддніпрянщини: Пропаганда та відстоювання національних домагань українства (1905-1907рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2004. – 16 с.
3. Грушевський М. На українські теми. Крячуть ворони // Літературно-науковий вісник. – 1907. – Т. 37, кн. 1-3. – С. 318-329.
4. Грушевський М. Чи не спроможемось? // Літературно-науковий вісник. – 1907. – Т. 40, кн. 12. – С. 418-425.
5. Грушевський М. На українські теми. Гімн вдячності // Літературно-науковий вісник. – 1910. – Т. 50, кн. 4-6. – С. 46-51.
6. Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К.: Наукова думка, 1992. – 544 с.
7. Гутковський В.В. Українська преса Наддніпрянщини в національно-культурному та державотворчому процесі (др. пол. ХІХ ст.-1920 р.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2002. – 18 с.
8. Д.Д. Украинская пресса// Украинский вестник. – 1906. – № 4. – С. 179-183.
9. Дорошенко В. Українська преса // Ілюстрований календар Товариства “Просвіта” на звичайний рік 1914. – Львів, 1914. – С. 218-223.
10. Ефремов С. На текущие темы // Украинская Жизнь. – 1913. – № 1. – С. 92-99.
11. Ігнатієнко В. Історія української преси та її вивчення // Бібліологічні вісті. – 1923. – Ч. 3. – С. 21-26.
12. Кузіна Н.В. Роль „Літературно-наукового вісника” в національному відродженні України (київський період 1907-1919 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2003. – 18 с.
13. Маніфест 1905 року // Порада. – 1906. – № 1-2. – С. 3.
14. Матушевський Ф. З українського життя // Літературно-науковий вісник. – 1908. – Т. 42, кн. 5. – С. 386-395.
15. Меша В.Г. Українське національне відродження 1905-1914 років: (історіографія проблеми). – К.: Донеччина, 2004. – 155 с.
16. М.Д. Українське слово й мистецтво. Українські часописи // Рідний край. – 1907. – № 14. – С. 11-12.
17. Тищенко-Сірій Ю. Перші наддніпрянські українські масові політичні газети: 1909-1912. – Нью-Йорк: Українське Американське Вид-во, 1952. – 22 с.

18. Франко І. Дещо про нашу пресу // Літературно-науковий вісник. – 1905. – Т. 31, кн. 8. – С. 174-188.
19. Хлебороб. – 1908. – № 1. – С. 1.
20. Черкасенко С. З українського життя // Літературно-науковий вісник. – 1913. – Т. 61, кн. 1-3. – С. 564-570.

ИНФОРМАЦИОННЫЙ СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ДЕРЖАВЫ УКРАИНА

Тафинцев С.И.

«И покажем, що ми, браття, козацького роду»

Гимн Украины

Свое место в мировом сообществе Украина заняла в середине XVII в., будучи создана запорожскими казаками в процессе многолетней борьбы с попыткой полного порабощения православного населения будущей Украины католической Польшей.

В официальной истории восточно-славянского этноса (да, видимо, и в общеевропейской истории) нет более сознательно искаженной и извращенной страницы, главы, чем история казачества, особенно запорожского. Поэтому анализ роли, места, значения казачества в качестве отдельной социо-этнической общности следует начинать не просто с нуля, а развенчивая и опровергая укоренившиеся в общественном сознании, даже самих украинцев, трехвековые мифы и т.п.

Самая же большая и важная сложность заключается в полном, абсолютном (реальном на деле, а не на словах) неприятии любым видом государственного аппарата (от абсолютистско-тоталитарного до демократического) принципов социально-нравственных норм и правил казацкого устройства общественной жизни, взаимоотношений между населением и социальными институтами, созданными казаками. Свой подход к истории, роли и значению казачества автор изложил ранее [5,6].

История человечества дала два варианта системы организации управления общественной жизнью: 1. Государство; 2. Самоуправление самоорганизующихся общностей людей (древнегреческие города-полисы, объединения громад казаков, максимально удачно функционировавшее у запорожцев)

Любой вариант, тип государства базируется на принуждении (угрозе или открытого насилия) большинства трудового населения действовать в интересах правящего меньшинства, что само по себе отрицает социальную справедливость и длительную социальную стабильность общества.

Те скромные элементы социальной справедливости и самоорганизации граждан, которые реально присутствуют в жизни самых развитых современных государств, необходимы им в создании, хотя бы минимальных, условий для свободной творческой, продуктивной деятельности граждан, без которой невозможны ни возникновение, ни функционирование информационного общества, постепенно утверждающегося ныне.

Дело в том, что вся кровавая и чрезвычайно эффективная в научно-техническом и социально-поисковом отношении история человечества в XX веке, однозначно опровергла как идейно-теоретические изыски, так и практические попытки упразднить государство (анархисты), или надеяться на его отмирание (марксисты, и др.)

Ныне, учитывая исторический опыт человечества и научно-теоретические открытия, развитие синергетической парадигмы, можно, нужно, необходимо применять синергетические подходы также и к теории, и к практике взаимоотношений, сочетания, своеобразного объединения лучших сторон государства как системы организации управления общественной жизнью (необходимая централизация, концентрация различных видов ресурсов общества для решения все усложняющихся проблем его функционирования и развития) с продуктивно-эффективной практикой организации самоуправления

запорожских громад-общин 1,5 - 2-х миллионного населения Великого Луга XVI-XVIII веков при укоренившихся в их жизнедеятельности норм социальной справедливости, которая в итоге была предана казацкой старшиной как запорожцев, так и всех иных казачеств, включенных в состав Российской империи [4, с.8-12].

Украина - ныне единственное в мире государство, которое имеет все необходимые и достаточные условия для реализации синергетического объединения государственного аппарата с опытом и практикой запорожского самоуправления для образования Украинской Кзачьей Державы. Можно и нужно, даже само название «Украина», расшифровывать как аббревиатуру: Украинская Казацкая Республика Автономных Институций Народа. Этот процесс объединения государственной власти с запорожским самоуправлением лучше всего называть библейско-христианским термином – ПРЕОБРАЖЕНИЕ [5, с.10].

При всей скудности сведений об образе его жизни, хозяйственной деятельности, казачество (даже при скромных остатках подлинной сути образа жизни, весьма искаженных воздействия государства московско-российского, сумевшего включить в себя и использовать в своих интересах донское и иные казачества, предоставив им очень весомые привилегии, равные однодворным дворянам, уничтожив одновременно неподдававшиеся огосударствлению запорожское и яицкое казачества) было воспето гениями Н.Гоголем, Т.Шевченко, М.Лермонтовым, Л.Толстым, М.Шолоховым.

Основные черты, качества, особенности казацкого образа жизни можно свести к небольшому числу, равному восьми (как и восьмиконечный православный крест): 1.Товарищество; 2.Самообеспечение; 3. Самоуправление; 4.Социальная справедливость; 5.Вера и верность; 6.Культ женщины; 7.Защита свободы и Отечества; 8.Забота о подрастающих поколениях и немощных [6, с.8-24].

Особую значимость, для общественной жизни казаков, имела независимость казацкого судоустройства, когда «где бы не находились наши казаки и хотя бы их было три – два должны судить третьего», что фиксировалось и на переговорах Б.Хмельницкого с польским королем Яном Казимиром 17.08.1649г. под Зборовом, и в Переяславско-Московском договоре между Украинской казацкой республикой и самодержавным Московским царством [2, с.361-371], и в законодательных актах П. Орлика [7, с. 25-28].

Раскрытие и развитие социокультурного, духовного потенциала запорожского казачества, его ДЕЛА, СЛОВА, ИДЕИ И ЗАВЕТА – важнейшая, исходно-фундаментальная составляющая ЖИЗНИ, СИЛЫ, СЛАВЫ и БУДУЩЕГО УКРАИНЫ. И поэтому не Европа нужна Украине, а Украина - и Европе, и всему человечеству в целом.

Из набора основных черт, качеств, атрибутов запорожского образа жизни, для современного общества XXI века, следует выделить социальную справедливость. В категории «социальная справедливость» выделим прежде всего нравственно-духовную и социально-экономическую составляющие, непредставимые одна без другой.

А). Нравственно-духовная суть выражается четырьмя максимами, императивами христианского, философического содержания:

- относиться к другому, как к самому себе;
- где твое богатство – там и душа твоя;
- единственно подлинное богатство – общение с другими людьми;
- свободное развитие каждого – условие свободного развития всех.

Б). Несколько сложнее раскрывать социально-экономическую составляющую:

- каждый труженик должен получать от общества достойную часть созданного им дохода для своей собственной жизни и нетрудоспособных членов семьи;
- никто в обществе не может получать от него больше того что сам создал и обеспечил своей общественно-полезной деятельностью;
- каждая дополнительная - сверх среднего дохода наемного труженика – единица финансово-имущественного дохода должна выделяться в результате все более весомого вклада личности в общественное производство;

- при получении законно-справедливого дохода, во много десятков раз превышающего средний доход наемного труженика, основная часть такого огромного дохода направляется в общественные фонды потребления (при весомом участии в принятии решений об их распределении того, чьи средства используются).

В завершение рассуждений о казачьем образе жизни стоит обратить, хотя бы тезисно, внимание на ряд существенных моментов.

Казачество – социально-этническая общность свободных, самоорганизующихся, стремящихся к социальной справедливости людей, каждый из которых одновременно: труженик-хозяин-воин. Казаки – это и товарищи-воины, защитники своего образа жизни, своих идей - всегда в периоды восстаний эксплуатируемых поддерживали их в борьбе с эксплуататорами. Поэтому Российская империя, как и большевистская РСФСР, стремились ограничить, а то и уничтожить казачество. Что и совершило большевистское правительство в конце 1920 года, упразднив все 12 казачеств с почти 5-ти миллионным населением и отняв у них свыше 630 тыс. квадратных км земли.

В современной Украине нужно говорить постоянно и как можно чаще: «ОПЫТ, ИДЕИ, и ЗАВЕТ запорожцев о самоорганизации трудового народа на принципах социальной справедливости, который способен защитить себя – это и есть наше главное национальное достояние и наша национальная идея. Это то, к чему стремятся трудящиеся всех наций и народов, а многовековой опыт имеет лишь восточнославянский супер-этнос» [6, с. 7]. Здесь нужна очень существенная поправка. Если в Российской Федерации идеи казачества поддерживают максимум 8-10 процентов населения, то в Украине практически всё мужское население, хоть в какой-то степени, разделяет идеи, образ жизни казачества.

Для информационной составляющей социокультурного потенциала украинской державности особо значимым является принятие 5 апреля 1710 г. запорожцами первой в мире (за три четверти века до французов и американцев) подлинно народоправной Конституции «Пакты прав и вольностей войска Запорожского» (подготовленной Ф. Орликом и К. Гордиенко). Эта Конституция впервые в истории человечества провозгласила, закрепила и кодифицировала – именно в основном державно-правовом документе - универсальные нормы формирования и функционирования державы (в качестве системы управления общественной жизнью):

- разделение властей и контроль народа за их деятельностью;
- определение источников финансирования высшего эшелона власти;
- выборность в состав высших органов власти представителей громад-общин;
- независимость судебной власти;
- особое место отведено правам местного самоуправления (полки-сотни).

Многие положения этого документа устремлены в будущее и ждут до сих пор осмысления, признания и осуществления. Так что далеко вперед на много столетий смотрели предводители украинского казачества.

Здесь как раз следует отметить и подчеркнуть огромное преимущество запорожцев, по сравнению с донским, яицким, сибирским казачествами – тягу старшины и всех запорожцев к знаниям, большинство, уже на рубеже XVI-XVII вв., были грамотны, старшина стремилась получить образование в европейских университетах. Поэтому еще московский царь Алексей во 2-й половине XVII века, а тем более Петр Первый, щедро черпали в Украине подготовленные кадры управленцев и преподавателей. Можно сказать, что до того, как Петр «прорубил окно в Европу», его отец уже туда «открыл дверь», объединившись с Украиной.

Полагаю так же, что не ошибусь, считая казачьи громады-общины прообразом, клеточкой создаваемого ныне гражданского общества, а самих запорожцев - подлинными гражданами их объединений в сотни, полки, курени, зимовники, хутора, села.

Необходимо отметить так же, что именно Украина в начале XXI века имеет все благоприятные условия для синергетического ПРЕОБРАЖЕНИЯ нашего государства в державу казацкого самоуправления и социальной справедливости. Вспомним, что в 1652 г.

запорожская старшина на подконтрольной территории отменила крепостное право, а большинство стран Европы лишь в ходе революций 1848 г., Российская же империя - в 1861 г. после того, как Екатерина II ввела крепостничество в 1783 г. и в Украине.

Благоприятным же ныне в Украине является то, что:

- очень слаб военно-промышленный комплекс, генералитет и квалифицированные кадры которого всегда и везде имели и имеют мощное влияние на госвласть в своих корпоративных интересах и предпочитают авторитарные формы правления;
- не слишком изошрен, силен и непререкаем сам аппарат власти, да и вооруженные силы страны находятся в стадии формирования;
- положительно также и такое, казалось бы, негативное явление, как массовый выезд молодых и среднего возраста украинцев на работу в развитые страны, лишь бы они, не забывая классика: «Глазами жадными цапайте всё, что хорошо у нас и что хорошо на Западе». Исходным же и основополагающим фактором является сам факт создания и существования Казацкой Державы Украина во II-й половине XVII века.

Среди первостепенных и сверхважных проблем преобразования нынешнего не во всем понятного и эффективного для граждан государственного устройства в Украинскую Казацкую Державу следует выделить одну, но первостепенную двуединую задачу:

- прекратить информационное издевательство над запорожцами, представляя их (особенно в рекламных проектах, роликах и т.п.) пьяницами, лодырями, бессемейными, разухабистыми своевольными вояками и т.п.;

- настойчивее, особенно в международном масштабе, и убедительнее распространять уникальный опыт начального этапа созидания государственного аппарата, преобразованного практикой казацкого мировоззрения и образа жизни.

Достойными примерами доброжелательного и достаточно объективного освещения истории казачества и Украины являются книги А. Гордеева [1] и М. Костинского [3].

Нам, украинским гражданам, особенно молодым, есть чем гордиться, что использовать, из чего созидать новый державный аппарат управления общественной жизнью. Главное – преодолеть в себе и в общественном сознании лениво-холопское безразличное отношение к тому, что происходило и происходит в Украине.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гордеев А.А. История казачества. – М.: Вече, 2008.
2. Гуржий А.И., Чухлиб Т.В. 100 великих личностей и событий казацкой Украины. – К.: Арий, 2009.
3. Костинський М.Б. Українська легенда. Самовчитель громадянина. – К.: Фенікс, 2016.
4. Рігельман О.І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків взагалі. – К.: Либідь, 1994.
5. Тафинцев С.И. Казачий катехизис третьего тысячелетия. – Мариуполь, Печатное бюро, 2012.
6. Тафинцев С.И. Украинская национальная идея – осуществление завета запорожского казачества (самоуправление народа на принципах социальной справедливости). – Мариуполь, Новый мир, 2010.
7. Чухліб Т.В. Пилип Орлик. – К., 2008.

Секція
«Українське Приазов'я та Надчорномор'я з давнини до сучасності»

**ДІЯЛЬНІСТЬ МАРІУПОЛЬСЬКОГО МУЗЕЮ КРАЄЗНАВСТВА
НА ТЛІ КРАЄЗНАВЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ У 1920 – на початку 1930-х рр.**

Божко Р. П.

З огляду на майже 100-річну історію Маріупольського краєзнавчого музею, його діяльність у 20-х та на початку 30-х рр. ХХ ст. є найважливішим етапом становлення закладу як науково-дослідної установи. Зібрані у той час колекції і сьогодні представляють значний інтерес для науковців. Ціллю даної роботи є дослідження зв'язку розвитку музею з процесами, що відбувалися в українському краєзнавстві даного часу.

Діяльність Маріупольського музею 1920-1930-х рр. висвітлювалась у багатьох дослідницьких працях. Інформаційні публікації музейної тематики насамперед були зроблені першим директором музею І. П. Коваленком. Особливу увагу науковці приділяли археологічним дослідженням пам'яток давнини Маріупольської округи [23; 9, с. 78-79; 18; 13] та дослідженням традиційної культури маріупольських греків [2, с. 24-25]. Певною мірою знайшла відображення і природоохоронна робота музейників, особливо питання створення перших заповідників Донбасу [12; 6, с. 55-56]. Є і оглядові праці [3, с. 4; 17].

Маріупольський музей краєзнавства було засновано 6 лютого 1920 р. при радянській владі. Але офіційному акту передувала підготовча організаційна робота, проведена групою вчителів на чолі з І. П. Коваленком. Так, на позачерговій сесії Маріупольського повітового земства від 8 червня 1918 р. вже було затверджено доклад повітового комітету з народної освіти стосовно організації у Маріуполі центрального музею [8, с. 117-121]. Він планувався перш за все як педагогічний, але підкреслювалося, що «служачи науково-показовою аудиторією для учителів, музей став би і центром досліджування місцевого краю, його природи, буття і т.і., що в нашій повіті особливо цікаво, в перше через те, що у нас перебуває нація (грецька) з дуже цікавими особливостями і в друге через повне неізучення природних багатств нашого повіту» [8, с. 117-118]. Пізніше було створено «Товариство вивчення місцевого краю та сприяння розвитку Маріупольського повітового земського музею», при земстві введено посаду інструктора з музейної справи, розпочато формування музейної колекції. Вже у квітні 1920 р. експозицію, створену на основі наочного приладдя дому інвалідів, було відкрито для відвідувачів. Отже, перші кроки музею були зроблені на громадських засадах на основі традиційного уявлення про характер повітових музеїв.

У грудні 1921 р. в Москві відбулася Перша Всеросійська конференція наукових товариств з вивчення місцевого краю, було створено Центральне бюро краєзнавства, яке визначило основні форми і методи краєзнавчої роботи. В Україні організаційним краєзнавчим центром стала створена у листопаді 1921 р. при ВУАН Комісія із краєзнавства, під керівництвом якої в 1922-1925 рр. активно проводився пошук форм і методів роботи у сфері краєзнавства [19; с. 217].

В Маріупольському музеї у цей час в надзвичайно тяжких умовах була побудована нова експозиція, яку урочисто відкрили восени 1922 р. Вона мала відділи: природно-науковий з зоологічним, ботанічним, мінералогічним, геологічним підрозділами; соціально-економічний з агрономічним та промисловим підрозділами; історико-етнографічний; санітарно-гігієнічний; та «рухомий» для постачання у школи наочних посібників. Діяли бібліотека-читальня, художня майстерня, геологічна лабораторія, фізичний кабінет та аудиторія для лекцій [7; с. 464-465]. Співробітниками музею були розроблені «Плани екскурсій для учасих и учащихя Мариуполя и уезда» [16], а також «Примерные экскурсии комплексного характера для трудовых школ. Экскурсии по культуроведению и краеведению» [15].

Завдяки вмілому керівництву та плідній праці співробітників музей розвивався швидкими темпами і став провідним в регіоні. Це яскраво продемонструвала перша нарада музейних працівників Донецької губернії, яка відбулася 21-22 квітень 1923 р. у Бахмуті. У доповіді І. П. Коваленка була розгорнута програма розвитку музейної справи у Донбасі, в основі якої лежали принципи, вже впроваджені у Маріуполі. Підкреслюючи зростаюче значення краєзнавства, він розглядав музей як творчу лабораторію, всупереч застарілому твердженню про те, що це – «склад всякого рода рідкостей, диковинок» [10]. Інструктор природного відділу В. В. Рудевич доповів про необхідність створення у Донбасі заповідників, інструктор історичного відділу музею П. М. Піневич – про необхідність інвентаризації та охорони пам'яток старовини та мистецтва [21; с. 70-71].

Кардинальною віхою в розвитку краєзнавства та музейної роботи стала Перша Всеукраїнська краєзнавча конференція, що проходила з 28 по 31 травня 1925 р. у Харкові. На конференції були прийняті концептуальні засади розвитку краєзнавства, що розглядалося як одне з найважливіших завдань відродження господарства. Головними напрямками роботи проголошувалися природничі дослідження, вивчення продуктивних сил, стану промисловості і села [22; с. 78-79]. Ці рішення відповідали резолюції Другої Всесоюзної краєзнавчої конференції про тісний зв'язок краєзнавства не тільки з науковими установами, а і з господарським, просвітницьким і партійним будівництвом.

Учасником обох форумів був І. П. Коваленко. У Харкові він виступив з доповіддю про досвід Маріупольського музею краєзнавства у справі вивчення геологічних багатств Донбасу та дослідження рибальства [14; с. 295]. І. П. Коваленка, як представника окружного бюро, було обрано членом-кореспондентом створеного Українського комітету краєзнавства.

Після конференції краєзнавча робота в Україні у цілому поживалася. Для Маріупольського музею даний час характеризувався активізацією роботи трьома основними напрямками: охорона природи, етнографія, археологія.

Завдяки наполегливості І. П. Коваленка та співробітників відділу природи В. В. Рудевича і В. Л. Голіцинського були засновані перші заповідники в краї. Місцеві господарники уперто протистояли відчуженню земель. Однак І. П. Коваленко домогся того, що в 1926-1927 рр. були оголошені заповідними зонами Хомутовський степ, Кам'яні Могили, Білосарайська коса, цілинні схили до Кальчику [1, с. 424]. Ці території стали своєрідними лабораторіями під відкритим небом, де працювали не тільки місцеві дослідники, а й ботаніки з Харкова: М. В. Клоков, Ю. Д. Клеопов, Е. М. Лавренко та ін. Музей встановив в заповідниках свої пункти спостереження і охороняв ці території [12].

При музеї працювали відділ живої природи та метеостанція.

Міцні зв'язки встановилися у музею з геологічним науковим світом. Цьому сприяла участь І. П. Коваленка в роботі II Всесоюзного з'їзду геологів в Києві в 1926 р. Згодом багато вчених, приїжджаючи до Приазов'я для досліджень, починали роботу з музею. Звідси відправлялися наукові експедиції. В ході спільної роботи формувалася геологічна колекція музею. Музейні фахівці приймали участь у обстеженнях краю, що проводились перед початком будівництва «Азовсталі». Спільно зі співробітниками метеостанції музею була підготовлена колективна праця Державного інституту з проектування міст (м. Харків) «Техніко-економічне опис міста Маріуполя» [4; с. 15-16.]

Музей активно співпрацює з Окрпланом, Укргеолкомом [1, с. 424]. І. П. Коваленко розробляє структурну частину плану першої п'ятирічки по Маріупольському округу в області вивчення продуктивних сил регіону.

Другий напрямок роботи – вивчення традиційної культури місцевого населення – розгортався на тлі державної політики коренізації. В Україні з 1924 по 1932 рр. діяла Центральна комісія нацменшин, яка підтримала програму з вивчення культури греків, розроблену І. П. Коваленком. Вже у 1926 р. музей отримав фінансову допомогу від Наркомату освіти на організацію грецького відділу. В ході створення експозиції було проведено серйозну пошукову роботу. В цілому етнографічно обстежили 19 сіл,

антропологічно – 16 грецьких сіл Маріупольського округу. Дослідження проводилися паралельно з науковцями Всеукраїнської Асоціації сходознавства НДІ порівняльної історії літератур та мов Заходу і Сходу. Кілька років в експедиціях грецького відділу брав участь співробітник Центр-музею Тавриди Д. С. Спиридонов, у 1930-1932 рр. співробітником музею був відомий збирач фольклору П. М. Гайдай. Делегація з Маріуполя працювала в Криму, де проводились дослідження в області етногенезу греків [2; с. 23-25].

Польові дослідження музейників дозволили зібрати колекції грецьких тканин, килимів, великодніх писанок, обрядових хлібів, жіночих прикрас, весільного одягу, амулетів, церковного начиння та ін. [11, с. 420]. Їх було розміщено у експозиції грецького відділу, представлено на виставці досягнень національної політики в Україні у 1928 р., частково – на виставці у Кельні. До друку готувався альбом грецьких вишивок.

Музейники розпочали вивчення традиційної культури українців, планували дослідження культури інших етнічних груп населення краю, але через зміну вектору національної політики плани залишились нездійсненими.

Третій напрямок роботи – вивчення пам'яток давнини – здійснювався спочатку під керівництвом завідувача історико-археологічним відділом П. М. Піневича, який отримав дозвіл Укрглавнауки на археологічні дослідження у Маріупольському окрузі. Протягом трьох років ним за допомогою членів археологічного гуртка було досліджено 13 курганів біля села Чермалик та у центрі Маріуполя, поселення в Зинцевій балці. Під час розвідок зафіксовано величезну кількість стародавніх пам'яток [13]. У цілому П. М. Піневичем було досліджено та зафіксовано близько 90 пам'яток старовини. Найбільш плідними були 1928-1929 рр. (68 об'єктів) [18].

Після від'їзду П. М. Піневича до Києва музей лишився без фахівця. Тому у зв'язку з початком робіт на будівництві «Азовсталі» І. П. Коваленко змушений був звернутися по допомогу до ВУАК. Дослідження відкритого Маріупольського неолітичного могильника проводилися вже під керівництвом археолога з Києва Н. О. Макаренка. До складу експедиції входили і співробітники музею. У музей надійшли матеріали розкопок, у тому числі монолітні вирізки поховань. У 1930-1932 рр. завідувачка історико-археологічним відділом Н. П. Єгорова з волонтером Г. Ф. Кравцом здійснили розвідки річкою Кальчик [5; с. 296].

В кінці 20-х рр. в Україні спостерігаються кардинальні зміни в підході до організації краєзнавчого руху та музейної справи [20; с. 264-266]. Вони усе більше підпадають під вплив офіційної політики та адміністрування. Згідно до постанови Наркомату освіти України від 27 серпня 1929 р. при музеях створюються суспільно-політичні ради з представників громадськості та промисловості. Музеї починають виконувати роль політосвітніх установ, які сприяють розвитку індустріалізації й колективізації сільського господарства. При цьому музеї звинувачують в недостатньому висвітленні «соціалістичного будівництва» [19; с. 19].

Маріупольський музей краєзнавства не став виключенням. На його адресу, а перш за все у бік керівника, лунають звинувачення у «антисовєтских брожениях», у надмірній науковості експозиції при недостатньому освітленні досягнень народного господарства. Директора називають «класовим ворогом, колишнім есером і петлюрівцем». У музеї проводяться обшуки. У такій обстановці І. П. Коваленко 29 листопада 1934 р. був звільнений. Незабаром практично повністю змінився і колектив музейних співробітників. Це завершило дуже важливий і плідний етап розвитку музею.

Таким чином, Маріупольський музей краєзнавства в 1920-30-х рр., діючи у радянській музейній системі, слідуючи директивним напрямкам розвитку краєзнавства щодо вивчення продуктивних сил, зміг виконати свою музейну місію, яка на той час полягала, перш за все, у документуванні історії краю. Співробітниками музею була здійснена робота по збиранню місцевого історичного та природного матеріалу, який і сьогодні представляє науковий інтерес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анкета Маріупольського музею краєзнавства // Репресоване краєзнавство. – К., 1991. – С. 424-427.
2. Араджиони М. А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. – 90-е гг. XX в.) / М. А. Араджиони – Симферополь, 1999. – 132 с.
3. Божко Р. Годы становления // Приазовский рабочий. – 2000. – 18 апреля. – 4 с.
4. Божко Р. П. Подвижник музейного дела. – Мариуполь, 2003. – 23 с.
5. Божко Р. П. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века / Р. П. Божко, Т. Ю. Були, Н. Н. Гашененко и др. – Мариуполь: Рената, 2006. – 355 с.
6. Борейко В. Е. История заповедного дела в Украине / КЭКЦ. – К., 1995. – 184 с.
7. Весь Донбасс: Справочная книга на 1923-24 год. – [Славянск]: Донецгубэкозо, [1924]. – 506 с.
8. Журналы Мариупольского уездного земского собрания чрезвычайной 8-го и 9-го июня 1918 г. сессии. – Мариуполь, 1919. – 152 с.
9. Забавін В. О. Історія досліджень поховальних пам'яток зрубної культури Надазов'я / В. О. Забавін // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: історія, політологія. Випуск 4-5. – Мариуполь, 2012. – С. 73-87.
10. Коваленко І. П. Музеї краєвчення в Донбасі / І. П. Коваленко // Просвещение Донбасса. №5. – 1923. – С. 90-99.
11. Коваленко І. П. Звіт грецького відділу Маріупольського музею краєзнавства за роботу в 1926-27 бюджетному році / І. П. Коваленко // Репресоване краєзнавство. – К., 1991. – С. 419-421.
12. Коваленко І. П. Заповідники на Маріупольщині. З праць Маріупольського музею краєзнавства. Окремий відбиток з збірн. II Охорона пам'яток природи на Україні / І. П. Коваленко. – Харків, 1928. – С. 3-20.
13. Косиков В. А., Божко Р. П. Маріупольський краєвед Петр Митрофанович Пиневич / В. А. Косиков, Р. П. Божко // Донецкий археологический сборник. – Донецк, 1998. – С. 5 – 14.
14. Перша Всеукраїнська краєзнавча конференція. 28-31 травня 1925 р. // Червоний шлях. – 1925. – №6/7. – С. 293-296 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.docme.ru/doc/265491/persha-vseukraïns_ka-kraeznavcha-konferenciya
15. План весенне-літнього триместра. Примерные экскурсии комплексного характера для трудовых школ. Экскурсии по культуроведению и краеведению // Просвещение Донбасса. №4 – 1923. – С. 93-99.
16. Планы экскурсий для учащихся и учащихся Мариуполя и уезда // Просвещение Донбасса. №8 – 1922. – С. 90-99.
17. Принь О. М. Маріупольський музей краєзнавства в радянській музейній мережі в 1920-х – на початку 1930-х років / О. М. Принь // Праці Центру пам'яткознавства. Зб. Наук. пр. – 2014. – Вип. 25. – С. 130-139 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pcp_2014_25_15
18. Пудовкіна А. Маріупольський музей краєзнавства в контексті музейної археології Радянської України (1920-і – початок 1930-х рр.). / А. Пудовкіна // Древнее Причерноморье. Выпуск IX. – Одесса, 2011. – С. 414-422 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.academia.edu/7453908/Маріупольський_музей_краєзнавства_в_контексті_музейної_археології_Радянської_України_1920_ті_початок_1930_х_рр.
19. Савчук В. Музеї України як центри краєзнавчої роботи в 20-х – 30-х роках ХХ ст. / В. Савчук // Краєзнавство. Випуск 2. – 2011. – С. 216-222 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Kraieznavstvo/2011_N2.pdf

20. Савчук В. Українське та російське краєзнавство 1920-1930-х рр.: проблеми взаємодії та розвитку в умовах формування тоталітарної [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://history.org.ua/JournALL/xxx/xxx_2011_16/19.pdf
21. Совещание музейных работников Донбасса // Просвещение Донбасса. №4. – 1923. – С. 69-71.
22. Тронько П., Прокопчук В. Український комітет краєзнавства: історія становлення й наслідки діяльності. / П. Тронько, В. Прокопчук // Краєзнавство. – 2010. – № 1–2. – С. 76-96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nsku.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/Комітет-краєзнавства.pdf>
23. Яненко А. Історія музейної археології УСРР (1919-1934). – К.: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2016. – 368 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://www.academia.edu/29773857/Яненко_А._Історія_музейної_археології_УСРР_1919-1934_

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АРХЕОЛОГІЇ (ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ АРХЕОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ)

Бородай М.Е.

У розбудові української незалежної держави чи не найважливішу роль відіграють завдання формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу. В їх реалізації суттєвим чинником виступають археологічні дослідження, розвиток яких проходить у руслі загальних процесів національного і культурного відродження України. Потенціал археології відіграє велику роль не тільки як підґрунтя історичних і природничих наук, постачальник «місцевих фактів» для узагальнень у фундаментальних працях, а й як чи не єдиний засіб для одержання інформації про довкілля в масштабах села, міста, району, області.

Надзвичайно актуальним у сучасних умовах слід вважати історико-археологічні дослідження, які є масовими формами залучення громадськості до вивчення місцевої історії, що увібрали в себе досвід, набутий за минулі десятиріччя у науковій, пошуковій та популяризаторській роботі. Використання археологічних матеріалів створює широкі можливості для виховання і поглиблення інтересу до історії.

Вивчення історії Маріуполя та його околиць з використанням археологічних даних у рамках шкільних гуртків та музеїв розпочалося з інтересу до давнини міста викладачів гімназій м. Маріуполя, що відобразилося у навчальному посібнику – «Мариуполь и его окрестности», виданій під редакцією директора Олександрівської чоловічої гімназії (1891-1906 рр.) Г.І. Тимошевського. У своєму нарисі про історію міста він розглянув розташування у Приазов'ї таких давніх населених пунктів, як Кремни, Саркел, Адомаха, Балестра. У 1893 році при Маріупольській чоловічій гімназії був створений історико-церковний археологічний музей. В ньому зберігалося 8 кам'яних статуй, які були придбані на кошти мецената Д.А. Хараджаєва. Місцевими старожитностями цікавився і викладач приватної гімназії В.І. Гіацингов, випускник Санкт-Петербурзького історико-філологічного інституту [7, с.358]. У 1917 році в м. Маріуполі, для поповнення вже існуючого гімназичного музею планувалися розкопки кургану біля Успенської церкви силами гімназистів під керівництвом М.Ф. Калініна [7, с. 359].

У радянські часи археологія стає одним з напрямів позашкільної туристично-краєзнавчої роботи, методичними та організаційними центрами такої діяльності стають районні, міські та обласні будинки піонерів та станції юних туристів. В археологічних дослідженнях Північного Приазов'я приймали участь члени археологічного клубу «Єврика» при Будинку піонерів та школярів м. Енакієво (керівник В.Ф. Клименко). У 1976 році вони працювали в складі Сіверсько-Донецької експедиції АН УРСР, а у 1986-1990 роках провели

охоронні розкопки 40 курганів у Волноваському районі, де знайшли 70 поховань різних епох [3; 4; 7, с. 365].

Учасники археологічного гуртка при донецькому обласному Будинку піонерів та школярів (керівник О.І. Привалов) у 1973 році під час розвідки біля с. Стила знайшли печеру Архундияс Тарама з малюнками епохи бронзи. Повторно гурток був створений у 1985 році під керівництвом В.М. Горбова. У 1986 році гуртківці провели охоронні розкопки біля м. Новоазовськ у Широкої балки. Вони дослідили зольник на поселенні зрубної культури епохи бронзи, а біля нього розкопали курган [7, с. 365].

У 1981 році М.Л. Швецовим був створений гурток юних археологів при Донецькій обласній станції юних туристів, який проводив розкопки групи курганів у с. Самойлово Новоазовського району, де було знайдено святилище кочівника X століття. Гурток переріс у 1983 році у середньовічну археологічну експедицію, яка у 1987 році дослідила кочів'я епохи бронзи та проболгар у Новоазовському та Тельмановському районі [8; 7, с. 365].

Археологічну розвідку у Буряковій балці і біля с. Мелекіно у 1984 році провели гуртківці Ждановського міського Будинку піонерів та школярів (керівник Р.П. Божко). На місці давніх поселень у Першотравневому районі була зібрана кераміка салтово-маяцької культури [7, с. 365]. При Орджонікідзевському районному Будинку піонерів м. Жданова В.К. Кульбака у 1984 році створив археологічний гурток. У тому ж році школярі та співробітники Жданівського краєзнавчого музею розкопали пошкоджений курган на західній околиці міста (Виноградники І). Ця ж експедиція у 1985 році розкопала біля с. Калинівка Новоазовського району 2 кургани, а у 1986 році - курган біля с. Комінтернове [5; 6; 2; 7, с. 365].

Досвід використання педагогічного потенціалу археології знайшов своє відображення в терміні «педагогічна археологія». Вперше він був введений А.М. Буровською у 1990 році. Д.В. Бровко в своїй статті «Феномен педагогічної археології», визначає це поняття як «інтегровану систему технологій, форм, методів організації пізнавальної, творчої, соціальної активності дітей, що має широку прогностичну спрямованість» [1, с. 7]. Термін «педагогічна археологія» застосовується лише для системи додаткової освіти. Метою своєї роботи ми бачимо у використанні педагогічного потенціалу археологічної науки в навчальному процесі на уроках історії загальноосвітньої школи. Під «педагогічним потенціалом» ми розуміємо здатність предмета (в нашому випадку - археології) впливати на свідомість і емоції учнів, стимулюючи інтерес дітей до досліджуваного матеріалу і формуючи моральні і пізнавальні, позитивні особистісні якості [1, с. 9].

Освітній компонент використання археологічного матеріалу на шкільних уроках передбачає знайомство учнів з додатковими історичними знаннями, що розширить їх уяву і доповнить відомості підручника. Наприклад, великий період історії людства - кам'яний вік - вивчається на основі даних археології та етнографії, через відсутність інших категорій джерел. Не менш важливі археологічні дані при вивченні історії давніх слов'ян і інших народів, обійдених увагою авторів письмових джерел. У процесі вивчення історії із залученням археологічних матеріалів формується повна, об'ємна картина минулого, яка зрозуміліша учням і легше ними засвоюється. В ході роботи з археологічними матеріалами на уроці історії в учнів розвинеться логіка мислення, вміння індивідуальної пізнавальної роботи, сенсорна і рухова сфери, виробляться навички самостійного отримання знань.

Виховний компонент передбачає формування ціннісних орієнтирів і переконань учнів на основі особистісного осмислення соціального, духовного, морального досвіду минулого та сьогодення. Особливу увагу в цьому відіграє археологічна гурткова робота, яка пов'язана з основними формами реалізації навчально-виховного процесу: теоретичного курсу з світової та української археології, участі школярів у польових дослідженнях (розвідках та розкопках), камеральній обробці добутого матеріалу, в його науковій інтерпретації та пропаганді.

Таким чином, педагогічний потенціал археологічної науки був усвідомлений давно і застосовувався протягом тривалого часу. Використання археологічного матеріалу на уроках

історії відіграє дуже велику роль у формуванні освітньої та виховної компетенції, яка повинна реалізуватися через широку мережу археологічних гуртків і клубів у співробітництві з археологічними стаціонарними експедиціями при університетах та закладах позашкільної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

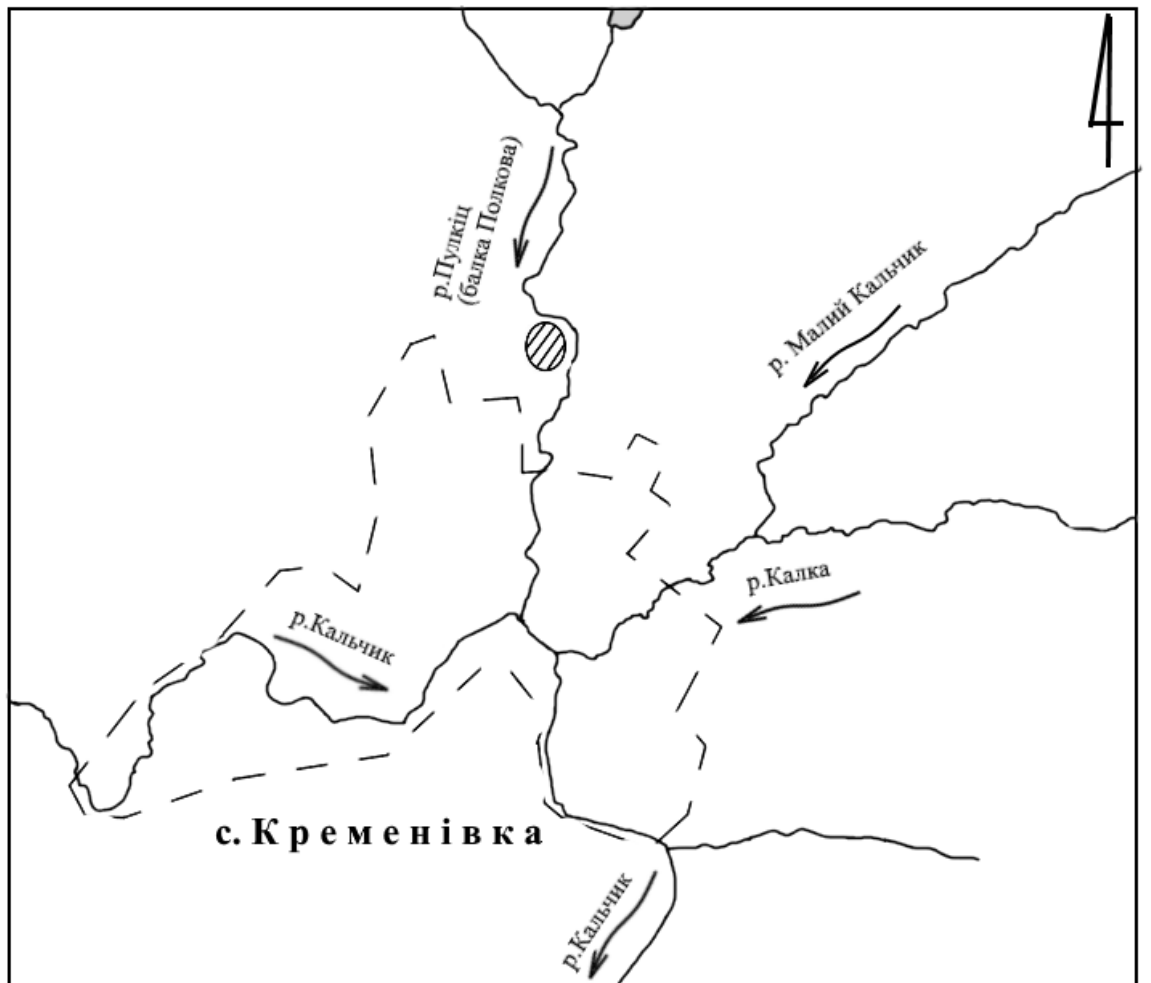
1. Бровко Д.В. Феномен педагогической археологии / Д.В. Бровко // Уссурийский краеведческий вестник. – Вып.3. – Уссурийск, 2004. – С. 5-9.
2. Забавін В.О. Історія досліджень поховальних пам'яток зрубної культури Надазов'я / В.О. Забавін // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – Вип. 4/5 (спецвипуск). – Маріуполь: Вид-во МДУ, 2012. – С. 73-87
3. Клименко В.Ф. Раскопки курганов у г. Волноваха и с. Новоандреевка Волновахского р-на Донецкой обл. в 1986 г. – НА ІА НАН України. – № 1986/41.
4. Клименко В.Ф. Исследование курганов у г. Волновахи / В.Ф. Клименко, В.И. Цымбал // Организация археологических экспедиций с участием школьников. – Донецк, 1988. – С. 9-10
5. Кульбака В.К. Отчет об исследовании курганов у с. Калиновка Новоазовского р-на Донецкой обл. в 1985 г. – НА ІА НАН України. – № 1985/103.
6. Кульбака В.К. Отчет об исследованиях кургана у г. Жданова в 1984 г. – Архив ООПА ДОКМ.
7. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века. / [Р.П. Божко, Т.Ю. Були, Н.Н. Гашенко и др.] – Мариуполь: Рената, 2006. – 356 с.
8. Швецов М.Л. Отчет об археологических исследованиях в Донецкой обл. в 1981 г. – НА ІА НАН України. – № 1981/108.

КЕРАМІКА З ПОСЕЛЕННЯ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ БІЛЯ с. КРЕМЕНІВКА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РОЗКОПОК 2018 РОКУ)

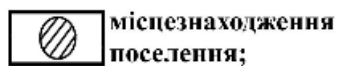
Забавін В.О., Небрат С.Г.

Дослідження керамічного посуду доби пізньої бронзи є важливим кроком на шляху розуміння культурного, економічного та навіть духовного розвитку населення приазовських степів. Археологічний бум 70-80-х рр. XX ст. сприяв накопиченню великої джерельної бази. У полі зору дослідників були насамперед кургани [3]. Саме тому, матеріал, отриманий в ході розкопок поселень зрубної культури становить окремий інтерес.

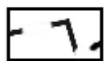
У 2010 р. експедиція МДУ здійснювала археологічні розвідки у Нікольському р-ні Донецької обл. [1]. Під час робіт були виявлені нові пам'ятки археології та кілька окремих місцезнаходжень. Зокрема біля с. Кременівка було відкрито два поселення доби бронзи, які за характеристикою підйомного матеріалу були визначені як зрубні [2]. У польовий сезон 2018 р. археологічною експедицією МДУ знову було проведено огляд заводненої балки Полкової та околиць с. Кременівка Нікольського р-ну Донецької обл. Були обстежені обидва береги балки в середній і нижній її течії, на ділянці довжиною 4,5 км та розпочаті роботи на поселенні Кременівка I на правому березі балки Полкової, на першій надзаплавній терасі (висота над рівнем води в струмку 4,5 – 5,5 м) у 1,2 км на ПнПнСх від с. Кременівка [4].

Умовні позначення:

місцезнаходження
поселення;

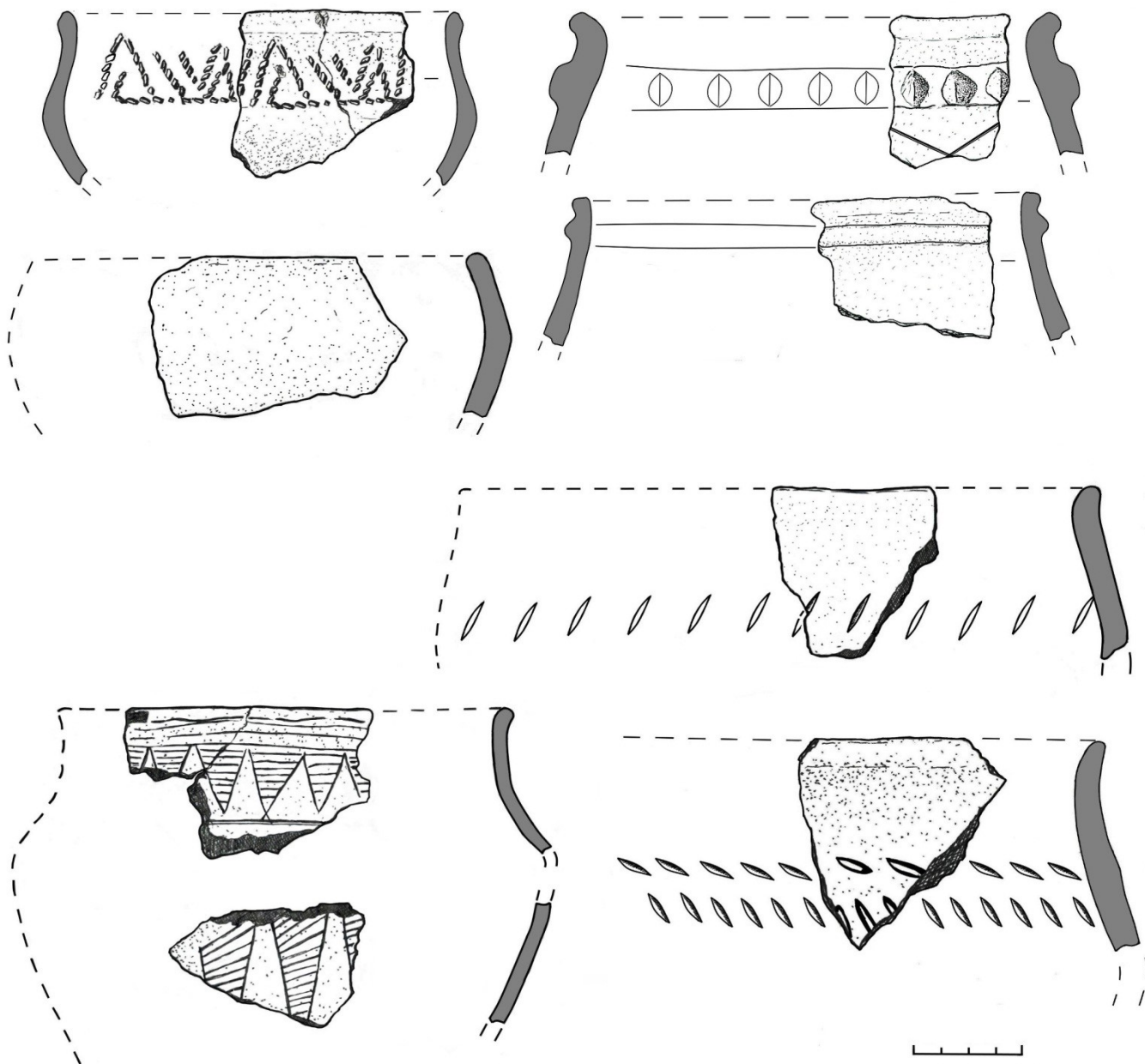

кордони села.

0 1 км

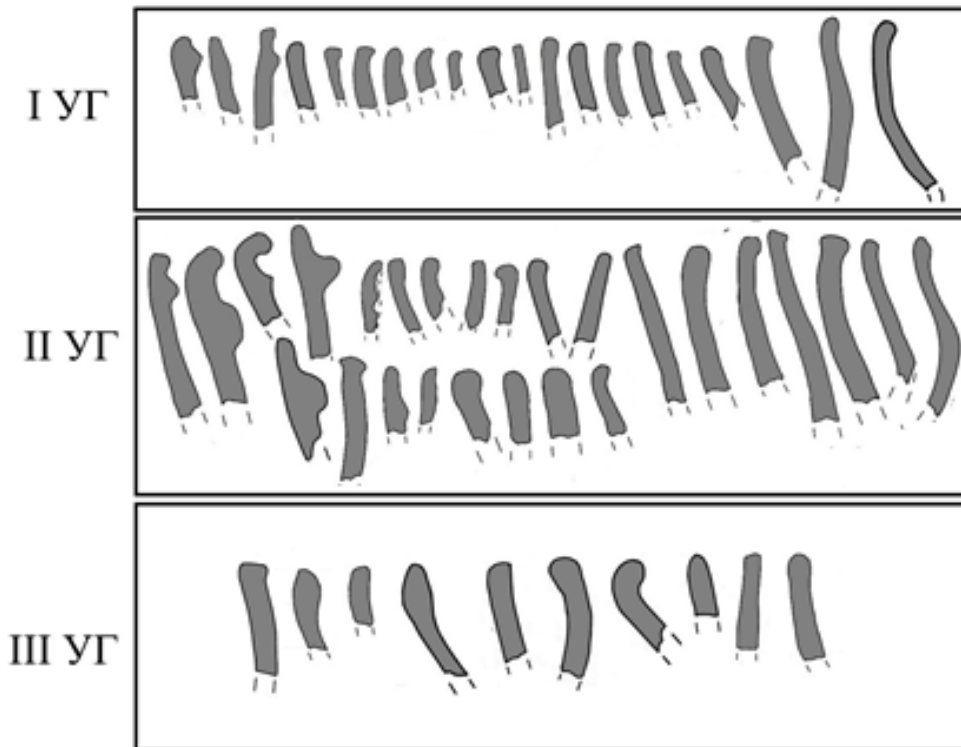
Поселення було розташоване на похилому мису. Пам'ятка фіксувалася за виявленими на поверхні кістками тварин і численними фрагментами кераміки в вимоїнах дернового шару. Розкоп було орієнтовано по сторонах світу. Загальна площа розкопу складає 68 м². Намічена для розкопок ділянка попередньо була розбита на квадрати 2×2 м. Дослідження здійснювалося умовними горизонтами (УГ) по 0,2 м. Стратиграфічна колонка поселення представлена наступними шарами: дерен (0,07 – 0,10 м); шар чорнозему (0,25 – 0,30 м); гумусовий шар сіруватого кольору (0,25 – 0,30 м); материк (з глибини 0,55 – 0,6 м).

Переважаюча кількість знахідок приходилася на I УГ та II УГ. В цих шарах були відкриті зруйновані рештки кам'яних конструкцій. Найбільша кількість знахідок представлена фрагментами керамічного посуду. Всього було знайдено 431 фрагмент у I, II та III горизонтах. Більшість фрагментів – неорнаментовані малоінформативні уламки стінок. Найбільш насиченим виявився II УГ, де було знайдено 50,3% кераміки. Крім того, колекцію доповнюють 20 інформативних фрагментів з підйомного матеріалу.

	Фрагменти вінець	Фрагменти стінок	Придонні частини	Всього
I Умовний горизонт	21	132	5	158
II Умовний горизонт	26	184	7	217
III Умовний горизонт	11	45	0	56
Всього	58	361	12	431

Вінця керамічного посуду

Придонні частин керамічного посуду

Посуд ліпний, в тісті можна простежити домішки річкового піску, іноді зустрічаються дрібні вкраплення слюди, жорстви або шамоту. Орнаментация наносилася на верхній частині посуду та була представлена прокресленими лініями, вдавненнями штампом, мотузкою. Окремим видом декору можна вважати валик. Валики гладкі або прикрашені косими насічками або пальцевими відбитками. Зовнішня поверхня більшості горщиків добре заглажена, рідше шорстка, коричневого, чорного або жовтуватого кольорів (іноді плямами через нерівномірність випалу). Внутрішня поверхня чорного, сірого або сірувато-коричневого кольорів. Товщина стінок 0,5 – 1,2 см, придонної частини – 1 – 1,5 см. Кераміка

поселення представлена в основному горщиками з плавно опуклим корпусом і посудинами банкової форми. Більш рідкими є уламки гострореберного посуду. Для горщиків характерний прямий або відігнутий назовні вінчик зі сплосченим або округлим зрізом, слабо або добре виділена шийка і плічка, плавно переходять у більш-менш розширений тулуб. Деякі з них орнаментовані в місці переходу шийки в корпус відтягнутим пружком, переважно округлим в перетині.

Наразі планується повна публікація матеріалів розкопок поселення Кременівка I у 2018 році. Подальші польові дослідження та накопичення нового матеріалу дадуть можливість розробити класифікацію посуду та дати більш ґрунтовну характеристику орнаменту керамічного комплексу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забавін В.О., Небрат С.Г. Звіт про розвідки археологічної експедиції МДУ в Володарському р-ні Донецької обл. у 2010 р. // НА ІА НАН України. № 2010/.
2. Забавін В.О., Небрат С.Г. Розвідки в Північно-східному Приазов'ї // Археологічні дослідження в Україні в 2010 р. Київ-Полтава: ІА НАН України, 2011. С. 112-113.
3. Забавін В.О. Пам'ятки зрубної культури Надазов'я в дослідженнях новобудовних експедицій // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. Вип. 16. Маріуполь, 2016. С. 24-33.
4. Забавін В.О., Небрат С.Г. Звіт про розкопки археологічної експедиції МДУ поселення зрубної культури біля с. Кременівка Нікольського району Донецької області у 2018 році // НА ІА НАН України. № 2018/.

ПЕРЕЧЕНЬ ДОКУМЕНТОВ 1916-1919 ГГ. «АРХИВА ИСТОРИЧЕСКОГО МУЗЕЯ» ИЗ ФОНДОВ МАРИУПОЛЬСКОГО КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ

Забело А. В.

Тема Украинской революции и политических преобразований в Мариуполе в 1917-1920 гг. представляет безусловный научный интерес, поскольку помогает проследить и анализировать исторические тенденции и общественные процессы города – крупного экономического, административного и культурного центра украинского Приазовья. В силу, в первую очередь, идеологических причин события этого периода годами оставались недостаточно исследованными и освещенными, потому сегодня требуют дополнительного детального и продолжительного изучения. Революционные события в крае – тема, выведенная Мариупольским краеведческим музеем в одну из приоритетных. В связи с этим представляют интерес те немногочисленные документы и свидетельства событий, которые сохранились в фондах и научной библиотеке музея.

Так, в фондах Мариупольского краеведческого музея хранится 38-листовая тетрадь (23×18 см) с двойным содержанием [1]. Листы бумаги в тетради плотные, нелинованные, грубой фактуры, скреплены между собой прошивкой. Тетрадь начала использоваться в 1849 г. как «Книга на записку отправляемых из Мариупольского греческого суда в разные места арестантов». Но после декабря 1919 г., вероятно из-за дефицита бумаги, 28 листов тетради послужили для фиксации документов «Архива исторического музея». По почерку с большой вероятностью можно предположить, что автором списка является И. П. Коваленко, директор Мариупольского музея с 1920 по 1934 гг. Поскольку в системе письма в некоторых местах присутствуют знаки, присущие старой орфографии, можно сделать вывод о составлении документа в 1919-1920 гг.

Вторая часть документа очень сложна для исследования, т. к. чернила, которыми велся учет, практически полностью выцвели. Попытка восстановить содержимое второй

части музейного предмета выявила названия 234 документов периода 1916 (3 наименования в списке) -1919 гг.

Исторический период 1917-1919 гг. был очень насыщен политическими и общественными событиями, что находило отражение в многочисленных приказах и распоряжениях по Мариуполю. К моменту открытия краеведческого музея в городе в 1920 г. какая-то часть из городских постановлений была собрана и для их систематизации, вероятно, была внесена в данный список. В нем можно прочитать названия объявлений, воззваний, приказов, бюллетеней, обращений и др. документов, регулирующих жизнь и порядок в Мариуполе в данное время.

Характер содержания постановлений и последовательность их внесения в список позволяют еще раз отследить порядок событий, происходивших в 1916-1919 гг. в городе и уже в той или иной степени освещавшихся в обобщающем труде сотрудников Мариупольского краеведческого музея «Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века» [2, с. 132-155], в популярном очерке мариупольского краеведа П. И. Мазура «1917 год. Мариуполь: от февраля до октября. Историческая хроника» [3], в работах других исследователей данного периода. Достаточно подробно события этого времени освещает в своих статьях доктор исторических наук, профессор В. Н. Романцов [4; 5; 6; 7 и др.].

Язык внесенных в список документов русский и, в некоторых документах, частично, украинский. Нумерация перечня названий, начинающаяся со «160», указывает на то, что у этого списка архивных документов были и другие, утраченные на сегодняшний день части. Структура содержимого в сохранившейся тетради представляет следующие разделы:

- №160-198 – «Временное правительство. 1917 г.»
- №199-310 – «Приказы и циркуляры Мариупольских властей 1917-1919 гг.»
- №311-395 – «Документы, относящиеся к истории Мариуполя. 1916-1919 гг.».

Названия документов в списке раскрывают разные сферы жизни Мариуполя в период с 1916 по 1919 гг. В числе таковых: «Программа реорганизации школьного дела в Мариуполе. 1917 г.», «Воззвание бюро помощи военнопленным, возвращающимся на родину... к гражданам г. Мариуполя», «Объявление заводоуправления общества «Никополь» и «Русский Провиданс» о противохолерных прививках» и др. Список открывает также некоторые имена неизвестных ранее или малоизученных персоналий из истории города.

Но в большей мере внесенные в список архива документы посвящены революционным событиям, происходившим в Российской империи и в Украине в 1917-1919 гг. и охватившим наш город. Среди них:

- №269. Приказ по гарнизону г. Мариуполя №37, 30 сентября 1919 г. полковника Малиновского об объявлении города и порта на военном положении;
- №290. Объявление коменданта обороны города полковника Малиновского с призывом к участию в обороне города и др.

Заголовки документов №359 и №360 III раздела списка указывают на то, что Мариуполь был охвачен идеями Украинской революции и принимал в ней активное участие:

- Копия декларации Мариупольского Городского Общественного Управления о признании им Украинской Центральной Рады высшею краевою властью. 1917 г.;
- Копия телеграммы Мариупольской уездной земской Управы в Украинскую центральную Раду о признании последней высшим органом, распоряжения которой обязательны для Управы. 1917 г.

Название документа №205 II раздела «Наказ по місту Мариуполю [...], 25 травня 1918 р. полковника Кремянского о дозволении открывать рестораны и театры до [...] чч. веч. в виду благожелательного отношения населения города к украинским и австро-германским властям» указывает на время пребывания в Мариуполе австро-германских сил после Брестского договора Центральной Рады.

Документ №207 II раздела от 29.11.1918 г. о времени завершения присутствия в городе австро-германцев звучит так: «Приказ №1 по г. Мариуполю и Мариупольскому уезду

войскового старшины Жирова о занятии города конным дивизионом моб. гвардии Атамана полка по приказу донского атамана во исполнение просьбы гетманского Украинского Правительства».

Поскольку названия документов датированы, они позволяют не только говорить о некоторых фактах и событиях в городе, но и привязываясь к хронологии, проследить некоторые процессы, настроения или состояния населения Мариуполя. Например, следствием сложных периодов истории всегда является удар по экономическому состоянию его участников. Многочисленная смена власти в Мариуполе в течение 1917-1920 гг. и необходимость «обслуживания» ее армии разоряли благосостояние горожан. Некоторые документы в данном списке касаются этой стороны вопроса:

- №175. Обращение М. В. Бодьянко к населению о снабжении армии хлебом. 1917 г.;
- №216. Приказ по г. Мариуполю №9, 1 апреля 1919 г. коменданта Таранова о снабжении [Красной, авт.] армии обувью;
- №239. Приказ по г. Мариуполю №7, 2 мая 1919 г. коменданта Кирилова о поставке белья для нужд Красной армии;
- №270. Приказ по гарнизону г. Мариуполя 1 октября 1919 г. №38 о довольствии [Добровольческих, авт.] войск.

О сложностях политических преобразований, регламентации различных сфер жизни и о применении террора свидетельствуют названия документов:

- №204. Наказ по місту Мариуполю №8, 21 травня 1918 р. коменданта полковника Кременько о прекращении деятельности всех городских советов и политических организаций;
- №206. Наказ [...], губ. коменданта и исп. долж. Старосты Катеринославщины полковника Осипенка с предупреждением о подавлении забастовок политического характера;
- №215. Приказ по г. Мариуполю №8, 1 апреля 1919 г. коменданта Таранова о сдаче ликвидированными учреждениями своей обстановки;
- №263. Приказ №3 завед. отделом Управления Зубченко о конфискации имущества лиц, бежавших из мест, в которых восстановлена Советская власть;
- №274. Приказ по гарнизону г. Мариуполя №47, 13 октября 1919 г. полк. Полтанова о расстреле красноармейцев банды Махно, о сроке открытия магазинов, спекуляции мукою и т. п.;
- №276. Приказ по гарнизону г. Мариуполя №61, 23 октября 1919 г. полк. Полтанова о расстреле лиц, участвовавших в боях против добровольческой армии и вооруженном ограблении жителей Мар. завода;
- №279. Приказ коменданта г. Мариуполя полк. Матюшина №2, 14 октября 1919 г. о времени хождения по улицам и игре в лото;
- №280. Приказ по гарнизону г. Мариуполя №70, октября 1919 г. полк. Наскина о расстреле Ивана Балыхтяха за службу в бандах Махно;
- №281. Приказ по гарнизону г. Мариуполя №72, 30 октября 1919 г. полк. Наскина о расстреле Георгия Поталаха за службу в бандах Махно;
- №282. Приказ по гарнизону г. Мариуполя №74, октября 1919 г. полк. Наскина об осуждении на каторжные работы Михаила Могильного за службу в бандах Махно;
- №283. Приказ по гарнизону г. Мариуполя №76, 6 ноября 1919 г. полк. Наскина о расстреле Семена и Ивана Могильных за службу в бандах Махно.

Вновь пришедшие в город власти не сразу налаживали администрирование различными сферами жизни горожан. Рычаги воздействия и система регулирования порядка периодами утрачивались. В связи с этим, создавалась почва для разгула бандитизма и самоволия. Среди документов о незаконных действиях и беспорядках:

- №212. Приказ по г. Мариуполю №5, 1 апреля 1919 г. коменданта Таранова по поводу самовольных обысков;

- №219. Приказ по г. Мариуполю №10, 4 апреля 1919 г. коменданта Таранова об обязанной для красноармейцев расплате с извозчиками;
- №220. Приказ по г. Мариуполю №11, 7 апреля 1919 г. коменданта Таранова об обязанной для красноармейцев расплате за места в театрах;
- №226. Приказ по гарнизону г. Мариуполя №3, 13 апреля 1919 г. Куриленка к «красноармейцам, милиционерам и тому подобных то есть кто имеет оружие в руках. Даром не стрелять...»;
- №241. Приказ Мар. Воен.-Ревкома о незаконных обысках от имени батько Махна;
- №254. Приказ по г. Мариуполю №9 коменданта Кириллова о лицах, стучащихся в ночное время в двери мирных жителей, о «кадетах, бандитах и других темных личностях»;
- №256. Приказ по г. Мариуполю №11, 8 мая 1919 г. коменданта Кириллова по поводу нежелания красноармейцев расплачиваться с извозчиками;
- №266. Приказ начальника отряда генерал-майора Виноградова о мародерах-предателях;
- №289. Приказ по гарнизону г. Мариуполя №87, 21 ноября 1919 г. полковника Малиновского по поводу самочинной реквизиции зерна;
- №291. Приказ коменданта г. Мариуполя полковника Раленбека №1, 25 ноября 1919 г. по поводу кутежей в тылу, регистрации военнослужащих и т. п.;
- №295. Приказ по гарнизону гор. Мариуполя, №75, полковника Малиновского 1 декабря 1919 г. по поводу незаконных сборов на нужды армии.

Таким образом, хотя представленный документ содержит лишь наименования постановлений периода 1916-1919 гг., он указывает на то, что Мариуполь в этот исторический отрезок времени был полностью вовлечен в сложные общественно-политические процессы, происходившие в стране и находился в сфере влияния событий Украинской революции. Документ является информативным источником для исследователей данного периода.

ЛИТЕРАТУРА

21. Архив исторического музея (Книга на записку отправляемых из Мариупольского греческого суда в разные места арестантов). – Фонды МКМ. – 6261-Д
22. Божко Р. П. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века / Р. П. Божко, Т. Ю. Були, Н. Н. Гашененко и др. – Мариуполь: Рената, 2006. – 355 с.
23. Мазур П. И. 1917 год. Мариуполь: от февраля до октября. Историческая хроника / П. И. Мазур. – Мариуполь; Азовье, 2007. – 40 с.
24. Романцов В. М. Демократичні перетворення в Маріуполі на початку революції 1917 р. / В. М. Романцов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. – 2015. – Вип. 12. – С.88-95
25. Романцов В. М. Становлення Маріупольського Міського Громадського Виконавчого комітету (березень 1917 р). / В. М. Романцов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. – 2015. – Вип. 13-14. – С.152-158
26. Романцов В. М. Етнополітичні та етнокультурні процеси в Маріуполі на початку демократичної революції 1917 р. Історичні уроки для сучасності / В. М. Романцов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. – 2016. – Вип. 16. – С.131-138
27. Романцов В. М. Українська революція. Події 1917 р. в Маріуполі / В. М. Романцов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Історія. Політологія. – 2017. – Вип. 19. – С.47-59

КУРГАННІ КУЛЬТУРИ БРОНЗОВОГО ВІКУ ПІВНІЧНОГО НАДЧОРНОМОР'Я: ПОТЕНЦІАЛ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Литвиненко Р.О.

Зародившись у північноєвропейських країнах у 1980-1990-х роках, протягом останніх десятиріч в археологічній науці поширилась і стала модною гендерна проблематика. Щоправда, в західній історіографії вона розвивалась по двох окремих, хоча й взаємопов'язаних, напрямках. Один з них представляв відгалуження феміністичного руху, спрямовуючи свою увагу на місце й роль жінок в археологічній науці. Другий же зосереджував увагу на дослідженнях соціальних позицій і ролей жінок у праісторичному й давньому минулому за археологічними даними, нерідко акцентуючись при цьому на проблемах нерівноправності жінок і чоловіків (т. зв. соціально-конструктивістський підхід). Поступово другий напрям дещо послабив феміністичний акцент, набувши більш зваженого (нейтрального) тону, і обравши предметом своїх досліджень соціокультурні проблеми, що витікають з природного поділу суспільства за статевим (гендерним) принципом, при якому у фокусі уваги перебуває не лише жіноча верства соціуму, а й чоловіча. Якось непомітно до сфери гендерних досліджень потрапили й питання, пов'язані з віковими класами (хоча формально цей поділ не пов'язаний з гендером), зокрема дитяче-підлітковими групами.

Не можна сказати, що за своєю сутністю гендерний напрям, спрямований на дослідження соціокультурних позицій та ролей груп людей за статевим (гендерним) принципом, є абсолютно новим, скажімо, для археологів пострадянського простору. Він був добре відомим у радянській історіографії, нехай і не в чистому вигляді, а під вуаллю соціальних і статевовікових дефініцій. Саме в рамках соціальної тематики гендерні аспекти розроблялися в рамках дисертаційних досліджень, монографій і статей [2; 5; 16; 18; та ін.]. Не минули ці тенденції й культури бронзового віку півдня Східної Європи, хоча гендерна проблематика в них була далеко не пріоритетною. В цій публікації ми намагатимось оцінити об'єктивний потенціал т. зв. курганних культур бронзового віку Північного Причорномор'я для досліджень з гендерної проблематики.

Оцінка можливостей проведення гендерних досліджень на матеріалах основних хронологічно послідовних археологічних утворень бронзового віку Надчорноморського Степу–Лісостепу – ямної, катакомбної, бабинської та зрубної культурних областей – має розпочатися з об'єктивних даних щодо їхньої джерельної бази. У формальних кількісних показниках ця джерельна база є доволі презентабельною. На жаль, точних і навіть приблизних кількісних оцінок масивів ямних, катакомбних і зрубних пам'яток на сьогодні ми не маємо. Є лише доволі точна статистика автора щодо пам'яток культурного кола Бабине, які загалом нараховують сьогодні щонайменше 4200 поховань від Пруту до Волги (з них у межах України досліджено до 3100 комплексів). Масиви поховань інших культур бронзової доби також оцінюються в межах кількох тисяч. Для ілюстрації такого припущення наведу дані Л.А. Черних, якою в межах території України опрацьовано статистичні вибірки: для ямної КІО – 5424 поховання [20, с. 45], для катакомбної КІО – 4465 поховань [21, с. 26]. В докторській дисертації В.В. Отрошенка для зрубної КІО в межах України автор оперував вибіркою у 3000 захоронень [15, табл. 2]. При цьому слід враховувати, що всі наведені дані не є вичерпними.

Але ключовим чинником, який визначає можливість здійснення гендерних досліджень, є не стільки кількість розкопаних поховань, скільки наявних для них статевовікових визначень. Протягом ХХ ст. єдиною можливим методом статевої ідентифікації був антропологічний, визначення якого ґрунтувались на ознаках статевого диморфізму скелетів. Натомість можливості антропологічної методики у статевої ідентифікації є об'єктивно обмеженими для недорослих вікових груп через неоформленість у дітей та підлітків статево-діагностуючих морфологічних і метричних ознак. Також ці можливості напряму залежать від ступеню збереженості кістяків. Натомість питома вага опрацьованих

антропологами масивів курганних поховань Східноєвропейського Степу–Лісостепу, на жаль, є незначною, хоча й не є однаковою для певних регіонів. Для прикладу, наведемо деяку статистику, виведену нами з абсолютних показників різних дослідників. Так, С.В. Іванова для могильників ямної культури Північно-Західного Причорномор'я повідомляє про наявність антропологічних визначень для 14,9% поховань [5, с. 26, 123]. У вибірці С.Ж. Пустовалова для катакомбних могильників інгульської культури наводиться 35% поховань з антропологічними визначеннями, а для «східнокатакомбного масиву» – 23% [16, с. 211, табл. 4.6]. В.В. Отрощенко для масивів поховань покровської (ПЗК) і бережнівсько-маївської (БМЗК) зрубних культур навів дані, відповідно, про 24% і 27% антропологічно опрацьованих комплексів [15, табл. 5; 6]. Підтверджують цю тенденцію і дані В.О. Забавіна, який повідомляє про забезпеченість антропологічними визначеннями зрубних могильників Північного Приазов'я менше ніж на чверть [4, с. 48]. Згадаю і опубліковані автором цих рядків дані для культурного кола Бабине, для якого загалом антропологами опрацьовано і визначено 16,3% поховань, а для окремих бабинських культур ці показники є наступними: дніпро-донська (ДДБК) – 25,4%, дніпро-прутська (ДПБК) – 15,4% [10, с. 156, 166]. Таким чином, наведені дані засвідчують, що існуючі наразі масиви курганних поховань бронзового віку забезпечені антропологічними статевовіковими визначеннями на 15-35%. Досвід і наведена статистика підказують, що верхня з наведених цифр, скоріш за все, є завищеною, а реальнішим слід вважати показник 15-25%.

У ХХІ ст. на допомогу археологам прийшли генетичні методи, які здійснили справжній революційний прорив у різних напрямках праісторичних досліджень. Зокрема вони надали можливість визначення статевої приналежності небіжчиків, незалежно від їхнього віку і збереженості кістяка. Ці можливості, наприклад, доволі впевнено впроваджуються в дослідженнях ґрунтових і курганних могильників енеоліту – бронзового віку Західної, Центральної та Південно-Східної Європи. Натомість у країнах пострадянського простору, зокрема в Україні, впровадження таких методів є малодоступними через свою коштовність.

За нинішніх реалій на тлі східноєвропейського бронзового віку вигідно вирізняються деякі культури Бабинського кола, насамперед ДДБК, поховальний обряд яких передбачав гендерну диференціацію на рівні обрядових та інвентарних характеристик [10, с. 157; 13; 14]. Коріння цієї виразної особливості приховане в «механізмах» бабинської культурогенези, в якій чітко фіксується культуротворчий зовнішній імпульс (можливо, міграційний за характером) зі середовища епішнурових культур раннього бронзового віку (період Вг А1, за П. Рейнеке) Центральної Європи, звідки й потрапила в бабинське середовище бінарна опозитність за статевою ознакою у позях небіжчиків і цілий комплекс характерних елементів матеріальної культури (насамперед гарнітур прикрас і вбрання) [11, с. 59-61; 12, с. 374; 22]. Щоправда, цей *гендерний комплекс* характеризує лише I (ранній) період ДДБК, тоді як на наступних етапах II і III він проявляється невиразно. В ДПБК ця особливість проявляється в розмитому вигляді, подібно тому, як це має місце в пізній ДДБК [11, с. 163-166, 169-171]. Натомість сам факт гендерної диференціації на рівні поховального обряду вирізняє культурне коло Бабине серед раніших і пізніших східноєвропейських культур бронзової доби, де подібного явища не існувало А завдяки цій особливості бабинської поховальної парадигми суттєво розширюється масив статево-ідентифікованих комплексів за рахунок об'єднання антропологічних і археологічних критеріїв. Наприклад, для ДДБК долучення статево-діагностичних археологічних критеріїв дозволило збільшити чоловічий масив поховань, порівняно з антропологічно діагностованою групою, у 6,6 рази (468 проти 71 поховання); жіночу же групу вдалося розширити у 5,3 рази (123 проти 23). Причому, нагадаємо, що до обох гендерних груп увійшли значні дитяче-підліткові серії, ідентифікація яких за антропологічними критеріями була би просто неможливою [10, с. 158]. І хоча суттєве поповнення статево-вікових груп відбулося саме для раннього горизонту могильників ДДБК, воно вдвічі збільшило відповідний показник для культури загалом, піднявши його до 51,4% (проти 25,4%). А ці об'єктивні обставини суттєво виділяють ДДБК на тлі решти

східноєвропейських культур бронзового віку, розкриваючи для неї додаткові дослідницькі перспективи в розробці гендерної проблематики а також інших проблем соціокультурного спектру.

На завершення зазначимо, що, хоча джерелознавчий потенціал гендерних досліджень за масивами матеріалів інших культурних утворень бронзової доби наразі перебуває на традиційному рівні доступних антропологічних статевовікових визначень, він здебільшого залишається не використаним або використаним лише частково, оскільки спеціальні, вузько тематичні гендерні дослідження щодо ямних, катакомбних і зрубних старожитностей практично не здійснювались. Втім, як показують навіть попередні дослідження, деякі, нехай і не дуже виразні, відмінності між небіжчиками на статевовіковому рівні мали місце в ямному, катакомбному і зрубному середовищах [2, с. 70; 5, с. 123-130; 6; 7; 9; 16, с. 67-70; 18; та ін.]. А певний досвід в розробці відповідної методики уже накопичено. Достатньо згадати метод виявлення статево-діагностичних ознак поховального обряду на основі зіставлення «чоловічої» та «жіночої» контрольних груп, сформованих на основі достеменних антропологічних визначень, з подальшою екстраполяцією виявлених обрядово-інвентарних стандартів на решту масиву поховальних пам'яток, в результаті чого відбувається наповнення обох різностатевих груп додатковими комплексами, зокрема дитячими і підлітковими [1, с. 8-9; 3, с. 64-71; 9, с. 62-63; 17, с. 143-145, 148; та ін.], або метод внутрішньогрупового аналізу та кореляції ознак з метою виділення серед них віково-значущих і статево-значущих [8, с. 81-82].

Отже певний, нехай і не однаковий для різних культур, потенціал гендерних студій в археології бронзового віку Надчорномор'я і суміжних регіонів півдня Східної Європи існує, залишилось використати цю дослідницьку перспективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алёкшин В.А. Социальная структура и погребальный обряд древнеземледельческих обществ (по археологическим материалам Средней Азии и Ближнего Востока) / В.А. Алёкшин. – Л.: Наука, 1986. – 191 с.
2. Братченко С.Н. Олександрівські могили-кургани в долині Лугані / С.Н. Братченко // Матеріали та дослідження з археології Східної України. – № 8. – Луганськ: Вид-во СУНУ, 2008. – С. 134-217.
3. Бунятян Е.П. Методика социальных реконструкций в археологии (на материале скифских могильников IV-III вв. до н.э.) / Е.П. Бунятян. – К.: Наук. думка, 1985. – 131 с.
4. Забавін В.О. Зрубна культура Північного Приазов'я (за матеріалами поховальних пам'яток: дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.04 "Археологія" / Ін-т археології НАНУ. – К., 2018. – Архів ІА НАНУ. – Ф. 12. – Оп. 2.
5. Иванова С.В. Социальная структура населения ямной культуры Северо-Западного Причерноморья / С.В. Иванова. – Одесса: Друк, 2001. – 244 с.
6. Кислый А.Е. К вопросу о половозрастной дифференциации в среде срубных племен / А.Е. Кислый // Археология' и методы исторических реконструкций. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 169-177.
7. Ковалева И.Ф. Мир детства ямных племен Поднепровья / И.Ф. Ковалева // Проблемы археологии Поднiпров'я. – Вип. 1. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпр. ун-ту, 1998. – С. 37-47.
8. Колесников А.Г. Трипольское общество Среднего Поднепровья. Опыт социальных реконструкций в археологии / А.Г. Колесников. – К.: Наук. думка, 1993. – 152 с.
9. Литвиненко Р.А. Некоторые черты половозрастной организации срубных могильников Донецкого региона / Р.А. Литвиненко // Древности Волго-Донских степей в системе восточноевропейского бронзового века: Материалы междунар. науч. конф. (Волгоград, 15-17 апреля 1996 г.). – Волгоград, 1996. – С. 62-66.

10. Литвиненко Р.О. Стативно-вікова диференціація в поховальному обряді бабинських культур / Р.О. Литвиненко // Матеріали та дослідження з археології Східної України. – № 7: Від неоліту до кіммерійців. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2007. – С. 156-172.
11. Литвиненко Р.О. Генеза, розвиток та історична доля культурного кола Бабіне / Р.О. Литвиненко // Матеріали та дослідження з археології Східної України. – Луганськ: Вид-во СНУ, 2009. – № 9. – С. 44-90.
12. Литвиненко Р.А. Культурный круг Бабино: опыт культурогенетических исследований в археологии / Р.А. Литвиненко // Культурогенез и культурное наследие. – СПб.: Эйдос, 2013. – С. 372-380.
13. Литвиненко Р.О. Досвід палеодемографічних дослідів за матеріалами бронзового віку / Р.О. Литвиненко, М.О. Литвиненко // Медицина в художніх образах: Статті. – Вип. 8-9. – Донецьк: Норд-прес, 2011. – С. 47-52.
14. Отрощенко В.В. О ранней обрядовой группе погребений культуры многоваликовой керамики в Левобережной Украине / В.В. Отрощенко // История и археология Слободской Украины: тез. докл. и сообщ. Всеукр. конф. – Харьков, 1992. – С. 163-165.
15. Отрощенко В.В. Історія племен зрубної спільності: дис. ... д-ра іст. наук: спец. 07.00.04 “Археологія” / Ін-т археології НАНУ. – К., 2002. – 672 с. – Архів ІА НАНУ. – Ф. 12. – Оп. 2.
16. Пустовалов С.Ж. Соціальний лад катакомбного суспільства Північного Причорномор'я / С.Ж. Пустовалов. – К.: Шлях, 2005. – 412 с.
17. Формализованно-статистические методы в археологии (анализ погребальных памятников) / [В.Ф. Генинг, Е.П. Бунятян, С.Ж. Пустовалов, Н.А. Рычков]. – К.: Наук. думка, 1990. – 304 с.
18. Цимиданов В.В. Социальная структура срубного общества / В.В. Цимиданов. – Донецк, 2004. – 204 с.
19. Цимиданов В.В. Украшения в погребальном обряде срубной культуры: социальный и половозрастной аспект / В.В. Цимиданов // Археологический альманах. – Донецк, 2004. – № 14. – С. 260-291.
20. Черных Л.А. Бронзовые ножи из памятников ямной КИО Украины (классификация по выборке предметов – предварительные итоги) / Л.А. Черных // Проблемы гірничої археології: матеріали VII-го міжнар. Картамиського польового археолог. семінару. – Алчевськ: Вид-во Дон ДТУ, 2009. – С. 43-77.
21. Черных Л.А. Бронзовые ножи из памятников катакомбной КИО Украины (классификация по выборке предметов – предварительные итоги) / Л.А. Черных // Проблемы гірничої археології: матеріали VIII-го міжнар. Картамиського польового археолог. семінару. – Алчевськ: Вид-во Дон ДТУ, 2011. – С. 23-79.
22. Lytvynenko R.O. Central European parallels to the Dnieper-Don centre of Babyno Culture / Roman O. Lytvynenko / R.O. Lytvynenko // Bultic-Pontic studies. – Vol. 18: The Ingul-Donets Early Bronze civilization as springboard for transmission of Pontic cultural patterns to the Baltic drainage basin. 3200-1750 BC. – Poznań, 2013. – P. 121-138.

ВОГОНЬ У ПОХОВАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ НАСЕЛЕННЯ ІНГУЛЬСЬКОЇ КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРИ

Небрат С.Г.

Практика використання вогню в поховальній сфері давніми народами Європи бронзової доби пов'язана з уявленнями про очисну ритуальну силу цієї стихії. Дослідники неодноразово звертали увагу на кремації у культурах пізньої бронзи [4]. Було б цікавим звернутися до матеріалів степових культур, зокрема пам'яток інгульської катакомбної культури.

Сліди застосування вогню під час поховальної церемонії носіями інгульської катакомбної культури можна фіксувати за наявністю вуглинок або попелу у могилах, обпаленню кісток, залишків ритуального багаття тощо. Такі випадки зустрічаються не так часто, тому викликають певний інтерес.

Були проаналізовані данні по 1410 відомим мені похованням інгульської катакомбної культури. Всього до аналізу залучено 68 комплексів, що складає 4,8% від загальної вибірки. У більшості випадків у могилах зустрічаються лише окремі *вуглинки*, як натяк на якісь ритуальні дії у могилі.

Окремим проявом застосування вогню в поховальній обрядовості є залишки *ритуального багаття*. У 11 могилах (в шахті чи камері) було зафіксовано сліди ритуального вогню у вигляді плями з попелом та/або вугіллям від невеликого багаття. З п. 23 Довгої Могили біля с. Терни дослідники пов'язують ритуальні багаття та культовий майданчик, встелений очеретом [1, с. 5-27]. Скоріш за все, ритуальний вогонь палав на кургані 12, IV к. гр, спорудженому над основним та єдиним в ньому інгульським похованням 1, біля с. Благодатне у Середньому Присамар'ї, що фіксується у верхніх шарах ґрунту насипу [2, с. 22-23].

Найбільш виразним ритуалом, пов'язаним з вогнем вважається *кремація*. Загальновідомо, що для катакомбних культур не є властивою практика кремації небіжчиків. Проте у 5 комплексах (Трапівка, к. 6, п. 11; Каїри I, к. 1, п. 13; Старобоганівка, к. 1, п. 8; Заможне, к. 7, п. 4; Виноградне, к. 31, п. 3), були виявлені рештки небіжчиків зі слідами впливу вогню [6, с. 46; 7, с. 280; 3, с. 172; 5, с. 227, 235]. Всі комплекси демонструють ознаки неординарності у вигляді престижного інвентарю або особливим маніпуляціям з тілом. У небіжчика з поховання біля с. Заможне (Північне Приазов'я) обпаленим був лише череп, на якому було модельовано глиною обличчя. Звертає на себе увагу череп небіжчика з обпаленими очницями з поховання біля с. Каїри на Херсонщині. Це наводить на думку, що очі померлого були замінені тліючими вуглинками. Цікавим також є ще один комплекс з Приазов'я, відкритий біля с. Виноградне. Крім слідів впливу вогню, рештки небіжчика (крім черепа та рук) були вкриті якоюсь речовиною. На черепі було виявлено модельоване глиною обличчя. Все ж таки не можна виключати в деяких випадках і суто практичне прагнення позбутися м'яких тканин тіла для прискорення початку культових маніпуляцій з черепами померлих.

Окремо слід згадати *жаровні*, які представляють собою фрагменти стінок керамічного посуду, які є дуже поширеними у катакомбних пам'ятках Сіверського Дінця та на Нижньому Доні, але вкрай рідко зустрічаються в інгульських комплексах. З 6 відомих мені 3 поховання інгульської катакомбної культури або тяжіють, або знаходяться у межах ареалу донецької катакомбної культури. І хоча, безумовно, цей елемент є східнокатаомбним запозиченням, він безпосередньо пов'язаний і з застосуванням вогню під час поховальної церемонії.

Таким чином можна стверджувати, що поховальний обряд носіїв інгульської катакомбної культури, при певних обставинах, передбачав використання у ритуальній сфері вогню, як однієї із священних стихій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковалева И.Ф. Исследование курганов группы «Долгой Могилой» у с. Терны в Приорелье / [И.Ф. Ковалева, А.В. Андросов, В.Н. Шалобудов, Г.И. Шахров] // Памятники бронзового и раннего железного веков Поднепровья. – Днепропетровск: ДГУ, 1987. – С. 5-27
2. Марина З.П. Курганы эпохи бронзы Среднего Присамарья // [З.П. Марина, В.А. Ромашко, Е.Л. Фещенко] / Проблемы археологии Поднепровья. – Днепропетровск: ДГУ, 1986. – С.4-36.

3. Михайлов Б.Д. Курганы эпохи бронзы в Северо-Западном Приазовье / Б.Д. Михайлов // Древности Степного Причерноморья и Крыма. – Запорожье: ЗГУ, 1995. – № V. – С. 169-181.
4. Отрощенко В.В. Обряд кремації у стародавнього населення території України (V тис. до н.е. – I тис. н.е.) // В.В. Отрощенко, О.П. Моця /Археологія. – К.: Наукова думка, 1989. – № 2. – С. 20-31.
5. Пустовалов С.Ж. Моделирование лица по черепу у населения ингульской катакомбной культуры / С.Ж. Пустовалов // STRATUM plus. От Балкан до Гималаев: Время цивилизаций. – СПб, 1999. – № 2. – С. 225-255.
6. Субботин Л.В. Археологические древности Буджака (Курганы восточного побережья озера Сасык) / [Л.В. Субботин, А.С. Островерхов, А.Н. Дзиговский] – Одесса, 1995. – 135 с.
7. Шилов Ю.А. Прародина ариев: история обряды и мифы / Шилов Ю.А. – К.: СИНТО, 1995. – 742 с.

ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ В'ЯЗНІВ НА ЗАВОДІ ІМ.ІЛЛІЧА М.МАРІУПОЛЬ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х РР.

Шипік Н.Ф., Волониць В.С.

Тривалий час у історіографічному дискурсі домінувало патетично-міфологізоване сприйняття процесів повоєнної відбудови радянського господарського комплексу. У більшості публікацій, як складові швидкого відновлення народного господарства, вказувалися: беззастережна ініціатива народу, віра у досягнення світлого майбутнього, беззаперечна довіра до влади та особистий героїчний внесок. Особлива увага, за традицією, приділялася мотивуючій ролі партії, соцзмаганням, об'єднанням передовиків та новаторів промисловості. Ці конструкції монополізували наше сприйняття повоєнної дійсності та відтіснили на маргінес наукового пошуку, а у ширшому вимірі й історичної пам'яті, проблеми мобілізації трудових ресурсів й організації використання праці підневільних контингентів для відбудови господарства й особливо важкої промисловості у повоєнні роки.

Метою публікація є спроба актуалізувати означене питання та повернути його до кола наукових проблем, принаймні на рівні локального дослідницького пошуку.

Табірна економіка була важливою складовою функціонування радянської тоталітарної системи. В загальних рисах вона сформувалась ще до початку Другої світової війни. Наприкінці війни відбулося зміцнення табірно-виробничої системи, яка посіла особливе місце в балансі робочої сили в країні. В'язні працювали на багатьох господарських об'єктах і новобудовах Радянського Союзу. Цілком закономірно, що на використання підневільного ресурсу партійно-радянське керівництво розраховувало при складанні планів з відновлення промислових підприємств України, які у значній кількості зосереджувались на території Донецької області (тодішній Сталінській області).

Згідно із рішенням радянського уряду певна кількість в'язнів, які знаходились під загальним керівництвом НКВС-МВС, направлялась для роботи на підприємствах інших міністерств й розміщувалась у контрагентських окремих табірних пунктах (далі ОТП). ОТП створювали з метою розвантаження пересильних тюрем НКВС та використання праці засуджених на відбудові промислових об'єктів. В умовах існування дефіциту робочої сили керівники промислових підприємств подекуди були зацікавлені й сприяли створенню таких пунктів. Нестачу робітничих кадрів на заводі ім.Ілліча у постоккупаційний період, певною мірою, ілюструє лист до заступника секретаря Сталінського обкому КП(б)У від 15.02.1944 р., в якому директор заводу ім.Ілліча О.Гармашев зазначав, що постанова Державного комітету оборони СРСР № 4593 про обов'язок Комітету з обліку та розподілу робочої сили при РНК СРСР мобілізувати протягом місяця 4 тис. чоловік з числа працездатного населення Маріуполя і найближчих районів, виконана не в повному обсязі. Скаржився, що маріупольський міський виконком припинив мобілізацію для заводу, незважаючи на

наявність трудових резервів у місті. Звертався з проханням організувати додаткову мобілізацію [1, арк.140]. В цьому документі ми зустрічаємо, вказівку на доволі цікавий, але не зручний для традиційного краєзнавчого нарративу факт існування проблем у організації трудової мобілізації містян після звільнення міста.

З 1946 р. починається активне розгортання контрагентської мережі. Станом на 10 серпня 1947 р. на території Сталінської та Ворошиловградської областей було розміщено в контрагентських підрозділах більш ніж 30 тис. в'язнів, які працювали на підприємствах 10 міністерств. Так у місті Маріуполі в ОТП при тресті «Азовстальбуд» Міністерства будівництва підприємств важкої індустрії працювало 3388 в'язнів, а при заводі ім. Ілліча Міністерства транспортного машинобудування - 2140 ув'язнених [3; арк.176-177].

Зазначимо, що виправно-трудоий підрозділ при заводі ім.Ілліча був створений у 1938 р. Він, за словами О.Гармашева, мав забезпечити виконання завдань з реконструкції виробництва, спрямованої на виготовлення металопродукції для військових кораблів.

У 1940 році цей підрозділ очолив Т.Скринниця, який швидко опанував специфіку організації роботи з «особливим контингентом». Після вигнання німецько-нацистських військ робота підрозділу була відновлена. На підрозділ були покладені завдання з відбудови металургійного заводу та випуску вагонів-цистерн. Проте, як виявилось, виникла проблема із керівними кадрами. Хто здатний очолити цей особливий підрозділ? Менш ніж за рік тричі змінилось його керівництво. О.Гармашев звернувся до начальника ГУЛАГу НКВС В. Наседкіна та керівника УВТТК Колесника з проханням повернути до керівництва досвідченого Т. Скринницю. У 1945 р. керівництво ГУЛАГу позитивно зреагувало на прохання директора заводу. Після повернення до роботи Т. Скринниці організація праці в'язнів суттєво покращилась, а відділення, яке він очолив, було оголошено взірцевим [4; арк. 78]. Зазначимо, що ОТП при заводі ім. Ілліча у діловодній документації неодноразово відзначали як взірцевий за виробничими досягненнями та житлово-побутовим умовами. Зокрема, цей підрозділ разом із ОТП при заводі ім. Сталіна (м. Сталіно) згадувався серед таких, які в жовтні 1947 р. виконали річний виробничий план [2; арк.51].

У 1947 р. у зв'язку з вивезенням військовополонених, О. Гармашев у листі до Голови Ради Міністрів УРСР Д. Коротченка, звертався з проханням розширити контингент виправно-трудоого підрозділу до 4-5 тис. в'язнів. Директор висловлював свою незгоду щодо можливої реорганізації табірному пункту при заводі ім. Ілліча та перетворення його на філіал табірному відділення тресту «Азовстальбуд». Попереджав, що ускладнення системи управління територіально-розділеними виробничими об'єктами зумовить погіршення ефективності використання праці в'язнів, а відтак й темпи виробництва цистерн знизяться. Обґрунтовуючи необхідність збереження підрозділу, О. Гармашев у офіційному листі наголошував, що ув'язнені власними силами випускали щомісяця 500 рам та котлів для цистерн [4; арк.79]. У доповідних записках неодноразово зустрічаємо свідчення про їх технічні винаходи. Зокрема, ув'язнені маріупольського ОТП при заводі ім.Ілліча Пивоваров, Скориков, Дорохов розробили сучасний метод зварювання котлів цистерн на вертикальному стенді. Дирекція заводу відзначила цей винахід як вкрай цінний, а його впровадження у виробництво дозволило суттєво збільшити випуск цистерн. Економічний ефект від цієї розробки становив 1 млн. 410 руб. Задля стимулювання «трудої активності» авторський колектив розробки було премійовано дирекцією заводу сумою в розмірі 5 тис. руб. кожному. В цьому ж табірному пункті Пивоваров і Матвеев підготували й технічно обґрунтували пропозицію щодо установки фракційного штампувального пресу для клепаання хребтових балок вагонних рам [2; арк.175]. Вочевидь до аргументів О.Гармашева Рада Міністрів УРСР дослухалась, бо ОТП при заводі ім. Ілліча існував і надалі. Його контингент на початок серпня 1951 р. складав 2 тис. 414 в'язнів.

Таким чином автори публікації зробили спробу в загальних рисах проілюструвати внесок спецконтингенту окремого табірному відділення при заводі ім.Ілліча у повоєнне відновлення промисловості міста Маріуполя. За умови дефіциту трудових ресурсів, завданням

радянської системи виконання покарань було саме реалізація масштабних економічних проектів. Державна тоталітарна система ефективно використовувала переваги примусової праці в'язнів, що сприяло прискореному вирішенню багатьох виробничих завдань.

Список літератури

1. Державний архів Донецької області, ф.326, оп.2, спр.493.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГОУ), ф. 1, оп.23, спр.4941.
3. ЦДАГОУ, ф 1 оп.23, спр.4587.
4. ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр. 4717.

ФРАНЦУЗЬКА МОДЕЛЬ РЕГУЛЮВАННЯ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Лубінець Д.В.

Питання демократизації та розвитку громадянського суспільства продовжують залишатися одними з найбільш актуальних для України. Найбільш гострою проблемою в цій сфері є забезпечення прозорості політичного процесу, ефективна боротьба з корупцією. В рейтингу «Індекс сприйняття корупції», що щорічно складає міжнародна організація Transparency International, Україна за результатами 2018 року посіла 122-місце, отримавши на два бали більше ніж за 2017 рік. Це свідчить про недостатні зусилля в цьому напрямку, відсутність політичної волі для швидкого реформування.

Одним з ефективних механізмів протидії корупційним ризикам, збільшення прозорості процесу ухвалення політичних рішень виступає легалізація лобізму, інституту, що виступає посередником в комунікації між державою та громадянським суспільством, механізмом просування приватних та суспільних інтересів в органах державної влади. Лобіювання є складовою політичного процесу будь-якої держави, проте ухвалення окремого законодавства, створення інструментів його регуляції, в тому числі з боку суспільства, забезпечує його виведення з тіні, його більшу керованість, сприяє встановленню балансу інтересів суспільства.

Ураховуючи зазначене, цікавим для дослідження виступає закордонний досвід регулювання лобіювання, особливо держав, що зі сталими демократичними традиціями, до яких відноситься Франція.

Французька модель регулювання лобіювання є досить цікавою, за останні декілька років у Франції через зниження рівня суспільної довіри до органів влади відбувалася її еволюція з континентальної (що не передбачає окремого закону з лобіювання, встановлює законодавчі обмеження здебільшого для чиновників у відносинах з представниками громадськості, має кодекси поведінки для них) в англосаксонську (більш жорстку модель, що в окремому законі встановлює процедуру реєстрації та звітності лобістів).

Тривалий час у Франції лобіювання фактично було заборонене законодавчо, а лобінгові вимоги були одними з найслабкіших в Європі. Проте сучасне французьке правове регулювання лобістської діяльності є жорстким, має обов'язковий характер, доводить свою ефективність навіть за незначний період чинності.

Конституційно-правову основу інституту лобіювання у Франції становлять положення Конституції Франції (свобода створення політичних партій і груп, створення Соціально-економічної ради – одного із основних конституційних суб'єктів законодавчого процесу), Виборчого кодексу (принцип посадової несумісності особи). Незважаючи на негативні конотації лобіювання, які панують у французькому суспільстві, громадськість у цілому підтримувала ідею законодавчого регулювання лобіювання спеціальним законом. Так, 9 жовтня 2008 року 18 професійних спілок та об'єднань звернулися до Національних Зборів з пропозицією про нормативне визначення взаємодії обраних представників та лобістів [2].

У відповідь у 2009 році було створено добровільну систему реєстрації зацікавлених осіб та груп при обох палатах Парламенту, Сенаті та Національних Зборах, основним стимулом для реєстрації в парламентських реєстрах полягало в наданні реєстратору доступу до офісів цих палат [4]. Але ця система критикувалася громадськими організаціями, адже кількість зареєстрованих представників інтересів була занадто незначною, не реалістичною. За ініціативою Бюро Національної Асамблеї було створено робочу групу з прозорості, яка представила доповідь з удосконалення правил прозорості та етичності для представників інтересів. У державі розпочалися дебати щодо нового законодавства в сфері лобізму. Розробка нового антикорупційного закону тривала біля двох років [3].

У результаті 9 грудня 2016 року Франція ухвалила схему обов'язкової реєстрації для лобістів. Цей реєстр створено Законом про транспарентність, протидію корупції та модернізацію економічного життя (*Relative à la transparence, à la lutte contre la corruption et à la modernisation de la vie économique*), що прийнято називати «Другий закон Сапіна», за ім'ям головного розробника законопроекту, міністра фінансів Мішеля Сапіна. 1 травня 2018 року цей новий лобінговий закон повністю було реалізовано [4].

Закон встановлює електронний реєстр, вимагає від лобістів зареєструватися. Лобістами за французьким законом вважаються особи або юридичні особи, організації та групи з комерційною та виробничою діяльністю; торгіві, промислові та торгово-промислові палати [7]. Особи, що не підпадають під вказане визначення, але здійснюють лобістську діяльність від імені таких організацій, також повинні зареєструватися та розкривати особистість людей чи організацій, інтереси яких вони представляють.

Реєстр лобістів працює у Франції з 1 липня 2017 року, через рік, станом на 1 липня 2018 року, у ньому зареєструвалося вже понад 1,6 тис. лобістів [3]. Під час реєстрації має бути надані особисті дані, обсяг їх лобістської діяльності; кількість людей, яких вони залучали для лобіювання; сума витрат на лобістську діяльність протягом попереднього року, інформація щодо професійних організацій, союзів або неурядових організацій, інтереси яких пов'язані з інтересами, що представляє реєстрант [4].

Протягом трьох місяців з дня закриття звітнього року організація, зареєстрована як лобіст, має подати наступну звіт, вказавши вид державних рішень, на які була спрямована лобістська діяльність; методи лобіювання; категорії державних службовців, з якими відбувалися контакти; якщо лобіст виступав від імені третіх осіб, то інформацію щодо них; сума витрат на лобістську діяльність за попередній рік (тобто людські, фінансові та матеріальні ресурси, мобілізовані з метою впливу на процес прийняття державних рішень) [7].

Не підпадають під вимоги про реєстрацію обрані посадові особи, що діють в межах своїх службових обов'язків, політичні партії, що діють у межах їх конституційних повноважень, профспілки та релігійні організації [7].

Французький закон містить також і вимоги до етичної поведінки, встановлює, що під час взаємодії з органами державної влади лобісти повинні діяти справедливо та чесно відповідно до етичних правил, зокрема надавати інформацію про себе, установу, на яку працюють та інтереси установи, що вони представляють тощо. Законодавство Франції має також подібні етичні правила і для державних посадовців, вони перераховані в кодексах поведінки для обох палат парламенту [7].

Контроль за реєстрацією покладено на Вище управління з питань прозорості у суспільному житті (*Haute Autorité pour la transparence de la vie publique – HATVP*), що працює ще з січня 2014 року. Головним обов'язком цього управління – є контроль за лобістами в їх дотриманні вищезазначених вимог [5].

Невиконання вимог закону потенційно може спричинити кримінальну відповідальність і карається терміном до одного року ув'язнення та штрафом у розмірі 15 000 євро (75 000 євро, коли лобіст це юридична особа) [4]. Такі ж санкції застосовуються і до лобістів, які, отримавши перше офіційне повідомлення від HATVP, наказавши їм дотримуватися своїх етичних зобов'язань, знову зневажають ті ж самі етичні зобов'язання протягом наступного трирічного періоду [5].

Ще до ухвалення окремого закону про лобіювання лобістська діяльність фактично здійснювалася в обох палатах вищого законодавчого органу країни членами більш ніж 170 так званих «співтовариств» і «дослідницьких груп», що спеціалізуються на розробці конкретних проблем та їх просуванні в якості законодавчих ініціатив. Крім того, діє низка «груп дружби», що використовуються іншими державами, вони діють в Національних зборах (наприклад, франко-ізраїльська, франко-в'єтнамська тощо) [1].

У 2014 році добровільний реєстр Національної Асамблеї налічував 162 організації (40 підприємств, 37 асоціацій, 27 консалтингових фірм, 28 представницьких організацій, 17 неурядових організацій, 7 державних або напівдержавних органів, 5 державних підприємств та 1 аналітичний центр), а реєстр Сенату – 97 представників інтересів [6]. У 2018 році новий обов'язків реєстр налічує вже більше 1,6 тис. організацій, найбільшими з них виступають Загальна конфедерація праці (Confédération générale du travail), Генеральна конфедерація керівників (Confederation française de l'encadrement - Confederation generale des cadres), Французька конфедерація християнських працівників (Confederation française des travailleurs chrétiens), Французька демократична конфедерація праці (Confederation Française Democratique du Travail) тощо.

Серед форм лобістської діяльності у Франції переважає участь у роботі Соціально-економічної ради, яка консультує уряд у законопроектній діяльності у формі надання йому висновків з усіх законопроектів соціально-економічного характеру, за сутністю виступає як «лобістський парламент»; участь у роботі консультативно-дорадчих установ, створених при урядових відомствах; участь у роботі позапарламентських організацій тощо [2].

Інтереси французьких компаній та організацій представляють чисельні лобістські фірми, серед яких Affaires Publiques Consultants, Communication & Institutions, Lysios, Hopscotch Corporate, Domaines Publics та багато інших. Ці фірми створили асоціацію спеціалістів у сфері адвокати, GR, PR та лобіювання, яка функціонує з 1991 року під назвою Французька асоціація лобіювання та консультування з громадських справ (Association française des conseils en lobbying et affaires publiques – AFCL). Асоціація встановила власний Кодекс поведінки, що є обов'язковим для її членів.

Отже, низька громадська довіра до лобіювання та вимоги підвищення прозорості політичного процесу призвели до розробки досить жорсткого лобінгового законодавства у Франції, що має риси як континентальної, так і американської моделі. Сучасну французьку модель регулювання лобізму характеризує наявність окремого закону про лобіювання (з 2017 року), що вимагає за прикладом англосаксонської моделі реєстрацію та щорічну звітність лобістів, контроль за лобістами з боку незалежного владного органу, наявність кодексів поведінки, що встановлюються законом та є обов'язковими для виконання лобістами та державними службовцями, самоорганізацією лобістів, переважання серед форм лобіювання участі в дорадчих органах при державних структурах тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заславская Е. М. Зарубежный опыт правового регулирования лоббистской деятельности в органах законодательной власти. URL: <http://www.gr.ru/content/53>.
2. Проблеми легітимації інституту лобіювання в Україні та шляхи їх розв'язання : матеріали громадського обговорення (м. Київ, 12 жовтня 2009 р.) / передмов. М. Оніщук; автор. і упор. В. Федоренко, Д. Базілевич, В. Нестерович, С. Юр'єв, Я. Кагляк / За заг. ред. В. Федоренка. К.: СПД Москаленко О. М., 2009. 108 с.
3. Bauer E., Thiel M., Vlad I. New lobbying law in France // European Parliament. Transparency Unit, Directorate-General for the Presidency. July 2018. URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625104/EPRS_BRI\(2018\)625104_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/625104/EPRS_BRI(2018)625104_EN.pdf).
4. Boring N. Lobbying Disclosure Laws: France. URL: <https://www.loc.gov/law/help/lobbying-disclosure/france.php>.
5. France Reforms Lobbying Rules: Government to Impose Criminal Penalties // Latham & Watkins LLP. 2 June 2017. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=df56cdae-14c4-4d3a-a1cf-2c44034c5504>.
6. Lobbying Landscape in France // Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union. URL: <http://www.aalep.eu/lobbying-landscape-france>.

7. Loi relative à la transparence, à la lutte contre la corruption et à la modernisation de la vie économique // L'Assemblée nationale et le Sénat du France. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000033558528&categorieLien=id>.

ЦАРЬ АЛЕКСЕЙ МИХАЙЛОВИЧ В РОССИЙСКОЙ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

Тарасов С.В.

Царь Алексей Михайлович оказал большое влияние на историю Украины в эпоху Национально-освободительной войны и Руины. Уже потому интерес к его личности вполне оправдан и актуален. Следует заметить, что Алексей Михайлович привлекал пристальное внимание российской дореволюционной историографии. Он вызывал интерес как представитель допетровской России, как отец Петра I. Им интересовались как западники, так и славянофилы. Историки как либерального, так и консервативного направления. Последние отчасти потому что, Михаил Фёдорович, основатель династии Романовых был личностью слишком бесцветной, чего никак нельзя сказать о его сыне. В годы царствования Николая I, Алексей Михайлович был историческим персонажем «вне критики».

Так В.Н. Берх именует царя «мудрым монархом» [2, с. VII, с. 303], а Н.Г. Устрялов, известный не только научной добросовестностью [9, с. 199], но и демонстративной лояльностью режиму, говорит о царе исключительно в комплементарных тонах. По словам историка, потомство привыкло соединять с его именем идею государя «мудрого, деятельного, у устройстве внутреннем, счастливого в делах внешних» [9, с. 199]. При этом «Так судят о нём, не зная и сотой доли его деяний; чем более открывается современных свидетельств, тем справедливее становится приговор потомства» [9, с. 199]. О жизни царя исследователь отзывается как о «драгоценной» [9, с. 249].

Как ни странно монография П.Е. Медовикова «Историческое значение царствования Алексея Михайловича» не содержит сколько-нибудь развёрнутой характеристики царя. Говорится только, что в момент вступления его на престол ему не хватало опытности и твёрдости, свойственных более зрелому возрасту [6, с. 52-53].

Наиболее авторитетным из российских историков XIX в. считается С.М. Соловьёв, по словам которого Алексей Михайлович «представлял самое привлекательное явление, когда-либо виденное на престоле царей московских» [8, с. 586]. Историк имел в виду, прежде всего нравственные качества. У царя хватило энергии возглавить собственное войско и повести его в поход. «Но энергия, как видно, поддерживалась успехом; когда успехи кончились, то мы уже невидим Алексея в челе войск» [8, с. 593]. Недостатком царя было то, что он «был вспыльчив, но не выдержлив» [8, с. 593]. Алексей Михайлович не обладал необходимой твёрдостью характера, и был слишком доверчив к людям. Но эта доверчивость, по мнению историка происходила не от недостатка понимания людей, а от слабости характера. При этом Алексей Михайлович имел такое же представление о своих правах, как и Иван Грозный [8, с. 593-594]. Можно сказать, что этот образ, нарисованный С.М. Соловьёвым, стал основой для характеристики, которую давали Алексею последующие дореволюционные историки.

В.О. Ключевский, язвительный и настроенный к режиму, гораздо более оппозиционно, чем С.М. Соловьёв, рисует тот же образ, что и С.М. Соловьёв, но в более неприглядных тонах. С одной стороны, историк отмечал, что «в царе Алексее нет и тени самонадеянности, того щекотливого, мнительного, обидчивого властолюбия, которым страдал Грозный» [5, с. 303]. И далее: «Царь Алексей Михайлович был добрейший человек, славная русская душа. Я готов видеть в нём лучшего человека Древней Руси, по крайней мере, не знаю другого древнерусского человека, который производил бы более приятное впечатление – но только не на престоле» [5, с. 307]. Оговорка, которая перечеркивает то хорошее, что было сказано в начале. Как сказал о В.О. Ключевском Л.Н. Толстой: «Хитрый: читаешь – будто хвалит, а вникнешь – обругал» [3, с. 465]. По словам историка, царю «недоставало нравственной

энергии» [5, с. 307]. Людям он желал добра, чтобы они не досаждали ему жалобами. Рядом с талантливыми и честными людьми он назначал на важные посты людей, которых сам оценивал невысоко [5, с. 307-308]. Алексей Михайлович «был мало способен и мало расположен что-нибудь отстаивать или проводить, как и с чем-либо долго бороться» [5, с. 308]. Царь обладал пассивным характером [5, с. 308]. Если говорить о том, как решал царь главные потребности времени, заключающиеся к движению в сторону Запада, то и тут, по мнению В.О. Ключевского «одной ногой он ещё крепко упирался в родную православную старину, а другую уже занёс было за её черту, да так и остался в этом нерешительном переходном положении» [5, с. 301].

Д.И. Иловайский, которого никак нельзя считать оппозиционером царскому режиму, давал Алексею Михайловичу, в общем, ту же характеристику как С.М.Соловьёв и В.О. Ключевский. По мнению Д.И. Иловайского царь «жил общую жизнь, общими чувствами и помыслами со своим народом, и окружил себя коренными русскими людьми» [4, с. 443]. Но при этом исследователь признаёт, что Алексею Михайловичу не хватало «твёрдости воли и выдержки характера» [4, с. 442]. Отсюда проистекали царская нерешительность, по отношению к действиям и людям и правительственным мероприятиям [4, с. 442]. При этом ошибки и политические промахи первых 10-12 лет царствования Алексея Михайловича связаны с его тогдашней неопытностью. Но во вторую половину царствования, когда он приобрёл более опыта и стал разборчивее в выборе советников, он сумел многое исправить и упорядочить как в своей внутренней так и во внешней политике [4, с. 442].

С.Ф. Платонов характеризовал Алексея Михайловича сходным с В.О. Ключевским образом. Так по его мнению, царь не принадлежал ни к западникам, ни к «старозаветным людям» [7, с.450]. Царь имел привлекательную внешность и по мнению современников, прекрасную душу [7, с. 452]. Но при этом Алексей Михайлович совсем не походил на своего сына Петра I. Он не обладал такой же твёрдостью духа и воли [7, с. 450-451]. Алексей Михайлович был неспособен осуществлять идею, овладевшую им. Для чего нужно было нужно страстно бороться, преодолевать неудачи [7, с. 450]. Царю не хватало энергии, он не умел и не думал работать. Он не мог быть бойцом и реформатором [7, с. 472-473]. «Это был прекрасный и благородный, но слишком мягкий и нерешительный человек» [7, с. 450].

Таким образом, можно констатировать, что русская дореволюционная историография выработала единый взгляд на личность царя Алексея Михайловича. Другой вопрос, насколько этот взгляд справедлив. Новейшие исследования показывают, что хотя Алексей Михайлович был «мало пригоден для роли радикального реформатора» [1, с. 614], и не походил на своего сына-преобразователя, который был «вечно в дороге, в пороховом дыму, в строительстве» [1, с. 616]; но и утверждение, С.Ф. Платонова, что царь не умел и не думал работать не соответствует действительности. Сказать, что Алексей Михайлович был ленивцем означает сказать неправду [1, с. 616]. Хотя государственная рутина и была «удручающе скучна» [1, с. 397]. «Можно, – пишет И.Л. Андреев, один из последних его биографов, – до бесконечности множить примеры царского участия в делах государства, из которых хорошо видно, что Тишайший столь же настойчиво чурался печати праздности, как и его знаменитый современник Людовик XIV – прозвища «ленивого короля»» [1, с. 407]. И эти утверждения современного исследователя отнюдь не голословны.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андреев И.Л. Алексей Михайлович. / И.Л. Андреев. М.: Молодая гвардия, 2003. 638 [2] с.
2. Берх В.Н. Царствование царя Алексея Михайловича. Ч. 1. – СПб., 1834. – 122 с. + VIII с.
3. Горький А.М. Толстой Л. // Л.Н. Толстой в воспоминаниях современников / Сост. Подготовка текста и коммент. Н.М.Фортунатова. – Т.2. – М.: Художественная литература, 1978. – 671 с.
4. Иловайский Д.И. История России. Отец Петра Великого: Алексей Михайлович и его ближайшие преемники / Д.И. Иловайский. – М.: Чарли, 1996. – 624 с.

5. Ключевский В.О. Курс русской истории / В.О. Ключевский // Сочинения в 9 т. Т. III. – М.: Мысль, 1988. – 414 с.
6. Медовиков П. Историческое значение царствования Алексея Михайловича / П. Медовиков. – М., 1854. – 256 с.
7. Платонов С.Ф. Полный курс лекций по русской истории / С.Ф. Платонов. – Петрозаводск, 1996. – 838 с.
8. Соловьев С.М. Сочинения в 18 кн. / С.М. Соловьев / [Отв. ред.: И.Д. Ковальченко, С.С. Дмитриев]. – Кн. VI. – Т. 11-12. История России с древнейших времен. 1990. М.: Мысль. 671 с.
9. Устрялов Н.Г. Русская история / Н.Г. Устрялов. – Ч. II. (1462-1689). – СПб., 1839. – 364 с.

ДОСВІД ХОРВАТІЇ З ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ **Трофименко А.В.**

Російська агресія, окупація АР Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей спричинили значні трансформації політичної та правової системи України, обумовили необхідність пошуку найбільш ефективних інструментів відновлення державного суверенітету на цих територіях, дослідження закордонного досвіду з деокупації територій. З огляду на це, науковий інтерес представляє визначення дієвих механізмів відновлення територіальної цілісності в досвіді інших держав, виокремлення проблем та недоліків у ньому для подальшого врахування в українських реаліях. Особливо цікавим є досвід тих держав, що повернувши окуповані території, демонструють значні досягнення в розвитку демократії, успішне реформування політичної системи та державного управління, інтенсивний соціально-економічний розвиток, до яких належить і Хорватія

Проводячи паралелі між війною на південному сході України та іншими територіальними конфліктами все частіше в науковому середовищі звертають увагу на її спільні риси з хорватсько-сербським конфліктом 1990-х років, на подібність квазіреспублік «ДНР» та «ЛНР» до самопроголошеної Республіки Сербська Країна, пропонуючи використовувати для деокупації Донбасу саме «хорватський сценарій». Враховуючи зазначене, метою даної роботи є встановлення сутності «хорватського сценарію» відновлення територіальної цілісності, виокремлення факторів, що сприяли та перешкоджали успішності цього процесу.

Хорватія була однією з перших держав, що заявили про вихід з Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії після перемоги в 1990 році на виборах Хорватської демократичної співдружності на чолі з Ф. Туджманом та референдуму в травні 1991 році, де 92 % населення проголосували за незалежність республіки.

Проте вихід Хорватії з СФРЮ ускладнювався наявністю великої сербської меншини (12 % населення), яка стала засобом для Сербії в протидії розпаду СФРЮ. Ще до початку військових дій Сербія розпочала інформаційну кампанію, використовуючи дезінформацію про діяльність нової хорватської влади, звинувачуючи її у фашизмі. Поступово почали з'являтися блокпости в місцях проживання сербського населення, прибувати добровольці з Сербії [3].

У липні 1991 року відразу після проголошення незалежності сербські військові сили розпочали повномасштабні бойові дії з наступом на схід Хорватії для підтримки сербської меншини. Хорватські збройні сили на той час не могли дати швидкого опору з огляду на слабку підготовку та недостатнє устаткування, крім того на Хорватію розповсюджувалося ембарго на ввезення зброї, накладене РБ ООН на всі колишні республіки СФРЮ у вересні 1991 року. Сербські повстанці змогли зайняти великі райони хорватської території біля кордону з Боснією, і до кінця 1991 року контролювали більше чверті території республіки [5].

19 грудня 1991 року було проголошено про створення Республіки Сербська Країна (РСК) на території центра та сходу Хорватії, що контролювали сербські повстанці за

підтримки Югославської народної армії та військових угруповань із Сербії. РСК займала близько 30% території Хорватії, і в ній мешкали близько 300 тисяч здебільшого етнічних сербів [1]. Сербія на чолі з Президентом С. Мілошевичем забезпечувала значну підтримку РСК, як військову, так і економічну. У 2007 році Міжнародним трибуналом по колишній Югославії (МТКЮ) було доведено, що лідер Республіки Сербська Країна Мілан Мартич мав домовленість з Слободаном Мілошевичем про приєднання РСК до колишньої Союзної Республіки Югославія для створення «єдиної сербської держави».

Через півроку військових дій Європейська спільнота направила своїх спостерігачів у зону конфлікту, 27 серпня 1991 року було створено Миротворчу конференцію з Югославії. На першому етапі конфлікту країни Заходу вбачали можливість припинення військових дій шляхом перетворення СФРЮ на конфедерацію із збереженням існуючих кордонів, Європейська спільнота пропонувала декілька проектів у цьому напрямку. Проте такий сценарій не влаштовував жодну сторону конфлікту. Спроби Європейської спільноти зупинити військові дії та вирішити кризу в рамках Миротворчої конференції не мали успіху [5].

Крім того, ставлення західних держав до подій в Хорватії зазнало змін після військових дій в м. Дубровнік. Три місяці обстрілів міста з боку Югославської народної армії, що призвели до загибелі мирного населення, вдарили по іміджу Сербії, змусивши світове співтовариство переглянути позицію щодо конфлікту.

Ескалація конфлікту та загибель мирного населення поряд з неспроможністю Європейської спільноти зупинити військові дії призвели до активізації зусиль з вирішення конфлікту з боку ООН. Восени 1991 року Генеральний секретар ООН Х.П. де Куельяр направив у Хорватію спецпредставника С. Венса, за посередництва якого 23 листопада 1991 р. у Женеві було підписано угоду про припинення вогню між Сербією і Хорватією, а 27 листопада 1991 р. Рада Безпеки ООН прийняла Постанову про спрямування до Хорватії миротворчих сил. 2 січня 1992 р. було підписано угоду про безумовне припинення вогню [4].

Запропонований С. Венсом миротворчий план («план Венса»), ухвалений Резолюцією РБ ООН № 724 наприкінці 1991 року, включав такі основні пункти: виведення ЮНА з Хорватії, демілітаризацію територій, надання підтримки гуманітарним організаціям, повернення переміщених осіб в умовах повної безпеки. План передбачав також створення так званих «захисних зон» з боку ООН – UN Protected Areas (UNPA). Це території, «на яких серби становлять більшість або значну меншість населення, де напруга між спільнотами призвела до озброєного конфлікту». Територія під захистом ООН була поділена на чотири сектори (східний, західний, північний та південний) [5]. Крім того, враховуючи, що розміщення сил ООН розтяглося на півроку з грудня 1991 р. до травня 1992 р., кордони «захисних зон» вже не відповідали лінії фронту, виникли так звані «рожеві зони», що виходили за межі юрисдикції ООН та знаходилися під контролем сербських повстанців, найбільша така зона прилягала до південного сектору, більшість населення в ній склали хорвати [4].

Контроль за демілітаризацією на 12 місяців було покладено на Сили ООН із підтримки миру – UNPROFOR (United Nations Protective Forces), діяльність яких призвела до неоднозначних результатів: їм вдалося стримати сторони від відновлення військових дій, проте вони не змогли забезпечити повної демілітаризації та роззброєння сербів. Їм також не вдалося забезпечити ембарго на ввезення зброї до Хорватії, що надходила через Угорщину і Словенію. Ця ситуація призвела до неодноразового подовження мандату UNPROFOR [5].

За роки UNPROFOR (1992 – 1995 рр.) крім номінального виведення військ Югославської народної армії, жоден з інших завдань не було реалізовано, процес витіснення та, у багатьох випадках, вбивства не-сербів на окупованих територіях продовжувався. До середини 1994 року, за оцінками уряду, лише 194 тисяч з 550 тисяч довоєнного населення залишалися проживати в окупованих районах, лише 10 тисяч з них були не сербами. За цих обставин передбачувана нездатність до досягнення політичного рішення виявилася головною

перешкодою для реалізації будь-якого аспекту мандату [6]. У східному секторі в період 1992-1993 рр. було вбито 800 та зникло безвісти 1000 хорватів. На підконтрольній хорватам території витіснялися серби. Хорватська армія також в порушення домовленостей провела декілька наступів – «Масленіца» (березень 1993 р.) та «Медак» (вересень 1993 р.), завдяки яким окуповані території було зменшено. РБ ООН реагувала на це резолюціями, які констатували стурбованість зазначеними діями [4].

Неефективність миротворчої операції була очевидною, у тому числі і для ООН. У доповіді 17 вересня 1994 року Генеральний Секретар ООН зазначив, що демілітаризація «захисних зон», встановлення хорватського контролю над «рожевою зоною», встановлення контролю на кордоні, а також сприяння поверненню переміщених осіб залишаються невирішеними питаннями. Таким чином, жоден пункт «плану Венса» втілити не вдалося. Для зміни ситуації було створено групу у складі двох представників від Міжнародної конференції з колишньої Югославії та послів США і Росії в Хорватії – група 3-4 (Загреб-4), яка запропонувала план мирного врегулювання хорватського «замороженого конфлікту», що передбачав широку автономію для етнічних сербів у Хорватії. РСК мала отримати уряд, президента, валюту та подвійне громадянство. Проте цей план також не влаштував жодну із сторін [1].

У свою чергу, зростала невдоволеність миротворчою місією ООН і у політичних колах Хорватії, 23 вересня 1994 року парламент Хорватії ухвалив резолюцію, що визнала її неуспішною, а в січні 1995 року Президент Ф. Туджман оголосив, що мандат UNPROFOR більше не буде подовжуватися після його закінчення 31 березня 1995 року. У відповідь РБ ООН проголосувала за зміну місії UNPROFOR на Операцію ООН з відновлення довіри в Хорватії – UNCRO (UN Confidence Restoration Operation in Croatia), проте завдання майже не змінилися, не зважаючи на вимоги Хорватії. Замість встановлення контролю над кордоном, ООН уповноважила UNCRO тільки на «допомогу у контролі, шляхом моніторингу та звітності за перетином військового персоналу, обладнання, запасів і зброї» [5].

Неефективність миротворчих місій ООН спонукала хорватське керівництво до зміни своєї конфліктної стратегії, чому сприяло реформування армії з допомогою Вашингтону. У травні 1995 року хорватські збройні сили провели операцію «Блиск», повернувши контроль над Західною Славонією (10% окупованих територій), а після зриву нових переговорів у Женеві провела ще одну наступальну операцію «Буря» в серпні 1995 року, повернувши контроль над північним та південним секторами [5].

В наслідок військових операцій край покинуло близько 200 тисяч сербів. Вони разом із керівництвом самопроголошеного краю залишили Хорватію і стали біженцями здебільшого у сусідній Сербії. Після операції "Буря" було зруйновано тисячі домівок, загинули понад тисяча людей, майже половина з них - цивільні [1].

Під контролем сербів залишився тільки східний сектор (Східна Славонія), що складав 5% території Хорватії. Зміна балансу сил через посилення військового потенціалу Хорватії, призвела до розуміння сербами Східної Славонії, що у випадку відмови від реінтеграції шляхом дипломатії та переговорів, контроль над територією буде відновлено у військовій формі. Таким чином, для Східної Славонії було розроблено план мирної реінтеграції. Реінтеграція відбувалася здебільшого на умовах Хорватії, яка гарантувала сербським формуванням амністію, була введена хорватська поліція, а в квітні 1997 року проведено вибори, для участі в яких населення регіону мало отримати громадянство Хорватії. У результаті, територія Східної Славонії була повністю інтегрована без розширення її статусу [2].

Мирна інтеграція Східної Славонії також проходила під спостереженням ООН. У період з 1996 по 1998 роки в регіоні діяла мирна операція «Тимчасова адміністрація ООН для Східної Славонії, Барані та Західного Срема» — UNTAES (United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium). Ця місія, що налічувала приблизно 5 тисяч осіб, вже відбувалася в іншому більш сприятливому політичному

середовищі порівняно з попередніми. Її завданням стало досягнення «... мирної реінтеграції регіону в конституційну систему Хорватії шляхом реалізації базової угоди», яка передбачала формування перехідного органу, який би контролював цей процес. Поступово в рамках операції скорочувався контингент ООН та розширювалися функції Перехідних поліцейських сил, 40% з яких припадало на хорват, 40% – на сербів та 20% – на представників інших етнічних груп. Пізніше ці сили перейшли під контроль Міністерства внутрішніх справ Хорватії. У 1998 році UNTAES завершилася передачею уряду контролю над регіоном [6].

16 січня 1998 року поліцейські функції від UNTAES були передані Групі підтримки цивільної поліції ООН – UNPSG (United Nations Police Support Group), що налічувала 180 осіб. Її функція полягала в продовженні моніторингу діяльності хорватської поліції в Дунайському регіоні, зокрема щодо повернення переміщених осіб. 27 жовтня 1998 року Генеральний секретар заявив, що мандат Групи повністю завершений і закінчився 15 жовтня 1998 року. Обов'язки поліцейського моніторингу наступного дня взяла на себе Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) [7].

Таким чином, зусилля міжнародної спільноти з врегулювання хорватсько-сербського конфлікту та врегулювання статусу РСК виявилися неефективними. Пасивність міжнародних організацій на ранніх етапах конфлікту, завищені очікування та завдання миротворчих місій ООН обумовили неспроможність зупинити ескалацію конфлікту та гибель мирного населення. За часи війни було зруйновано велику кількість населених пунктів, кількість загиблих перевищує 20 тис. осіб, а шкода народному господарству Хорватії оцінюється в 37 млрд. дол. США.

Посилення військового потенціалу Хорватії, що відбулося за часи місій UNPROFOR та UNCRO, дозволило державі змінити конфліктну стратегію та провести дві успішні наступальні операції, в наслідок яких більша частина територій була деокупована, а решта території (Східна Славонія) була мирно реінтегрована до Хорватії під спостереженням ООН, а потім ОБСЄ.

Досвід Хорватії з відновлення територіальної цілісності демонструє неефективність покладання держави тільки на допомогу міжнародного співтовариства, необхідність розробки власної національної стратегії з урахуванням всіх аспектів конфлікту, що забезпечить безпеку мирного населення та об'єктів інфраструктури, а також свідчить про безумовні переваги стратегії мирної реінтеграції окупованих територій під контролем миротворчих місій, що може бути використана як основа деокупації ОРДЛО в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варга Б. Річниця операції "Буря": як Хорватія поборолася сепаратизм // BBC Україна. Серпень 2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/08/150803_croatia_military_operation_anno_hk.
2. Казанський Д. Хорватія. 20 років на примирення // Тиждень. Березень 2016. URL: <https://tyzhden.ua/World/161579>.
3. Левченко О. Чому Хорватії вдалося: як країна повернула території після років окупації та гібридної війни // Європейська правда. 2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/4/7069423>.
4. Нагірний М.З. Миротворчі зусилля світової спільноти у хорватсько-сербській війні 1990-х рр. і сучасний український контекст // Грані. № 6 (122). 2015. С. 180–185. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/2025/1/Grani_2015_6_35.pdf.
5. Krsticevic D. United Nations Protection Force (UNPROFOR) in Croatia. URL: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a345006.pdf>.
6. Simonovic I., Nimac I. UNTAES: a Case Study // Croatian International Relations Review. 1999. P.5–9. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/90d8/cdd98c5dce5ab0f10144add444327c5d4657.pdf>.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ

Фесенко М.В.

Перші дослідження проблеми національної консолідації з'явилися ще у другій половині XVII ст. – на початку XVIII ст. з розвитком націй і національних держав. У цей період ключову роль у політичній та національній консолідації відіграла держава, яка сприяла розвитку культури, освіти, мови. Дослідники по-різному розглядали проблеми виникнення і сутність націй, виділяли різні підходи до націй, зокрема виділяли різні чинники національної консолідації: культурні, етнічні та історичні.

У процесі функціонування держав відбуваються трансформації інститутів, структур, змінюється світосприйняття громадян, виникають загальні та специфічні тенденції суспільно-державного розвитку, формуються інтереси, уподобання, ставляться цілі й визначаються стратегії. Для їх реалізації і переважно ефективного розвитку державі необхідна консолідація суспільства. Феномен і процес консолідації багатогранний і вимагає наукового обґрунтування. Для нашого дослідження основний інтерес становить вивчення політичних аспектів консолідації. Під політичними аспектами автор розуміє ті особливості, умови, чинники суспільної сфери, які безпосередньо пов'язані з розвитком держави як ядра політичної системи, з існуванням і функціонуванням політичного режиму, а також сприяють інтеграції суспільства у процесі досягнення цілей.

У контексті вивчення проблем міжнародно-політичної консолідації національної консолідації варто зазначити праці таких українських учених, як О. П. Дергачов [1], А. В. Мальгіна, І. Іванов [2], А. Луцишин [3], С. Федуняка [4].

Український дослідник різних аспектів консолідації С. Федуняк [5-7] виокремлює три виміри консолідації. Переконалий в тому, що трансформація системи міжнародних відносин зумовлює формування нового балансу сил і відповідно нового режиму безпеки завдяки реструктуризації ключових компонентів її системи. «Консолідація» стає основною категорією, яка визначає характер процесів у системі міжнародних відносин і відбувається у трьох вимірах. «По-перше, це цивілізаційна консолідація, сутність якої полягає у самовизначенні держав на основі спільної історії, духовних цінностей, релігії тощо, а також створенні відповідних інституційних форм. По-друге, консолідація на пострадянському просторі у сфері безпеки, з огляду на схожі проблеми та завдання, що стоять перед молодими державами і виявляються через формування і зміцнення авторитарних та напівавторитарних режимів. По-третє, консолідація інститутів безпеки шляхом формування інтегрованої системи безпеки у складі Євroatлантичного та Євразійського компонентів». В цьому контексті вчений зокрема зазначає, що характер та інтенсивність перебігу трьох зазначених процесів суттєво впливатиме на розвиток міжнародної системи впродовж принаймні найближчих десятиліть [6, с. 30,31].

Сутність цивілізаційної консолідації полягає у «групуванні країн на основі історичної та культурно-релігійної близькості. Це означає, що під час прийняття стратегічних рішень й обрання довгострокових орієнтацій держави більше керуватимуться такими чинниками, як ментальна спорідненість і схоже розуміння базових цінностей, що сформувалися на основі спільного історичного розвитку. Геополітичні інтереси та традиційні союзники при цьому відходять на другий план». Зазначене підтверджується тим, що, наприклад критерії запрошення до НАТО чи ЄС мають не «політичний», а «цивілізаційний» характер. Вчений зокрема зазначає, що на протязі XX ст. політика основних учасників міжнародної системи була поєднанням цивілізаційної та геополітичної консолідації і в основному практикувалося у країнах «третього світу» для боротьби з ідеологічним супротивником. «Великі держави підтримували ідеологічно близькі режими, не забуваючи при цьому створювати форпости у

стратегічно важливих регіонах світу для захисту власних довготривалих воєнних та економічних інтересів». Після завершення «холодної війни» дедалі чіткіше став виявлятися зсув до цивілізаційних чинників, що перш за все виявилось у розповсюдженні «Заходом» неоліберальної моделі глобалізації та демократизації. Разом з тим геополітичні мотиви продовжують визначати політику Заходу у ряді регіонів, зокрема у Перській затоці та Центральній Азії. Наприклад, у Центральноазійському регіоні США підтримують місцеві режими в обмін на можливість довготривалої військової присутності в регіоні. Беззаперечним виглядає твердження вченого про те, що «тоді як Європа об'єднується на основі демократичних цінностей, на пострадянському просторі переважно відбувається консолідація авторитарних та напівавторитарних режимів. Це впливає на характер процесів у галузі безпеки в регіоні Європи та Євразії, що виявляються через створення відповідних підсистем на основі вже діючих інститутів» [6, с. 32-35].

Інтерес представляє собою робота А. Луцишин «Національна консолідація України в умовах демократизації суспільства». Дослідниця зокрема зазначає, що «консолідованість є однією з важливих ознак зрілої держави та формою існування сучасних націй. Це властивість, яка досягається в процесі формування і розвитку нації, і без національної консолідації, тобто об'єднання, згуртування та зміцнення держави, неможливий стабільний розвиток. Консолідація у широкому значенні визначає якість державності та конкурентоспроможність нації і тому залишається важливим та актуальним для більшості сучасних держав. Кожна держава намагається вибудувувати свою модель національної єдності та національної консолідації» [3].

Довгий час у багатьох європейських країнах втілювалася політика жорсткого централізму, держава залишалася основним консолідаційним чинником, нація розглядалася як синонім держави, а зацікавленість національною проблематикою була мінімальною. Для європейських учених проблематика національних питань стає однією з найбільш актуальних і дискусійних у середині XIX ст. Епоха національного відродження в країнах Європи актуалізувала питання розвитку націй, міжнаціональних відносин, національної єдності та консолідації нації. У цей період учені по-різному бачать роль національної консолідації, нації, титульного етносу, національних меншин. Етнонаціональний консенсус розглядається не тільки як засіб вирішення міжетнічних чи міжнаціональних суперечностей, але і як механізм попередження та усунення можливих конфліктних чинників [8, с. 41].

Вивчення проблеми політичної та національної консолідації інтенсифікувалося в другій половині XX ст. Розглядаючи проблему консолідації, зокрема, демократичної консолідації, відомий американський політолог, професор Європейського університету у Флоренції Філіп Шмітер ввів поняття «консолідологія», вважаючи, що вона може стати новим самостійним напрямом у політичній науці.

Ф. Шмітер виділив об'єкт і суб'єкт консолідології. Зокрема, об'єктом вивчення консолідології, на думку вченого, є різні види консолідації: національна, соціальна, політична, етнічна, громадська. Суб'єктами консолідології є особи, групи інтересів, політичні партії та громадські організації, політичні, національні та суспільні інститути. Предметом консолідології може бути вивчення стабілізації політичних систем. В цьому контексті Ф. Шмітер зазначає, що в майбутньому консолідологія може стати повноцінною теоретичною дисципліною з практичними аспектами у сфері політики, яка розглядає комплекс проблем, що пов'язані з демократизацією, пошуком шляхів динамічної стабілізації політичних систем, що дозволить гарантувати їх стабільність та сталий розвиток. Однак, навколо проблеми консолідології продовжують вестися дискусії, тому що дослідження на сьогодні переважно проводяться в контексті переходу до демократії [8].

Сьогодні вже можемо констатувати, що, незважаючи на слабку розробленість і молодість консолідології, її все ж можна назвати однією з провідних галузей порівняльної політології, що вивчає політичні перетворення, становлення владних режимів і політичних інститутів у різних частинах світу. У цій галузі визнання здобули дослідження російських

учених О. В. Гаман-Голутвіної[9], І. В. Кудряшової [10], Б. І. Макаренко [11], Е. Ю. Мелешкіної [12], А. Ю. Мельвиля [13], В. М. Сергєєва, І. Н. Тимофєєва, О. Г. Харитонової, Л. Ф. Шевцової[14].

Серед основних монографій та статей з консолідології виділимо роботи Т. Л. Карла [15], Г. О'Донела [16], С. Гантінгтона [17], С. Фіша [18], Ф. Шмітера [19]. Водночас слід зазначити, що навколо правомірності і значущості консолідології, як науки ведуться дебати. Деякі російські дослідники серед яких виокремлюється В. Я. Гельман [20], В. В. Лапкін, М. М. Лебедева [21], А. Ю. Мельвіль [22], В. І. Пантін вважають науковий напрямок в межах консолідології достатньо вузьким, бо здебільшого феномен консолідації розглядається в рамках переходу до демократії.

Конфліктна ситуація між суспільством і державою часто виникає з приводу методів, способів, механізмів реалізації політичного курсу, проведення реформ. Відповідно найважливішим чинником консолідації є чітке розуміння представниками влади та суспільства шляхів виходу з кризи та їх наслідків. У зв'язку з цим умовою консолідації суспільства є не тільки теоретична розробка стратегії і тактики розвитку країни, але і їх практична реалізація за допомогою соціально орієнтованих методів.

Слід зазначити, що об'єктом вивчення консолідології є власне консолідація в незалежності від політичного режиму. До суб'єктів, учасників міжнародних відносин, що вивчаються консолідологією, належать особистості в складі суспільства, групи інтересів, організації, інститути. До предмета консолідології може бути віднесено стосунки між основними акторами політичного процесу – державою і суспільством.

У сучасній політології консолідологія ще не здобула достатнього поширення, тож вивчаються, в основному, механізми консолідації в процесі демократизації, а сам по собі феномен консолідації залишається осторонь. Утім існує нагальна потреба в пошуку критеріїв й особливостей консолідації.

Зрештою інтегрована концепція дослідження дозволить розглянути феномен консолідації суспільства, її процес у сучасній системі міжнародних відносин з різних боків. З точки зору теоретичного обґрунтування концепції, висновок бачиться в тому, що, незважаючи на соціальні, етнічні, культурні цінності, що лежать в основі будь-якого суспільства, без створення політичних умов для їх збереження та реалізації громадських інтересів консолідація світового співтовариства неможлива. Практично ж, навіть якщо в сучасному суспільстві перспективи консолідації існують, це аж ніяк не означає, що з плином часу їх потенціал зростатиме без продуманої політики, раціональних політичних і соціально-економічних програм і стратегій. Саме тому процес консолідації вимагає наукового вивчення й осмислення, а надалі – раціонального використання наявних умов і факторів[23].

ЛІТЕРАТУРА

1. Дергачов О. П. Політичніпроблеминаціональноїконсолідації / О. П. Дергачов / Консолідаціяукраїнськогосуспільства: сучасний стан, проблемита перспективи: матеріалізасідання круглого столу (За ред. А. В. Мальгіна; Регіональнийфіліалнаціональногоінститутустратегічнихдосліджень в м. Сімферополі. – Сімферополь : СФКІСД, 2005. – 168 с.

2.Іванов І. Етнонаціональнаідентичність в контекстіформування і консолідаціїукраїнськоїполітичноїінації / І. Іванов // ВісникКиївськогонациональногоуніверситетуім. Т. Шевченка. СеріяФілософія. Політологія. – Вип. 75. – 2006. – С. 54-58.

3. Луцишин А. Національна консолідація України в умовах демократизації суспільств [Електронний ресурс] / А.Луцишин // Науковіпраці. Політологія. –Випуск 170. Том 182. – Режим доступу:<http://lib.chdu.edu.ua/index.php?m=10&s=7&t=182>.

4. Федуняк С. Г. Цивілізаційна консолідація у сфері безпеки / С. Г. Федуняк// Політика і час. – 2003. – №6. – С. 77-80.

5. Федуняк С. Г. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі / С. Г. Федуняк / Формування інтегрованої системи Заходу і Нових незалежних держав. – Чернівці : Рута, 2005. – 336 с.
6. Федуняк С. Г. Основні тенденції розвитку системи міжнародної безпеки в Європі і Євразії: три виміри консолідації/ С. Г. Федуняк // Стратегічна панорама. – 2004. – № 1. – С. 30-35.
7. Федуняк С. Г. Українська глобалізація в контексті цивілізаційної консолідації/ С. Г. Федуняк // Буковинський журнал. – 2005. – № 4. – С. 75-80.
8. Луцишин Г. И. Национальная консолидация общества: теоретико-методологические проблемы исследования [Электронный ресурс] / Г.И. Луцишин/ Национальный университет. «Львовская политехника», Львов. – Режим доступа: archive.nbu.gov.ua/Portal/.../SL5_doc.pdf
9. Гаман-Готувина О. В. Политическая элита: определение основных понятий / О. В. Гаман-Готувина // Полис. – 2000. – № 3.
10. Политические системы современных государств: Энциклопедический справочник: В 4 т. Т.2: Азия / МГИМО (У) МИД России, ИНОП; гл. редактор А.В. Торкунов; науч. редактор А.Ю. Мельвиль; отв. редактор М.Г. Миронюк. – М.: Аспект Пресс, 2012. – 599 с.
11. Средний класс и демократия// Средний класс после кризиса: экспресс-анализ взглядов на политику и экономику/ Григорьев Л.М., Макаренко Б.И., Салмин А.А., Шаститко А.Е. – М.: МАКС Пресс, 2010. – С. 21-67.
12. Мельвиль А. Ю., Ильин М. В., Макаренко Б. И., Мелешкина Е. Ю., Миронюк М. Г., Сергеев В. М., Тимофеев И. Н. Потенциал международного влияния и эффективность внешней политики России (2008 – начало 2009 гг.): Аналитический доклад. – М.: МГИМО-Университет, 2009.
13. Макаренко Б. И., Мельвиль А. Ю. Как и почему «зависают» демократически транзиты? Посткоммунистические уроки // В кн.: Демократия в российском зеркале. – М.: МГИМО-Университет, 2013. – № 14. – С. 429-477.
14. Шевцова Л.Ф. Смена режима или системы? / Л.Ф. Шевцова // Полис. – 2004. – № 1. – С. 46-50.
15. Шмиттер Ф.К., Карл Т.Л. Что есть демократия? [Электронный ресурс] / Ф. К. Шмиттер, Т. Л. Карл. // Политнаука. – Режим доступа: <http://www.politnauka.org/library/dem/karl-shmitter.php>.
16. O'Donnell G. Transition from Authoritarian Rule / G. O'Donnell, P. C. Schmitter // Tentative Conclusions about Uncertain Democracies [Text]–Baltimore ; London : Johns Hopkins University Press, 1986. – 96 p.
17. Samuel P. Huntington. Democracy for the Long Haul / P. Samuel Huntington // Journal of Democracy. – Volume 7, № 2. – April 1996. – P.3-13.
18. Fish S. Democracy from Scratch. Opposition and Regime in a New Russian Revolution / S. Fish – NJ: Princeton University Press, 1995. – 320 p.
19. О'Донел Г., Шмиттер Ф.К. Переход от авторитарных к другим системам правления / Г.О'Донел, Ф.Шмиттер– Нью-Йорк, 1986. – 512 с.
20. Гельман В. Я., Рыженков С. И., Егоров И. В. Трансформации региональных политических режимов в современной России [Электронный ресурс] // Власть и общество в постсоветской России: новые практики и институты. – Выпуск XII. – М., 1999. Переходы к демократии / Круглый стол – Режим доступа: http://www.rulltext_2001_6.
21. Лебедева М.М. Политическое регулирование конфликтов / М.М. Лебедева. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 271 с.
22. Мельвиль А.Ю. Демократические консолидации «третьей волны» в контексте нового миропорядка. Постановка проблемы [Электронный ресурс] // Полис. – 1999. – Режим доступа: http://www.polisportal.ru/index.php?page_id=51&id=491

А. Политические аспекты консолидации современного российского общества (на примере полиэтнического региона) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. полит. наук : 23.00.02/ Е. А. Агеева ; науч. рук. М. Г. Анохин; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. – М.: [б. и.], 2004. – 25 с.

УСОБЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ТА УКРАЇНИ ОЧИМА ЄВРОПЕЙЦІВ ДОБИ РАНЬОГО МОДЕРНОГО ЧАСУ (XVI-XVIII СТ.): ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ, ДІАСПОРАЛЬНИЙ І ВСЕСВІТНЬО-ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРСИ

Ціватий В.Г.

В українській політиці, дипломатії та культурі Ранньомодерна доба – це колоритна і плідна епоха пошуку та самоідентифікації українцями себе на європейському просторі, як принципово інституціональна складова їх подальшого розвитку і самоутвердження, формування образів українців та України в поглядах інших народів, і перш за все – європейських народів, а також шляхів та пошуку ідентичності українців у цьому складному вирі суспільно-політичних проявів, механізмів та шляхів подолання конфліктних ситуацій регіональної ідентичності.

XVI-XVIII століття – досить важливий, і в той же час складний і неоднозначно визначений у політико-дипломатичному контексті період суспільно-політичного життя та ідентичності українців. Цю добу раннього Модерного часу в житті українського народу заповнили такі політичні процеси, як перехід усіх українських земель під владу Речі Посполитої, наростання визвольної боротьби, створення національної державності в ході Хмельниччини, подальша втрата завоювань тощо.

Міжнародні відносини, зовнішня політика і дипломатія провідних держав Європи доби Середньовіччя та раннього Модерного часу уособлювалися в образі та діях їх правителів (владарів-державців), оскільки підходи, принципи, переконання, рішення та практичні дипломатичні дії багато в чому визначали й загальний поступ дипломатії зазначеного періоду, і визначили її подальший розвиток під впливом національних особливостей та інституціональних процесів протягом XVI-XVIII століть.

Компаративний аналіз і порівняння конкретних зовнішньополітичних доктрин і моделей дипломатії в історичній ретроспективі ставить передусім головною й обов'язковою умовою певний рівень абстрагування від історичного та політико-інституціонального контексту розвитку подій та окремих чинників політико-правових процесів в міжнародно-політичних регіонах. Постановка проблеми інституціоналізації зовнішньої політики є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних та консульських служб провідних європейських держав.

У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії доби раннього Модерного часу в контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як Б.М. Гончар, О.Б. Дьомін, В.О. Дятлов, С.В. Віднянський, Н.Г. Подаляк, М.В. Кірсенко, А.І. Кудряченко, О.П. Машевський, С.В. Пронь, О.І. Сич, Т.В. Чухліб, Н.М. Яковенко та інші. Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового і Нового часу у своїх наукових розробках приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської, російської, англо-американської та латиноамериканської історіографічних шкіл.

Упродовж своєї багатовікової історії Україна, на всіх етапах існування державності, активно впроваджувала в процесі державотворення елементи дипломатичного протоколу,

етикету та церемоніалу в контексті загальноєвропейської дипломатичної практики. Для доби раннього Модерного (Нового) часу (XVI-XVIII ст.) та й і впродовж до початку ХХ століття, для Європи характерний об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення зовнішньої політики, дипломатичної практики і дипломатичних служб держав європейського простору. У добу раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) відбувається об'єктивно обумовлений процес інституціонального оформлення політики та органів зовнішніх зносин держав Європи [1; 4; 6, с. 268-274].

Постійна дипломатична служба у XVI-XVIII століттях набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. Філіп де Комін, політик і дипломат початку XVI століття, відзначає: «Два могутніх владарі-державці, якщо вони мають бажання жити в злагоді, не повинні часто бачити одне одного, а спілкуватися їм належить посередництвом досвідчених і мудрих осіб, які будуть проводити переговори і залагоджувати суперечки» [3, с. 299-309].

Одне з центральних місць у теорії й практиці дипломатії раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) посідали саме проблеми розуміння сутності, функцій і методів реалізації влади у сфері зовнішніх зносин і дипломатичної практики [2, с. 196-203]. Особливий інтерес у дипломатичній спадщині XVI-XVIII століть викликає питання інституційного розвитку української дипломатичної практики, норм протоколу та етикету, які формувалися на початковому етапі становлення європейської системи держав, тобто за доби раннього Нового часу. У цей час середньовічна мапа Європи піддається суттєвим змінам. Головним напрямом державно-правових та інституціональних процесів на Європейському континенті став напрям політичної централізації, як найбільш оптимальний, історично виправданий та об'єктивно обумовлений.

Українські землі в XVI-XVIII століттях теж були інтегровані в цей загальноєвропейський процес, хоча і в своєрідній формі. Бо вони, роздроблені та ослаблені золотоординським ігом стали об'єктом експансії та опинилися в складі різних держав – Польщі, Литви, Угорщини, Молдавії, Московського князівства, Кримського ханства, Туреччини та ін. У цей період, кінець XV – середина XVI століть, більшість українських земель знаходилась у складі Великого князівства Литовського й Корони Польської, які аж до самої Люблінської унії (1569 р.) становили два інституційно самостійних політичних організми і зберігали свою державну окремішність.

Таким чином, у XVI столітті українські землі втратили національну єдність, але продовжували бути важливим елементом інституціонального розвитку європейської зовнішньої політики і дипломатії, хоча і в складі інших держав.

У XVI-XVIII столітті в історії України відбулося чимало важливих історичних подій. Складні зовнішньополітичні й внутрішні умови негативно впливали на соціально-економічний, політичний, правовий і культурний розвиток українських земель, але спинити його не могли. Це проблемне питання, але безумовно одне – що Україна доби раннього Нового часу розвивалася під благодатним впливом загальноєвропейської політичної, інституціональної та правової культури [11].

Широкого розвитку у XVI-XVIII століттях отримала дипломатія як засіб міжнародної політики. Адже саме ця інституція мала своє спеціальне призначення – здійснення зовнішньої політики держави мирними засобами. У політичному розмаїтті Європи з'явилася нова інституціональна постать – молоде Московське князівство, а на перетині між Заходом і Сходом, західноєвропейської та східноєвропейської зовнішньої політики та дипломатії – українські землі, частина яких перебувала у складі Польсько-Литовської держави. Про це з певністю свідчать дипломатичні документи XVI-XVIII століть. Саме в цей період в Європі відбувається інституціональний процес формування і розвитку норм церемоніалу, етикету та елементів протоколу, порядок поведінки за кордоном власних дипломатів кожної з держав, норми спілкування з

іноземними послами. Ті ж ідеї, але в стислій формі, визначали й поведінку представників держави за кордоном. У сукупності ці правила-норми, які регулювали всю зовнішню сторону дипломатичних зв'язків, складали посольські звичаї тієї чи іншої держави. Виключенням не стала і Польсько-Литовська держава в цілому, і українські землі, зокрема. Саме дипломати повинні були відстоювати прийняті норми посольського звичаю. За дрібницями етикету та елементів дипломатичного протоколу поставали питання політики держави, її ідеології, престижу верховної влади та інституцій, образу держави.

Отже, норми посольського звичаю кожної держави формувалися в конкретних історичних умовах, а сам інституціональний процес норм протоколу, церемоніалу й етикету відбувався на загальноєвропейському рівні. Нові умови, новий статус багатьох держав вимагали нового дипломатичного інструментарію, нових методів і форм державної обрядності, у тому числі й дипломатичної [10].

Протягом наступних сторіч йшов процес непохитної формалізації, інституціоналізації посольського звичаю, дипломатичної практики та елементів дипломатичного протоколу в усіх державах Європи, наближаючи його до церемоніалу, дипломатичного протоколу і етикету Нового часу (XIX століття).

Роз'єднаність українських земель, відсутність політичного центру, важкий іноземний гніт, спустошливі турецько-татарські навали – усе це гальмувало як розвиток продуктивних сил, так і становлення української політичної та правової культури. Але незважаючи на складні соціально-політичні умови, в яких розвивалася українська політична і правова культура, її подальший поступ не міг зупинитися. Українські землі поступово інтегрувалися в європейську систему міжнародних відносин, яка формувалася в добу раннього Модерного часу. Україна продовжувала розвиватися, поєднуючи в собі кращі традиції минулого та тогочасні досягнення європейських держав, і, зокрема, у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії. Уже в XV-XVI століттях назва «Україна» фігурує в багатьох офіційних документах, у мемуарах, художніх творах, народних думках та піснях. У розвиток українських дипломатичних традицій та протокольної практики XVI-XVIII століть вагомий вклад внесли – козацька дипломатія, дипломатія Дмитра Вишневецького, дипломатія Богдана Хмельницького. Козацька дипломатична служба була достатньо відомою у всій Європі. Її представників приймали при дворах європейських монархів. Доба Гетьманату залишила в спадок Україні надбання дипломатії Івана Виговського, Івана Мазепи, Пилипа Орлика [9].

Дипломатична діяльність Пилипа Орлика мала не скільки практичні, а стільки – ідеологічні результати. Саме завдяки його безперестанній боротьбі за незалежність України, розроблена ним державна конституція «Конституція прав і свобод Запорізького війська», сприяли тому, що в тогочасній Європі було сформовано образ України та погляди в пересічних громадян, що незалежна Україна потрібна Європі як протизвага міцніючій Російській імперії, що виникла на базі Московського царства. За наступних гетьманів – Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського та правління Малоросійської колегії Україна поступово перетворилася на провінцію Російської імперії і знаходилася під впливом її дипломатичної практики та протоколу. Набуваючи дедалі більше національних рис, політична і правова культура України доби раннього Модерного часу значно вплинула на подальший розвиток української державності, інституцій, правової системи та національної культури, особливостей національного протоколу, етикету та дипломатичної практики [5, с. 71-72].

Величезним досягненням XVI-XVIII століть було формування образів українців і політичних поглядів про те, що Козацька держава, Гетьманщина стали духовними спадкоємцями Київської Русі [7, с. 136-141; 8, с. 197-201]. Вони наполегливо зміцнювали насагу державницько-національної свідомості, яка витримавши нелегкі

випробування у XVIII, перейшла у XIX-XX століття [12, р. 26-29].

Отже, спираючись на стратифікаційні ретроспективні порівняння маємо можливість констатувати, що у період XVI-XIX століть, і в Західній, і в Східно-Центральній Європі дипломатичні засоби застосовувалися як правило одні й ті ж, у всякому разі подібні, хоча, звичайно, існували і розбіжності, обумовлені особливостями історичного розвитку держав, національними звичаями і характером міжнародних відносин західноєвропейського і східно-центральноевропейського регіонів. Дипломатична практика, норми протоколу і етикету, церемоніал та посольський звичай не залишалися незмінними та стійкими, вони постійно оновлювалися, сприятливо реагуючи на зміни в міжнародному житті Європи і на особливості розвитку суспільства. Протягом XVI-XVIII століть відбувався процес непохитної інституціоналізації посольського звичаю, дипломатичної практики, дипломатичного протоколу та церемоніалу. Українська дипломатія та елементи дипломатичного протоколу (посольства, дипломатичне листування, дипломатичний церемоніал) активно застосовувалися в XVI-XVIII століттях і свідчили про Україну, як європейську державу, яка активно боролась за свою незалежність, за своє місце в сім'ї європейських народів.

Усе вищевикладене переконує нас у тому, що ті традиції, які склалися віками, зберігають свою силу та привабливість і в наш час, формуючи позитивні образи українців та України в європейській суспільно-політичній думці та політико-дипломатичному просторі. Але одночасно і становить проблеми, які потребують нагального вирішення: багато архівних матеріалів як в Україні, так і за рубежом чекають на своїх дослідників саме з питань вивчення європейської та української дипломатичної спадщини та подолання ментальних кордонів і стереотипів щодо образів українців та України, а також узагальнення їх історичних коренів, інституціональної діаспорології та компаративного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Властные институты и должности в Европе в Средние века и раннее Новое время: Монография / отв. ред. Т.П. Гусарова. – М.: КДУ, 2011. – 600 с.
2. Кальер Ф., де. О способах ведения переговоров с государями: Перевод первого французского издания 1716 г. / Ф. де Кальер. – М.: Б.и., 2000. – 208 с.
3. Коммин Филипп де. Мемуары / Ф. де Коммин; пер. с франц. Ю.П. Малинин. – М.: Наука, 1987. – Кн. 1. – Гл. XIV. – С. 299-309.
4. Придворная культура эпохи Возрождения / под ред. Л.М. Брагиной, В.М. Володарского. – М.: Издательство «Политическая энциклопедия», 2014. – 301 с.
5. Циватый В.Г. Застольный/столовый этикет, традиции питания и тренды украинской национальной кухни: институционально-региональное измерение / Вячеслав Циватый // Традиционная культура в современном мире. История еды и традиции питания народов мира. Материалы I Международного симпозиума. – Москва, 2014. – С. 71-72.
6. Циватый В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) / В.Г. Циватый // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К.: «ДЕМІД», 2000. – Вип. 4. – С. 268-274.
7. Циватый В.Г. Інституції та дилеми європейської дипломатичної практики доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) / В.Г. Циватый // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2016. – Вип. 21. – Частина I. – Серія «Історичні науки». – С. 136-141.
8. Циватый В.Г. Східна Європа в Ранньомодерну добу (XVI-XVIII століття): Реформація як чинник зовнішньополітичних і суспільно-політичних процесів / В.Г. Циватый // Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали III Міжнародної наукової

- конференції (м. Суми, 23-24 листопада 2017 року). У 2-х частинах. Суми, 2017. – Частина I. – С. 197-201.
9. Чухліб Т.В. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648-1721 рр. / Тарас Чухліб. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2009. – 3-тє вид. – 616 с.
 10. Шевчук В.О. Козацька держава як ідея в системі суспільно-політичного мислення XVI-XVIII ст.: У 2-х книгах / Валерій Шевчук. – К.: Грамота, 2007. – Книга 1. – 720 с.
 11. Яковенко Н.М. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття / Наталя Яковенко. – К.: Laurus, 2012. – 472с. (Серія «Золоті ворота»; Вип. 2).
 12. International Relations. Edited by Stephen McGlinchey. – Bristol, England, 2017. – Part I: DIPLOMACY. – P. 26-36.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ НОРИЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1953 р.

Чура О. В. Чура В. І.

Як відомо, з метою забезпечення діяльності антизаконного режиму, комуністична влада СРСР створила розгалужену систему пенітенціарних закладів, завданням яких була ізоляція та ліквідація жертв сталінських репресій й акумулювання дешевої робочої сили. Одним із важливих компонентів цієї системи у складі НКВС було «Головне управління виправно-трудова таборів, трудових поселень і місць позбавлення волі», більш відоме як ГУЛАГ, або ГУТАБ.

Особливості функціонування репресивного апарату Радянського Союзу вже були об'єктом наукових досліджень. Хроніка Норильського повстання найкраще описується в спогадах учасників подій. Особливо цінними є мемуари в'язня ГУЛАГу, одного із лідерів повстання, члена ОУН Євгена Грицяка [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Детальну розповідь про перебіг подій написав Іван Губка [3]. Матеріали про життя учасників повстання зібрані у спогадах Івана Кривуцького [4]. Серед закордонних дослідників багато уваги цій проблемі присвятила Енн Епплбом [3]. Роль жінок у Норильському повстанні досліджувала Олеся Бондарук [1].

Матеріали Державного архіву Російської Федерації свідчать, що кількість в'язнів ГУЛАГу почала активно зростати наприкінці 1930-х рр. У 1930 р. їх нараховувалося 179 осіб, 1932 р. – 268 700 осіб, 1938 р. – 1 881 570 осіб [3, с. 445]. Під час Другої світової війни вона становила 1 659 992 осіб у 1940 р. й 1 779 819 осіб у 1944 р. У порівнянні із довоєнними роками ця кількість зменшилася внаслідок продиктованих війною чисельних амністій [3, с. 445]. У післявоєнні роки радянська репресивна система запрацювала із новою силою. У 1948 р. у таборах перебувало 2 199 535 осіб, у 1950 р. – 2 561 351 осіб, у 1952 р. – 2 504 514 осіб, у 1953 р. – 2 468 524 осіб [3, с. 445]. Таку статистику подавала табірна адміністрація НКВС. Ці дані збігаються із статистикою Народного комісаріату фінансів СРСР. Однак, Енн Епплбом зауважує, що наведені цифри не відображають дійсності, оскільки там не враховані в'язні які вибували із таборів через смерть, втечі, дострокове звільнення та призначення засуджених на адміністративні посади. Також не враховані в'язні-жінки, на яких поширювалася амністія у зв'язку старістю, хворобою чи вагітністю. Дослідниця вважає, що до 1940 р. через табори пройшло 8 000 000 осіб. Таким чином, загальна кількість засуджених у період від 1929 р. до 1953 р. становила 18 000 000 осіб [3, с. 446].

Наприкінці 1940-х рр. із Норильського табірної комплексу, що нараховував 40 таборів, у яких утримувалися близько 50 000 в'язнів, було виокремлено табори особливого режиму, що отримали назву «Гірський табір», або ГОРЛАГ чи ГОРТАБ. До нього входило

шість табірних зон, у тому числі й одна жіноча. Їх ключове призначення полягало в утриманні політичних в'язнів, 70% із яких становили українці. Понад 16 000 в'язнів ГОРЛАґу працювали на мідно-нікелевому руднику, вугільних шахтах та заводах й будували місто Норильськ [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 11]. В'язні працювали дванадцять годин щоденно і мали лише чотири вихідні дні у місяць, які призначалися довільно на вибір адміністрації. Голод був однією із найпоширеніших форм знущання над ними. Офіційна норма харчування становила 550 грамів хліба на день, 8 грамів цукру, 75 грамів гречаного борошна або локшини, 15 грамів м'яса або м'ясопродуктів, 55 грамів риби або рибопродуктів, 10 грамів жиру, 500 грамів картоплі або овочів, 15 грамів солі, 2 грами чаю. Насправді начальники таборів отримували негласні вказівки знижувати норми харчування тим в'язням, які не виконували планових виробничих завдань [3, с. 115]. Тому ув'язнені нерідко змушені були споживати хвою та оленячий мох, відомий як ягель.

Норильське повстання, що тривало від 26 травня до 4 серпня 1953 р., мало форму активного організованого спротиву засуджених, які в такий спосіб намагалися захистити власне життя, політичні права та честь гідність особи. Ключовою передумовою посилення табірної спротиву була смерть основного ініціатора концтабірної системи, особного керівника СРСР – Йосипа Сталіна. Для в'язнів Норильського табору ця втішна новина творила надію на перегляд справ, амністію та послаблення режиму. У цей час свавілля табірної керівництва, яке опиралося на кримінальний елемент та знущалися над в'язнями, набуло значних масштабів. Росту спротиву сприяла концентрація великої кількості членів ОУН-УПА переведених із Карагандинського табору, що мали досвід активної протидії табірній адміністрації [4, с. 142]. Поряд із цим, ув'язнені дізналися про події в Німецькій Демократичній Республіці 17 червня 1953 р., які переросли у антирадянський виступ.

Слід зауважити, що кончина Сталіна ставила перед табірною адміністрацією надважливе для неї питання: чи нове керівництво СРСР має намір зберегти ГУЛАґ як такий? Для того, що уникнути можливих виступів у п'ятій зоні було ізольовано кілька бараків із яких утворено великий штрафний ізолятор, куди почали звозити усіх непокірних. Справа закінчилася тим, що конвоїри застрелили одного і поранили шістьох засуджених. У знак протесту в'язні, що виконували роботи на території норильського будівельного підприємства «Міськбуд», забарикадувалися у будівлі, яку споруджували й відмовилися повертатися до табору. Вони вимагали розслідування злочину конвоїрів московською «незалежною» комісією. У відповідь адміністрація почала морити їх голодом й три дні не постачала їжу.

До протестуючих із Красноярська приїхав генерал-майор Панюков, у якого в'язні продовжували вимагати приїзду слідчої комісії із Москви. Однак, він кваліфікував їх дії як саботаж та спробу уникнути трудових зобов'язань. Під час перших перемовин арештанти стверджували, що від часу закінчення Другої світової війни в'язні Норильська не мали жодного вихідного дня. Таким чином вони випередили графік робіт на чотириста днів. На будівлі з'явився напис: «Нас убивають та морять голодом». Після цього в'язням передали їжу, але ніхто її не торкнувся. Згодом в'язні повернулися до табору й розпочали антирадянський виступ.

Функціонування четвертої і п'ятої повсталих зони, до якої доєдналася решта, забезпечували національні комітети. Табір було поділено на сектори відповідальності. Члени комітетів розподілили обов'язки наступним чином. Призначено відповідальних за інформацію, агітацію та пропаганду, охорону, роботу кухні та лазні й пральні, господарські справи, медичну частину, культурно-виховну роботу. У табірних клубах проводилися репетиції гуртків, хорів, працювали бібліотеки, відбувалися концерти й спортивні змагання. На сцені табірної театру вистава «Назар Стодоля» була показана шість разів. Протестуючі пропускали до зони лише начальника санітарної частини для постачання продуктів. Усі гучномовці та інші сигнали голосового оповіщення було вимкнено.

Серед вимог повсталих основними були такі. 1. Припинення розстрілів та інших проявів насилля в тюрмах й таборах ГУЛАґу. 2. Зміна керівництва ГОРЛАґу та усієї

табірної адміністрації. 3. Скорочення робочого дня до восьми годин, гарантування в'язням сталих вихідних днів. 4. Покращення та дотримання норм харчування. 5. Збільшення об'ємів листування та побачень з рідними. 5. Переміщення в'язнів-інвалідів в окремі табори. 6. Заборона номерів на одязі та замків й ґратів на бараках. 7. Скасування «особливих нарад» як не конституційних органів. 8. Припинення катувань на допитах та практики закритих судових процесів. 9. Перегляд особових справ усіх політичних в'язнів. 10. Не притягнення до відповідальності організаторів непокори. 11. Заборона примусових стрижок волосся на усьому тілі. 12. Перегляд кримінальних справи в'язнів, які були засудженні за співпрацю з гітлерівцями [3, с. 116].

Передбачаючи що в'язні можуть зважитися на штурм усього табору, керівництво значно посилило його зовнішню охорону. Солдати оточили табір у дві лінії на великій відстані від огорожі, облаштували кулеметні позиції, захистили їх мішками із піском і були готовими стріляти. Активно велася радіопропаганда метою якої було негайне припинення страйку. Виїзд перешкоджали пожежні автомобілі.

Із Москви прибула комісія, яку очолював особистий референт Лаврентія Берії полковник Кузнецов. Вперше за багато років було проведено переговори не застосовуючи сили. Для перемовин в'язні створили комісії сформовані за етнічним походженням. Українців представляв керівник повстання – Євген Грицяк. У результаті переговорів адміністрація погодилася на часткове виконання вимог повсталих. Зокрема, вона скоротила робочий день до 9 годин й увела один вихідний у неділю та дозволила листування із рідними два рази на місяць. Було розпочато переведення в'язнів-інвалідів до окремого табору, із одягу в'язнів знято номерні знаки, з вікон бараків прибрано ґрати.

Проте, частина повсталих не припинила протести й адміністрація табору перестала постачати їжу. Натомість ув'язнені поширили листівки серед місцевого населення про те, що їх морять голодом та не дають води. Для цього було виготовлено сім паперових «змій», які могли винести за межі табору від трьохсот до п'ятиста листівок кожен. Листівки були скручені та перев'язані ниткою із якої звисав запалений ватяний ґніт, що згоряючи перепалював її. Паперові «змії» підносили вітер, розкидаючи листівки над містом. Таким чином вдалося розповсюдити до сорока тисяч листків. Тоді адміністрація ініціювала створення у Норильську спеціальних комсомольських загонів, які збирали прокламації й знищували їх. Але постачання їжею і водою було відновлено, а повстання продовжено.

Перші спроби розправи над в'язнями почалися 22 червня 1953 р. Щоб запобігти розширенню повстанням адміністрація перевела із п'ятої повсталого зони у четверту сімсот в'язнів, десять із яких зникли без вісті. На знак жалоби за ними ув'язнені четвертої зони розпочали голодування, а над табором було вивішено чорний прапор. Під час зібрання в'язнів п'ятої зони з метою зачитати листа із вимогами до Президії Верховної ради СРСР, Кабінету міністрів та Центрального комітету КПРС, адміністрацією табору було здійснено обстріл холостими патронами і висунуто вимоги здачі через дві години. Частина в'язнів на очах у повсталих перейшла на бік адміністрації. Щоб уникнути кровопролиття керівник повстання Євген Грицяк прийняв рішення припинити повстання, на що інша частина повсталих відповіла незгодою. У відповідь на це адміністрація дала наказ знищувати повсталі кулеметним і автоматним вогнем.

Одними із останніх здалися жінки, серед яких було багато українок. 7 липня оточено шосту жіночу зону. Тоді ув'язнені жінки утворили живе коло довкола викопаної заздалегідь ями й стали над нею. Литовка Ірена Сметонене-Мартінкуте так згадує про ці події: «Жінки створили живе кільце. Лікоть до ліктя чотири тисячі стояли і скандували: «Стріляйте! Свобода або смерть!». Протистояння тривало усю ніч. Солдати не наважилися вбивати жінок. Тоді адміністрація застосувала пожежні машини [1].

Найдовше чинила опір третя зона, яка складалася з українських і прибалтійських ув'язнених. За офіційними документами загальна кількість загиблих становила до 150 осіб, які полягли у момент придушення повстання. Їх тіла поховали на кладовищі під горою імені

лейтенанта Шмідта, що неподалік Норильська. Серед повстанців адміністрація виокремила 2 920 активістів, 45 із яких арештували як організаторів, 365 отримали нові терміни покарання, 1 500 перевели до інших таборів.

Таким чином, Норильський виступ, що розпочався як непокора адміністрації, під дією політичних чинників переріс у перше антирадянське табірне повстання. Його національним підґрунтям була українська визвольна ідея, яка не зникла навіть за умов ув'язнення. Як наслідок, повстання відзначалося ретельною організацією, чіткою програмною основою, сформованими вимогами, що вказувало на національну консолідованість українських ув'язнених. Тому Ярослав Грицяк пригадував, що повсталих було звинувачено у намаганні створити українську державу в умовах ГОРЛАГу. Не в останню чергу в результаті повстання ГОРЛАГ було ліквідовано. До 1956 р. майже усі учасники опинилися на свободі. Були ліквідовані «особливі наради», почався перегляд справ політв'язнів, іноземні в'язні вивезені за територію СРСР, для в'язнів-інвалідів утворено окремі табори. Норильське повстання стало зразком антирадянської табірної боротьби, яку продовжили в'язні Кенгірського і Воркутинського таборів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарук О. Жіноче обличчя Норильського повстання [Електронний ресурс] / Олеся Бондарук. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/05/25/152503/>.
2. Грицяк Є. Норильське повстання / Грицяк Є. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – 79 с.
3. Губка І. М. Правда про Норильськ / Губка І. М. – Львів: ВФ «Афіша», 2005. – 115 с.
4. Епплбом Е. Історія ГУЛАГу / Епплбом Е. – Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 445 с.
5. Кривуцький І. За полярним колом / Кривуцький І. – Львів-Полтава: Духовна вість, 2001. – 376 с.

Секція
«Дослідження молодих науковців»

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УРЯДУ МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР

Андрющенко К.Д.

Маргарет Тетчер – одна з найвідоміших політичних діячів ХХ ст. Вона стала першою жінкою у Великій Британії, яка потрапила в світ чоловіків-політиків. Вона була жінкою-політиком, яка виявилася набагато сильнішою і розумнішою багатьох з політиків-чоловіків. Не дарма її назвали «залізна леді», перш за все, через те, що вона завжди і у всьому була першою. Маргарет виявилася на самій вершині політичної арени, в суспільстві, яке було орієнтоване на чоловічу перевагу. Тетчер завжди слідувала своїй меті. М. Тетчер вивела Великобританію з глибокої кризи, а в 60-ті - 70-ті роки ХХ століття кризи зазнала не лише Англія, а й інші країни. Зараз ми спостерігаємо подібну ситуацію. А це означає, що необхідне вивчення різних моделей соціального розвитку, відновлення і зміни.

Важливим елементом тетчерівської економіки була теорія монетаризму [9, с.208]. Ця доктрина була популярна з початку 60-х років, коли Мільтон Фрідман, її автор, випустив книгу «Капіталізм і свобода» [10].

Головною перешкодою на шляху Тетчер залишалися профспілки, влада яких в той час була дуже сильною. Ще попередник Тетчер на посаді прем'єр-міністра Великої Британії – Едвард Хіт зізнавався, що країною правлять профспілки, а не уряд [11, с. 148]. У 1984 році був прийнятий білл про профспілки, який передбачав низку жорстких заходів. Одними з них були обмеження політичних фондів профспілок, обов'язкове таємне голосування трудящих перед страйком.

Наслідки політики консерваторів в ті роки викликали невдоволення соціально незахищених верств населення. Тетчеризм ж практично повністю виключав поняття соціальної політики, як допомоги держави населенню. Уряд М. Тетчер виходив з необхідності відродження соціальної активності та відповідальності особистості, яка бореться за поліпшення свого життя, а не сподівається на допомогу держави. Тому була проведена низка перетворень в сфері медичного обслуговування, освіти населення, соціального страхування та пенсійного забезпечення.

У галузі охорони здоров'я уряд Маргарет приступив до серйозної реформи Державної служби охорони здоров'я. Уже в 1979 році система надання безкоштовних медичних послуг, «Національна служба допомоги», функціонувала дуже погано. У людини був свій лікар, і змінити його на іншого було не можна, він міг потрапити тільки в одну «його» лікарню, і це залежало від його місця проживання; що найбільше було неприємно, так це нескінченні черги на обстеження або операції. Маргарет дуже хотіла б перейти до системи приватного охорони здоров'я. Тому вона активізувала процес передачі приватному капіталу на умовах контракту чи конкурентних засадах різні допоміжні служби (прання білизни, прибирання, догляд за хворими). Одним з негативних наслідків стало скорочення медичного персоналу. Уряд заохочував розвиток приватних лікарень, клінік, аптек та приватного медичного страхування.

У 1988 році приймається закон про реформу освіти. Тетчер зменшила асигнування для університетів. Скасувала право довічного найму для викладачів. Вона вважала, що в університеті не потрібні предмети, які слухають один-два студента. Метою було мати на 35% більше випускників з природничих наук і на 25% більше інженерів ніж в 1980 р. У пріоритеті були спеціальності, які б підняли конкурентоспроможність Англії [12, с.431].

Важливим компонентом «держави добробуту» була система соціального страхування. Уряд Маргарет Тетчер ввів принцип свободи вибору і заохочення різних видів приватного страхування. Одночасно ставилося завдання підвищити роль державного соціального страхування і збереження його тільки для тих, хто не був в змозі користуватися послугами

приватного сектора. Через низку законів консервативний уряд суттєво скоротив допомогу безробітним.

Що стосується пенсій, то уряд відмовився від їх періодичного підвищення у зв'язку із зростанням заробітної плати і ввів систему «прив'язки» до рівня цін. За деякими даними, тільки «економія» держави на пенсіях склала в 1979-1988 роках 4 млрд. фунтів стерлінгів.

Отже, перетворення в сфері медичного обслуговування, освіти населення, соціального страхування та пенсійного забезпечення не були популярними, а базувалися на відродженні соціальної активності та відповідальності особистості за поліпшення умов власного життя. Соціальна політика М. Тетчер викликала безліч негативних оцінок, але тим не менше в ті роки багато соціальних питань були вирішені і соціальна напруженість в британському суспільстві значно зменшилася.

ЛІТЕРАТУРА

1. Салмин А.М. Политический портрет М.Тэтчер. М., 1982. 253 с.
2. Перегудов С. П. Тэтчер и тэтчеризм. М.: Наука, 1996. 298 с.
3. Перегудов С. П. Маргарет Тэтчер. *Вопросы истории*. 1988. №10. С.66.
4. Попов В. И. Маргарет Тэтчер: человек и политик: Взгляд российского дипломата. М.: Международные отношения, 2000. 460 с.
5. Попов В.И. Меняется страна традиций. Заметки посла и ученого о Британии восьмидесятых. М., 1991. 336с.
6. Замятин Л. М. Горби и Мэгги. Записки посла о двух известных Политиках - М. Горбачеве и М. Тэтчер. М.: Б. м. Б, 1995. 182 с.
7. Воспоминания о Мэгги. Портрет Маргарет Тэтчер. Под. Ред. И. Дейла. Киев: Знання-Прес. 2003. 352 с.
8. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира. URL: <http://www.library.fa.ru/files/Thatcher.pdf> (дата звернення 21.04.19).
9. Тьеро Жан Луи. Маргарет Тэтчер : от бакалейной лавки до палаты лордов. М.: Молодая гвардия. 2010. 520 с.
10. Милтон Фридман. Капитализм и свобода. URL: <http://www.kosstu.kz/static/uploads/library/gumanitar/filosofiya/g-f-21.pdf> (дата звернення 21.04.19).
11. Перегудов С. П. Тэтчер и тэтчеризм. М.: Наука, 1996. 298 с.
12. Огден К. Маргарет Тэтчер. Женщина у власти Портрет человека и политика. М.: Новости, 1992. 541 с.

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОЦІ ІСТОРІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ: «ВЕЛИКА БРИТАНІЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.»

Андрющенко К.Д.

На даний час українське суспільство переживає епоху реформ у всіх сферах життя. Не виключенням стала і галузь освіти. У сучасному суспільстві школяру вже недостатньо володіти тими навичками, які прищеплює традиційна школа. Нова українська школа повинна дати поштовх людині, яка живе в інформаційному суспільстві, віднайти власну методику здобуття та виробленню своїх особистих цінностей. Іншими словами сприяти формуванню життєвих компетентностей.

Сучасні дослідники поділяють компетентності на ключові та предметні. У даній публікації розглядаються саме ключові компетентності, які має формувати вчитель на уроці історії. Компетентність – уміння вчитися вчитель формує за допомогою прикладів з навчального життя учнів англійських шкіл, організацією спілкування дітей з Англії та України (крос-культурні методики) сучасними технічними засобами. Це допомагає учневі

зацікавитися історією та мотивує до знаходження методів кращого навчання. Також вчитель організовує працю для досягнення результату. Найкраще це ми можемо прослідкувати в проектній діяльності учнів. Наприклад, написавши і захистивши свою роботу в МАН на тему «Внутрішня політика Великої Британії у повоєнний час», школяр значно підвищить свій рівень знань з історії цієї країни.

Соціальна компетентність формується, коли учні намагаються аналізувати механізми функціонування соціальних інститутів суспільства Великої Британії. Також це допомагає розробляти та реалізовувати соціальні проекти. Робота учнів 11-А класу над проектом «Забезпечення соціального захисту бездомних людей у Великій Британії за часів уряду М. Тетчер», допомогла колективу дітей зрозуміти механізм роботи у сфері соціального захисту та запропонувати шлях вирішення даної проблеми в Україні, використовуючи досвід Великої Британії.

Для формування цієї загальнокультурної компетентності потрібно аналізувати й оцінювати найважливіші твори національної та світової культури, роблячи наголос на значенні внеску кожного з них для розвитку сучасної цивілізації. Найкраще це реалізується через інтерактивні методи: круглі столи, дискусії, дебати, рольові ігри, «Займи позицію», «Акваріум», «Шкала думок», «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Карусель», «Асоціації», «Ажурна пилка».

Здоров'язберігаюча компетентність формується, передусім, через приклад успіху у житті і кар'єрі видатних особистостей певної історичної епохи. Учні повинні знати про увагу до власного здоров'я людей, які досягли успіху в житті, запевняють інших в особистому щасті завдяки здоровому способу життя. Видатним прикладом для них може стати життя та діяльність саме Маргарет Тетчер. Це збільшить зусилля підлітків на збереження і зміцнення фізичного, соціального, духовного і психічного здоров'я.

Компетентності з інформаційних і комунікаційних технологій учні мають можливість формувати і розвивати під час підготовки домашнього завдання, використовуючи різноманітні альтернативні джерела пошуку та обробки інформації. Створення презентацій на даний час є однією з найефективніших форм самостійної роботи у старшій школі. Тема «Велика Британія. «Хвора людина Європи». Внутрішня і зовнішня політика лейбористських та консервативних урядів. Тетчеризм. Країна на сучасному етапі» [9] є однією з найскладніших для опанування у курсі всесвітньої історії для 11 класів. Тому дуже важливо надати учням свободу самостійного пошуку та опрацювання інформації.

Щоб прищепити громадянську компетентність дітям, їх, передусім, потрібно навчити способам участі в суспільно-політичному житті нації. А для цього необхідно знати як функціонують подібні інститути в розвинених та демократичних країнах світу, а особливо Західної Європи. Тут особливо стануть у нагоді відео про політичні події у Великій Британії: засідання парламенту, вибори, демонстрації та страйки, збори, громадські слухання тощо. Це особливо актуально сьогодні для України. Молоді люди повинні дізнатися про способи цивілізованого вирішення конфліктів.

Підприємницька компетентність формується завдяки розвитку вмінь аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки. Прикладом для учнів можуть стати реформи М. Тетчер в соціально-економічній сфері, коли заохочувалася приватна підприємницька ініціатива громадян Великої Британії. Потрібно залучати учнів до підготовки й участі в історичних турнірах, інтелектуальних іграх, дебатах на тему підприємницької діяльності, щоб розвинути вміння аналітично мислити, а також посприяти формуванню якості самоконтролю.

Отже, на сьогодні завдання стосовно формування компетентностей учнів стоїть досить гостро в нашому суспільстві. Цим питанням займається як і держава, так і громадські організації. Тому одним із ключових завдань, які стоять перед новою українською школою є саме формування життєвих компетентностей громадян нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К.О. Сучасна шкільна історично освіта: інноваційні аспекти: [монографія]. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД». 2005. 283 с.
2. Дорошенко Ю.О., Лапінський В.В., Мальований Ю.І. Педагогічні програмні засоби: сучасний стан і можливості. Гуцульська школа. 2000. № 1-2 (9-10). С. 6-10.
3. Желіба О. Сучасні інформаційні технології при викладанні фахових дисциплін (історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін) [Електронний ресурс]. – Доступний з: https://www.academia.edu/23136328/Желіба_О._Сучасні_інформаційні_технології_при_викладанні_фахових_дисциплін_історії_правознавства_та_суспільствознавчих_дисциплін (дата звернення 21.04.19).
4. Рамський Ю.С. Формування інформаційної культури особи – пріоритетне завдання сучасної освітньої діяльності. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: Зб. наукових праць. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. 2004. № 1 (8). С. 7.
5. Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. Вища освіта України. 2008. №3. С. 23–30.
6. Пометун О.І. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза. 2005. С. 36-37, 76-77.
7. М-во освіти і науки України. Програма розвитку Організацій Об'єднаних Націй у рамках проекту «Освітня політика та освіта «рівний – рівному»». К. 2004.
8. Історія України. Всесвітня історія. 10–11 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення 21.04.19).
9. Там само.

ЗАХВОРЮВАНІСТЬ НА СИФІЛІС ЖИТЕЛІВ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТУ НАПРИКІНЦІ ХІХ -ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Арзаманов О.А.

Серед заразних хвороб, що турбували жителів Маріупольського повіту, однією з найпоширеніших був сифіліс. Усі доктори що працювали у повіті визнавали цю проблему, намагалися у своїх звітах визначити її масштаби та причини. Матеріали досліджень земських лікарів, а також їх звіти земській управі є головними джерелами інформації з цієї теми. Актуальною ця проблема для повіту була через недостатню кількість обслуговуючих докторів на його території, щоб стримати масштаби зараження. До того ж торкалась ця хвороба усіх верств населення та майже усіх національностей тут мешкаючих

Згідно матеріалам зїзду санітарних лікарів Маріупольський повіт займав друге місце(з восьми) за поширеністю сифілісу у губернії. У середньому на 1000 здорових людей тут приходилось 2,5 сифілітиків. Цікавим було те, що у Маріупольському повіті чоловіків по відношенню до жінок хворіло більше(на 100 хворих чоловіків – 73,3 жінки), що можна пояснити тим, що більшість місцевих жінок(особливо-грекинь) вели замкнений, домашній спосіб життя в колі родині. Вік більшість хворих мала від 20 до 39 років(складали 61% від усіх захворілих). Число хворих що лікувалося від нього то збільшувалося, то спадало, але проблема хвороби завжди була гострою(395 хворих у 1887р. 278 у 1889 р. 596 у 1903 р. 420 у 1905 р., 629 у 1908 р.)[1;2]

До причин його поширеності відносять декілька факторів: пізні браки, а отже пізній початок сімейного життя серед чоловічої молоді(чоловіки вступали у шлюб приблизно в 23 роки), часті подорожі сільських жителів до Маріуполя чи інших міст, з метою торгівлі чи праці де знаходили легку розпусту, сільські ярмарки, куди з'їжджалися люди з усього повіту, поганий рівень гігієни в жителів села, та відсутність ізоляції хворих, що приводило до великих масштабів зараження повітряно-капельним шляхом, та додавало до числа заражених навіть жінок-домогосподинь та дітей.[3.]

Велика частина хворих проживала у Маріуполі, що був портовим містом, торгівельним центром, та, як найбільше місто у повіті – центром дозвілля, а отже-великим очагом захворювання(у 1905 р. із 475 сифілітиків на лікуванні – 113 були мешканцями Маріуполя та проїзджими через місто).[4.]

Проблемою у визначенні числа хворих є те, що через звіти ми знаємо тільки про тих, що приходили на лікування. Справжнє число, може бути значно більше, за рахунок тих, хто не звертався через неграмотність у плані симптомів та наслідків хвороби, та тих, хто боявся суспільного осудження(так наприклад за 1908 р. у Богатирській медичній ділянці було зареєстровано лише 2 сифілітика, в той час як у Павловській – 100, а у лікарні більшого але і менш забобонного земського міста Маріуполя - 289)Так автор звіту по другій медичній ділянці повіту за 1897 р. наголошує, що хвороба була настільки поширена у грецьких селищах Ігнатівці, Карані, Новій Карані та Великій Каракубі, що охоплювала більше половини населення, а у Новій Ігнатівці на сифіліс хворіло 695 жителів із 700), до того ж, за винятком одиничних випадків, в усіх була остання(третинна)форма хвороби[5.]

Однак, скласти остаточний висновок щодо розповсюдження хвороби за національністю важко, оскільки відсоток захворювань у волостях часто підскакував і падав. Точно можна сказати що на сифіліс більш за все хворіло людей в грецьких та російських волостях(0,19% та 0,17% відповідно за даними звіту 1908 р.), дещо нижче у єврейських(0,12%), та завжди мало у німецьких волостях(0,02%), через суворі релігійні нрави, та замкнутість від зовнішнього миру місцевого суспільства.[6.]

Також можна помітити, що найбільш часто зверталися до лікарів саме із третинною та вторинною стадією хвороби(28 хворих із первинною формою, 174 із вторинною та 172 із третинною у 1905 р., 88, 289, та 238 відповідно – у 1908 р.) Це пояснювали, як було згадано вище, незнанням більшістю населення симптомів хвороби окрім явних зовнішніх, та страхом перед публічним осудом співвітчизниками. В результаті цього немало людей вже звертались коли хвороба встигала спричинити достатньо шкоди, та, за свідченням лікаря, мали жалкий вигляд [7;8].

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Труды X-го губернського съезда земских врачей и представителей земских учреждений Екатеринославской губернии 4-13 марта 1910 года. Том 2. – Екатеринослав:Типография торгового дома «Иосиф и Мирослав», 1910. – с. 40-42
2. Отчет о состоянии земской едичины в Мариупольском уезде в 1908 году. – Мариуполь:Типография Э. и А.Гольдриных, 1909. –с.128-129
3. Отчет о состоянии земской медицины в Мариупольском уезде в 1905 году. – Мариуполь:Типография Э.И.Гольдрина, 1906. –с.100-101
- 4.Там само. – с.100-101
5. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1887 год. – Мариуполь:Типо-литография А.А.Франтова, 1888.- с. 297
6. Отчет о состоянии земской медицины в Мариупольском уезде в 1908 году. – с.170-171.
- 7.Там само.-С.168-169
8. Отчет Мариупольской уездной земской управы за 1887 год. – с.297

РЕАКЦІЯ СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ НА ПІДПИСАННЯ ПАКТУ МОЛОТОВА-РІББЕНТРОПА

Бондаренко Г. С.

Підписання пакту Молотова-Ріббентропа та таємного протоколу 23 серпня 1939 року —важливий тактичний епізод, який розкриває стратегічні наміри Германії та Радянського Союзу. Аналіз огляду цих документів та наслідків їх підписання у англо-, україно- та

російськомовних ЗМІ здатен допомогти зрозуміти справжні причини Другої світової війни, дослідити події, які стосуються її початку.

Актуальність наданої теми розкривається у тому, що вона торкається як однієї з важливіших сторінок всесвітньої історії у ХХ сторіччі, та також стосується України у період Другої світової війни та історіографічних досліджень цього періоду. Наразі сам документ пакту Молотова-Ріббентропа був відомий на наступний день після його підписання, а таємний протокол до нього був оприлюднений у 1945 році, та ще раз — після розсекречення радянських архівів у 90-і роки ХХ сторіччя. Саме тому загальною метою історіографічних досліджень є репрезентація цього пакту у різноманітних джерелах, насамперед — безпосередньо перед початком Другої світової війни.

Треба зауважити, що таємний протокол пакту Молотова-Ріббентропа, а також публікації в англомовних газетах суперечать інформації, яка надавалася у радянських джерелах [7, 4, 5]. Таємний протокол до пакту Молотова-Ріббентропа продовжує знаходити своє ідеологічне продовження і в наш час.

Вже сам факт підписання пакту Молотова-Ріббентропа вказує на переорієнтацію зовнішньої політики Радянського Союзу у сторону зближення з Німеччиною [1, 3]. Про це говорить і те, що Сталін зірвав перемовини з Англією та Францією, висунувши ультиматум, на який Польща навряд би дала згоду. Після польсько-радянської війни 1920-1921 рр. вона не мала достатньої довіри для того, щоб надати дозвіл на розміщення радянської армії на кордоні Польщі та Германії [6]. Виступила проти цієї пропозиції також Румунія [7].

Окрім того, мирна угода між країнами, які навіть не мали спільних кордонів, не може не викликати підозри. Це можна сказати також про різницю між станом економічних та військових ресурсів Германії та РСРС [6]. Справжнє призначення угоди розкриває знайдений лише після поразки Германії у 1945 році таємний протокол. Воно визначається у розділенні сфер обопільних інтересів Германії та РСРС [1].

Несекретні частини договору 24 серпня були розміщені у радянських газетах. Вони підносять угоду як продовження тієї, яка діяла з 1926 року. Якщо вірити радянським журналістам, пакт був потрібен для укріплення миру, запобігання конфлікту та зменшення напруги у відносинах із Германією [5].

Зовсім по-іншому трактує подію іноземна преса. У деяких газетах інформація про неї була надрукована ще до підписання угоди — 22 серпня. Підписання пакту Молотова-Ріббентропа у англомовних виданнях коментується як подія, яка здатна надати Радянському Союзу можливість розв'язати війну у Європі та диктувати її правила іншим державам. Угода також свідчить про відмову Росії брати участь у справах Європи [7].

У серпні проходили перемовини між Радянським Союзом з однієї сторони та Англії і Франції з іншої. 22 серпня уряд Англії та Франції ще мав надію на сумісність пакту з трьохсторонніми консультаціями. Для вирішення такої можливості, а також для отримання пояснень щодо підписання пакту у цю дату у Москві перебували військові місії цих держав. [7] Відомо, що вони не отримали того, на що сподівалися [6].

З газет відомо, що дипломатичні кола Франції були шоковані новиною про підписання пакту. Кілька десятків тисяч резервістів та відпускних солдат були викликані на місце служби вже 22 серпня [7]. Англія також покликала резерв під зброю [4].

Загалом, Англія та Франція почали готуватися до війни одразу ж після підписання пакту Молотова-Ріббентропа. Після надзвичайного засідання кабінету міністрів Англії було заявлено, що Англія піде в обороні Польщі до війни. Таке ж рішення прийняв кабмін Франції [7].

Польща розцінювала радянську загрозу не менш реальною, ніж германську. Вже 22 серпня можна було помітити тенденцію до термінової евакуації серед населення Варшави до Західної Європи. [7] Але при цьому великого значення підписанню угоди між Радянським Союзом та Германією польський уряд на надав, вважаючи, що РСРС не буде брати ніякої участі у війні, а тим більше — надавати допомогу Германії [4].

Японія також висловлювала глибоке занепокоєння. Германія була її основним союзником, а СРСР — потенційним ворогом. Основна причина радянсько-японських суперечок — кордони на Далекому Сході [7].

У якості висновків можна відмітити, що пакт Молотова-Ріббентропа ще до його фактичного підписання було відомо не лише розвідці та дипломатичним елітам і вищому керівництву світових держав, але й широкому колу населення, про що свідчать публікації в газетах ще до дня підписання документу.

Окремо слід виділити гарну освідомленість журналістів та аналітиків щодо можливих наслідків підписання цього документу. Так, ще до початку Другої світової війни у багатьох джерелах публікувалася інформація про майбутній можливий розподіл територій Польщі та інших сфер впливу поміж Радянським Союзом та нацистською Германією.

До того ж, згідно з публічною пресою, пакт Молотова-Ріббентропа можна вважати однією з найважливіших подій серпня 1939 року та усього цього року взагалі, судячи з розміщення журналістських матеріалів про пакт у перших колонках та з розміру самих колонок та текстів, присвячених підписанню цього документу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Год кризиса 1938-1939: документы и материалы [в 2 т.] М.: МИД СССР 1990. 631 с.
2. Договір про ненапад між Німеччиною і Радянським Союзом // Прапор жовтня. 1939. Вип. 195. С. 1-2.
3. Лисенко О.Є., Пилявець Р.І. Пакт Молотова-Ріббентропа 1939 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Pakt_M_R
4. Ріббентроп поїхав у Москву // Свобода: український щоденник. 1939. Вип. 196. С. 1.
5. Советско-германский договор о ненападении // Правда. Вип. 234. 1939. С. 6-7.
6. Солонин М. Пакт Молотова-Риббентропа. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=wWY1gXbE9kl>
7. British House summoned to pass emergency bill // The Vancouver Sun. 1939. Iss. 218. P. 1-2.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ І МЕТОДИЧНИХ ПРИЙОМІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ПОСТАТІ В. ВИННИЧЕНКА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ.

Бузинко Г. В.

Масштабний проект Міністерства освіти і науки України «Нова українська школа» декларує кардинальні зміни в школі. Реформа надає нові можливості для якісних змін та перетворень в різних галузях освіти. Навчальна програма з історії України для 10-го класу була затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року [4].

Навчання історії у старшій школі спрямоване на реалізацію мети повної загальної середньої освіти, яка полягає у розвитку та соціалізації особистості учнів/учениць, формуванні національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів[5, с. 27].

Не можна оминати постать Володимира Кириловича Винниченка, якщо мова йде про формування національної свідомості. В 2020 році Україна святкуватиме 140 річницю з Дня його народження.

Володимир Винниченко є однією з найбільш значних, відомих і водночас трагічних постатей в історії вітчизняної культури та українського національно-державного відродження. Діапазон творчості українського митця вражає: письменник-романіст, автор новел та драматичних творів, поет, філософ, публіцист, художник. В. Винниченко - один із найвідоміших і найвидатніших громадсько-політичних діячів, який не лише мистецьки зобразив свою добу, а й був активним її творцем[3].

Програма курсу «Історії України» передбачає вивчення розділу «Українська революція» який складається з шести тем. Одна з них має назву «Однині самі будемо творити своє життя: проголошення автономії України». В процесі вивчення теми учням запропоновано відповісти на питання «Якими були наслідки проголошення першого універсалу УЦР?». В цьому контексті передбачено охарактеризувати постать Володимира Винниченка та його діяльність на посаді генерального секретаря внутрішніх справ.

За класифікацією методів П.С.Лейбенгуба методи вивчення історії поділяються на: 1) метод розповіді і шкільної лекції вчителя; 2) метод бесіди; 3) метод наочності; 4) метод роботи з підручником; 5) метод роботи з історичним документом; 6) метод використання у навчанні художньої літератури; 7) активні методи вивчення історії. Більшість з цих методів доречно використати й для вивчення історичної постаті.

Підручник з історії України (автори В.С. Власова та С. В. Кульчицький) проблемі українській революції відводить 40 сторінок тексту. Окремо подається й коротка біографія В.Винниченка. Цей матеріал учні можуть використати для підготовки коротких тез, доповідей чи повідомлень про історичного діяча. Нажаль у підручнику постать В. Винниченка подається виключно на рівні опису, нібито констатує факт та паралельно не дає належної оцінки його діяльності. Це надає вчителю можливість застосувати сучасні методи, методичні прийоми, щодо вивчення історичної постаті з метою зацікавити учнів та активізувати їх пізнавальні можливості [1, с. 40].

В цьому контексті доволі цікавим може бути проведення бінарного уроку, де поєднується вивчення цієї особистості не тільки як українського політичного та громадського діяча а й як прозаїка, драматурга, художника, автора першого українського фантастичного роману «Сонячна машина». Тому було б цікаво провести інтегрований урок з української літератури та історії, який дозволить зреалізувати міжпредметні зв'язки та інтегрувати знання з двох предметів. Нажаль на заваді може стати брак часу та нестача годин, тому задля підвищення зацікавленості та мотивації учнів доречно використати поширений метод супроводження нової інформації літературним контентом. Наприклад, зачитати декілька показових уривків з його поем, або коротко розповісти про його твори.

Для засвоєння динамічних фактів доречно застосувати прийом оповідання, яке може бути образним й сюжетним або складання історичного портрету В.Винниченка з залученням додаткової навчальної та наукової літератури.

Ще один новітній підхід який дозволить активізувати пізнавальні можливості під час вивчення означеної теми, може бути використання настільної гри «Сто років Української революції 1917-1921 років». Ініціатором створення гри став директор Українського Інституту Національної Пам'яті Володимир В'ятрович. Одна з карток-питань присвячена саме постаті Володимира Винниченка.

Отже, вивчення визначної української історичної постаті Володимира Винниченка в системі шкільної історичної освіти сприяє підвищенню інтересу до історії України, розвитку у учнів логічного, абстрактного та критичного мислення, розуміти перебіг історичного процесу та суспільну значимість особистості. Нові методи та прийоми з використанням комунікативно-діалогової та дослідницької моделі дозволяють сформулювати емоційно-ціннісне ставлення до постаті В. Винниченка, сприяють досягненню відповідного рівня здібностей (компетентностей), заснованих на знаннях уміннях та ціннісних орієнтирах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власов В.С., Кульчицький С.В. Історія України (профільний рівень): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. – Київ: Літера ЛТД, 2018. – С. 256.
2. Винниченко, В. Вибране / В. Винниченко; упоряд. Г. С. Бакіна. К.: Школа, 2002. 304 с.
3. Кентій, А. «Яка то страшна, тяжка річ - відродження національної державності...»: до 125-річчя від дня народження Володимира Винниченка / А. Кентій // Сільські вісті. – 2005. – 28 липня. – С. 3.

4. Програма з історії України. Суспільно-гуманітарний профіль // Історія в школах України. – 2017. - № 1407.
5. Сиротинко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків. 2017. С. 149

МІЖНАРОДНА МИРОТВОРЧА ОПЕРАЦІЯ

Буяльська Ю. Я.

Останнє десятиліття ХХ та початок ХХІ століття характеризувалися великими подіями в міжнародних відносинах, які зачепили увесь європейський та євразійський простір. В той же час локальні війни і збройні конфлікти, міжнародний тероризм, розповсюдження зброї масового ураження стали домінуючими серед широкого спектра загроз безпеці в світі. Обличчя світової політики на початку третього тисячоліття визначають, перш за все, динамічні процеси інтеграції у всіх сферах суспільного життя. Тому важливо вивчити поняття міжнародних миротворчих операцій для вирішення складних проблем сучасності.

Історіографічна база складається з праць, присвячених аналізу проблем безпеки та миру. Враховуючи досить значний період існування та діяльності організації Північноатлантичного Альянсу та його неоднозначну роль в сучасному світі, протягом другої половини ХХ століття і на початку ХХІ до вивчення та аналізу діяльності НАТО залучено безліч науковців, політологів, істориків та військових.

Аналізуючи законодавчо-правове регулювання миротворчих операцій або операцій з підтримання миру, слід, перш за все, охарактеризувати документи основної міжнародної організації, яка має санкції дозволяти або не дозволяти початок операції [4]. Правові засади миротворчої діяльності дають змогу здійснювати комплекс заходів щодо підтримання та забезпечення миру і стабільності в усіх регіонах світу. Згідно зі статтями VI та VII Статуту ООН, Рада Безпеки несе основну відповідальність за збереження міжнародного миру та безпеки [5].

Суперечки з приводу наявності при ООН миротворчих сил, ефективності їх втручання, а також потенціалу з підтримання та встановлення миру точилися з самого моменту їх створення. Не вщухають вони і нині. Однак півстоліття історії існування ООН переконливо довели доцільність діяльності «блакитних шоломів» в інтересах миру і безпеки у світі.

У сучасних умовах значно зростає роль регіональних організацій у запобіганні конфліктів та їх врегулюванні [6]. Поступово змінюється роль ЄС. У рамках реалізації концепції «другого стовпа» європейської політики безпеки і оборони ЄС створив «початкові оперативні можливості»: структури та процедури що дозволяють аналізувати, планувати, ухвалювати, розпочинати та проводити воєнні операції із врегулювання криз, коли «НАТО в цілому не задіяний». Попри важливість питань структури та процедур, найперше значення мають військові можливості [7].

Операції з підтримання миру проводяться на підставі глави VI Статуту ООН з метою забезпечення виконання мирної угоди та спостереження за її виконанням; вони покликані сприяти локалізації конфліктів, врегулюванню і ліквідації їх наслідків [8].

Операції з встановлення миру (примушення до миру) проводяться на підставі глави VII Статуту ООН, частіше всього задля припинення конфліктів, що відбуваються переважно у вигляді громадянських або міжетнічних війн. Завдання цих операцій полягають в тому, щоб: контролювати виконання міжнародних санкцій; примусити ворогуючі сторони розпочати переговори; захистити мирне населення [9].

Порівняно новою формою миротворчих операцій є електоральні операції, які можуть бути як самостійними операціями, так і складовою більш масштабних операцій з постконфліктного врегулювання [10].

Для врегулювання воєнно-політичного конфлікту міжнародна миротворча операція не завжди може проводитися. Умовою її проведення має бути відповідне політичне рішення міжнародної спільноти (Ради Безпеки ООН, ОБСЄ, інших регіональних організацій). Необхідна також згода сторін воєнного конфлікту і визнання всіма його сторонами права міжнародної спільноти на проведення такої операції [11].

Структура і функції сил і засобів міжнародних миротворчих операцій не є визначеними і залежать від багатьох факторів – масштабів конфлікту, ставлення міжнародної спільноти до конфлікту, зацікавленості окремих держав у його розв'язанні, внутрішніх чинників і мотивів воєнно-політичного конфлікту [12].

Таким чином, рішення про початок, проведення та тип міжнародної миротворчої операції приймається виключно згідно із Статутом ООН, Радою Безпеки ООН. Хоча до сьогодні відсутнє узагальнене визначення поняття «миротворча операція», в цілому можна констатувати, що більшість запропонованих визначень поділяють миротворчі операції за типами, які викладені в Статуті ООН з деякими уточненнями та різновидами. Однак в цілому, конкретно-змістове уявлення про типи миротворчих операцій збігаються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Asmus R. The New Transatlantic Project. URL: <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/7312> (дата звернення 11.04.19).
2. Бодрук О. Європейські прагнення й американські можливості. Вплив взаємовідносин США та їх європейських партнерів на подальшу долю НАТО. *Політика і час*. 2004. № 3. С. 69-76.
3. Устав ООН. URL: <https://www.un.org/ru/charter-united-nations> (дата звернення 11.04.19).
4. Solomon G. The NATO Enlargement Debate URL: <http://www.fas.org/man/crs/RS21055.pdf> (дата звернення 11.04.19).
5. Устав ООН.
6. Michta A. NATO After the Kosovo Campaign and the KFOR Peacekeeping Operations: What Has Changed? URL: http://www.rhodes.edu/faculty/AndrewMichta/Andrew_Michta/NATO_after_the_Kosovo_Campaign.pdf (дата звернення 11.04.19).
7. NATO and Operation Allied Force. URL: http://www.polity.co.uk/up2/casestudy/nato_and_operation_allied_force.pdf (дата звернення 11.04.19).
8. Solomon G. Вказ. праця.
9. Там само; Головіна К. Г. Стратегічні концепції НАТО 1991, 1999 та 2010 років: трансформація ролі Альянсу. URL: <http://sites.znu.edu.ua/historySciWorks/issues/31/golovina.pdf> (дата звернення 11.04.19).
10. Виступ глави делегації України, міністра закордонних справ Бориса Тарасюка у загальнополітичній дискусії на 54-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 21 вересня URL: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/vistup_glavi_delegatsiiv_ukraini_ministra_zakordonnih_sprav_borisa_tarasyuka_u_zagalnopolitichniy_diskusii_na_54_y_sesii_generalnoi_asamb_leii_oon_21_veresnya_15339 (дата звернення 11.04.19).
11. Візит делегації Казахстану. URL: <http://www.okbm.nnov.ru/english/press/27-ullr> (дата звернення 11.04.19).
12. NATO decision-makers visit Kosovo. URL: http://www.nato.int/cps/uk/natolive/news_7493.htm?selectedLocale=uk (дата звернення 11.04.19).

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРИТОРІЇ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У 1-Й ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Гузь А.М.

Вивчення історії становища та розвитку Римо-католицької церкви (далі РКЦ) в Україні є неможливим без розгляду регіональної специфіки діяльності цієї конфесії в різні часові періоди. У цьому контексті науковий інтерес становить діяльність РКЦ на території Правобережної України у правовому полі Російської імперії у першій половині ХІХ століття.

Внаслідок поділів Речі Посполитої під контроль Російської імперії потрапили землі, значна частка населення яких сповідувало християнство Західного зразка. Тому, давалися вказівки, щодо монастирів монахи яких відмовлялися присягати на вірність імперській владі. Піярським монастирським школам і училищам наказувалося здійснити перепис; почався нагляд за їхньою діяльністю [11].

Напередодні другого поділу Речі Посполитої влада Російської імперії охопила території двох римо-католицьких єпархій: Луцької та Кам'янецької [10]. Надавалися вказівки, щодо того як чинити з тими монастирями, монахи яких відмовлялися присягати на вірність новій владі. Розпочато контроль за їхньою діяльністю [6]. Не оминула обмежувальна політика царату і літургію, оскільки здійснювалися спроби цензурування проповідей [1].

Оскільки, на новоприєднаних землях РКЦ здавна створювала освітні заклади, тож й вони не могли залишитися поза увагою нової влади. Важливим етапом на шляху до централізації духовних навчальних закладів РКЦ було створення указом від 1 липня 1803 р при Віленському університеті Головної семінарії, яка готувала римо-католицьких священиків на вищі церковні ієрархічні посади [9]. Для фінансування семінарії виділялося 15 000 руб. сріблом з прибутків від монастирських маєтків та капіталів, а також за рахунок 11 багатих бенефіцій, що надавали 65 тис. рублів сріблом щороку [9]. Надалі, царат усе більше намагається контролювати РКЦ. Особливо помітним це стає у 1830-1831 рр., коли духовенство всіляко сприяє розвиткові польського національно-визвольного руху проти Російської імперії [11]. З 1830 р. священнослужителям заборонялося без спеціального на те дозволу залишати свій монастир та особливо їхати за межі країни. Подібними діями самодержавство намагалося обмежити контакти духовенства з польськими діячами національного руху та унеможливити проникнення до держави антиімперських поглядів [3]. Після поразки польського повстання російський владний апарат посилив нагляд за освітніми закладами РКЦ. Спочатку була припинена робота Віленського університету як центру польської національної думки, при якому діяла Головна семінарія. Імператорський указ «О закрытие Виленского университета, и о передаче в Министерство Внутренних Дел Медицинского и Богословского факультетов» від 1 травня 1832 р. не ліквідував Віленський університет, але, медичний і богословський факультети, передбачав перетворити в окремі навчальні заклади [2]. Викладати там могли лише ті особи, які не були пов'язані з Царством Польським.

У подальшому імперська влада з метою скорочення кількості римо-католицьких монастирів указом від 19 липня 1832 року «Об упразднении некоторых римо-католических монастырей» [8] проголошувала закриття некомплектних [12] римо-католицьких монастирів, костелів, що перебувають у поселеннях з населенням, переважно, православного чи уніатського віросповідання. Землі ж та угіддя, що перебували у розпорядженні цього монастиря передавалися до державної скарбниці. [8].

Указом від 26 листопада 1832 р. «Об приеме людей в Римско-католические сименарии» [5] імперська влада почало здійснювати контроль за вступниками до семінарій.

Створювалися спеціальні комісії, що визначали осіб які могли вступати у ці духовні навчальні заклади. Після цього члени комісії мусили складати звіти [5].

Указом від 25 грудня 1841 року «О передаче в ведение Министерства Государственных имуществ, всех недвижимых населенных имений иноверного духовенства

Западных губерний» [4], що передбачав внести до обліку Міністерства державних маєтностей усього майна римо-католицької церкви та було визначено платню для духовенства й розподіл прибутків отриманих з конфесійних угідь [20, с. 688-689]

Таким чином політика Російської імперії щодо Римо-католицької церкви на території Правобережної України в означений період була спрямована на поступове правове обмеження її як соціального інституту та повне підпорядкування центральній владі.

ЛІТЕРАТУРА

1. О возстановлении Духовного и церковного Правительств Римо-Католического закона в России [Высочайше утвержденный доклад Сената] 1800. Ноября 13 // [Полное собрание законов Российской империи](#) (далі - ПСЗРИ) . Собрание Первое. – СПб.: Тип. II отделения собственной его императорского величества канцелярии, 1830. – Т. XXVI. – С. 823–829.
2. О закрытии Виленского Университета, и о передаче в Министерство Внутренних Дел Медицинского и Богословского факультетов Высочайшая резолюция на положение Комитета Министров. [Именной указ, данный Министру Внутренних Дел]. 1832. Май 1 // ПСЗРИ. Собрание Первое. – СПб.: Тип. II отд-ния собственной его император. величества канцелярии, 1830. – Т. XXVII. – С. 782-783.
3. О мерах к присечению самовольных отлучек Римско-Католических монахов из Росии в Царство Польское. Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. [указ]. 1830. Июля 15 // ПСЗРИ. Собрание Второе. – СПб.: Тип. II отд-ния собственной его император. величества канцелярии, 1831. – Т. V, ч. II – С. 717–722
4. О передаче в ведение Министерства Государственных имуществ, всех недвижимых населенных имений иноверного духовенства Западных губерний. [Именной указ, данный Сенату]. 1841. Декабря 25 // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Второе. – СПб.: Тип. II отделения собственной его императорского величества канцелярии, 1842. – Т. XVI, ч. II. – С. 139–140.
5. О приеме людей в Римско-Католические семинарии [Именной, объявленный Начальникам Западных Губерний Министром Внутренних Дел] данный Сенату. 1832 26 ноября // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. – СПб. : Тип. II отд-ния собственной его император. величества канцелярии, 1830. – Т. VII. – С. 863-864.
6. О распоряжениях в Польских Областях, занятых Российскими войсками, 8 Декабря 1792 г, Именной данный Генералу Кречетникову. URL: <https://dlib.rsl.ru/viewer/01004184121#?page=102> (дата звернення: 06.05.2018).
7. Об управлении Римско-католического духовенства в Росии. [Высочайше утвержденные пункты]. 1800. Декабря 11 // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. – СПб.: Тип. II отд-ния собственной его император. величества канцелярии, 1830. – Т. XXVI. – С. 433–436.
8. Об упразднении некоторых Римско-Католических монастырей. [Именной указ, объявльонный гражданским губернатором министром внутренних дел]. 1832. Июля 19 // ПСЗРИ. Собрание Второе. – СПб.: Тип. II отделения собственной его императорского величества канцелярии, 1833. – Т. VII. – С. 507–510.
9. Об учреждении при Виленском університети Главной Симиарии для духовенства Римско-Католического исповедания [Высочайше утвержденный доклад Сената] 1833. Июль 1 // ПСЗРИ. Собрание Первое. – СПб.: Тип. II отд-ния собственной его император. величества канцелярии, 1834. – Т. VIII. – С. 386-395.
10. Павлюк В. В. Римо-католицька церква в суспільному житті Правобережної України кінця XVIII – першої третини XIX ст.. URL: [file:///C:/Users/%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B0/Downloads/NznuoairD2009_2011_4_17%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B0/Downloads/NznuoairD2009_2011_4_17%20(5).pdf) (дата звернення: 06.05.2018).

11. Хитровська Ю. В. Організаційно-правове становище римо-католицької церкви на Правобережній Україні наприкінці ХУІІІ – на початку ХХ ст.. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Si/2010_30/Hutrovska.pdf
12. Шостак І. В. Законодавче закріплення статусу Римо-католицької церкви в Російській імперії у першій половині ХІХ століття. URL: http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/17670Zakonodavche_zakr%D1%96plennja_sta/1.html (дата звернення: 06.05.2018).

ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ДІЛОВОДСТВА У ГЕТЬМАНЩИНІ І НОВІЙ СІЧІ (1734–1775 РР.)

Гунза Ю. С.

Багаторічне функціонування Гетьманщини заклало основи формування української національної держави й зумовило розвиток та утвердження в українських землях державних органів управління. Процес становлення і розвитку діловодства охоплював увесь період існування Гетьманщини від 1649 до 1764 рр., коли формується суто українська система адміністративного апарату.

Гетьманщина та Нова Січ є одним із найяскравіших феноменів вітчизняної історії. Практично всі періоди козацької доби здобули висвітлення в працях науковців різних поколінь. Певний внесок цими дослідженнями здійснено у вивченні історії Нової Запорозької Січі – останньої Січі в українських землях. Чимало науковців звертались до цього періоду козащини: в дореволюційний період, значно менше – в радянські часи. В сучасному українському документознавстві цей аспект також посідає чільне місце.

Вперше джерела щодо діловодства і документування у Гетьманщині знайшли своє відображення на сторінках козацьких літописів останньої чверті ХVІІ–першої чверті ХVІІІ ст., серед яких своєю фактологічністю виділяються «Літопис Самовидця», «Літопис Гадяцького полковника Григорія Грабянки», «Літопис Самійла Величка».

Багато різних за видовою ознакою документів Гетьманщини побачили світ у фундаментальних виданнях: «Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы в трёх томах» (1953–1954), «Документи Богдана Хмельницького. 1648–1657 рр.» (1961), «Універсали Богдана Хмельницького» (2001), «Універсали Івана Мазепи. Листи Івана Мазепи» (2002), «Переяславська рада. Документи і матеріали» (2003), «Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687)» (2004). Вони є джерелом для визначення видових ознак і класифікації документів, які створювалися у ГВК.

Проблему діловодства Гетьманщини та Нової Січі у своїх працях розглядали М. Грушевський, І. Крип'якевич, В. Голобуцький, В. Смолій, Ю. Мицик, В. Кривошея, В. Горобець, І. Синяк, Ю. Палеха, Ю. Нікольченко та інші. Питання козацького діловодства та документування ґрунтовно досліджуються на сторінках колективної двотомної монографії «Історія українського козацтва».

Разом з тим, діловодство Гетьманщини та часів Нової Січі ще не стало об'єктом фундаментального спеціального дослідження. Одним з перших в цьому плані був А. Скальковський. У своїх працях з історії Нової Січі він зробив низку спостережень за документами, в яких вміщено інформацію щодо штату ГВК, особливостями листів з Коша до урядників Правобережжя, а також щодо збереження суто українського козацького діловодства [2].

Окремі питання організації діловодства у Гетьманщині та Новій Січі у свої розвідках розглядали М. Кириченко, О. Рябінін–Скляревський, М. Слабченко та Д. Яворницький.

У 90–х рр. ХХ ст. Н. Ченцова та Л. Гісцова, представили науковому загалу виявлені документи щодо діяльності ГВК Гетьманщини, чисельності та функціям її штату, формулярні ознаки окремих документів.

У працях С. Абросимової, С. Андрєєвої, В. Горобця, І. Грозовського, А. Гурбика, Т. Кузик, Х. Лашенко, В. Ленченка, І. Лимана, Ю. Нікольченка, О. Олійника, В. Панашенко, І. Паньонко, С. Плєцького, В. Стафійчука, О. Чумака, С. Шевченко, Г. Шпитальова, репрезентовані документи, пов'язані з діяльністю військових канцелярій, дипломатичні джерела Гетьманщини і Запорізької Січі, у т. ч. із зв'язків з Кримським ханством та Новою Сербією, запровадженням схем європейського діловодства другої половини XVIII ст.

На рубежі XX–XXI ст. нові документи діловодної справи Гетьманщини та Нової Січі оприлюднили О. Апанович, А. Бовгир, Я. Калакура, В. Кравченко, Ю. Мицик, В. Шевчук та інші.

Джерельна база діловодства і документування формувалася протягом усього періоду існування Гетьманщини та Нової Січі. Був створений цілісний корпус документальних джерел, який у майбутньому буде основою для розвитку української національної документаційної традиції, якісно відмінної від російської.

Велика кількість документальних джерел 1734–1775 рр. тією чи іншою мірою висвітлюють історію діловодства і документування козацької України. В означений період закладалися не тільки основи сучасного вітчизняного діловодства, а й формувалися видові та класифікаційні ознаки документів [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвин Ю. С. Діловодство в адміністративних структурах Гетьманщини: джерела та історіографія проблеми / Ю. С. Литвин // Дебют: збірник тез доповідей студентів за результатами участі у декаді студентської науки. – Маріуполь: МДУ, 2016. – с. 14–15
2. Литвин Ю. С. Джерела діловодства Гетьманщини (1649–1764 рр.) / Ю. С. Литвин // Всеукраїнська науково–практична конференція: Україна на шляху державотворення: історія та сучасність (26 травня 2016 року). – Харків, 2016 – с. 58–60

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ПОСТАТІ ДЕН СЯОПІНА В ШКІЛЬНИХ КУРСАХ ІСТОРІЇ.

Забродська А. О.

Актуальність обраної проблеми зумовлено тим, що наразі зростає інтерес до вивчення сутності та специфіки формування феномену «Великого Китаю». Важливу роль у цих подіях зіграли діячі, які брали участь у реформуванні економіки КНР наприкінці XX – на початку XXI ст. Ініціатором та натхненником реформ став Ден Сяопін, тому ключовим аспектом при вивченні відповідної теми в шкільних курсах історії має бути опанування учнями специфіки політичної діяльності Ден Сяопіна. На сьогодні у навчально-методичній літературі важко знайти розроблені технології вивчення реформаторської діяльності цього політика.

Суспільно-політична діяльність реформатора Ден Сяопіна ґрунтовно досліджена в спеціальній історичній літературі, проте відсутні розробки методичних технологій презентації цієї персоналії в шкільному курсі історії. Проблема ролі цієї особистості в історії досліджували такі науковці як: В. Портякова [4] та М. Титаренка [8]. В роботах Д. Регзонва [5] та Д. Смірнов [7] розглядаються основні принципи і сутність реформ, розпочаті Ден Сяопіном у 1978 р. Угорський науковець Д. Барач [1] визначає керівну роль Ден Сяопіна у процесі реформування Китаю. Окремі методичні розробки щодо методики вивчення персоналій представлені у роботах О. Пометуна [3] і Т. Сечіна [6], які розробили алгоритми засобів та прийомів засвоєння історичного матеріалу. Науковець А. Пінчук [10] запропонував власну технологію вивчення історичних постатей, яку можна застосовувати на уроках історії.

Рекомендована у 2018 р. МОН України програма з всесвітньої історії для 11 класів загальноосвітніх шкіл не передбачає окремої теми присвяченої реформуванню Китаю у II

половині ХХ ст., проте означена проблема увійшла до загальної теми № 4 «Розвиток провідних країни Азії, Африки та Латинської Америки». Програмою рекомендовано надати загальну характеристику політичній діяльності Ден Сяопіна.

При підготовці учителя до уроку з обраної теми слід ознайомитися з відповідною науково-методичною літературою, розглянути декілька сучасних технологій представлення матеріалу з врахуванням особливостей та потенціалу окремого класу. Тому від вдалого та вірного вибору прийомів роботи у процесі шкільного навчання залежить й рівень засвоєння матеріалу учнями на уроці [3, с. 111]. Методичні засоби і прийоми – це складові частини методів, які дозволяють досягти мети уроку. Вони охоплюють весь спектр першоджерел, посібників та літератури, якими можна користуватися задля опанування навчальним матеріалом [3, с.113].

Використання прийому контрасту, дозволить учням ознайомитися з біографією та суспільно-політичною діяльністю визначних діячів, надати порівняльну характеристику декільком історичним персоналіям. [10, с. 88]. При вивченні особистості реформатора Ден Сяопіна, доцільно порівняти його з особистістю президента США Рональда Рейгана, який також здійснив успішний курс економічних реформ. Щоб досягти вдалого економічного розвитку в сфері економіки, Ден Сяопін став ініціатором того, щоб саме держава стала суб'єктом ринкової економіки соціалізму з китайською специфікою. Така політика повинна була стимулювати інвесторів до діяльності, даючи їм при цьому необмежену свободу дій. Кінцева мета цієї політики полягала у створенні сучасної ринкової економіки з китайським обличчям. [2, с. 53]. Таким чином, обраний прийом дає можливість учням швидко запам'ятовувати історичні події, пов'язані з певною особистістю, використовуючи зручний та знайомий для них синонімічний приклад в іншій країні, що значно підвищує можливості засвоєння матеріалу.

Актуальними прийомами вивчення на сьогодні є постановка учителем на уроці проблемних та дискусійних питань, які спонукатимуть учнів висловлювати власні думки щодо соціально-економічної політики діяча. З'ясувати наслідки цієї політики та її вплив на сучасний розвиток країни [6, с. 121]. Доречно запропонувати такі питання для дискусії на уроці: Вплив реформ Ден Сяопіна на повсякденне життя сільське населення? Наслідки реформ для промисловості та сільського господарства? Успіхи та прорахунки реформаторського курсу?

Ефективною технологією щодо вивчення історичного портрету персоналії є підготовка учнями доповідей або коротких повідомлень з залученням окремих історичних джерел: актових матеріалів, спогадів, публіцистики. На уроці учитель може ознайомити школярів з окремими уривками з промов та бесід з Ден Сяопіном, які включені у збірку його творів [9]. Це допоможе учням більш детально зорієнтуватися у його політиці, надати власну оцінку його діяльності, сприятиме розвитку критичного мислення шкільництва.

Отже, технології вивчення постаті Ден Сяопіна у шкільних курсах історії охоплюють значну кількість різноманітних методів та прийомів. Проте при виборі технологій слід ретельно визначитися зі специфікою та особливостями класу. Китайський реформатор Ден Сяопін – це постать, яка зіграла ключову роль у розвитку економіки Китаю, тому школярі мають вміння порівняти цей досвід з досвідом інших держав, проаналізувати причини та наслідки реформ, обміркувати можливості використання цієї реформаторської практики в інших країнах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барач Д. Дэн Сяопин. М.: Международные отношения, 1989. 282 с.
2. Олефір А. Економічна політика Китаю: досвід реформ для України // Господарське право і процес. 2018. №2. С. 53 – 57.
3. Пометун О. Методика навчання історії в школі. Фрей-ман. К.: Генеза, 2006. 328 с.
4. Портяков В. Я. Экономическая политика Китая в эпоху Дэн Сяопина. М., 1998. 236 с.

5. Регзенова Д. Б. Основные принципы и сущность реформ Дэн Сяопина. Вестник Бурятского государственного университета. 2010. №6. С. 189 – 193.
6. Сечина Т. И. Справочник учителя истории и обществознания. Волгоград: Учитель, 2013. 220 с.
7. Смирнов Д. А. Дэн Сяопин и модернизация Китая // Проблемы Дальнего Востока. 2004. №5. С. 21 – 29.
8. Титаренко М. Дело и эра Дэн Сяопина // Проблемы Дальнего Востока. 1997. №2. С. 8 – 13.
9. Сяопин Дэн. Основные вопросы современного Китая. М.: Политиздат, 1988. 256 с.
10. Пінчук А. С. Методичні засади висвітлення історичних постатей у шкільних курсах історії (30 - 80-ті рр. XX ст.): дис. канд. пед. наук / Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2006. 200 с.

ПОЛЬСЬКІ ЗАЛІЗНИЦІ (1945 – 1953 РР.)

Зубко Д. О.

Розвиток економіки жодної країни не можливо уявити окремо від розвитку залізничного сполучення. Роздивляючись становлення польської залізниці ми зможемо охарактеризувати динаміку розвитку економіки Польської Народної Республіки в період 1945 – 1953 рр. та знайти відповідь на деякі питання стосовно проблем сучасної польської економіки.

Історія польської залізниці почалася ще у першій половині 19 століття та розвиток її відбувався за умов розділення Польщі між трьома імперіями. Це зумовило той факт, що у Польщі сформувалися три умовні залізничні райони, найбільший з яких був район у Російській імперії.

У період 1945 – 1953 рр. відбувався бурхливий розвиток польської залізниці, оскільки в цей період післявоєнної відбудови перевезення по країні в основному здійснювалися саме по залізниці. Саме тому залізничне сполучення відіграло значну роль у відбудові країни після закінчення війни. Завдяки швидко налагодженій та розгалуженій системі у різні частини країни можна було доставити товари, продукти, будматеріали, пошта та інше. Оператором польських залізничних доріг стала відроджена державна компанія Польська Державна Залізниця – ПДЗ (РКР). Почало зростати виробництво та будувалися міста. ПДЗ була монополістом у сфері перевезення залізничними дорогами у країні та була досить великою й могутньою організацією. Ця компанія була яскравим прикладом того, як навколо одного виробництва може зрости солідна кількість відомчих об'єктів і підприємств.

Інфраструктура, покликана забезпечувати життєдіяльність польської залізниці, складалася з житлових будинків, магазинів, промислових зон, ремонтних майстерень, лікарень, санаторіїв, профілакторіїв, баз відпочинку, кафе, їдалень, власних служб охорони та безпеки, а також служб забезпечення матеріальної й господарської частини. Біля доріг були свої відділи статистики, обліку та окреме відомство по електрифікації. Існував свій автопарк, будувалися профільні ПТУ та ВНЗ з підготовки та перепідготовки фахівців. Не кажучи вже про машинобудівні й вагонобудівні заводи і підприємства з випуску локомотивів у Варшаві, Познані, Хшануві, Гожуві, Бидгощі та Вроцлаві. Все це було у власності компанії ПЗД і робітники користувалися всім цим безкоштовно. Ремонти й обслуговування сплачувалися і проходили за рахунок компанії, тобто держави.

У Польщі слід виділити декілька найважливіших ліній залізничного сполучення, які з'явилися або отримали свій сучасний вигляд у період 1945 – 1953 рр., а саме: Вугільна магістраль та Варшавська приміська залізнична дорога.

Вугільна магістраль - це польська залізнична лінія, яка з'єднує Верхнесилезький промисловий округ (починається в Хожуві), через Рибницький вугільний округ і

Ченстоховський промисловий округ з морськими портами Гдині та Гданська. Саму магістраль була побудована в 1928-1933 роках, під час митної війни з Німеччиною, для з'єднання Сілезії з Померанією без необхідності транзиту через німецьку територію. Ця магістраль, разом з побудованому портом в Гдині, стала причиною польського успіху в політичному і економічному конфлікті за економічну незалежність Польщі і дала можливість післявоєнного індустріального відновлення країни як держави-експортера.

Варшавська приміська залізнична дорога – це система залізниць в столиці Польщі місті Варшава і її агломерації. Лінія об'єднує міський та приміський потяги та разом з двома своїми відгалуженнями пов'язує Варшаву з муніципалітетами Міхаловіце, Прушков, Брвінув, Підкова Лесна, Мілановек і Гродзік Мазовецький на північному заході від Варшави. Лінія була відкрита в 1927 році як електрична приміська залізниця. Це була перша електрична залізниця в Польщі. Під час Другої світової війни лінія була знищена відступаючими німецькими військами, а її відновлення почалось у 1947 році. Свою сучасну назву лінія отримала після закінчення її будівництва у 1951 році [2, с. 211].

Отже, слід зазначити, що розвиток польська залізниця є однією з найдавніших у Європі. Розділення Польщі зумовило низку проблем для відновленої польської держави у 1918 році, але польський уряд виявився спроможним подолати їх й побудувати добре розгалужену систему залізниць. Друга світова війна й післявоєнна відбудова стали новими випробуваннями для польських залізничників. Націоналізація ПЗД та її монополізація створили сприятливі умови до створення розгалуженої системи залізниць й матеріально – технічного забезпечення її роботи та її працівників. Проте саме цей монополізм та великий бюрократичний апарат призвели спочатку до стагнації, а потім до занепаду цієї організації. Саме такий розвиток подій був однією з причин дефіциту економіки Польської Народної Республіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Krystyna Kersten. The Establishment of Communism Rule in Poland, 1943 – 1948. Berkeley, 1991. 285 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=RD3e7ZxrEC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 18.04.2019).
2. Pdraic Kenney. Rebuilding Poland: Workers and Communists 1945 – 1950. Ithaca, 1997. 353 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=FaalxAmCTYAC&pg=PA12&hl=ru&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 21.04.2019).

ПОБУТОВІ УМОВИ АКАДЕМІКІВ ВУАН В 20–30-Х РР. ХХ СТ.: АНАЛІЗ МЕМУАРНИХ ДЖЕРЕЛ

Калужина А.О.

Наукова інтелігенція України, будучи незалежною у своїх наукових і політичних поглядах, завжди перебувала на вістрі духовного життя народу. Не одне десятиріччя вона була головним генератором не лише наукових, але й прогресивних демократичних та національних ідей [11, с. 39]. Високий рівень моральної свідомості та звичка до свободи творчої діяльності академіків в 20–30-х р. ХХ століття перетворила їх на головний об'єктом більшовицької агресії, як потенційної загрози планам по створенню жорстоко централізованого та уніфікованого суспільства [1, с. 82]. Комуністична демагогія радянської влади не могла не вплинути і на Україну, як невід'ємного елементу СРСР. В умовах повної деморалізації української державотворчої інтелігенції в національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр., академіки стали перед непростим завданням перебудови своїх принципів та звичок задля власного виживання у політичній системі, характерними рисами якої стали повне одержавлення не лише соціально-економічних, а й міжособових, професійних та

родинно-побутових відносин [10, с. 56]. Ідеологічна доцільність, насильство, постійна ворожість, підозри та наклепи на так зване інакомислення стали невід'ємним елементом повсякдення радянського суспільства. Ярлик політичної неблагонадійності ставав тавром не лише в повсякденному житті людини, але й на її творчому та професійному шляху [1, с. 81, 88, 92].

Метою даної розвідки є вивчення повсякденного життя українських академіків в умовах встановлення і утвердження радянської влади, їх наукової діяльності та видання наукових праць на основі аналізу мемуарних джерел провідних діячів ВУАН.

Мемуари – джерела особового походження, які включають в себе спогади, щоденники, нотатки, епістолярій тощо. На сьогоднішній день все більше джерелознавців та істориків говорять про перспективи дослідження его-документів, як найбільш глибоких за переживаннями та унікальних за фактами [7, с. 150–151]. Власне в цьому чи не найбільша їх цінність, адже віднайдені в них матеріали здатні передати дух епохи, описати глобальні процеси на мікрорівні, а головне – пояснити досі невідомі для історії факти.

У питанні вивчення повсякдення та проблем друкування наукового доробку академіків в м. Києві 20–30-х років епістолярні джерела дозволяють дослідити справжні почуття людини, обмеженої вузькими рамками тоталітарної системи, адже саме в листуванні з близькими та рідними вона не боялася проявляти свої думки, переживання та невдоволення, зумовлені умовами будівництва так званого соціалістичного суспільства. Не дарма О. Коляструк зазначала, що джерела особистого походження радянської людини стали символом «...культури діяльного опору особистості етатизму, «я» – державі» [7, с. 150, 152].

Про значення мемуарних джерел у розробці проблематики становища наукової інтелігенції України в першій третині ХХ століття писали Г. Стариков [14], М. Сулятицький [15], Г. Бурлака [2] та інш. Безпосередньо ж тему повсякдення наукової інтелігенції розробляли Ю. Іорданова [3], В. Шейко [16], О. Коляструк [7, 8, 9, 10], В. Косенко [11] та інш.

20–30-ті роки ХХ ст. ознаменували прихід нової суспільно-політичної атмосфери в реаліях якої науковець втрачав суверенне право на інтелектуальну діяльність. В академічних колах було сформовано різні форми пристосування до радянської влади: тихий саботаж (М. Грушевський), поступова підкореність (Д. Багалій), відкрита опозиція (С. Єфремов) або ж еміграція (В. Вернадський) [1]. Ті хто залишався мав кожного дня боротися з власним я, щоб зберегти власне життя та займатися професійною справою.

Проте вже в 1921 р. більшовики змушені були проголосити курс на українізацію і взяти «м'який» курс по відношенню до інтелігенції. Ця ліберальна лінія, проголошена директивою РКП(б) 18 грудня 1921 р., виражалася в обмеженні цензури та наданні науковій інтелігенції права на вираження власних поглядів, за умов невтручання у політичну сферу та збереження монополії радянської влади на державну ідеологію, денационалізації житла та наданні продовольчих пайків [8, с. 167–168]. Однак це не означало, що припинився тиск з боку влади на наукову інтелігенцію, навпаки, з утворення ДПУ вони перебували під постійним наглядом слідчо-репресивного органу.

Про побутові проблеми в Києві в 20-х роках, пов'язані з подіями національно-визвольної боротьби та комуністичних перетворень згадував ще академік К. Харлампович, перебуваючи в Казані, який мав прибути до ВУАН як її член. Так в листі до А. Кримського від 3 серпня 1920 р. він писав: «Приходится и еще ждать, тем более, что Киев испытывает затруднения и продовольственные и топливные. Да не легка и дорога из Казани. Вот мотивы, по которым я все еще не решаюсь перебраться на Украину. Не говорю уже о том, что в Киеве нельзя будет просуществовать на одно академическое жалование...» [5, с. 18–19].

Умови, в яких опинилася Україна і головним чином Київ, в результаті неодноразового захоплення його більшовиками не могли не позначитися на становищі його населення. Навіть академіки, працівники інтелектуальної праці, яка б здавалося мала добре

оплачуватися змушені були животіти на мізерні кошти, що отримували від нечисельних публікацій.

Більшовицька політика щодо стирання майнової диференціації і побудові соціалістичної держави призвела не до загального багатства, а до загальної бідності суспільства, яскраво відображеного в спогадах академіка С. Єфремова. Так, згадуючи нове повсякдення в добу НЕПу 21 жовтня 1924 року він писав: «Вночі прокинувся од якогось шарудіння. Думав спершу, що пацюки, – коли глянув у передпокій: квартира і двері навстіж. Знов був гість, як і торік об цій самій порі: цього року привітав з іменинами. Встиг узяти не багато – старого парасоля, старі калоші – та деяку дрібницю. Це “новий побут”: злодійство таке, що, мабуть жадної немає хати необкраденої... Та ще безробіття, та ще усякі “чистки”, а в результаті прости жити снаги немає» [6, с. 153–154].

На продуктивності наукової діяльності академіків також позначилося і житлове питання. Квартири, якщо і ті були, завжди знаходилися в сирості та без опалення, що провокувало розвиток різних захворювань [13, с. 170–171]. Наприклад, член ВУАН, сходознавець, історик, поліглот та іраніст А. Кримський, в листах до колег та друзів часто скаржився на стан здоров'я [5, с. 51, 233]. Але і ці проблеми хоч і знижували продуктивність наукової роботи академіків, проте все ж не могли змусити їх відмовитися від своєї праці. Так С. Єфремов писав в щоденнику 17 жовтня 1924 р.: «Неділя. Цілісінький день висидів за коректами – аж голова обертом іде і в очах чорніє» [6, с. 153]. Проте написання робіт не означало їх друкування. В своїх листах академіки неодноразово скаржилися на проблеми з публікацією, нестачею паперу та коштів для друку. До того ж значний вплив на схвалення матеріалів для оприлюднення був статус науковця. «Політична неблагонадійність», соціально маргінальне становище наукової інтелігенції, як нетрудової групи неодноразово ставали на шляху їх професійної діяльності [11, с. 39]. Прикладом стала доля С. Єфремова.

Навіть такий поцінований радянською владою академік як М. Грушевський з другої половини 20-х років ХХ ст., особливо після інциденту в ВУАН з М. Скрипником переживав численні утиски у своїй діяльності. Так, в листі до М. Возняка від 26 лютого 1927 р. він писав: «... я з готовністю і приємністю піду на зустріч Вашим бажанням, тільки не завжди можу здійснити їх, бо стрічаю в своїй роботі і планах занадто багато перешкод, стихійних і умисних, злбних [4, с. 334].

Таким чином вже з кінця 20-х років ХХ ст., політика радянської влади, спрямована на українізацію, призвела до діаметрально протилежного результату. Вона посилила національну самовизначеність та самосвідомість наукової інтелігенції. «М'яка» лінія співробітництва з академіками ВУАН швидко змінилася відкритою агресією, звинуваченнями в «дрібнобуржуазному націоналізмі», результатом чого стали такі невід'ємні елементи повсякдення науковців як ревізії, перешкоди в друку, обмеження академпайків, затримки виплати заробітної платні та її неухильне урізання. До того ж радянські карально-репресивні органи встановили постійний нагляд за діяльністю діячів ВУАН, їх професійним та приватним життям з метою пришвидшення радянзації установи та ліквідації опозиції [12, с. 122]. «Перевиховання» українських наукових кадрів, які мали бути поставлені на службу тоталітарній системі проводилися шляхом матеріалізації їх поглядів та зламу політичної свідомості. Загальне падіння рівня життя, бідність, супроводжуючі її голод, холод та хворобливість стали нормою життя наукової еліти, які лише загострювалися в умовах посилення радянської влади. Вони стали провісниками нової доби кривавих репресій 30–40-х років ХХ ст., в ході яких український народ був позбавлений своїх провідників, а українське наукове та культурне життя повністю було підпорядковане радянській ідеології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдашина О. М. Життєві стратегії істориків радянської України 1920 – 1930-х рр. *Харківський історіографічний збірник*. Х., 2012. Вип. 11. С. 80–94.

2. Бурлака Г. Дійові особи: Німфа, Пасічник, Ратай, Хлопець, Перебендя та інші. Нотатки публікатора. *Слово і час*. Київ, 2007. № 4. С. 70–76.
3. Гедьо А. В., Іорданова Ю. В. Повсякденне життя української академічної еліти на початку ХХ ст. та в 1920–1930-х рр.: аналіз епістолярної спадщини науковців. *Історичні і політологічні дослідження*. 2013. № 2. С. 164–171.
4. Гнатюк М. Листи Михайла Грушевського до Михайла Возняка. *Записки НТШ*. 990. Т. 221. С. 326 – 338.
5. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941) : [в 2 т.]. Київ : Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України, 2005. Т. 2 : 1918–1941. 358 с.
6. Єфремов С. О. Щоденники. 1923–1929. К. : ЗАТ Газета «Рада». 1997. 848 с.
7. Коляструк О.А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 145–153.
8. Коляструк О. А. До проблеми взаємин більшовицької влади з інтелігенцією у 1920-і рр. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2007. 17. С. 167–173.
9. Коляструк О. А. Повсякденність української інтелігенції у перше радянське десятиліття: політичний контекст. *Уманська старовина*. 2016. Вип. 1. С. 15–20.
10. Коляструк О. Українська інтелігенція 1920-х рр.: (не)банальність потреб і проблема вибору. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія*. 2018. Вип. 26. С. 54–57.
11. Косенко В. Д. Феномен інтелігенції: історичні етапи становлення. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2010. № 3. С. 35–39.
12. Литвин Н. М. Вислання професури 1922 р. як ідеологічний чинник боротьби з українською інтелігенцією. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. – 2010. № 3. С. 119–126.
13. Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський і ГПУ–НКВД. Трагічне десятиліття: 1924–1934. К.: Вид-во «Україна». 1996. – 335 с.
14. Стариков Г.М. Діяльність Комісії із вивчення соціально-економічної історії України ХVІІІ–ХІХ ст. *Сумська старовина*. 2009. № ХХVІІІ–ХХІХ. С. 43–58.
15. Сулятицький М. Український епістолярій у монграфічному осмисленні. *Фольклористичні зошити: Зб. наук. пр.* Луцьк. 2009. Вип. 12. С. 199–202.
16. Шейко В. М. Інтелігенція і радянська влада в Україні після Жовтневого перевороту 1917 р.: політика і практика відносин. *Культура України. Серія : Культурологія*. 2017. Вип. 58. С. 202–229.

МАЙНІЛА–1939. ВЕРСІЇ ІНЦИДЕНТУ

Малишев В.О.

Майнільський інцидент – провокація, створена радянською стороною 26 листопада 1939 р., під час якої був обстріляний підрозділ Червоної армії, дислокований північніше Майніли. Внаслідок чого, вбито троє рядових і один молодший командир, поранено сім рядових і двох представників з командного складу. Вся провина за цей інцидент була покладена радянським керівництвом на Фінляндію. Таким чином, ця військова провокація стала приводом до розірвання договору про ненапад і про мирне врегулювання конфліктів між Фінляндією і Радянським Союзом від 1932 року, а також формальним приводом до початку Зимової війни.

Актуальність теми – Російська держава у будь-яких шатах (чи-то імперських або радянсько-комуністичних, чи пострадянських) рішуче придушувала національно-визвольний рух у своїх межах, а його учасників жорстоко карала.

Сучасна російська збройна агресія проти України є відкладеним покаранням за активізацію українського національно-визвольного руху в роки «перебудови» і за відновлення незалежної державності України у серпні 1991 року та крах СРСР.

Відродження незалежності України, будівництво Української самобутньої держави мало неминучі наслідки – відновлення історичної пам'яті, формування національної ідентичності, усвідомлення природної належності до європейського цивілізаційного простору та прагнення до нього. Ці чинники націотворення особливо яскраво виявилися на початку останнього пів десятиліття, під час Революції Гідності. У відповідь на це в 2014 році Росія реалізовувала в Україні сценарій, який застосовувала щодо Фінляндії в 1939 р. Тоді СРСР, правда у шатах комуністичного імперства, так сам створив – Фінляндську Демократичну Республіку (ФДР) – з папугами, на зразок Захарченка та Плотницького. «Уряд», так званої ФДР, окрім Радянського Союзу, визнало ще дві держави світу – Монгольська Народна Республіка і Тувінська Народна Республіка.

Мета СРСР була поставити маріонетковий уряд у Гельсінкі замість того, що існував. Фіни втратили територію, мали купу біженців, але вони зберегли незалежність. Утім, незважаючи на провал фінського сценарію, він застосовувався багато разів у схожих обставинах. Схід України став ще одним полігоном для відпрацювання старих імперських технологій.

За офіційною версією радянського керівництва, 26 листопада 1939 р. на прикордонній ділянці біля селища Майніла відбувся обстріл групи радянських військовослужбовців, в результаті чого було вбито 4 людини і 5 було поранено, часом обстрілу було названо 15 годин 45 хвилин, а сам обстріл відбувся начебто з фінської сторони. З цього приводу, того ж дня, уряд СРСР звернувся з нотою протесту, в якій вимагав негайно відвести фінські війська від радянсько-фінського кордону на 20-25 кілометрів, щоб попередити подібні провокації. Також, у цій ноті згадувалися нещодавні радянсько-фінські перемовини, під час яких фінських дипломатів попереджали про можливість таких інцидентів.

На цю ноту, 27 листопада, фінською стороною була надіслана нота-відповідь, в якій відкидалися звинувачення в обстрілі фінською стороною, для підтвердження цього приводилися данні фінської прикордонної служби, які зафіксували 7 пострілів. На підставі розрахунку швидкості поширення звуку від семи пострілів можна було зробити висновок, що артилерія, з якої зроблені були ці постріли, знаходилися з радянської сторони. Також було зазначено те, що фінські прикордонні війська не мають артилерії великого калібру, яка б могла вести обстріл на таку відстань. Фінською стороною було запропоновано спільний відвід війська на дистанцію 20-25 кілометрів, а також створення спільної слідчої групи.

У радянській відповіді від 28 листопада, фінський уряд був звинувачений у ворожому настрої, пропозиція про спільний відвід військ виставлена як акт агресії і посягання на безпеку Ленінграду, а запропоноване спільне розслідування інциденту й зовсім було проігнороване. Радянська сторона вважала себе вільною від зобов'язань договору про ненапад 1932-го року [4, с. 100–103]. 29 листопада посланнику Фінляндії в Москві була вручена нота про розрив дипломатичних відносин з Фінляндією, а з Гельсінкі відкликані всі політичні й економічні представники СРСР. Того ж дня Фінський уряд погодився на відвід військ на «безпечну» відстань, однак ця пропозиція була проігнорована. А 30 листопада 1939 р., о 8 годині ранку, війська Ленінградського фронту отримали наказ перейти кордон із Фінляндією. У той же день президент Фінляндії Кюесті Калліо оголосив війну СРСР. Так, Майнільський інцидент був використаний Радянським Союзом як привід до початку Зимової війни.

У наш час існує декілька версій істориків на події, які відбулися у Майнілі. Найбільш розповсюдженою у СРСР до часів «Перебудови», була офіційна версія радянського керівництва, за якою обстріл відбувся саме з фінської сторони. Головною причиною «фінської агресії» були названі ворожа позиція на радянсько-фінських перемовинах 1939 р., а також намагання догодити «Західним Союзникам» – Великій Британії та Франції. Однак,

радянська версія була далека від правди. Не на її користь свідчить нейтральна політика Фінляндії, яка була більш зацікавлена в розвитку політично-економічних стосунків з сусідами та торговими партнерами, військові витрати Фінляндії були малими, що підтверджувалося словами прем'єр-міністра Фінляндії Аймо Каяндера: «Ми пишаємося тим, що у нас мало зброї, іржавіє в арсеналах, мало військового обмундирування, що гниє і покривається пліснявою на складах. Але у нас в Фінляндії високий рівень життя і система освіти, якою ми можемо пишатися» – ці слова були сказані за три місяці до початку війни. Агресія проти СРСР не відповідала ні інтересам, ні можливостям Фінляндії [5. с. 56–58].

Радянською стороною також були надані загальні відомості про втрати, не називалися ні імена померлих та поранених, ні характер поранень. Також радянські слідчі не представили калібр зброї, з якої відбувся обстріл, в радянській ноті використовувалось слово «гармата», що могло позначати артилерію будь-якого калібру. Хоча ця версія не має під собою ні об'єктивних доказів, ні мотиву Фінляндії, навіть у наш час її активно підтримують прорадянські історики.

Активно у Росії розповсюджується підверсія, яка випливає з офіційної радянської. Версія «готовності до війни» обох сторін, за якою мирного врегулювання конфлікту не могло бути, війна розпочалася б все одно, навіть без Майнільського обстрілу, винна в обстрілі сторона офіційно не називається, а значення обстрілу Майніли занижується. Однак, ця версія критикується російськими істориками, хоча й має досить велику підтримку в народі.

Найбільш достовірною у наш час вважається Фінська версія. Її в більшій частині підтримують як фінські, так і російські історики. За цією версією, обстріл Майніли відбувся спеціальною групою НКВС, з метою виправдання причин війни проти Фінляндії. За фінськими даними, обстріл відбувся з 82 міліметрового міномету у проміжок часу від 15 години 45 хвилин до 16 годин 5 хвилин, після чого військовослужбовці НКВС покинули місце обстрілу. Головним доказом фінської сторони у своїй непричетності до обстрілу залишаються покази фінської прикордонної служби, в яких зафіксовано факт обстрілу, підтверджується те, що пострілів було 7, а також зафіксовано приблизне місце падіння снарядів [2. с. 56–57]. Посилаючись на ці дані, фінською стороною встановлено, що обстріл відбувся з радянської сторони. Також фінська артилерія фізично не могла провести обстріл, бо знаходилася за лінією фінських укріплень, що складає приблизно 40 кілометрів до радянсько-фінського кордону. Опосередковано версію про «самообстріл» військами НКВС Майніли, підтверджує факт відмови радянської сторони від створення спільної слідчої комісії, відмова від спільного відведення військ на 20-25 кілометрів. Іменна вбитих і поранених радянських військовослужбовців не були названі, що критично для такого роду конфліктів, бо винна сторона зобов'язана була б виплатити компенсацію сім'ям загиблих.

Порівнюючи радянську та фінську версії, більш об'єктивною виглядає саме фінська, яка базується на даних фінських прикордонників, на факті відсутності артилерії великого калібру, а також на відсутності у фінському суспільстві ідеї «потреби» війни.

Досить новою у розгляданні Майнільського інциденту є версія про відсутність обстрілу взагалі. Яскравим прикладом є стаття Баришнікова В.Н. 2004 року, в якій він зазначав, що сам обстріл ніколи не відбувався, це була провокація радянської сторони на радіо, яка й була використана як привід до початку війни [7]. Ця провокація була потрібна як пояснення народу СРСР причин війни з Фінляндією. А уряду Радянського Союзу досить було й «новини» для розірвання договору про ненапад і про мирне вирішення конфліктів. Ця версія йде всупереч фінській, бо факт обстрілу заперечується взагалі, хоча фінські дані підтверджують наявність обстрілу. Однак ця версія має симпатії у наукових колах, бо пояснює відмову СРСР від спільного розслідування конфлікту, а також пояснює відсутність даних щодо вбитих та поранених.

Більш цікавою є версія Аптекаря П. А., за розсекреченими даними їм було встановлено, що безпосередньо у селищі Майніла з кінця вересня 1939 р. дислокувався 68 стрілецький

полк 70 стрілецької дивізії 19 стрілецького корпусу 7 армії. За відомостями про бойовий і чисельний склад частин 70 стрілецької дивізії, а саме за доповідями 68 стрілецького полку з 21 по 29 листопада, було встановлено що особовий склад полку не змінився, а отже, не поніс втрат 26 листопада [1. с. 59–64]. На відміну від Баришнікова, Аптекарь не заперечував сам факт радянської провокації поблизу Майніли, за його версією військові НКВС встановили вибухові пакети, які були підірвані задля імітації обстрілу. Ця версія також поступово набирає прихильників у науковому колі, хоча також суперечить фінській.

Хоча сам Майнільський інцидент став формальною причиною Зимової війни, підготовку до війни Радянський Союз розпочав задовго до нього. Антифінська пропаганда розпочалася ще у період листопадових перемовин, її піком стала стаття газети «Правда» від 26 листопада 1939 року «Блазень гороховий на посту прем'єра», де прем'єр-міністра Фінляндії Каяндера було звинувачено у потаканні капіталістам «заходу», а сама стаття мала досить агресивний характер [6. с. 30–32]. Після першого дня війни, 1 грудня 1939 р. в селищі Терійокі, був створений маріонетковий уряд Фінляндської Демократичної Республіки, план створення якої був підготовлений заздалегідь [3. с. 23–25]. Наступ радянських військ від 30 листопада був спланований, що неможливо, бо в період з 26 по 29 листопада відбувався обмін нотами між урядами СРСР і Фінляндії, а отже, можливість мирного врегулювання конфлікту ще була дійсна [4. с. 80–81]. Війна була вигідна лише для Радянського Союзу, що тільки підтверджує фінську версію.

Отже, за аналізом головних версій інциденту, найбільш вірогідною виглядає фінська версія, радянську версію видає використання загальної інформації без точних даних, а також відсутність мотиву та можливості у фінської сторони, з чого виходить, що Радянський Союз влаштував цей інцидент як привід до початку війни проти Фінляндії, з метою її повної радянзації. Головною перспективою є подальший аналіз цього питання, бо «Майнільський сценарій» буде використаний владою Кремля ще багато разів для виправдання своїх загарбницьких планів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аптекарь П. А. Советско-финские войны : монографія. Москва : Эксмо, 2004.
2. Маннинен О. Х. «Выстрелы были» – утверждает финский историк. Москва : Родина, 1995. № 12. С. 56–57.
3. Соколов Б.В. Тайны финской войны : монографія. Москва : Вече, 2002.
4. Тайны и уроки зимней войны. 1939-1940 : монографія. Санкт-Петербург : Полигон, 2000.
5. Чубарьян А. О., Вехвилайнен О. П. Зимняя война 1939–1940. Политическая история : монографія. Москва : Наука, 1999.
6. Энгл Э., Паананен Л. Советско-финская война. Прорыв линии Маннергейма. 1939–1940 : монографія. Москва : Центрполиграф, 2008.
7. Mainilan laukaukset : artikkeli. URL : https://fi.wikipedia.org/wiki/Mainilan_laukaukset.

ВИПАДКОВІ ЗНАХІДКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

Моргун А.А.

В наш час археологічні дослідження на території Приазов'я набули неабиякого значення. Приазовські землі, незалежно від часу, завжди привертати до себе увагу, будь то мисливці за скарбами, або професіональні археологи. Це зумовлено тим, що Приазовський край багатий на археологічні знахідки, тут були досліджені поселенські та поховальні пам'ятки від доби палеоліту до епохи пізнього середньовіччя. Зокрема пам'ятки зрубної спільноти привертати увагу археологів не одне десятиліття. Зрубні старожитності вивчалися багатьма дослідниками, однак гостро стоїть проблема нестачі узагальнених праць з цієї теми. Тому для сучасних археологів ця тема актуальна, і потребує ґрунтовних досліджень.

Археологічні дослідження зрубної культури на теренах Північного Приазов'я мають свою історію. На початковому етапі курганами цікавились з метою знаходження цінних речей. Однак з часом, на кургани стали дивитися з наукової точки зору. Неабиякий інтерес до археологічних пам'яток проявив Гільденштедт Й.А., подорожуючи Приазов'ям, він описував місцеві кургани. Продовж XIX ст. такі дослідники, як Петрі Е.Ю., Браденбург М.О., Поль О.М. та інші, намагалися проводити археологічні дослідження на зазначеній території [5, с. 13-55]. Однак на той час методика проведення розкопок була недосконалою і перебувала в стадії розробки.

Новий етап у вивченні археології Приазов'я можна пов'язати з видатним археологом В.О. Городцовим. В результаті його діяльності, було розкопано 64 поховання зрубної культури, в тому числі у верхів'ях річки Кальміус що найменше 19 комплексів [1, с. 73-87]. Завдяки цьому було виділено серію послідовних археологічних культур доби бронзи та визначено їх періодизацію.

Наступні роки на території Приазов'я проводили археологічні розкопки такі дослідники як: Макаренко М.О., Євсєєв В.М., Пиневиц П.М.. Вони також внесли свій вклад в дослідження курганів зрубної спільноти [1, с. 73-87].

Починаючи з 70-х рр. XX ст. та території Приазов'я активізуються археологічні дослідження. Чимало новобудовних археологічних експедицій під проводом досвідчених фахівців (Братченко С.Н., Клименко В.Ф., Кубишев А.І., Кульбака В.К., Моруженко А.А., Отрощенко В.В. та інші) проводили розкопки на території північного Приазов'я. Вони внесли значний внесок у вивчення зрубної спільноти [2, с. 205-209].

В наш час і надалі проводяться археологічні дослідження зрубної культури зазначеного регіону. У польовий сезон 2018 р. археологічною експедицією МДУ в Північно-Східному Приазов'ї проводилися обмежені розкопки поселення доби пізньої бронзи. Стилістичні та морфологічні особливості посуду, які можна реконструювати за допомогою знайдених уламків, дають можливість відносити пам'ятку до пізньої пори бронзового віку та пов'язувати із пізнім етапом зрубної культури Північного Приазов'я у межах XV – XIII ст. до н.е. [3].

Нерідко археологічні джерела поповнюються шляхом накопичення випадкових знахідок. На теренах північного Приазов'я відомо багато випадків знаходження археологічних матеріалів. Серед випадково знайдених археологічних джерел є і пам'ятки зрубної культури. До переліку знайдених предметів можна віднести: керамічний посуд, ножи тощо. Одна з таких знахідок представлена ліпною посудиною банкової форми з невеликою закраїною в придонній частині. У верхній частині посудини – зображення чотирьох коліс виповнених за допомогою наліпного валика. Між кожною парою коліс відбитками паличкою виповнена підковоподібна дуга, звернена відкритою частиною к одному з коліс. Місто знахідки невідомо. На цей час посудина зберігається в Маріупольському краєзнавчому музею [4, с. 22].

Серед випадкових знахідок також ліпний горщик приземкуватих пропорцій з виділеним ребром на піддоні. У верхній частині орнаментований прокресленими лініями, утворюючи заштриховані трикутники вершинами до гори. Знайдений був у 1970-ті рр. біля с. Воскресенка Великоновосілківського району Донецької області. Знаходиться на зберіганні в Старомлинівському народному музеї [4, с. 35]. У тому ж районі, біля с. Константинополь у 1971 р. був знайдений ліпний горщик з виділеним ребром. У верхній частині орнаментований відбитками зубчастого штамп, утворюючи трикутники, розділені вертикальними прокресленими лініями. Зверху і знизу орнаментальний пояс обмежений прокресленою лінією і низкою відбитків. Придонна частина орнаментована відтисками штамп. Також знаходиться на зберіганні в Старомлинівському народному музеї [4, с. 38]. Ще один ліпний горщик з наміченим ребром, невиділеним вінцем та закраїною в придонній частині знайдений в балці Хантарама у 1988 р. [4, с. 39]. Ліпний горщик з округлим тулубом і виділеним вінцем. Орнаментований відбитками штамп. Нижче вінця відбитки утворюють

горизонтальні лінії, під ними ряд свастик, нижче я – ряд навкісних відбитків штампу. Знайдено у 1989 р. на правому березі р. Бахмутка, зберігається в фондах Артемівського краєзнавчого музею [4, с. 35].

Серед випадково знайдених ножів можна назвати бронзовий ніж з листоподібним клинком, виділеною нервюрою, кільцевим упором, шестигранним в перерізі черешком, що клином звужується до кінця. Вістря обламане. На торцях черешка – сліди ливарних швів. Знайдений у 1990 р. біля с. Кременівка Нікольського району. Зберігається в приватній колекції [4, с. 38]. Відомий ще один бронзовий ніж з листоподібним клинком, кільцевим упором, виділеною нервюрою. Судячи з даних хімічного аналізу, при його відливанні використовували мідь з Донецького гірничо-металургійного центру. Знайдений у 1972 р. на правому березі балки Широкої [4, с. 38]. Ще одним прикладом випадкової знахідки є бронзовий ніж листоподібної форми з виділеним перехрестям, плоским черешком, ребром в середній частині клинка. Його відносять до ранньозрубного часу. Знайдений був в околицях м. Харцизьк при випадковому руйнуванні курганного поховання. У теперішній час втрачено [4, с. 38].

Отже, можна зробити висновок що вивчення зрубної культури почалося ще на початку ХХ ст. Протягом цього часу археологи намагалися дослідити цю культуру, однак і в наш час продовжуються археологічні розкопки з метою поглиблення знань щодо цієї культури. Крім самих польових досліджень джерелом надходження археологічних матеріалів можна вважати випадкові знахідки. За допомогою яких, наприклад, можна отримати нову інформацію щодо даної історичної спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забавін В.О. Історія досліджень поховальних пам'яток зрубної культури Надазов'я // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. Вип. 4/5. Маріуполь: Вид-во МДУ, 2012. С. 73-87.
2. Забавин В.О. Исследование погребальных памятников срубной культуры в Северном Приазовье в новостроечный период // Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Маріуполь: Вид-во МДУ, 2016. С. 205-209.
3. Забавін В.О., Небрат С.Г. Звіт про розкопки археологічної експедиції МДУ поселення зрубної культури біля с. Кременівка Нікольського району Донецької області у 2018 році // НА ІА НАН України. № 2018.
4. Каталог случайных находок из археологических собраний Донецкой области // Археологический альманах. Вып.1. Донецк, 1993. 236 с.
5. Усачук А.Н., Полидович Ю.Б. Курганы Донбасса в народном восприятии и научной практике (до начала XX века): мифы и реальность. // Археологический альманах. Вып.14. Донецк, 2004. С. 13-55.

ЭВОЛЮЦИЯ КОМПЛЕКСА ЗАЩИТНОГО ВООРУЖЕНИЯ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОГО РЫЦАРЯ В ПЕРИОД С XI – ПО XVI ВВ.

Нивакшонов Д.В.

В период с XI – по XVI века произошло становление и закат эпохи рыцарства. Нераздельно с этим происходила эволюция защитного вооружения рыцаря. Оно прошло долгий путь от кольчужной рубахи, до комплекта полных рыцарских лат.

Чтобы лучше понимать предназначение защитного вооружения средневекового рыцаря, нужно иметь представление о том, кто вообще такой рыцарь. Вот пример описания 1170-х годов, оставленного Арно Гилагом де Марсаном:

«У рыцаря должна быть хорошая лошадь. Она должна уметь быстро передвигаться и выдерживать вес всадника вместе с доспехами и оружием – кольчужой, копьем и мечом. Седло, уздечка и нагрудная перевязь должны быть ей впору. Накладка на седле должна

иметь ту же эмблему, что и само седло, и быть того цвета. Флажок на копье должен быть одного цвета с эмблемой на седле и накидке. У рыцаря всегда должна быть наготове вьючная лошадь для перевозки вооружения и доспехов. Оруженосцы, готовые оказать необходимую помощь, должны находиться неподалеку».

Как мы видим, рыцарь в первую очередь – это всадник. Этот был решающий фактор в формировании защитного вооружения. Специфические требования к защите отдельных частей тела, креплению и весу доспехов, всё это создало того рыцаря, те доспехи, которые мы знаем. Также это сформировало основную тактику применения рыцаря, а именно копейный таранный удар. Но эта тактика была бы просто невозможной без двух изобретений, а именно: стремян и специального рыцарского седла. Они позволили обеспечить жёсткую фиксацию всадника в седле.

XI век – зарождение рыцарского снаряжения. В этот период, всё ещё используются многие элементы пехотного защитного вооружения. В большинстве случаев рыцаря защищал шлем, кольчуга и щит. Кольчуга обеспечивала превосходную защиту от рубящих ударов. Её практически невозможно было разрубить оружием своей эпохи. Она имела большое достоинство, которое заключалось в том, что не ставила жёстких ограничений к телосложению владельца и во многом была унитарной. Но из-за особенностей конструкции плохо защищала от колющих, а особенно копейных ударов.

С конца IX – начала XI веков под кольчугой рыцари начинают носить гамбезон – длинную поддоспешную одежду, набитую шерстью или паклей до такого состояния, чтобы амортизировать удары по кольчуге. К тому же в гамбезонах отлично застревали стрелы.

В конце XI – начале XII века появляются новые элементы защитного вооружения: шоссы – кольчужные чулки и входят в употребление рукавицы из толстой кожи, которые стали частью кольчужного доспеха. А рукава кольчуги удлиняются.

XII – начало XIII века. Появляется такой элемент снаряжения как сюрко – длинный и просторный плащ-накидка разных фасонов, зачастую украшенная изображением герба; с рукавами различной длины или без них, которую носили поверх доспеха. Мода пошла с первого Крестового похода, когда рыцари увидели подобные плащи у арабов. Сюрко, как и кольчуга, имел спереди и сзади разрезы на подоле. Функции плаща: защита от перегрева кольчуги на солнце, предохранение ее от дождя и грязи. Богатые рыцари в целях улучшения защиты могли носить двойную кольчугу, а в дополнение к наноснику приделывать полумаску, закрывавшую верхнюю часть лица.

Доспехи существенно не меняются: все та же длинная кольчуга с капюшоном. После того, как кольчужные рубашки с длинными рукавами вошли в широкое употребление, к рукавам стали добавлять кольчужные рукавицы – муфферы. Они защищали только тыльную часть кисти, так что ладони оставались незащищенными.

Кольчужные рукавицы, как часть кольчужного доспеха – отличительная черта рыцарей XII – XIII веков. Муфферы обеспечивали лучшую защиту рук, чем кожаные перчатки.

Первая половина XIII века. Щиты у рыцарей, в связи с улучшением к середине XIII века защитных качеств доспехов и появлением полностью закрытых шлемов, существенно уменьшаются в размерах, превращаясь в тарже – разновидность щита в форме клина, без умбона, фактически обрезанная сверху версия каплевидного щита. Теперь рыцари больше не прячут лица за щитами.

Топфхелм – рыцарский шлем, появившийся в конце XII – начале XIII века. Использовался исключительно рыцарями. По форме он может быть цилиндрическим, бочкообразным или в форме усеченного конуса, полностью защищает голову. Надевался поверх кольчужного капюшона, под который, в свою очередь, надевался подшлемник из войлока, для смягчения ударов по голове. Специфической особенностью топфхелмов является очень плохой обзор, поэтому использовались они, как правило, только в копейной сшибке. Для рукопашной схватки топфхелм подходит плохо из-за отвратительной

обзорности. Поэтому рыцари, если дело доходило до рукопашной, сбрасывали его. А чтобы дорогой шлем не потерялся во время боя, его сзади крепили к шее специальной цепочкой или ремнем. После чего рыцарь оставался в кольчужном капюшоне с войлочным подшлемником под ним, что было слабой защитой против мощных ударов тяжелого средневекового меча.

Поэтому очень скоро рыцари стали носить под топфхелмом сферический шлем – цервельер или хирнхаубе, представляющий собой небольшой полусферический шлем, плотно облегающий голову, похожий на каску. Цервельер никаких элементов защиты лица не имеет, лишь очень редкие цервельеры имеют наносники. В этом случае, чтобы топфхелм плотнее сидел на голове и не смещался в стороны, под него поверх цервельера надевался войлочный валик. Больше топфхелм к голове ничем не крепился и опирался на плечи.

В XIII веке появляется, как массовое явление, кольчужно-бригантинный доспех, обеспечивающий более сильную защиту, чем просто кольчуга. Бригантина – доспех из металлических пластин, наклепанных на суконной или стеганной льняной основе. Ранние кольчужно-бригантинные доспехи представляли собой одеваемые поверх кольчуги нагрудники или жилетки. Они позволяли распределить энергию удара по большей площади и тем самым уменьшить повреждения владельца.

Вторая половина XIII – начало XIV века. Появление айлетт – наплечных прямоугольных щитков, похожих на погоны, покрытых геральдическими символами. Они использовались в Западной Европе в XIII – начале XIV веков в качестве примитивных наплечников. Есть гипотеза, что от айлеттов произошли погоны.

Первая половина XIV – XV века. В первой половине XIV века на смену топфхелму приходит бацинет – сфероконический шлем с заостренным верхом, к которому приплетается авентайл – кольчужная накидка, обрамляющая шлем по нижнему краю и закрывающая шею, плечи, затылок и боковые стороны головы. Существует огромное количество разновидностей бацинетов, как по форме шлема, так и по типу крепления забрала самых различных видов, с наносником и без. Самыми простыми, а значит, и распространенными забралами для бацинетов, были относительно плоские клапвизоры – фактически маска для лица. В это же время появляется разновидность бацинетов с забралом хундсгутель. Такая форма шлема обеспечивала очень хорошую рикошетируемость от копейных ударов.

Во второй половине XIV века на смену гамбезону приходит акетон – стеганая поддоспешная куртка с рукавами, похожая на гамбезон, только не такая толстая и длинная. Изготавливалась из нескольких слоёв ткани, простёгивалась вертикальными или ромбическими швами. Дополнительно уже ничем не набивалась. Рукава изготавливались отдельно и пришнуровывались к плечам акетона. С развитием пластинчатых доспехов, не требовавших столь толстых поддоспешников, как кольчуга, в первой половине XV века акетон постепенно вытеснил у рыцарей гамбезон. Рыцари побогаче могли использовать дублет или пурпуэн – по сути тот же акетон, но с усиленной защитой из кольчужных вставок.

Конец XIV – начало XV веков, характеризуется огромным разнообразием комбинаций доспехов: кольчужные, кольчужно-бригантинные, составные из кольчужной или бригантинной основы с латными нагрудниками, наспинниками или кирасами, и даже шинно-бригантинные доспехи, не говоря уже о всевозможных наручах, налокотниках, наколенниках и наголенниках, а также закрытых и открытых шлемах с самыми разнообразными забралами. Щиты небольших размеров рыцарями еще используются.

XV век. Все дальнейшее развитие доспехов идет по пути усиления защиты. Именно XV век можно назвать веком латных доспехов, когда они становятся несколько доступнее и, как следствие, в массовом порядке появляются у рыцарей и в меньшей степени у пехоты.

Во второй половине XV века появляется арме – новый тип рыцарского шлема XV – XVI веков, с двойным забралом и защитой для шеи. В конструкции шлема сферический купол имеет жёсткую заднюю часть и подвижную защиту лица и шеи спереди и с боков, поверх которой опускается закреплённое на куполе забрало. Благодаря такой конструкции

арме дает отличную защиту как в копейной сшибке, так и в рукопашном бою. Арме – высшая ступень эволюции шлемов в Европе.

В XV веке происходит постепенный отказ от щитов как таковых (из-за массового появления латных доспехов). Щиты в XV веке превратились в баклеры – маленькие круглые кулачные щиты, обязательно стальные и с умбоном. Они появились как замена рыцарским тарже для пешего боя, где использовались для парирования ударов и нанесения ударов умбоном или кромкой по лицу противника.

Конец XV – XVI века. XVI век историки относят уже не к средним векам, а к раннему Новому времени. Поэтому полный латный доспех – явление в большей степени Нового времени, а не средневековья, хотя и появился он еще в первой половине XV века в Милане, знаменитом в качестве центра производства лучших доспехов в Европе. К тому же полный латный доспех всегда стоил очень дорого, и поэтому был доступен только наиболее обеспеченной части рыцарства. Появляются полдроны – латные наплечники, обеспечивающие защиту плеча, верхней части руки, лопатки стальными пластинами за счёт своего довольно большого размера. Также для усиления защиты к латной юбке стали крепить тассеты – набедренные щитки. Полный латный доспех, закрывающий всё тело стальными пластинами, а голову закрытым шлемом, – кульминация развития европейских доспехов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бехайм Вендален. Энциклопедия оружия / Пер. с нем. А. А. Девель и др. Под ред. А. Н. Кирпичникова. — СПб.: Оркестр, 1995. — 576 с.: ил.
2. Блэр Клод. Рыцарские доспехи Европы. Универсальный обзор музейных коллекций / Пер. с англ. Е. В. Ламановой. — М.: ЗАО «Центрполиграф», 2006. — 256 с.: ил.
3. Винклер П. П. фон Энциклопедия оружия с древнейших времен до начала XIX века. — СПб.: Ленинградское изд-во, 2009. — 432 с.: ил.
4. Ефимов С. В., Рымша С. С. Оружие Западной Европы XV-XVII вв. — Том 1. Доспехи, клинковое оружие, оружие на древках. — СПб.: Атлант, 2009. — 400 с.: ил. — Серия «Оружейная академия».
5. Келли Фрэнсис, Швабе Рэндольф. История костюма и доспехов. От крестоносцев до придворных щеголей / Пер. с англ. Т. Е. Любовской. — М.: ЗАО «Центрполиграф», 2007. — 304 с.: ил.
6. Окшотт Эварт. Оружие и воинские доспехи Европы. С древнейших времен до конца Средневековья. — М.: ЗАО «Центрполиграф», 2009. — 704 с.: ил.
7. Фолкс Чарльз. Средневековые доспехи. Мастера оружейного дела / Пер. с англ. Т. Е. Любовской. — М.: ЗАО «Центрполиграф», 2006. — 208 с.: ил.
8. Функен Ф., Функен Л. Средние века. VIII—XV века: Доспехи и вооружение / Пер. с франц. Н. П. Соколова. — М.: ООО «АСТ»; Астрель, 2004. — 148, [2] с.: ил. — Серия «Энциклопедия вооружения и военного костюма».

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАУКИ В ТУРЕЧЧИНІ

Пандазі А. В.

Протягом всієї історії людство бачило свій шлях в розвитку освіти і науки. Так воно рухалося вперед і, таким чином, створювалися і розвивалися цивілізації. Винаходи та технологічні розробки – це плоди освіти і науки. Освіта і наука в історії постають як отримані результати при допомозі мислення. Наука в країнах, які надавали великого значення технологіям, прогресували і росли в кожній галузі знань. Вони досягли високих рівнів в економіці, промисловості та національному доході. Цим шляхом, врешті решт, пішла і Туреччина. Це був особливий процес переймання передового досвіду будівництва основ

національної освіти і науки. З цієї причини розглянемо становлення та розвиток науки в Османській імперії, а згодом, й в період реформ К. Ататюрка. Адже, в українській історичній науці дана тема не розглядалася ні радянськими, ні сучасними істориками, Тому зазначена тема набуває актуальності й більшого значення, в тому числі, з точки зору вивчення проблем орієнталістики в українському історичному дискурсі.

Історіографія проблеми представлена працями турецьких дослідників. В своїй праці Іфран Ілмачі [3] акцентував увагу на розвиткові науки (яку він поділяє на етапи до та після XIX століття) і визначає головні особливості наукового дискурсу в кожний період. Юсель Дурсун [2] в своїй науковій розробці досліджував період розвитку науки в XIX ст. Науковець Фахрі Каядиб [4] аналізував період реформування та процес наукового становлення часів Турецької республіки. Заснування наукової ради та її робота розглядалася в статті Сахіта Біліма [1].

Джерельна база представлена, передусім, виступами Ататюрка [5], які дають змогу проаналізувати погляди президента на розвиток науки в період 20-30-х рр. XX століття.

У результаті нового розвитку історичного процесу розуміння науки з'явилися на Заході в середні віки. Османи, які зруйнували Візантію, зіткнулися з інноваціями, що включали й науку. У цей період країни Європи пристосувалися до наукового розуміння, яке було частиною схоластичної думки на Заході. В Османській державі під час правління султана Мехмета Завойовника (1451 – 1481 рр.) зріс інтерес до наук. Османам були відомі дослідження і спостереження в науці. Наприклад, в третій чверті XVI століття види і характеристики інструментів обсерваторії, заснованої Такіюддін бін Маруфом (1521-1585 рр.) в Стамбулі, дозволяли проводити спостереження інших планет і зірок поряд зі спостереженнями Місяця і Сонця. Такіюддін виконав аналогічні роботи датського астронома Тихо Браге (1546-1601 рр.), який був його сучасником і чие ім'я часто згадувалося в розвитку тогочасної науки. Але, врешті-решт, Захід почав розвиватися в рамках наукової революції, здійснив бурхливий рух науки і техніки, а османи стояли на місці [3].

У XVII столітті османів, які досягли значних успіхів у багатьох дисциплінах, як то в астрономії, очікував період кризи. Це століття стало віком розвитку гуманітарних досліджень арабською мовою. В основному це були роботи з географії, літератури та медицини. Однак, хоча турецькі вчені знали про нововведення на Заході, вони, ймовірно, слідували широко поширеній думці цього періоду про модель Всесвіту Птолемея, і це можна побачити у великого турецького вченого XVII століття Катіпа Челебі (1609-1657 рр.). У своїй книзі з географії, яка була важливою роботою османської історичної науки, він підтримував саме цю модель, яка існувала ще у II ст. н. е. Нова система Коперника, не була включена в його роботу. Цей підхід Катіпа Челебі відображає особливості науки османів того періоду. XVIII століття, коли жив Катіпа Челебі, є періодом наукової революції на Заході, коли наукові дискусії тривали в середовищі академій, що були інкубаційними центрами експериментальної науки. Зрозуміло, що одним з найбільш обговорюваних моментів в не університетських наукових установах, сформованих в цей час, є система всесвіту Птолемея в роботі Джихаду Цабі [3].

З цих позицій зрозуміло, що османи не відчували необхідності наукових відкриттів, як на Заході. Османська імперія була сильною державою, перемагала у війнах і їй не потрібно було брати приклад з Заходу до XVIII ст. Ця ситуація тривала до тих пір, поки османи не потерпіли воєнної поразки від Заходу і навіть до Танзимату. Перше використання друкарської машини в XVIII столітті – це переломний момент у цьому вестернізаційному та інноваційному русі [1].

1839 рік – початок періоду Танзимату. Одним з найважливіших подій цього періоду є освітні установи [2]. Першою, в 1851 році, була створена наукова рада (Encümen-i Danış). Вона була створена з метою створення наукових робіт, написаних і перекладених турецькою мовою, підвищення рівня загальної культури в країні, підготовки книг для Darülfün (університету) в період заснування. Університет складався з 40 членів, які збиралися один

раз на місяць, кожен з яких був експертом в певній галузі науки. Проте, він закрився після 1862 р. [1]. Саме ця історична подія була знаковою, завдяки впровадженню західної літературної, філософської і соціальної наукової думки в Османську імперію.

Молодотурецька революція призвела не тільки до зміни політичного ладу, а й підштовхнула дослідників на вивчення природних ресурсів країни (були знайдені хроміти і боксити, бор, ртуть). Для наукових досліджень створювалися особливі центри в 1912 р. [3].

Розвиток науки у XX столітті прискорився в період правління М. К. Ататюрка. У своїй промові 30 серпня 1924 року він заявив, що саме впливає на суспільство; наголошував на необхідності оновлення для досягнення успіху: «Майстри, на шляху до цивілізації, залежать від оновлення. Бути успішним в суспільному житті, економічному житті, освіті та науці – це єдиний спосіб продовжити відкриття цивілізації...» [5]. Основне правило і мета філософії Ататюрка – бути сучасним: «Цей шлях проходить через науку і техніку. Для цивілізації, для життя самої справжньої науки, яка веде до успіху, є техніка» [5]. У час правління Ататюрка поживалася і наукова діяльність. Все більш з'являлось навчальних закладів різного напрямку: хімічний – в Стамбулі, ветеринарний – в Анкарі. В університеті Стамбула в 1933 році з'явилися медичний, фізико-математичний і дослідницький факультети [4].

Підводячи підсумки вище сказаному, слід зазначити, що витoki османської науки беруть свій початок від правління Мехмета Завойовника, коли в 1453 році був захоплений Константинополь і Османська імперія ставала могутньою державою і не хотіла відставати від західних країн. XVI століття характеризується підйомом наукової діяльності в тому числі і в астрономії, але у XVII столітті відбулась криза в науці. В XVIII столітті в Османській імперії почався процес вестернізації, і саме в цей період у мусульманський світ входить друкарська машина. Більшість часу XIX століття обумовлена періодом Танзимату, який був направлений на політику вестернізації та периферизації в культурному, освітньому та науковому процесі. Наприкінці XIX – на початку XX століть зміна політичного життя завдяки молодотурецькій революції, призвела до зростання наукового рівня в країні, піком якого, за хронологічними рамками дослідження були реформами Ататюрка, направлені на освіту і науку. Саме в цей період набуває розвитку ті науки, які викладаються в закладах вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bilim C. İktork Blum Akademisi: Encümen-İdantş. H.V. Ed. Fak. Derg. Cilt 3, Sayı 2,1985. URL:http://docs.neu.edu.tr/library/nadir_eserler_el_yazmalari/TEZLER_YOK_GOV_TR/198532_cahitbilim.pdf (дата звернення 03.03.2019).
2. Dursun Y.Geçmişten Bugüne Türkiye'nin Bilim Ve Teknolojide Kat Ettiği Mesafe. URL: <http://sobild.ankara.edu.tr/index.php/sobild/article/view/756/222> (дата звернення 03.03.2019).
3. Elmacı İ. Osmanlı Türkiyesinde Bilim Akademisi Kurma Girişimleri Ve Deney. Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XVIII/2 (2017): 77-92. URL: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/337263> (дата звернення 03.03.2019).
4. Kayadibi F. Atatürk döneminde eğitim ve bilim alanında gelişmeler. URL: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/10180> (дата звернення 03.03.2019).
5. Кемаль Ататюрк. Избранные речи и выступления [пер. с тур.]. – М.: Прогресс, 1966. – С. 418.

ПЕРЕГОВОРИ МІЖ ДЕЛЕГАЦІЯМИ УНР ТА ФРАНЦІЇ В ОДЕСІ (ГРУДЕНЬ 1918 – КВІТЕНЬ 1919 Р.)

Перепелиця А. Є.

З розпадом СРСР та проголошенням незалежності України гостро постало питання про геополітичні орієнтири та історичні традиції української дипломатії. У світлі останніх подій історія взаємовідносин України та країн Західної Європи і США потребує нового

переосмислення. Розвиток української дипломатії на сучасному етапі не може успішно здійснюватися без вивчення та узагальнення історичного досвіду міжнародної діяльності України, її дипломатичної служби. Століття тому в умовах боротьби за українську державність міжнародний фактор став одним із найважливіших для нової української влади і залишається таким і сьогодні.

Перші ґрунтовні роботи із вказаної проблематики з'явилися наприкінці 90-х років ХХ ст. Серед праць, у яких представлено історіографічний аналіз окресленої проблематики, заслуговують на увагу роботи таких українських істориків як В. Верстюк, В. Солдатенко, В. Капелюшний. Про актуальність дослідження історії Української революції 1917 – 1921 рр. можна сформулювати уявлення з аналізу тематики дисертаційних робіт. За даними В. Верстюка, з 90-х років ХХ ст. в Україні було захищено близько 150 дисертацій з революційної тематики. Однак питанням міжнародних відносин та зовнішньої політики приділялось менше уваги, ніж діяльності національних урядів та політичній історії революційного періоду. Серед праць, присвячених міжнародним відносинам зазначеного періоду, варто виділити праці С. Варгатюка, Н. Городньої, В. Матвієнка, В. Соловйової, В. Шамраєвої.

Нестабільність у східноєвропейському регіоні, зумовлена завершенням Першої світової війни, громадянською війною на теренах колишньої Російської імперії, антигетьманським повстанням 1918 р. в Україні, спонукала країни Антанти вжити превентивних заходів для стабілізації ситуації в регіоні. Тож уже наприкінці листопада – на початку грудня 1918 р. у портах Севастополя і Одеси з'явилися військові кораблі і транспорти союзних військ. Відповідно до угоди про поділ сфер впливу від 23 грудня 1917 р., укладеної у Парижі між заступником міністра закордонних справ Великої Британії Робертом Сесілом та міністром закордонних справ Франції Стефаном Пішоном, Південь України разом із Бессарабією та Кримом потрапляли у французьку зону впливу [2, с.94]. За словами прем'єр-міністра Франції Ж. Клемансо завдання французьких військ, які дислокувались у м. Одеса, полягало в створенні захисного кордону шляхом надання військової та матеріальної допомоги російським антибільшовицьким силам [1, с.273].

Захопивши владу в Києві, вже в середині грудня 1918 р. представники Директорії УНР, зокрема командувач Південним фронтом (з 2 січня 1919 р. – військовий міністр УНР) генерал Олександр Греков, встановлюють перші контакти з французьким командуванням в Одесі. Однак відсутність чіткої зовнішньополітичної стратегії в Директорії УНР, з одного боку, та орієнтація французького командування на союз із Добровольчою армією, з другого, стали на заваді налагодженню відносин між сторонами. Більше того, 19 грудня 1918 р. з'явилась нота Директорії УНР країнам Антанти, у якій наголошувалося, що УНР на відміну від Української держави гетьмана П. Скоропадського не потребує допомоги від держав Антанти [6, с.258].

Ще одним фактором, який стояв на заваді налагодженню плідних відносин між французьким командуванням в Одесі та Директорією УНР, стала постать самого «консула» Е. Енно, який представляв французьке командування. Ще до початку Першої світової війни цей дипломат тривалий час перебував у Росії та мав за дружину росіянку. Він не визнавав існування не лише незалежної України, але й інших державних утворень на території постімперської Росії [4, с. 30].

Якісно новий етап в українсько-французьких перемовинах настав з прибуттям наприкінці грудня 1918 р. до Одеси командувача союзними військами на півдні Росії та України генерала Філіппа Генрі д'Ансельма та начальника штабу французького експедиційного корпусу полковника Генрі Фрайденберга [4, с. 30]. Вони зменшили вплив консула Е. Енно, що позитивно позначилось на перемовинах із Директорією. Тож вже на початку січня французьке командування запросило представників Директорії УНР до Одеси. 11 січня 1919 р. до Одеси прибула українська делегація у складі військового міністра УНР О. Грекова та віце-міністра зовнішніх справ А. Галіпа. Під час поїздки українським

представникам вдалося зустрітись з дружиною Е. Енно, а 14 січня 1919 р. відбулась зустріч О. Грекова з генералом д'Ансельмом, генералом Боріусом, начальником штабу полковником Фрейденбергом та кількома офіцерами. За результатами зустрічі О. Греков з'ясував, що французьке командування має досить поверхове уявлення щодо ситуації на українських територіях, а також виказує недовіру до лідера Директорії УНР В. Винниченка, вважаючи його «більшовиком» [3, с. 18].

Потужний наступ більшовиків та стрімке захоплення Харкова, спонукали Директорію УНР вже 21 січня 1919 р. направити до Одеси ще одну місію у складі міністра преси О. Назарука і міністра народного господарства С. Остапенка. І хоча місія була наділена досить широкими повноваженнями, досягти домовленостей і укласти договір не вдалося [7, с. 119]. Умови, які поставило французьке командування, вимагали значних кадрових змін у керівництві Директорії та передбачали зміни в армії, на які уряд УНР не готовий був погодитись [7, с. 127].

Однак потреби часу спонукали уряд УНР до пошуків взаєморозуміння з країнами Антанти. 26 січня 1919 р. з Києва було вислано дипломатичну місію у складі А. Марголіна та С. Бородаєвського, а також членів міністерства фінансів зі спеціальними дорученнями [5, с. 109]. Місію А. Марголіна можна вважати однією з найуспішніших. Під час свого перебування в Одесі йому вдалось за посередництва Сергія Шемета вступити в перемовини з представниками Кубані та Білорусі, які також в цей час знаходились у місті [5, с. 111]. Спільна програма, яка передбачала створення т. зв. «федерації знизу», була прийнята на спільному засіданні представників України, Білорусії, Дону і Кубані і передана французькому командуванню вже 5 лютого 1919 року. Однак французьке командування не висловило підтримки і проект залишився не реалізованим.

Втрата Києва та постійний відступ української армії значною мірою вдарили по позиціям Директорії УНР на полі перемовин. Загрозливе становище та значні втрати змушували уряд УНР йти на поступки, тож 9 лютого після засідання Центрального комітету УСДРП В. Чехівський та В. Винниченко залишили Директорію [8, с. 140-141]. Пізніше, зважаючи на загрозливе становище на фронтах, українська сторона прийме умови французького командування та виявить бажання підписати спільну угоду. Однак вже 3 квітня 1919 р. французькі війська залишили Одесу. Таким чином, у ході українсько-французьких перемовин, що тривали з грудня 1918 р. по квітень 1919 р., не було підписано жодного офіційного документу між сторонами.

Отже, орієнтація Директорії УНР на більшовицьку Росію та представників французького уряду в Одесі на Добровольчу армію, втрати українською армією позицій у протистоянні з більшовиками та необізнаність французького командування у політичній ситуації, що склалася в регіоні, стали головними перешкодами на шляху налагодження міцних відносин між українською та французькою делегаціями в Одесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Russian-American Relations. March, 1917-March, 1920: Documents and Papers. – New York, 1920. – 375 p.
2. The First Cold War: The Legacy of Woodrow Wilson in U. S. - Soviet Relations. – Columbia, Missouri, 2002. – 360 p.
3. Воспоминания военного министра УНР генерала Грекова//Вестник первопроходника. - №43. – Вена, 1965. – 80 с.
4. Дацків І. Дипломатичні взаємини Директорії УНР з Антантою та українсько-французькі переговори / І. Дацків // Питання історії України. - 2008. - Т. 11. – С. 28-38.
5. Марголин, А. Украина и политика Антанти [Текст] : записки еврея и гражданина / А. Марголин. — Берлин : С. Ефрон, 1934. — 397 с.
6. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. / І. Нагаєвський. К.: Укр. письменник, 1993. – 413 с.

7. Назарук, О. Рік на великій Україні: спомини з укр. революції / О. Назарук. — Відень, 1920. — 342 с.
8. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. - Том 5. – Торонто, 1964. – С.248
9. Стопчак М. Діяльність дипломатичних представництв Директорії УНР в країнах Антанти в сучасній вітчизняній історіографії / М. Стопчак // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Історичні науки. - 2012. - Вип. 19. - С. 314-328.

ДІЯЛЬНІСТЬ САМОДІЯЛЬНОГО ТЕАТРУ В БЕРДЯНСЬКУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Сорокіна О.С.

Актуальність. У процесі національної самоідентифікації на сучасному етапі актуалізуються питання вивчення особливостей національної культурної спадщини, реконструкції культурно-мистецьких процесів, вивчення взаємозв'язків традицій і новаторства, висвітлення творчої атмосфери мистецького минулого. Дослідження українського театрального мистецтва в контексті національної культурної традиції та у проекції історичної реконструкції обумовлено інтенсивним пошуком нових концептуальних засад відродження й розвитку української культури. Вивчення його є важливим чинником осмислення та аналізу культурних здобутків попередніх поколінь.

Мета. Дослідити діяльність самодіяльного колективу в контексті розвитку театрального мистецтва Бердянську в другій половині ХХ ст.

Ступінь досліджуваності теми. Вивченню становлення та розвитку театрального мистецтва Бердянська присвячена невелика кількість наукових та красномовних розвідок В. Константінової [1; 2], І. Лимана [2], В. Михайличенка [3]. У вказаних працях висвітлено загальні особливості театральної культури міста.

Сутність дослідження. Протягом 1970-х років у Бердянську діяло декілька самодіяльних драматичних колективів. Серед них: Народний театр оперети, Народний театр Бердянського міського Будинку культури та дитячий театр ляльок. Завдяки справам Державного архіву Запорізької області вдалося встановити, що у 1970–1971 рр. на сцені театру оперети була поставлена вистава громадським діячем А. Литвинцем «Розмарі». А колектив Народного театру Бердянського міського Будинку культури на чолі з головним режисером Т. Волошиною представив глядачу наступні вистави: «Голосіївський ліс» (В.Собко), «За двома зайцями» (М. Старицький), «Влада темряви» (Л. Толстой), «Лейтенант Шмідт» (В. Самойлов), «Закон мого серця» (Г. Мдивані) [4, арк. 5]. Згідно з Місячними звітами про творчу роботу самодіяльного народного театру за 1971 рік вистави Народного драматичного театру серед бердянців користувалися популярністю. Так, виставу «Закон мого серця» у січні 1972 року відвідало 360 глядачів, а виставу «За двома зайцями» побачило 300 глядачів. Враховуючи, що сцена Будинку культури, при якому діяв театр була розрахована на 400 місць, можна вважати, що це доволі непогані показники відвідуваності театру [5, арк. 12]. Водночас протягом 1971 р. силами колективу було поставлено 12 вистав для сільського глядача [6, арк. 2].

Протягом 1980-х років у Бердянську продовжили працювати Народний театр оперети, драматичний колектив заводу Дормаш, Народний театр Бердянського міського Будинку культури та дитячий театр ляльок.

Діяльність декількох самодіяльних театральних колективів у Бердянську (Народний театр оперети, Народний театр Бердянського міського Будинку культури та дитячий театр ляльок) та Маріуполі (Народний театр ПК «Азовсталь», театральний клуб «Діалог», театр сатири ПК «Іскра») надавала потужний поштовх для збереження і розвитку театральної культури міст і регіону загалом. Попит на аматорські вистави, підтримка мешканців міст та сіл регіону дали колективам додатковий простір для творчості, посприяли втіленню нових

виразних форм діалогу та зближенню з глядачем. З'ясовано, що протягом 1980-х років, переборюючи організаційні та фінансові труднощі, маріупольський професійний театр сприяв збереженню театральної культури регіону.

У 1981 р. драматичний колектив заводу Дормаш випустив такі вистави як: «Овід», «Оптимістична трагедія», «Жорстокі ігри», «Божественна комедія», «Сільва» [7, арк. 3]. У 1984 р. Народний театр Бердянського міського Будинку культури на чолі з Т. Кириченко-Волошиною випустив дві нові вистави «Якщо можеш, пробач» за п'єсою С. Лушнікова та «8 закоханих жінок» Р. Тома. Разом з тим театр провів 26 самостійних вистави і творчих зустрічей. Однак у роботі Народного театру оперети (керівник – Г. Шеметов) відбулася криза, пов'язана з проблемами у колективі і відсутністю злагодженої роботи. Театром була поставлена лише одна вистава «Весілля в Малинівці» Б. Александрова [8, арк. 10]. Наприкінці 1984 р. Народний театр оперети почав поступово розпадатися. У справі Державного архіву Запорізької області міститься інформація, що колектив працює на дуже низькому рівні, залишилося лише 5 учасників.

У 1984 році бердянці побачили виставу театру ляльок «Біла роза». Вистави цього театру найбільшою популярністю користувалися серед маленьких глядачів. Театральний сезон маріупольського театру 1980–1981 рр. розпочався виставою за п'єсою американського драматурга Юджина О'Ніла «Любов під в'язами», яка була тепло зустрінута маріупольськими глядачами [9, арк. 7].

Висновки. Таким чином, протягом 1970–1980-х років, у регіоні продовжує діяльність самодіяльний театральний колектив у Бердянську. Бердянський самодіяльний драматичний колектив послідовно і наполегливо досягав визнання серед мешканців регіону і посприяв значному збагаченню театральної культури Приазов'я. Наприкінці 1980-х років у театрі настає творча криза, що була обумовлена загальнополітичними проблемами, фінансовими та побутовими труднощами.

Творчі досягнення самодіяльних колективів регіону були очевидними, адже вони користувалися значним попитом серед глядачів, намагалися долучати мешканців до світу мистецтва та формувати естетичні смаки. Аматорські колективи Бердянська навчилися правдиво, уникаючи «бутафорії почуттів», відтворювати повсякденні та сучасні проблеми, чим заслужили довіру і любов глядачів. Незважаючи на творчу кризу, що сталася наприкінці 1980-х років, від сезону до сезону спостерігалось зростання театральної культури Бердянську.

ЛІТЕРАТУРА

1. Константинова В. М. Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861 – 1904 роки) / В. М. Константинова. – Запоріжжя : АА Тандем, 2010. – 596 с.
2. Константинова В. Бердянск: история театров [Електронний ресурс] / В. Константинова, И. Лыман // Города - порты. – Режим доступу: <http://blacksea.gr/ru/cities/berdyansk/3-1-2-1/>
3. Михайличенко В. Бердянск: взгляд через столетия / В. Михайличенко, Е. Денисов, Н. Тишаков. – Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010. – 448 с.
4. Репертуарные планы и программы художественной самодеятельности города на 1971 год // Державний архів Запорізької області. Ф. Р–5307 Отдел культуры Исполнительного комитета Бердянского городского Совета народных депутатов г. Бердянск Запорожской области. Оп. 1. Спр. 23. 9 арк.
5. Месячные отчеты о творческой работе самодеятельного народного театра за 1971 год // Державний архів Запорізької області. Ф. Р–5311 (Городской дом культуры Запорожского областного Управления культуры, Запорожского Облисполкома. г. Бердянск, Запорожской области). Оп. 1. Спр. 78. 14 арк.
6. Справка о шефской помощи сельским клубам района за 1971 год // Державний архів Запорізької області. Ф. Р–5311 (Городской дом культуры Запорожского областного

- Управления культуры, Запорожского Облсполкома. г. Бердянск, Запорожской области). Оп. 1. Спр. 80. 3 арк.
7. Доклад заведующего городским отделом культуры «О задачах развития художественной самодеятельности в городе» за 1981 г. // Державний архів Запорізької області. Ф. Р–5307 (Отдел культуры Исполнительного комитета Бердянского городского Совета народных депутатов г. Бердянск Запорожской области). Оп. 1. Спр. 157. 5 арк.
8. Годовой отчет о работе дома культуры за 1983 г. // Державний архів Запорізької області. Ф. Р–5307 (Отдел культуры Исполнительного комитета Бердянского городского Совета народных депутатов г. Бердянск Запорожской области). Оп. 1. Спр. 195. 12 арк.
9. Документы о работе Художественного совета (план, протоколы) за 1984 год // Державний архів Запорізької області. Ф. Р–5307 (Отдел культуры Исполнительного комитета Бердянского городского Совета народных депутатов г. Бердянск Запорожской области). Оп. 1. Спр. 223. 20 арк.

ОЧІЛЬНИКИ СТВОРЕННЯ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ ДО МОНГОЛЬСЬКОЇ НАВАЛИ

Танасова А.П.

Хрещення Київської Русі наприкінці X ст., безперечно, стало визначальною подією в історії Київської Держави, дало поштовх до цивілізаційного розвитку східнослов'янських народів. Ця подія була закономірним явищем, яке зумовлене столітнім періодом проникнення християнства на землі східних слов'ян, насамперед, це були постійні контакти з Візантією (до них можна віднести військові та мирні контакти). Цілі загопи вирушали на багаторічну військову службу до Візантії, і як наслідок, багато поверталися додому християнами.

Актуальність теми розкривається у тому, що вона стосується однієї з найважливішої події в історії Київської Держави. На сьогоднішній день не закінчуються дискусії з приводу початку організації Української Церкви, звідки з'явилися перші митрополити або єпископи. Уся ця неясність приводить істориків до різних гіпотез, які більш або менш обґрунтовані. Основні дослідники даної теми є [1,2,3,4,5,7], також слід зазначити таких дослідників, як Мюллер Л., Власто А.П., Хонигманн Є., Лоран В. та інші. Джерела ,які висвітлені в роботі [6,8].

Треба зауважити, що існують дві точки зору з приводу походження перших митрополитів та єпископів. Одна з найпоширеніших вважається, що митрополит та єпископи прийшли з Константинополя. Якщо подумати, то в цій гіпотезі простежується логіка, бо Володимир прийняв віру від Візантії, то що йому заважало прийняти від греків митрополита та єпископів. Також існує й інша думка, що митрополити чи єпископи прийшли з Болгарії. Таку думку підтримують деякі історики, наприклад, Г. Кох, М. Приселков.

Мета роботи — дослідити основних митрополитів, які внесли свій вклад до розвитку Київської митрополії та поширенню християнства в Київській Державі до монгольської навали.

У Східній Церкві патріархати поділялися на митрополії, а митрополії на єпископії та єпархії. Що ж стосується Київської митрополії, то патріарх сам назначував митрополита, не питаючи думки місцевих єпископів [7]. Місце церкви у структурі візантійської єпархіальної організації, юрисдикція котрої поширювалася на Русь із часу заснування там митрополії, визначалася спеціальним документом – «Notitia episcopatom». Київська митрополія вперше згадується в подібному списку кінця X ст. [1]. Патріархати не придержувалися Номоканону, вирішували так, як їм наказували інтереси патріархату й політика цісарів. Патріархам залежало на тому, щоб не давати завеликої незалежності чужонаціональним Церквам, бо це суперечило передусім їхній церковній та державній політиці [7].

Тепер перерахуємо в хронологічному порядку київських митрополитів першої доби та спробуємо відобразити справжнє відношення патріархів до цієї митрополії [7]. В хроніках та інших історичних джерелах нема згоди щодо того, хто був першим митрополитом.

Традиційно вважається першим головою Київської митрополії Константинопольського патріархату був Михаїл, проте історичність самої особи сумнівна. Вперше він згадується в так званому «Церковному статуті Володимира» XII—XIII століття, як сучасник великого київського князя Володимира та константинопольського патріарха Фотія [3].

«Се аз, князь великий Василей, нарицаемый Володимер, сын Святославль, унук Игорев, блаженный Ольги, усприал есмь крещение святое от греческих царей Константина и Василья и Фотея патриарха, узях перваго митрополита Михаила на Киев и на всю Русь, иже крести всю землю Рускую» [8].

Ця згадка є міфом, оскільки час життя Фотія і Володимира різняться на шістдесят років. На думку А. В. Поппе її поява є результатом домислів упорядників «статуту», які помилково ототожили Михаїла Синкелла, автора скороченого символу віри, із «першим руським митрополитом» [3].

Інші джерела вважають першим митрополитом Леонтія, саме про нього згадує більшість джерел. Згадується в Новгородському літописі, є натяк у грецьких матеріалах, а також традиція передає, що він був першим київським митрополитом. Він був грек і посвяченим патріархом. Але нічого про цього митрополита не відомо, коли він прийшов та як довго був [2].

Іван (1015-1037?) – згадується в Якова Мниха та в життєписі Бориса та Гліба, як київський митрополит [2].

Феопемпт (1037-38) - Згідно з Іпатіївським літописом, він поставлений у Київ Константинопольським Патріархом Олексієм Студитом 1038 року. Того ж року Митрополит освячував у Києві собор Святої Софії, а 1039 року - переосвятив церкву в ім'я Пресвятої Богородиці, яку згодом стали називати Десятинною [7].

Іларіон (1051-1062) – перший митрополит-українець [2]. Як писав Нестор «Постави Ярославъ . Ларишна митрополитомъ . Руси стѣи Софѣи собравъ еписпы И се да скажемъ (чего рад) В чего ради прозваса Печерський манастырь» [6]. Той факт, що саме русин займає посаду митрополита, розцінюється як початок боротьби за незалежність Київської митрополії від грецької. Іларіон, чия діяльність протікала в повній згоді з князем Ярославом, виявився його вірним помічником і одnodумцем [4].

Іван II (1080-1084?) – грек, написав «Правило Якову Черноризцу», полемічний твір проти латинян [7].

Єфрем (1089-97) – українець, раніше єпископ переяславський. Чи він дістав посвячення від Константинопольського патріарха, чи ні – думки поділені [7].

Климент Смолятич (1147-?) – третій українець-митрополит. Під час його вібору дійшло до непорозуміння та розколу між єпископами грецького походження й єпископами-українцями. Однак Климента не хотіли признати ворого Ізяслава (Сузд. князь Юрій Довгорукий), і коли вони перейняли владу, то прогнали Климента, а на митрополичю кафедру запросили знову грека [2].

Кирило II (1233-36) – за походженням - грек: «в літо 1224 поставлен бысть митрополитом в св. Софѣи, в Кыїві блаженный Кирилл гръчин, місяця генваря в 6, в праздник Богоявленья» [6]. За іншими джерелами - був українцем, якого поставили Собором єпископів без згоди Константинополя. Був обраний Собором єпископів Київської митрополії та посвячений у Софіївському соборі. Через те, що не був затвердженим Константинопольським патріархом, в деяких списках митрополитів не значиться [7].

Йосиф (1237-?) – грек. Був останнім митрополитом домонгольської доби. Пропав без вісти ід час нападу монголів на Київ [7].

У якості висновків можна відмітити, що серед 22 митрополитів усього 4 були українці. Але якщо проаналізувати політику Константинопольського патріархату по відношенню

Київській митрополії, то Київський митрополит був більш незалежним в управлінні Церквою як грецькі митрополії. У ті часи Церква не вважалася автокефальною але насправді всі ознаки автокефалії вона мала, це зумовлено тим, що патріарх внутрішні справи Церкви не торкався. Таким чином, можна зробити висновки, що з найдавніших часів Українська Церква бориться за свою самостійність, тим самим вона виробила в собі ті риси, які її відокремлювали. Це можемо побачити в тому, що Українська Церква від свого початку жила незалежно від світської влади, що не скажеш про Царьград.

ЛІТЕРАТУРА

1. Poppe A. Der Kampf um die Kiever Thronfolge nach dem 15. Juni 1015 // Forschungen zur osteuropäischen Geschichte. – 1995. – Т.50. – S.275–296; Idem. Spuścizna po Włodzimierzu Wielkim: Walka o tron Kijowski 1015–1019 // Kwartalnik Historyczny. – 1995. – №3/4. – S.3–22; Idem. Feophana von Novgorod // Byzantinoslavica: Revue internationale des études Byzantines. – Prague, 1997. – Т.LVIII. – №1. – P.131–158; Поппэ А. Феофана новгородская // Новгородский исторический сборник. – Санкт-Петербург, 1997. – №6. – С.102–120.
2. Soloviev A.V. Metropolitensiegel des Kiewer Russland // Byzantinische zeitschrift. – München, 1962. – Bd.55. – S.292–301; Поппэ А. Митрополиты Киевские и всея Руси (988–1305 гг.) // Подскальски Г. Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988–1237 гг.): Изд. 2-е, испр. и доп. для русского перевода / Пер. А.В.Назаренко, под ред. К.К.Акентьева. – Санкт-Петербург, 1996. – С.446–471
3. Жарких М. Фальшиві київські моці "святої Варвари" або Михайлівські легенди в історії Києва. Нариси київського мракобісія 16–21 ст. – Київ, 2012. – С. 5.
4. Котляр М.Ф. ІЛАРІОН [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2005. - 672 с.: іл.. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Ilarion>
5. Плахонін А.Г. ФЕОПЕМПТ, митрополит Київський [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2013. - 688 с.: іл.. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Feopempt>
6. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. Київ: Рад. письменник, 1990. 558 с. URL: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar.htm>
7. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні / Ю. Федорів. – Торонто : Свічадо, 1967. – С. 68 – 75.
8. Церковный устав св. князя Владимира. I. Список краткой редакции // Макарий (Булгаков), митрополит Московский и Коломенский. История Русской Церкви. Кн. 2. М., 1995.

СТУДЕНСТВО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ І ПОЛІТИКА «ПРОЛЕТИРАЗАЦІЇ» (1920-ТІ РОКИ)

Чегринець Д.І.

Актуальність. Студентство виступає в соціумі специфічною соціальною групою зі власними цілями, бажаннями та проблемами. Сучасна студентська молодь – це потужна сила свідомо орієнтована та здатна до конкретних дій, однак так було не завжди. В період становлення радянської тоталітарної держави студентська молодь мала характеристику пасивної, байдужої та слухняної. Але ж вона не була такою з самого початку, тож цікавим буде дослідження методів «приборкання» радянською владою такої великої сили, як молодь.

Ступінь досліджуваності проблеми. Історіографія проблеми дослідження представлена рядом праць. Основні її аспекти висвітлювали, такі науковці, як О. Рябченко та О. Рожков. Також вивченням даної теми займалися В. Липинський та О. Лаврут та інші.

Мета і методи дослідження. Метою роботи є дослідження політики «пролетаризації» вишів радянської України. Під час роботи над цією темою були використані такі методи дослідження, як порівняльно-історичний та світоглядний.

Сутність дослідження. Характеризуючи в цілому вищу радянську школу 1920-х років, можна з повною підставою стверджувати, що однією з її найважливіших особливостей був гіпертрофований класовий підхід, якій пронизував всі сторони життєдіяльності студентської молоді. З 1921 року в Радянському Союзі розпочалася активна робота по «пролетаризації» вузів. На думку російського дослідника О. Рожкова, «пролетаризація» здійснювалася за трьома основними напрямками: а) відрядженням до вузів політично благонадійною молоді; б) розширенням мережі робітничих факультетів; в) вигнанням з вузів студентів непролетарського походження («чистки») [1, с. 206].

Одним із основних напрямків «пролетаризації» було заповнення радянських вишів студентами лояльних до радянської влади. Згідно з цією політикою таким студентом у радянській державі виступав пролетар. Окремих критеріїв, які б характеризували цей статус не існувало [2, с. 130].

Одним із методів пролетаризації вишів було відрядження «пролетарської» молоді до вузів. Право направляти політично благонадійних молодих людей в вузи надавалися партійним, радянським, профспілковим і комсомольським органам, військовим частинам. Втім, нерідко отримати відрядження на робітфак або в вуз намагалися за звичайний хабар. Для того щоб отримати «путівку», потрібно було бути активістом та мати «правильне» соціальне походження [1, с. 206-207].

Вступаючи до вишу кожний абітурієнт заповнював анкету в якій зазначав відомості про своє походження, політичні симпатії та матеріальне становище родини. Кількість питань в анкеті була великою, і вони будувалися так, щоб молодь змогла довести свою відданість радянській владі. Самою важливою в ті часи вважалася позиція «Ваше соціальне походження», в 1930-х р. поруч із нею в дужках з'являться три уточнюючі слова – «колишній стан батьків». Анкетні документи досить часто підробляли, й до навчальних закладів нерідко вступали діти з так званих «соціально ворожих» родин [2, с. 131]. Напередодні вступу до вузу різко зростала кількість відмов непролетарської молоді від своїх батьків, спроб тимчасового працевлаштування її на фабрики і заводи з метою забезпечення собі «прохідний» біографії [1, с. 210]. В інститутах навіть проводилися спеціальні тижні самовикриття, а тим, хто добровільно розповість про своє минуле, обіцяли можливість продовження навчання [2, с. 131-134].

За О. Рожковим, другою важливою ланкою політики «пролетаризації» було створення робітничих факультетів (далі – робфак). За словами партійних лідерів, робфаки створювалися для підготовки пролетарської молоді, яка не мала можливості здобути середню освіту, перед вступом до вузу. У перші роки вступних іспитів на робітфак не було. Вступники мали твердо знати лише чотири арифметичні дії над цілими числами, вміти задовільно висловлювати свої думки в письмовій та усній формі, а головне - володіти загальною політичною підготовкою. Істотною пільгою для робітфаківці був прийом до вищих навчальних закладів без іспитів і класової перевірки [1, с. 217-218].

Спочатку об'ємні навчальні програми робітфаку довелося значно скорочувати, приводячи їх у відповідність з первинним рівнем знань слухачів. Замість докладного курсу літератури повернулися до простої грамотності, замість аналітичної геометрії і диференціальних рівнянь - до елементарної математики. Механіку скоротили до відділу фізики, хімію обмежили тільки неорганічної хімією, а всю історію замінили історією класової боротьби. До середини 1920-х не було навіть випускних випробувань для осіб, які закінчили робітфак. Тільки в 1926 році була введена перевірка знань з чотирьох предметів: суспільствознавства, російської мови, математики та фізики [1, с. 219].

На робітфаківців влада покладала особливі надії в справі радянзації вищих навчальних закладів. Порівняно з іншою масою студентів, вони забезпечувалися краще, деколи

отримували талони на харчування. Для них замовлялася спеціальна форма – гімнастерка та брюки, відповідно до затвердженого Наркоматом освіти зразка [2, с. 138].

На думку української дослідниці О. Рябченко, третьою ланкою «пролетаризації» було очищення вузів від «чужого елемента». Уже восени 1921 р. всі вищі України отримали спеціальну інструкцію з реєстрації студентів. Мету її було визначено чітко: «Вияснення особового складу студентів..., їх ставлення до радянської влади, вияснення соціального походження, становища та матеріального забезпечення, а головне - звільнення вищої школи від елементів які заважають її пролетаризація...» [3, с. 136].

У вишах працювали всілякі короткотермінових комісії з перевірки особового складу студентів – від реєстрації тих, хто воював у складі ворожих червоним армій до реєстрації студентів-першокурсників, залишених на другий рік. Таким чином, майже кожного студента, незважаючи на походження і партійну належність, неодноразово піддавали «перевірці» [3, с. 137].

До категорії «неблагонадійних» (або «чужих») потрапляла, перш за все, та молодь, яка не вписувалася в образ «нового студента», головним елементом якого було пролетарське походження [2, с. 143].

Загалом в 20-х ро. пройшли чотири хвилі «чисток» студентського складу вищих навчальних закладів - в 1922, 1924, 1925 і 1929 роках [1, с. 223].

Основні висновки. Отже, політика «пролетаризації» складалася з трьох основних напрямів: по-перше, це заповнення вузів тим прошарком молоді, який мав лояльне відношення до радянської влади; по-друге, створення робітничих факультетів; по-третє, «чистка» вузів від студентів непролетарського походження.

Таким чином, єдино можливим студентом у радянській державі могла бути лише молода людина, котра походила з робітничо-селянського середовища чи з верств населення які мали маргінальний статус при попередньому режимі й намагалася ототожнювати себе з «пролетаріатом». Розповсюдженням стало приховування свого соціального походження шляхом отримання фальшивих документів.

«Пролетаризація» вузів була направлена на моральне приборкання молоді та виховання з неї безініціативної та відданої системі ланки суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. А. Ю. Рожков, В кругу сверстников: Жизненный мир молодого человека в Советской России 1920-х годов. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – 640 с.
2. Рябченко О.Л. Студентство радянської України у пошуках «пролетарської» ідентичності (1920-ті рр.) / Рябченко О.Л. // Український історичний журнал. - 2009. - № 4. - С. 129-143.
3. Рябченко О. Л. Чистки студентського складу вищих навчальних закладів радянської України (1920-ті рр.) / О. Л. Рябченко // Український історичний журнал. - 2010. - № 5. - С. 136-152.

УТВОРЕННЯ НОВИХ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ СЕЛЯНСЬКОЇ РЕФОРМИ У КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

Шаргородський В. В.

Сьогодні в Україні відбувається становлення громадянського суспільства, ознакою чого є й поява нових територіальних громад, типів організацій. Виникнення сільських громад унаслідок проведення селянської реформи свідчить про зародження буржуазного суспільства у Російській імперії. Актуальність обумовлюється необхідністю ретроспективного та порівняльного методів для зіставлення процесу зародження нових типів суспільств у ХІХ і ХХІ ст. Реформа 1861 р. передбачала створення організованого селянського самоврядування. Для викупу земельних ділянок було створено сільську громаду з круговою порукою.

Доцільність дослідження проблеми виявляється також у контексті сучасного реформування України в галузі місцевого самоврядування.

Мета вивчення – розгляд особливостей утворення нових сільських громад у Катеринославській губернії під час впровадження Селянської реформи.

Науковець І. Ребрін докладно розглянув впровадження реформи на Катеринославщині [7]. Дослідниця А. Лохматова визначила вплив мирових посередників на формування та становлення сільських громад і органів селянського самоврядування [5]. Розбудову системи управління селянською громадою з'ясував А. Ващенко [1]. Дослідник довів, що селянське самоврядування мало дворівневу структуру. Це зумовлювалося ускладненням господарського і суспільного життя селян та спробою їхнього поступового включення до державної системи управління, середня ланка якої базувалася на адміністративно-територіальному принципі [1, с. 69].

Сільські громади з'являлися за ініціативою тимчасовозобов'язаних селян і мирових посередників на законом обумовлених підставах. Прикладом є клопотання мирового посередника III ділянки у журналі Катеринославського губернського з селянських справ «присутствія» від 12 лютого 1863 р. Суть його полягає в тому, що громада тимчасовозобов'язаних селян села Перевізькі хутори (117 ревізьких душ), яке знаходилося у складі селища Покровського, клопотало про утворення з нього нової сільської громади з наданням права обрати собі окремого сільського старосту. Підставами для цього клопотання стали відстань між населеними пунктами (9 верст, тобто 9, 54 км) і зміст уставної грамоти Покровського маєтку про те, що дане село складає не тільки окрему громаду, а й особливе поселення. На засіданні було ухвалено село Перевізькі хутори відокремити від селища Покровського; дозволити створити окрему громаду, повідомивши казенну палату [4, с. 3]. Отже, клопотання посередника, за участю тимчасовозобов'язаних селян населеного пункту Перевізькі хутори, досягло адміністративно-територіальних, суспільних, економічних перетворень стосовно цієї справи через наявний припис в уставній грамоті та нерациональності для взаємодії між селянами громади зазначених населених пунктів.

Сільські громади могли не прийняти до свого складу селянина, який порушив положення законодавства Російської імперії, не дотримувався громадського спокою чи знаходився під підозрою. Підтвердженням цього є представлення мирового посередника V ділянки Новомосковського повіту з вирокм Михайлівської сільської громади про неприйняття до його складу тимчасовозобов'язаного селянина Івана Безкровного через його знаходження під судом за крадіжку та інші вчинки. Його засудили до поселення на місце проживання з наданням його в розпорядження уряду. Важливим є той факт, що селяни відмовлялися від сплати витрат щодо відправлення односельця Безкровного до місця поселення за рішенням суду. Губернський прокурор при розгляді представлення надав Катеринославському «присутствію» довідку зі справи палати кримінального суду, де вказано, що рішення суду було прийнято на основі бажання поміщика Баліна (власника) та громади. Слід зауважити, що кримінальна палата вирішила, що Безкровний невинний у крадіжці. Члени Катеринославського «присутствія» ухвалили: затвердити вирок Михайлівської сільської громади щодо надання І. Безкровного у розпорядження уряду, а витрати для його відправлення повинні бути за рахунок скарбниці [3, с. 8]. Таким чином, при прийнятті до складу будь-якої сільської громади враховували дотримання законів тимчасовозобов'язаним селянином і відсутність порушень чинного законодавства ним, тобто селянину необхідно було мати правомірну поведінку для вступу в зазначену спільноту.

У журналах Катеринославського губернського з селянських справ «присутствія» містяться уточнення щодо викупу землі селянами. Прикладами є договори Крамаренкової та Тімошевської, які потребували пояснення посередником Олександрівського повіту Товбічу, що селяни можуть викупити землю цілою громадою або декількома домохазяїнами відповідно зі ст. 34 «Положення про викуп» [6, с. 179]. Детально порядок складення договору в цьому та іншому випадках поданий у ст. 75, 77, 88, п. 4 та ст. 127, 131 і 163

вказують необхідність кругової поруки в справному внеску викупних платежів для уряду [3, с. 11]. Важливим для активізації появи сільських громад став загальний циркуляр міністерства внутрішніх справ Російської імперії про перехід селян, які вийшли з кріпосної залежності, в громади державні, який був виданий 2 лютого 1863 р [2, с. 1].

Підтримка сільськими громадами один одного відбувалася постійно на взаємовигідних умовах при сприянні мирових посередників. Лист мирового посередника Х ділянки Бахмутського повіту Карпова, в якому містилося запитання до начальника губернії: чи можна видавати хліб селянським громадам, які його потребують і не мають у наявності своїх запасів, із крамниць інших громад? Мировий посередник запропонував свій погляд на вирішення зазначеної проблеми: у зв'язку з тим, що наявний хліб у крамницях не вважається виключно власністю однієї якої-небудь громади, загальною потребою хліб – надбання держави. На засіданні було ухвалено, що вищенаведені заходи від Карпова обґрунтовані, оскільки є критичний стан тимчасовозобов'язаних селян губернії через надзвичайний неврожай минулого року. Але при цьому необхідною умовою для видачі є запасний хліб із крамниць інших громад тієї ж ділянки за круговою порукою громади, яке займає хліб [2, с. 6]. Отже, «хлібна» проблема для сільської громади була вирішена завдяки раціональним пропозиціям мирового посередника на основі співпраці, взаємодопомоги між громадами у подальшому.

Таким чином, сільські громади стали підґрунтям для інституціоналізації селянського самоврядування. Особливості утворення нових сільських громад у Російській імперії (зокрема, у Катеринославській губернії) у ході Селянської реформи виявляються в наступних фактах: виникнення за ініціативою тимчасовозобов'язаних селян і мирових посередників на законом обумовлених підставах; правомірна поведінка тимчасовозобов'язаного селянина – обов'язкова складова вступу в зазначену спільноту; сприяння мировими посередниками у появі сільських громад із круговою порукою. Перспектива подальшого вивчення проблеми виявляється в установленні кількості сільських громад на визначеній території та публікації нових свідчень про їхнє становлення в Катеринославській губернії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вашенко А. В. Розбудова органів селянського самоврядування (законодавчий аспект) // Український селянин: Збірник наукових праць / За ред. А. Г. Морозова. Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2001. Вип. 2. С. 65–69. URL: <https://www.twirpx.com/file/2626652/>
2. Журнал Екатеринославского губернского по крестьянским делам присутствия № 9. 12 марта 1863 года. // Крестьянское дело в Екатеринославской губернии: Журнал Екатеринослав. Губернского по крестьянским делам Присутствия. Екатеринослав: Типография Я. М. Чаусского, 1863. 20 с. URL: [https://www.libr.dp.ua/fullkr/?pbp=189#javascript:void\(0\)](https://www.libr.dp.ua/fullkr/?pbp=189#javascript:void(0))
3. Журнал Екатеринославского губернского по крестьянским делам присутствия № 7. 20 февраля 1863 года // Крестьянское дело в Екатеринославской губернии: Журнал Екатеринослав. Губернского по крестьянским делам Присутствия. Екатеринослав: Типография Я. М. Чаусского, 1863. 16 с. URL: [https://www.libr.dp.ua/fullkr/?pbp=189#javascript:void\(0\)](https://www.libr.dp.ua/fullkr/?pbp=189#javascript:void(0))
4. Журнал Екатеринославского губернского по крестьянским делам присутствия № 6. 12 февраля 1863 года // Крестьянское дело в Екатеринославской губернии: Журнал Екатеринослав. Губернского по крестьянским делам Присутствия. Екатеринослав: Типография Я. М. Чаусского, 1863. 19 с. URL: [https://www.libr.dp.ua/fullkr/?pbp=189#javascript:void\(0\)](https://www.libr.dp.ua/fullkr/?pbp=189#javascript:void(0))
5. Лохматова А. І. Інститут мирових посередників у контексті історії становлення органів місцевого самоврядування селянства півдня України в другій половині XIX століття // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Історія та археологія. Вип. 9. Дніпропетровськ,

2001. С. 126 – 138. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=0&S21STR=%D0%9668774:%D0%86%D1%81%D1%82.%D0%90%D1%80%D1%85.

6. Положение о выкупе крестьянами, вышедшими из крепостной зависимости, их усадебной оседлости, и о содействии Правительства к приобретению ими крестьянами в собственность полевых угодий: Выс. утв. 19 февраля 1861 г. // Полное собрание законов Российской империи. СПб., 1861. Собр. 2-е. Т. XXXVI, Отделение 1-е, №36659. С. 174 – 202 URL: http://nlr.ru/e-res/law_r/search.php

7. Ребрин И. А. Крестьянская реформа в Екатеринославской губернии (исторический очерк) // Екатеринославская губерния. Памятная книжка и адрес-календарь 1903 года. Екатеринослав: Типо-Литография Губернского Правления, 1903. Вып. 3. С. 134 – 191. URL: <http://book-olds.ru/BookLibrary/13001-Pam.-kn.-Ekaterinoslavskoy-gub/1903.-Ekaterinoslavskaya-guberniya.-Vyipusk-tretiy.-Pamyatnaya-knizhka-i-Adres-Kalendar-1903-goda.html>

ЕКОНОМІКА ЯПОНІЇ У 2-Й ПОЛОВИНІ ХХ - НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Шпаренко В. Л.

Інтерес до Японії в усьому світі величезний. Вражаючи досягнення Країни висхідного сонця, особливо в економіці, загальновідомі і привертають до себе пильну увагу, викликають змішані почуття: від подиву і захоплення до заздрості і побоювання.

Японія - одна з найбільш високорозвинених країн світу, що займає друге місце в світі по економічній потужності. На неї доводиться близько 7% світового ВВП. Нинішні позиції Японії в світовому господарстві - результат її економічного розвитку в другій половині ХХ століття.

Японія - одна із найбільших торгових держав світу. Зовнішньоекономічна діяльність відіграє важливу роль в її економічному розвитку. 1991 р. на цю країну припадало 6,2% світового імпорту та 9,2% світового експорту. Нетто-актив прямих зарубіжних інвестицій Японії на 1991 р. становив 14,9% загального показника по світу. [1]

Зовнішньоторгова діяльність - життєво важливий елемент господарства Японії. Основні статті експорту та імпорту збігаються дуже мало. Країна завозить сировину, напівфабрикати, відсутні види обладнання та хімікатів, товари легкої промисловості, а вивозить винятково промислові товари. При цьому в економічно розвинуті країни, які є основними зовнішньоекономічними партнерами, йдуть переважно високоякісні вироби наукомістких галузей, а в країни, що розвиваються, - масова продукція машинобудування та легкої промисловості. [1]

В експорті Японії 98% припадає на готові промислові вироби. За обсягами вивозу ряду товарів Японія займає провідні місця в світі. Наприклад, на неї припадає понад 2/5 лічильної техніки (від міні-калькуляторів на сонячних батареях до ЕОМ), що надходить на світовий ринок, а також морських суден, мотоциклів та роботів; понад 1/5 продажу автомобілів, сталі, текстильних виробів. [1]

На світовому ринку науково-технічних знань і технологій Японія виступає з ліцензіями у галузі радіоелектроніки, електротехніки, автомобіле- та суднобудування, хімії та виробництва нових конструкційних матеріалів, будівництва. Розширення експорту науково-технічних знань та технології розглядається підприємцями й науковими колами країни як засіб вирішення зовнішньоекономічних та зовнішньополітичних проблем. [4]

На високі темпи зростання японської економіки був націлений її господарський механізм, що склався після Другої світової війни, своєрідність меж якого дозволяє говорити про особливу модель економіки. [1]

Японія має відмінну від інших західних країн соціальну структуру, що характеризується дуалізмом сучасної промисловості. Основне місце в зайнятості і виробництві оброблювальної промисловості належить дрібним і середнім підприємствам. При цьому доля дрібних підприємств не виявляє ясно вираженої тенденції до скорочення. [2]

Найчастіше крупні компанії мають декілька груп, коли поєднуються виробничі і розподільні функції. В цьому випадку торгівельні компанії розташовуються між головною фірмою і мережею магазинів роздрібною торгівлі.

Відношення в угрупованнях фінансового капіталу будуються на принципах ієрархічності. Переплетення інтересів, ієрархічність стосунків між приватниками приводять до того, що на ринках угруповання виступає єдиним фронтом. Цьому сприяє специфічна система кредитування компаній, яка була створена ще на першому етапі післявоєнного розвитку. [1]

Однією з характерних меж японської моделі економічного розвитку є використання національних традицій і особливостей робочої сили. У країні тривалий час пропагувався принцип довічного найму. [5]

Таким чином підводячи вищезазначене, можна зробити висновок, що глобалізація економічних стосунків призвела до зміни структури і перерозподілу ролей країн у світовому господарстві. Віддаючи місця на торговельних ринках НІК Азії, Японія набуває все більшої сили як експортер капіталу у різних його формах і експортер технологій.

Японія дуже далека від нас географічно, але виробами її промисловості заповнена вся Україна, і збільшення обсягів японських інвестицій і розширення сфери співробітництва мало би величезне значення для розвитку вітчизняної економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кембриджська історія Японії. Кембридж, Великобританія: Видавництво Кембриджського університету. Видання 6. Історія ХХ сторіччя- 385 - 533 с.
2. Кулінич М.А. Україна і Японія: глобальне партнерство і ефективна двостороння взаємодія // Зовнішні справи. - №1 - 2011.
3. Economic survey of Japan 2008: Reforming the labour market to cope OECD
URL:http://www.oecd.org/document/23/0,3343,en_33873108_33873539_40375191_1_1_1_1,00&&en-USS_01DBC.html
4. Інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Японії М. Кулінича // газета «День» - №141 – 2007.
URL: <http://mfa.gov.ua/ua/article/open/id/5545>
5. Інтерв'ю Посла Японії в Україні, Шігекі Сумі, виданню ukrinform.
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2197777-sigeki-sumi-posol-aponii-v-ukraini.html>

Секція
«Перші кроки в науку юних істориків»

«ТРАДИЦІЙНІ ОБРЯДОВІ ТА СВЯТКОВІ СТРАВИ МАРІУПОЛЬСЬКИХ ГРЕКІВ
(НА ПРИКЛАДІ СЕЛ. СТАРИЙ КРИМ)»

Бельбеклі К.

Одним з пріоритетних напрямів державної етнополітики на сучасному етапі є повага до національних традицій та самобутності народів, які населяють Україну, що забезпечує стабільність та злагоду у відносинах між етносами. Динамічні зміни у сфері культурного і духовного життя сучасного суспільства вимагають звернення науковців до проблем, пов'язаних з трансформуванням народної традиції святкування. Значний інтерес у цьому сенсі має вивчення календарних свят та обрядовості греків Приазов'я. Вони є цінним матеріалом для пізнання традицій і механізму обрядовості, вони завжди були і залишаються ефективним засобом впливу на формування духовного світу особистості

Історіографічний огляд. Із використаних при написанні роботи наукових праць в першу чергу слід відзначити ґрунтовні дослідження етнологів І.С. Пономарьової «Этническая специфика духовной культуры греков украинского Приазовья» [8] та «Етнічна історія греків Приазов'я» [7]. Важливими для розкриття теми стали також матеріали колективної монографії «Греки России и Украины» за редакцією Ю.В. Іванової [3]. Також корисними під час дослідження проблеми стали праці В.К. Борисенко [2], С.С. Арабаджи [1], О.В. Ліманської [4,5] та О.Б. Пенькової [6]. Найбільше прикладів використання страв урумської календарної та сімейної обрядовості було наведено в колективній праці «Старый Крым: история и современность» за редакцією В.М. Романцова [9].

Вивчивши сучасну наукову літературу, присвячену обрядовості греків Приазов'я, можна побачити, що більшість дослідників акцентує увагу на традиціях греків-румів. Інформація про урумську обрядовість, зокрема – мешканців селища Старий Крим, не виокремлюється.

З виявлених проблем можна визначити **мету роботи**: дослідити, виявити та систематизувати особливості урумських обрядових страв на прикладі обрядових страв греків-мешканців селища Старий Крим, показати їх сакральний зміст, зв'язок з християнським світоглядом та виявити їх вплив на формування ментальності греків Приазов'я.

Дослідивши обрядові та святкові страви урумів Старого Криму можна зробити наступні висновки.

На кожне релігійне чи сімейне свято греки-уруми готували обрядові страви. Можна стверджувати, що функціональний зміст обрядів, пов'язаних із вживанням і використанням їжі, є надзвичайно широким. В основі колективної трапези була символіка суспільної комунікації, коли в межах ритуального часу відбувалась взаємодія між усіма представниками громади. Важливою в обряді стає знакова функція страв. Універсальні символи-коди їжі, її здобуття та розподіл (зерна, хліба, жертвовної тварини) широко представлені в етнічній культурі греків-урумів і відносяться до стабільних категорій відтворення суспільних комунікацій. Такий високий статус їжі в обряді пов'язаний з її сакралізацією на світоглядно-міфологічному рівні.

В наш час календарно-обрядові звичаї урумів зазнали певних змін і трансформувались. По-перше, обрядовість значно змінилась за часів радянської влади, особливо під впливом русифікації та насадження атеїстичного світобачення. По-друге, в наш час має значення соціально-віковий фактор. Давні традиції збереглись лише в пам'яті старожилів (1930 – 1950-х років народження), а інформатори 1960-х років народження вже не можуть достовірно пригадати деталі. На жаль, сучасна молодь мало зацікавлена у збереженні календарної обрядовості предків.

Дослідивши сімейні обряди урумів, можна зробити висновок, що у грецькій сім'ї вони супроводжувалися приготуванням традиційних національних страв, які наділяли трапезу сакральним змістом. Необхідно зазначити, що обрядові страви містили в собі релігійне навантаження. Важливим обрядом було жертвоприношення, корені якого сягають у Давню Грецію. Жертовна їжа завжди повинна бути поділена між родичами, сусідами, бідними та просто односельцями. Суспільні трапези на сімейних святах були направлені на згуртування родини, зближення односельців.

Слід зазначити, що трансформація менше торкнулась сімейної обрядовості. Скоротилися деякі обряди, але в основному страви сімейної традиційності є поширеними та популярними серед греків і в наш час. Родинні обряди і зараз виступають важливим фактором у формуванні грецької самосвідомості, адже саме інститут сім'ї є на першому місці в урумів.

Отже, зміни умов життя часто ставали причиною значних, іноді докорінних трансформацій у системі обрядовості та світоглядних уявленнях народу. Для продовження стійкого збереження своїх традицій, зі сторони Грецької федерації проводиться велика просвітницька діяльність серед населення, особливо - молоді. На святах національної культури Мега-Юрти, Панаїр обов'язково проводиться виставка грецьких традиційних страв. Безпосередньо в спеціалізованій школі №46 (с. Старий Крим) з поглибленим вивченням грецької мови проводиться ряд заходів: виставки національних страв, майстер-класи по їх приготуванню, екскурсії в етнографічному музеї. Дуже важливо, що свята відкриті для всіх людей інших національностей. Це можливість краще пізнати один одного, зміцнити стосунки між етносами. Формування в суспільстві толерантності та поваги до кожної національної культури – запорука збереження миру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арабаджи С.С. Свято Ай-Василь як невід'ємна частина повсякденного життя греків Приазов'я / С.С. Арабаджи // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – С. 90-94.
2. Борисенко В.К. Традиції та життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців: Навч. посіб. Для студ. вищ. навч. закл. / В.К. Борисенко. – Київ, 2000. – 190 с.
3. Греки России и Украины / Сост., отв. Ред. Ю.В. Иванова – СПб.: Алетейя, 2004. – 624 с.
4. Ліманська О.В. Свято у системі цінностей сучасної культури / О.В. Ліманська // Вісник ХДАДіМ: Зб. наук. пр. за ред. Даниленка В.Я. – Харків: ХДАДіМ, 2003. – № 3. – С. 3–12.
5. Ліманська О.В. Трансформація святкового простору і функції обрядової атрибутики в сучасному свято творенні / О.В. Ліманська // Вісник ХДАДіМ: Зб. наук. пр. за ред. Даниленка В.Я. – Харків: ХДАДіМ, 2007. – № 10. – С. 56-65.
6. Пенькова О.Б. Панаїр – престольне свято греків Приазов'я: державна політика й повсякдення (1960-1985 рр.) / О.Б. Пенькова // Розвиток еллінізму в Україні уXVIII – XXI ст. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. – Маріуполь: МДГУ, 2007. – С. 197-199.
7. Пономарьова І.С. Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок XXI ст.). Історико-етнографічне дослідження / І.С. Пономарьова. – К.: Реферат, 2006. – 300 с.
8. Пономарева И.С. Этническая специфика духовной культуры греков украинского Приазовья / И.С. Пономарева. – Киев, 1997. – 20 с.
- Романцов В. Старый Крым: история и современность. Историко-этнографическое исследование / В. Романцов, Г. Наметченко, С. Арабаджи. - Мариуполь, 2010. – 330 с.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ МАХНОВСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ

Дудін Д.

Серед історичних джерел з теми дослідження виділяються три групи: документальні матеріали, джерела особового походження та періодика. Документальні джерела можна поділити на актові та діловодні. Актові представлені постановами органів влади (Директива Главкома Республіки, звернення Донецько-криворізького комітету КП(б)У та план наступу армій Південного фронту). Ці джерела дають змогу зрозуміти, які плани мала більшовицька верхівка щодо використання махновських селянських повстанських загонів у збройному протистоянні на Південному Сході України.

До діловодних матеріалів відносяться донесення інформаційного відділу ЦК КП(б)У, звіти начальників губернських «ЧК», документи місцевих органів влади, також до діловодних документів можна віднести дислокації груп Харківського напрямку, докладні записки, телеграми, накази, зведення.

Про особливу важливість повстанських загонів Н. Махна у боротьбі про білогвардійців на Сході України наголошувалося у плані наступу армій Південного фронту проти армій Краснова у середині грудня та Денікіна та докладній записці про плани звільнення Донбасу кінця грудня [12]. У «Дислокаціях груп Харківського напрямку» на 30 січня та 15 лютого надана точна кількість людей, які склали повстанські загоны, кількість продовольства та фуражу, який вони мали [3]. Ця значна група джерел допомагає об'єктивно дослідити велику кількість аспектів, пов'язаних з діяльністю махновців на Південному Сході України у березні – травні 1919 р.

У «Записці про Махна» В. Антонова-Овсієнка до Х. Раковського, доповідається про те, що ні в якому разі не можна розривати стосунки з повстанцями, бо наслідком буде поразка більшовиків у цьому стратегічно важливому регіоні, це говорить про те, що не все радянське керівництво хотіло розриву махновсько-більшовицького союзу [6].

З доповіді секретаря Маріупольського повітового комітету Л. Горохова та докладної записки політкома, можна побачити наскільки сильно поглибились суперечності між махновцями та більшовиками в кінці весни 1919 р. [5]. Доклад політкома про бої під Новомиколаївкою розповідає про військові дії махновців [4].

З телеграм В. Леніна до І. Вацетіса, С. Аралова та В. Антонова-Овсієнка 22 квітня 1919 р. можна зробити висновок, що проблемами, які були на Південному Сході України займалися не тільки регіональні органи але й вище керівництво Радянської Росії [13, 14].

Джерела особового походження складаються з мемуарів махновських командирів. Мемуарна література, в свою чергу, компенсує певну обмеженість архівних документів. Неодноразово видрукувані спогади набувають подвійної якості, виступаючи одночасно і як історичне джерело, і як історіографічна одиниця. Особливо це характерно для мемуарів безпосередніх учасників махновського руху. П. Аршинов, наставник Махна-анархіста, написав працю «История Махновского движения (1918 – 1920)» [1]. В. Белаш та його син А. Белаш були в найближчому оточенні «батька» й опублікували працю «Дороги Нестора Махно» [2]. Але тут слід відзначити, що всі мемуари відрізняються своєрідністю і суб'єктивністю. Саме тому це вимагає ретельного джерелознавчого їх аналізу та порівняння з іншими джерелами.

Досить цікавими є суперечливі відомості, які містяться у щоденній газеті «Мариупольские известия», яку видавали денікінці. У випуску № 36 за 21 січня міститься досить розгорнута хронологія подій 27 – 31 грудня, коли махновцям було завдано поразки військами УНР, після чого повстанці та сам Махно вимушені були покинути місце бою [7]. В свою чергу в випуску № 50 за 6 лютого 1919 р. написано про те, що «на почве дележа добычи был убит Махно» [8]. Випуск № 53 за 9 лютого повідомляє про те, що «соединения шайки Махно совершили набег на колонию Блюменталь», де махновців зустріли «немецкие колонисты», які «розгромили бандитов, оставив на месте сражения более ста трупов» [9]. У випуску № 61 за 20 лютого опублікований наказ вищого командування Добровольчої армії, про нагородження вартового Ширзаса, який «убил пятерых махновцев, а шестого заколол и отобрал все оружие, имевшееся у бандитов», під час нападу махновців на Вознесенський рудник 13 січня [10].

ЛІТЕРАТУРА

1. Аршинов П. История махновского движения (1918-1921). Запорожье, 1995. 240 с.
2. Белаш А., Белаш В. Дороги Нестора Махно: исторические повествования. К. : Знання, 1993. 592 с.
3. Дислокация группы Харьковского направления на 15 февраля 1919 г. // Гражданская война на Украине 1918 - 1920: [сб. документов и материалов]: в 3-х тт., 4-х кн. / под ред. Н. И. Супруненко, М. А. Рубача. К.: Наук. думка, 1967. Т. 1. Кн. 2. С. 131-138.
4. Доклад политкома 3-го резервного полка в политотдел 2-й армии о боях под Новониколаевкой 22 апреля 1919 г. // Гражданская война на Украине 1918 - 1920: [сб. документов и материалов]: в 3-х тт., 4-х кн. / под ред. Н. И. Супруненко, М. А. Рубача. К.: Наук. думка, 1967. Т. 1. Кн. 2. С. 363-364.
5. Доклад «Советская власть и махновщина» секретаря Мариупольского уездного комитета КП(б)У Л.Горохова, направленный в ЦК КП(б)У 8—14 мая 1919 г. // Махно Н. Крестьянское движение на Украине 1918 - 1921 Документы и материалы / под ред. В. Данилова, Т. Шанина. М.: РОССЭН, 2006. С. 137.
6. «Записка о Махно» командующего Украинским фронтом В. А. Антонова-Овсеенко председателю СНК УССР Х. Г. Раковскому и наркомвоену Н. И. Подвойскому – 2 мая 1919 г. // Махно Н. Крестьянское движение на Украине 1918 - 1921 Документы и материалы / под ред. В. Данилова, Т. Шанина. М.: РОССЭН, 2006. С. 129-130.
7. Мариупольские известия. 1919. 21 января.
8. Мариупольские известия. 1919. 6 февраля.
9. Мариупольские известия. 1919. 9 февраля.
10. Мариупольские известия. 1919. 20 февраля.
11. Махно Н. Воспоминания: в 3 кн. Кн. 3. К.: Україна, 1991. 184 с.
12. План наступления армий Южного фронта против белогвардейских армий Краснова и Деникина 19 декабря 1918 г. // Гражданская война на Украине 1918 - 1920: [сб. документов и материалов]: в 3-х тт., 4-х кн. / под ред. Н. И. Супруненко, М. А. Рубача. К.: Наук. думка, 1967. Т. 1. Кн. 2. с 43-45.
13. Телеграмма В. И. Ленина И. И. Вацетису и С. И. Аралову 21 и 22 апреля 1919 г. // Гражданская война на Украине 1918 - 1920: [сб. документов и материалов]: в 3-х тт., 4-х кн. / под ред. Н. И. Супруненко, М. А. Рубача. К.: Наук. думка, 1967. Т. 1. Кн. 2. С. 364.
14. Телеграмма В. И. Ленина командующему Украинским фронтом 22 апреля 1919 г. // Гражданская война на Украине 1918 - 1920: [сб. документов и материалов]: в 3-х тт., 4-х кн. / под ред. Н. И. Супруненко, М. А. Рубача. К.: Наук. думка, 1967. Т. 1. Кн. 2. С. 365.

РОЛЬ ВІЙСЬКОВИХ ІМАМІВ-КАПЕЛАНІВ У ЖИТТІ СОЛДАТ-МУСУЛЬМАН ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ЗОНІ «ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ»

Зуєва К.А.

Військова агресія Російської Федерації проти України в 2014 році стали важким випробуванням для українського народу та Збройних сил України. Важливу роль у відсічі агресії відіграє волонтерський рух, спрямований на допомогу ЗС України. Серед активних учасників волонтерського руху стали священнослужителі різних конфесій. Відразу після початку російської агресії на Сході України на фронт прибули священники-добровольці, які самостійно організували капеланську службу серед бійців АТО, що стало основою душпастирської служби.

Потреба в душпастирській опіці українських військових в зоні АТО в перші місяці 2014 року під час російсько-української війни. Душпастирська опіка стала дуже важливою складовою для психологічної підтримки військових Збройних Сил України. Участь іноземних та українських мусульман у військовому конфлікті на Сході України стала причиною створення Управління військового капеланства мусульман України, якому доручили опікуватися одновірцями, що перебувають у лавах Збройних Сил України.

У період 2014-2019 років імами-капелани надавали духовну підтримку, задовольняючи духовні потреби військових мусульман в зоні АТО та здійснювали волонтерську опіку над пораненими військовими мусульманами в шпиталях. В зоні АТО для задоволення релігійних потреб військовослужбовців мусульман імами-капелани проводили релігійні обряди, молитви, богослужіння, благословення, урочисті та поминальні заходи, ознайолювали з основами релігійного вчення.

Також військові капелани у військовослужбовців мусульман здійснювали виховання високого патріотичного почуття та бойового духу на основі морального і духовного потенціалу релігійної та культурної спадщини українського народу. Імами-капелани сприяли вихованню у військовослужбовців толерантного ставлення до людей з інакшими світоглядними та релігійними переконаннями, ознайомленню солдат-мусульман з історією національного, культурного та релігійного становлення української державності.

Важливу роль імами-капелани відіграють у розвитку особистих та колективних моральних якостей у військовослужбовців мусульман як братерство, мужність, хоробрість, відповідальність, поміркованість, жертвність, дисциплінованість, розсудливість. Душпастирі здійснювали формування серед військовослужбовців братерських відносин на засадах принципів солідарності, гуманності та почуття священності військового обов'язку. Військові капелани забезпечували військовослужбовців релігійною атрибутикою, духовною літературою та іншими потрібними речами для задоволення їхніх релігійних потреб. Військові священники брали активну участь в психологічній реабілітації військовослужбовців мусульман.

В умовах особливого періоду, бойових дій та в інших непередбачуваних випадках військовий священник забезпечував підтримку всіх військовослужбовців, які перебували у зоні проведення АТО. Індивідуальні релігійні потреби військовослужбовців задовольнялися через індивідуальні форми роботи, виходячи з наявності часу, ресурсів та можливостей бойової обстановки та наказів військового командування. При цьому, військовий капелан не мав залишити поза своєю увагою жодного військового, який є мусульманином. Імами-капелани передають мусульманам релігійну літературу, молитовники, Корани у ті військові частині, що ними опікуються.

Імами-капелани активно підтримували моральний та емоційно-психологічний стан військових мусульман в зоні АТО. Військові священники активно проводили госпітальне капеланське служіння та волонтерство, духовно-психологічну підтримку та реабілітацію, душпастирську та соціальну підтримку учасників АТО. Важливою складовою роботи капеланів було навчання та виховання особового складу та морально-психологічна підготовка військовослужбовців мусульман. Щодня капелани брали участь в проведенні молитви,

священнодійства, індивідуальної пастирської бесіди, а щотижня проводилася «година капелана».

Також капелан повинен постійно присутній на всіх військових церемоніях, заходах, присвячених Дню незалежності, Дню збройних сил, Дню пам'яті, Дню ветерана, на яких обов'язково мусить проголошувати проповіді (тривалістю 5-7 хвилин), релігійні звернення та благословляти мусульман. На капеланську службу покладено також обов'язки патріотичного виховання.

Широко практикуються богослужіння поза церквою, біля казарм, на плацу та навіть просто в польових умовах. Крім військових храмів (гарнізонних соборів, похідних церков та польових каплиць), існують «куточки капеланів», «будинки усамітнення», «молитовні приюти». У бойовій обстановці капелан здійснював моральну та духовну підтримку воюючих, поранених і помираючих осіб. Також імам-капелан допомагав медикам шляхом надання першої медичної допомоги пораненим та проводив богослужіння під час похоронів. Здійснюючи похоронні обряди, імами-капелан виконують всі поховальні ритуали відповідно до мусульманської релігійної традиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтерв'ю з імамом Мухаммедом, 1978 року народження (м. Маріуполь Донецька обл., запис зроблено 16.02. 2019 року. Транскрибований аудіо запис // Особистий архів автора).
2. Інтерв'ю з Проскуріним Олександром, 1977 року народження (м. Маріуполь Донецька обл., запис зроблено 21.02. 2019 року. Транскрибований аудіо запис // Особистий архів автора).

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ (ЛИСТОПАД 1917-БЕРЕЗЕНЬ 1918 РР.)

Іванова П. А.

У наш час значний науковий та політичний інтерес становить вивчення історичного досвіду політичної діяльності українських урядів доби національної революції, її етнорегіональної спрямованості в історико-правовому контексті. Українська революція 1917 – 1921 рр., 100-річчя початку якої відзначає Україна з 2017 р., була поворотною подією нашої історії, бо відкрила шлях до відродження Української держави. Важливе місце в революційному процесі того часу посідав український рух, який розгорнувся в різних регіонах країни. Східний регіон – це невід'ємна частка України, про що свідчить український національний рух в революційних подіях того часу. Мета статті - розкрити соціально-економічний та політичний розвиток регіону в ході української революції з листопада 1917 р. по березень 1918 р. Вивченням цієї теми займались Бакулев Г., Бойко В., Гунчак Т., Лихолобова З., Сергійчук В., Смолько А. та інші.

Жовтневий переворот у Петрограді став можливим у результаті взаємодії трьох основних факторів. Перший - стрімке зростання стихії народного протесту та спроби самостійно вирішити життєво важливі проблеми - землі, миру, хліба. Другий - трансформація цієї народної стихії у політичну форму з вимогами передавання влади у центрі та на місцях до рук Рад. Третій - наполегливі зусилля більшовиків щодо максимального розширення народного руху, переведення його у русло боротьби за зміну характеру влади, зміцнення свого лідерства у цьому русі. Восени 1917 р. революційні робітники, солдати, селяни схилилися на бік більшовиків тільки тому, що останні взяли на озброєння їхні власні вимоги, відмовившись від своїх, доктринальних. Більшовики вчасно врахували негативний досвід Тимчасового уряду та Української Центральної Ради і свій прихід до влади вони відразу ж, без відтягування, без відсилання до майбутніх Установчих зборів, закріпили розв'язанням найнагальніших завдань революції. Жовтневі події 1917 р. у Петрограді привели у дію всі соціальні сили, всі політичні партії Східної України.

Активізувалася боротьба за встановлення нової влади. В цих умовах вже у перші дні збройного повстання влада більшовицьких Рад встановилася у Горлівсько-Щербинівському районі, Луганську, Макіївці, Кадіївці, Чистяківському, Берестово-Кальміуському та інших районах.[2] Одразу ж було створено загони Червоної гвардії. Встановлювався повсюдно контроль над виробництвом, утворювались продовольчі комісії для забезпечення робітників продуктами харчування, революційна міліція узяла під охорону життєво важливі об'єкти, промислові підприємства. Запроваджуючи робітничий контроль, трудящі явочним порядком вводили 8-годинний робочий день, ставили питання про підвищення заробітної платні.[1]

Швидко та без кровопролиття відбулося встановлення влади більшовицьких Рад і в інших містах. Однак не скрізь події розвивалися спокійно та мирно. Особливо гострою була боротьба в Юзівській, Лисичанській, Бахмутській Радах, де міцними були позиції меншовиків та есерів. У Бахмуті суттєвий вплив на маси мали меншовики, есери та бундівці. В їхніх руках були всі робітничі організації та преса. Активну діяльність проявляли українські національні організації «Просвіта» та «Вільне козацтво». Їхній вплив, у значній мірі, позначився на солдатах 25-го піхотного полку, розквартированого у м.Бахмуті, що нараховував понад 4000 солдатів та офіцерів. Бахмутська есери-меншовицька газета «Голос соціал-демократа» констатувала, що перемога Жовтня у Петрограді – це «передчасний та вирішальний крок», що «у буржуазній державі, далекій від переходу до соціалізму, влада має належати буржуазії».[5]

Своєрідну позицію займав обласний виконавчий комітет Ради робітничих та солдатських депутатів. На пленарному засіданні 17 листопада виконком Ради відмовився визнати владу Петроградської Ради Народних Комісарів та рішуче висловився проти передавання влади Радам у Донецько-Криворізькому басейні. Голова виконкому есер Голубівський висловився за вирішення питання про владу в Установчих зборах. Бундівець Бер назвав Ради «формою панування більшовиків», підкресливши, що для здійснення їхньої програми «необхідна загальнодемократична влада». Жовтневі події та прихід більшовиків до влади викликав опір з боку підприємців. На початок 1918 р. зупинились 4 з 18 південних металургійних заводів (Кадіївський, Дружківський, Костянтинівський та «Російський Провіданс»). У листопаді 1917 р. «Антрацитсоюз», а у грудні «Вугіллясоюз» та «Гірничосоюз» вирішили закрити свої підприємства на випадок введення робітничого контролю. Службовцям, що відмовлялися працювати на Ради, гарантувалася матеріальна підтримка у розмірі не меншому, ніж їхня колишня зарплатня.[6]

Народне господарство було на межі зруйнування. Видобуток вугілля у грудні 1917 р. становив усього лише 90 млн. пудів, тоді як тільки залізниця та металургія потребували 75 млн. пудів. Пропускна спроможність південних доріг скоротилася у 1917 р., у порівнянні з 1916 роком, на 2 мільярди пудів. У ряді основних районів басейну відчувалася гостра скрута з продовольством. Робітники багатьох підприємств отримували у день одну чверть фунту хліба, бували дні, коли і цей голодний пайок зменшувався. Для посилення продовольчих труднощів та зриву нормальної роботи рудників, Рада з'їзду гірничопромисловців звернулася до усіх вуглепромисловців із таємним циркулярним листом, у якому пропонувала їм застосувати будь-які засоби, щоб затримати підвіз вугілля з рудників до залізничних станцій. На початку січня 1918 р. вивіз вугілля до центральних промислових районів країни скоротився на 50%. Повідомлення уповноваженого з постачання металами на Півдні Росії полковника О.В.Панкіна Особливій нараді по обороні про зупинки на доменних та мартенівських печей на металургійних заводах через неотримання палива від 26 жовтня 1917 р., вимальовує в уяві картину практично повного колапсу підприємств Півдня. Так, на Донецько-Юрїївському заводі працювало лише дві доменні печі, Дружківському – 1, «Російському Провідансі» – 2, Нікополь-Маріупольському – 2, завод Гартмана – зупинено, Костянтинівський – 2 мартенівські печі, Кадіївський – 2 доменні, Ольховський – 1, Краматорський завод – зупинено, Макіївський – зупинено. Практично усі заводи, які було зупинено чи які не працювали на повну потужність, припиняли роботу через нестачу

сировини для технологічних процесів.[4]

Складним було становище і у забезпеченні продовольством рудників Півдня Росії. Становище було настільки напруженим, що підприємці запрошували силові структури для втихомирення народних мас. На початку грудня 1917 р. до Юзівки прибуло декілька ешелонів козаків. Гірничопромисловці запросили козаків нібито для охорони шахт та заводів від розкрадань. Насправді вони переслідували мету розгромити робітничі організації Юзівки. На заклик більшовиків робітники висловили протест проти задуму гірничопромисловців та не допустили козаків до підприємств, а взяли їх самі під свою охорону. В умовах беззладдя в Східній Україні саме більшовики виявилися найспроможнішою силою. Ані есероменшовики, ані Українська Центральна Рада, яка не мала впливу в промислових регіонах, не спромоглися взяти владу в регіоні у свої руки, хоча Центральна Рада мала власні збройні сили. Місцеве населення симпатизувало переважно більшовикам. «Нікому не подобалась бідна хуторянка, Центральна Рада. Міський пролетаріат, що активно йшов за більшовиками, ненавидів її. Сільський пролетаріат в обіцяння і закони про землю не вірив, більше вірячи реальним фактам... І проклинав Центральну Раду», - зазначав В.Винниченко. Особливо складною була ситуація з російськомовним населенням, у тому числі робітниками донецьких копалень, «які в значній більшості склалися з захожих москалів» – підкреслював Д.Дорошенко, один з найактивніших діячів української революції.[3]

Таким чином, антидемократичні дії Рад, небажання політичних сил до компромісів, зростаюча соціально-політична нестабільність підштовхували суспільство до тотального протистояння за принципом «усі проти всіх». Це був найгірший варіант розвитку подій. На жаль, так і сталося. На думку авторів монографії «Україна: альтернативи поступу...», прихід більшовиків до влади був забезпечений могутньою хвилею переконання широких мас у тому, що зло, породжене різким втягуванням країни в систему ліберальних капіталістичних відносин може бути знищене ліквідацією його носіїв. Трагедія російської революції полягала в нерозумінні того, що розкол в суспільстві неможливо подолати шляхом знищення частини цього суспільства, без якої цілісне існування неможливе. На порядку денному не було важливішої проблеми, ніж забезпечення інтегрованості суспільства і введення його в рамки державного життя. А основу такої інтегрованості можна було віднайти лише в самому житті суспільства, в його історичному досвіді, традиційній культурі й усталеному способі життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакулев Г.Д. Развитие угольной промышленности Донецкого бассейна... - С.278; 200 лет угольному Донбассу./ Под ред. В.Г.Илюшенко. – Донецк, 1995. – С.21-22.
 2. Бойко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. – К., 1994. – С.56
 3. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
 4. Лихолобова З.Г., Коваленко В. Процессы урбанизации в Донбассе (1926-1932 гг.)// Новые страницы в истории Донбасса. Ст. Кн.3. – Донецк, 1994. – С.57.
 5. Сергійчук В. Українська соборність: Відродження українства в 1917-1920 роках. – К.: Укр. вид. спілка, 1999. – 414 с.
- Смолько А.Д., Бондаренко Я.И. Население и трудовые резервы Донецкой области// Экономико-географические особенности развития Донбасса. – Л., 1977. – С.83.

БІЙ ПІД МАНГУШЕМ 8 ЖОВТНЯ 1941 РОКУ

Кравченко А. А.

Актуальність цього дослідження обумовлена необхідністю збереження пам'яті про трагічні події Другої світової війни і важливим завданням фіксувати спогади учасників та

очевидців війни, використовувати їх як історичне джерело. Мета роботи полягає в тому, щоб на основі об'єктивного та комплексного аналізу дослідити питання історії Мангушського району і, зокрема, невідомого бою бійців Червоної Армії з німецькими загарбниками у жовтні 1941-го року. Досягнення визначеної мети передбачає вирішення наступних завдань: досліджувати невідомі факти перших місяців війни у Мангушському районі; проаналізувати бій солдатів 395-ї стрілецької дивізії з елітною дивізією вермахту «Лейбштандарт Адольф Гітлер»; висвітлити перебіг та наслідки бою під Мангушом для частин і підрозділів 9-ї Армії Південного фронту; провести власні краєзнавчі дослідження з проблеми шляхом опитування старожилів.

Джерельну базу дослідження становлять спогади мешканців Мангушського району, очевидців подій осені 1941-го, записані внуками і правнуками, тобто, застосування методу «кусної історії». У ході написання роботи були використані праці Алексія Ісаєва, Анатолія Мацуки, Валентини Зінов'євої, спогади Курта Майера, Франца Гальдера.

Новизна дослідження полягає в спробі ввести до наукового обігу маловідомі та неопубліковані факти історії нашого краю періоду Другої світової війни.

Займаючись історією свого краю, селища, вивчаючи новітню історію Мангуша, Ялти, Урзуфа, ми прийшли до висновку: про героїв – визволителів селища, про моряків – десантників написано багато літератури. Детально досліджуються життєвий і бойовий шлях І.Мурзи, К.Ольшанського, В.Котанова, Ю.Богдана. Доволі рідко друкуються матеріали в періодичній пресі про простих солдатів, жителів нашого району, призваних на фронт... Але жодного слова про героїчний подвиг солдат-добровольців Шахтарської дивізії 8 жовтня 1941-го, які стояли на смерть і дали можливість відвести війська з Маріуполя на Ростовський напрямок, рятуючи від неминучого оточення і поразки. Вважаємо, це пов'язано з незнанням подій осені 1941-го в Приазов'ї, недостатнім освітленням даних подій у пресі, і як наслідок - втратою інтересу до історії свого краю.

Мангушський район був першим районом Сталінської області, на землю якого ступили німецькі загарбники. «Безпосередньо на території області бої почалися на півдні 8 жовтня 1941 року. У цей день німці (1 ТА) зайняли районний центр Мангуш...». Наступ тут вела знаменита німецька дивізія «Лейбштандарт Адольф Гітлер» з групи армій під командуванням генерал-полковника (з 1943 р. фельдмаршала) Клейста, елітні, добірні, вивчені, підготовлені і блискуче екіпіровані солдати, улюбленці Гітлера.

На західній околиці селища по обидва боки старої маріупольської дороги позиції зайняли стрілки-піхотинці 2-го стрілецького батальйону 726-го стрілецького полку під командуванням старшого лейтенанта Савенко, 4-ї стрілецької роти на чолі з командиром, лейтенантом П.С.Колевим і другої кулеметної роти з політруком А.Я.Брілевим. Батарей 76-мм гармат 1-го вогневого взводу 726 полку під командуванням Т.А. Гибало прибуде на східну сторону Козлової балки 7-го жовтня і сховається в саду жителя Мангуша Козлова. Батарей Гибало була поставлена так, щоб прострілювалися відразу дві основні дороги, які вели в Мангуш: з боку села Комишувате і з боку села Володарське. Ми визначили це місце - дійсно, дуже зручна позиція, звідки можна вести прицільний вогонь по наступаючому противнику. Глибокі яри, природні западини ґрунту, зручні для маскування гармат, дорога серед рівного степу і видимість на багато кілометрів.

Короткий бій з наступаючими німецькими військами під невеличким та невідомим селищем Мангуш був одним із тисяч запеклих боїв, які вела відступаюча Червона Армія, але

саме ця двухгодинна затримка дала змогу відвести війська і врятувати 9-ту Армію Південного фронту від оточення та поразки. Трагедія бійців 968-го артилерійського полку і 395-ї стрілецької дивізії полягала не тільки в тому, що під Мангушом і Маріуполем вони прийняли свій перший бій, і не тільки в чисельній перевазі ворога, але і в тому, що їх направили в Маріуполь із завданням не допустити прориву противника, зупинити його за всяку ціну. Ми упевнені, що в перших числах жовтня Радянське командування розуміло, що можливості довго обороняти місто немає, танкові клини німців рвуться до Таганрогу і далі на схід.

Кілька годин тривав нерівний бій, десятки загиблих червоноармійців, близько сотні полонених, але німецьким військам не вдалося оточити частини 9-ї армії в Маріуполі, вони встигли відступити. Згодом доукомплектована і передислокована на Міус 9-а армія разом з 18-ю та 37-ю арміями Південного фронту зупинять танкову армію Клейста, у складі якої буде і дивізія «Лейбштандарт Адольф Гітлер». Це відбудеться в листопаді 1941 року під Ростовом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донецкая область в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. /сб. документов и материалов [сост. Жученко И.Я. В.И.Кучер]. –Донецк. Донбасс, 1980.- 312 с.
2. Вятрович В. Війна і міф. Невідома Друга світова [електронний ресурс] А.Зинченко. В.Вятрович. М.Майоров. – режим доступу: <http://shron1.chtivo.org.ua>
3. Зиновьева В. Неизвестный бой в Мангуше // Приазовский рабочий, 27 сентября 2013.

КИЇВСЬКА РУСЬ: ПРАВОСЛАВ'Я АБО КАТОЛИЦИЗМ

Мацука В. А.

Відомо, що Київський князь Володимир у 988 р ухвалив доленосне рішення хрестити Русь. Після довгих роздумів, вислухавши посланців мусульман, «німців з Риму», євреїв і греків, він схилиється на користь православ'я. Християнство давно було відомо в Києві - християнами були Аскольд і Дір, християнство прийняла княгиня Ольга, при ній на Русь були спрямовані єпископ і священники. Виникає питання - чому Ольга прийняла хрещення в Константинополі, при цьому хрещеним батьком став візантійський імператор Костянтин Багрянородний, тобто хрестилася Ольга за православними канонами, а ось надіслати священників на Русь вона просить німецького імператора Оттона, швидше за все це були латинські, тобто римські священники. Відомо, що кияни не прийняли німецьких посланців, але вже через 20-25 років усі жителі Києва в білому одязі занурюються в Дніпро і приймають православ'я. Звичайно, в ті часи єдина християнська церква ще не розкололася на православну і католицьку, але протистояння наростало.

Взагалі, наша прадавня історія вся покрита тасмницями і загадками. Наприклад, як вийшло, що Ольга православна, Святослав язичник, його старший син Ярополк ревний християнин. Можна послатися на віротерпимість, але не по відношенню до язичництва. У даній роботі, ні в якому разі не зачіпаючи релігійні переконання, ми спробуємо уявити, як розвивалась би Київська Русь, якщо Володимир прийняв би католицизм. Більшість православних країн, - Україна, Росія, Болгарія, Сербія, Греція, досить сильно відрізняються від країн Західної Європи. Тут найбільші повстання, сотні років іноземного панування, самоізоляція, економічні проблеми ... Не можна сказати, що католицизм врятувало б Русь від княжих міжусобиць і братовбивчих воєн, але ймовірність створення величезної слов'янської

держави була абсолютно реальною. Включення українських земель до складу Великого князівства Литовського привело до створення сильної держави з православною церквою - Литовсько-Руська держава. Перша спроба об'єднання з Польщею провалилася саме від відмови Литви перейти в католицизм, згадаємо Кревську унію 1385р. У подальшому вони все-таки об'єдналися, коли послі польського і литовського сеймів прийняли рішення про союз (Люблінська унія 1569 р.), створивши Річ Посполиту, до якої увійшли і українські землі (обов'язковою умовою було прийняття католицької віри). Після Брестського церковного собору 1596 р. виник гібрид на західноукраїнських землях - греко-католицька церква, але з підпорядкуванням Папі Римському. До речі, весь уклад життя, духовність, соціальний розвиток греко-католицької Західної України істотно відрізняється від православної Східної, Північної або Центральної України.

Уявімо, що до Речі Посполитої приєднується Московське царство. І всі передумови до цього були - припинення в Польщі правління династії Ягеллонів, як варіант сейм розглядає запрошення на престол московського царя Івана IV, нарешті воцаріння в Москві польського царевича Владислава в 1612 році. Польща, Литва, Московія, українські землі, об'єднані спільною релігією римського канону, безумовно головний удар завдають по Османській імперії, знищивши вічну загрозу з боку турків. У такому разі не було б двохсотлітнього панування Туреччини над Грецією, і не було б балканського вузла протиріч. Балканський півострів увійшов би до, назвемо його умовно, Слов'яно-католицького союзу. Чорне море, протоки, Середземномор'є - все в підпорядкуванні слов'ян. А володіючи могутнім флотом - попереду Північна Африка, населена безліччю розрізнених племен, що стоять на невисокому рівні суспільного розвитку. Це тільки південний напрямок. Тепер подивимося на північ - Швеція, Данія здавна погрожували польським і литовським кордонам. Сумнівно, щоб вони витримали військове зіткнення з об'єднаним польсько-литовсько-українсько-московським військом та флотом. Те, що Скандинавія стала слов'янською - питання часу. І Балтійське море належало б слов'янам. На захід від Польщі десятки німецьких герцогств, князівств, земель, які можна захопити під час короткострокової військової операції і малою кров'ю. Ніколи б не загрожували Польщі, Литві, українським князівствам Тевтонський орден, мечоносці, Лівонський орден і інші лицарські об'єднання. Торговий Ганзейський союз не плів б інтриги серед слов'ян. Знищивши лицарські ордени, слов'яни автоматично знищили б Пруссію як країну, яка «вийшла» з Лівонського ордену. Швидше за все на континенті залишилися б Франція, Іспанія, Італія, Великобританія, але що вони можуть проти об'єднаної могутньої слов'янської держави? Положення могла врятувати єдина релігія - а це виникнення об'єднаної Європи в середні століття. Уявіть, об'єднана Європа від Камчатки до Ла-Маншу. Цілком ймовірно, не було б Наполеона, Першої світової війни, Леніна, Сталіна, Гітлера теж не допустили б до влади, не кажучи вже про неіснуючі протиріччя, що призвели до Другої світової війни ...

Від перспектив захоплює дух. А якщо ми приєднаємо до цього союзу одвічно українські риси, властиві нашим князям - хоробрість, гордість, прагнення виконати поставлену мету, незважаючи на втрати, то цілком ймовірно чільне місце в такому союзі зайняли б українські князі. І Мікеланджело, Рафаель, Рембрандт, інші великі майстри могли зватися Василько, Микола або Петро ...

Яким би було сьогодні XXI-е століття? У разі єдиної католицької Європи об'єднана слов'янська держава відігравала б провідну роль. Безумовно, це вигадки, більш схожі на фантастику, але серед наслідків прийняття християнства можна розглянути і цю версію.

Безперечно одне - Україна не опинилася б сотні років роздертою на частини між іншими країнами, ми мали б незалежну, могутню соборну державу, і великі українці Георгій Сковорода, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, сотні інших, мали б зовсім інші умови для життя і більш багатогранного розвитку свого таланту.

ДОЗВІЛЛЯ МАРІУПОЛЬСЬКИХ ПІДЛІТКІВ ПРОТЯГОМ 80-90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Попа А. Д.

Актуальність. Організація дозвілля сприяє формуванню у дітей культури спілкування, зміцненню сімейних зв'язків, створює умови для самореалізації і самовиховання особистості. Відпочинок і дозвілля підлітків були задоволенням основних потреб дитини та відігравали велику роль в розвитку особистості. Дозвілля впливає на формування характеру дитини і таких якостей як ініціативність, впевненість у собі, стриманість, мужність, витривалість, наполегливість, щирість, чесність. Дозвілля було важливим чинником фізичного розвитку дітей. Дозвілля сприяло виходу з стресів і дрібних турбот.

Метою роботи є дослідження дозвілля маріупольських підлітків.

Об'єктом дослідження виступає дозвілля підлітків.

Предметом дослідження є організація дозвілля підлітків.

Для реалізації поставленої мети слід реалізувати поставлені наступні дослідницькі завдання:

- дослідити види розваг маріупольських дітей;
- охарактеризували зміст різних видів розваг маріупольських підлітків.

Новизна дослідження полягає в тому, що автори, провівши інтерв'ю, вперше:

- дослідили питання розваг підлітків на теренах міста Маріуполя протягом 1980-1999 років;
- визначили види розваг маріупольських дітей протягом 1980-1999 років;
- охарактеризували зміст різних видів розваг маріупольських підлітків 1980-1999 років.

Одними з найпопулярніших розваг маріупольських підлітків протягом 80-х років ХХ століття були такі ігри як в «Діда» («квача», «лови», «цуриків», «сало», «догоняшки»), «Вибивний», «Істівне-неїстівне», «Я знаю...», «Плутанка», «Зіпсований телефон», «Пляшечка», шахи, шашки, лото, «Хрестики-нулики», гра-лічилка «Камінь, ножиці, папір», карти. «Танчики», «Морський бій», «Краще, ніж жувати», «Світлофор», «Козаки-розбійники», «Плутанина», «Море хвилюється раз ...», «Тихіше їдеш, далі будеш», «Кішки-Мишки», «Чай-чай, виручай!», «Городки», «Лапта», «Пальники», «Гуси-лебеді», «Вудка», «Кульгава лисиця», «Чижик», «Вовк і вівці», «Змійка», «Перстень», «Гаряча картопля», «Піонербол», «Квадрат», «Тридцять три», «Ось яка нісенітниця», «Свічка», «Бомбочка» та «Потічок».

Протягом 90-х років ХХ століття цікавими розвагами маріупольських підлітків були такі ігри як «Класики», «Барви», «Папужки», «Десятки», «Картопля», «Одинадцять», «Каліка», «Хованка», «Попелюшка», стрільба із саморобної рогатки, «Пирскавка», «Дартс», «Димовуха», «Семідирка», «Натирання дошки крейдою», «Ракета».

Список використаних джерел

1. Інтерв'ю з Волгіним Сергієм Володимировичем, 1979 року народження (м. Маріуполь Донецька обл., запис зроблено 16.06. 2018 року. Транскрибований аудіо запис // Особистий архів автора).
2. Інтерв'ю із Зубань Тетяною Петрівною, 1982 року народження (м. Маріуполь Донецька обл., запис зроблено 21.06. 2018 року. Транскрибований аудіо запис // Особистий архів автора).
3. Інтерв'ю з Рубленком Владиславом Миколайовичем, 1988 року народження (м. Маріуполь Донецька обл., запис зроблено 27.06. 2018 року. Транскрибований аудіо запис // Особистий архів автора).
4. Інтерв'ю з Сальковим Ігорем Олексійовичем, 1959 року народження (м. Маріуполь Донецька обл., запис зроблено 29.06. 2018 року. Транскрибований аудіо запис // Особистий архів автора).

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ У СХІДНІЙ УКРАЇНІ (БЕРЕЗЕНЬ-ЖОВТЕНЬ 1917 Р.)

Семенова В.С.

Україна представляє собою систему регіонів, кожний з яких має свої особливості, обумовлені відмінністю географічного середовища, історичного та національного розвитку. Значну зацікавленість викликає й етнічна структура та міжнаціональні взаємини. У цьому аспекті варто врахувати самобутню етнічну історію Східної України, зокрема, Донецького басейну. Регіональна історія сповнена масштабних економічних перетворень, драматичних подій та трагічних соціальних експериментів, які ми повинні пам'ятати завжди. Метою роботи є розкрити соціально-економічний та політичний розвиток регіону в ході української революції у березні-жовтні 1917 р. Вивченням цієї теми займалися такі історики як Божко Р., Бойко В., Гехтер М., Гунчак Т., Романцов В., Фомин П. та інші.

Революція - особливий вид історичного розвитку. У порівняно вузьких хронологічних рамках потік подій до краю прискорюється, захоплюючи за собою багато сил. Лютневий 1917 р. переворот у Петрограді був швидкоплинним за темпом, надто широким за складом учасників революційних виступів, стихійним та хаотичним за обсягом першочергових завдань, створенням 28 лютого Тимчасового уряду, продовжили у губерніях, повітах, волостях, містах. В Україні, як і по всій країні, почалося швидке руйнування піраміди монархічної влади та створення системи демократичного управління. Синхронно з початком лютневої революції, яка змела російське самодержавство, до боротьби за утвердження національної ідентичності та відродження державності піднялися українські політичні сили. Початком цього руху стало створення Української Центральної Ради 3 – 4 березня 1917 р. (за старим стилем). [1] Запропонована Центральною Радою модель суспільного устрою передбачала автономію України у складі демократичної, федеративної Росії, розвиток республіки без загострення соціальних конфліктів, без подальших потрясінь, із поступальною трансформацією соціальної структури суспільства, вирішенням гострих соціально-політичних та економічних проблем.

У регіоні, як і в цілому по країні, вже на початку березня 1917 р. у багатьох містах і селах розпускалися старі органи влади та створювалися нові. Так, 5 березня 1917 р. у Маріуполі відбулися об'єднані збори міських громадських організацій, рад робітничих депутатів, кооперативних, торгово-промислових та ремісничих союзів, солдатів і офіцерів. Збори організував загальноміський комітет, який узяв на себе функції управління у Маріуполі. [1] Головою комітету було обрано кадета, депутата І Державної Думи М.Є.Земцова. 7 березня, проголосивши себе органом місцевої влади у Маріуполі, громадський комітет при одностайній підтримці меншовиків, есерів, українських соціал-демократів розпочав роботу. Він висловився за продовження війни та підтримку Тимчасового уряду.[4]

Одночасно, у регіоні в умовах стихії масового невдоволення виникають Ради. Вони фактично виникали на порожньому місці (якщо не враховувати короткочасний досвід 1905 р.), без традицій, культури, перевіреного практикою досвіду, тому вони вимушено формувалися як партійні органи, переймаючи у активно діючих партій їхні кадри, організаційні навички, методи роботи в масах.[3]

Перший період революції – так зване «двовладдя» характеризується значною перевагою майже в усіх Радах Росії представників поміркованих соціалістичних партій: соціал-революціонерів та соціал-демократів (меншовиків). Все це яскраво проявилось і в Донбасі. Обрану 6 березня Луганську Раду очолив меншовик Ларін-Римський. Вже 4 березня 1917 р. було обрано Юзівську Раду, 5 березня – Макіївську. Юзівську Раду очолив меншовик К.Косенко, Макіївську – меншовики Телія та Вознесенський. Але деякі Ради, як наприклад Краматорська, Берестово-Кальміуська районна, з самого початку знаходилися під впливом більшовиків, а інші, навіть і меншовицькі, вже під час квітневої кризи протестували проти

дій Тимчасового уряду. За першу половину березня Ради робітничих депутатів виникли майже в усіх містах та робітничих селищах. Причому, у перші місяці революції у Радах переважали представники меншовиків, есерів, бундівців. В Юзівській Раді з 400 депутатів переважну більшість склали меншовики та есери. У виконкомі цієї Ради з 50 членів усього лише 4 були більшовиками. У Раді Лідіївського рудника головував управляючий рудником, а з 23 депутатів було тільки троє робітників. До першого складу Лисичанської Ради увійшло 17 робітників з 45 депутатів, серед них жодного більшовика. Меншовики та есери склали більшість у Луганській Раді. Ось підсумки виборів до неї: більшовики – 29, домовласники – 11, есери та об'єднана єврейська соціалістична партія – 18, меншовики, бунд, українські соцдемократи – 10, решта – 7. Головою було обрано К.Є.Ворошилова.

В цілому перші місяці революції Ради Донбасу провадили політику спільно з повітовими комісарами Тимчасового уряду. У березні 1917 р. відбулася об'єднана нарада представників Рад робітничих депутатів та гірничопромисловців Донбасу, що визнала за необхідне введення 8-годинного робочого дня. Керівництво виконкомів Рад Сходу підтримало внутрішню та зовнішню політику Тимчасового уряду. Потрібно зазначити, що в Юзівці, Бахмуті, Дружківці, Гришиному, Слов'янську та інших містах діяли об'єднані організації РСДРП. До Юзівського комітету, наприклад, увійшли Борис (більшовик), Алфьоров (більшовик), Комерович (меншовик-інтернаціоналіст), Канторович Ганна (меншовичка), Канторович Ной (меншовик), Зайцев (більшовик), Троянський (вагався).

Повернувшись в Росію на початку квітня 1917 р., В.І.Ленін розглядав Ради і їх можливий потенціал як інструмент боротьби за владу в ході поглиблення революції. Для нього в Радах найбільш важливою була сторона, яка пов'язана з характером соціального представництва. Слідуючи суто класовому принципу у трактуванні природи держави, В.І.Ленін принципово протиставив Тимчасовий уряд, як владу буржуазно-поміщицьку, Радам, як владі робітничо-селянській. В умовах низької політичної культури більшості людей ці лозунги та обіцянки у багатьох знаходили підтримку. Найчисленніші групи робітників розміщувалися в Донбасі, на Катеринославщині та Харківщині. З 893 тис. промислових робітників майже 600 тис. було зосереджено в Донецько-Криворізькому басейні. А з 60 тис. членів більшовицької партії перед 1917 р. 30 тис. об'єднувала парторганізація Донецько-Криворізького басейну.[6]

З червня 1917 р. почалося зростання більшовицьких організацій Донбасу, їхнє організаційне зміцнення. Так, у Макіївці організація нараховувала 3100 більшовиків, Горлівці - 1200, Щербинівському руднику - 1100, у Маріуполі - 100. На початку червня 1917 р. утворився Юзівсько-Макіївсько -Петровський комітет РСДРП(б) - один з найбільших партійних центрів регіону. Процес розмежування з меншовиками остаточно завершився після VI з'їзду РСДРП(б). Газета «Зірка» від 5 жовтня 1917 р. повідомляла про збільшення кількісного складу партійних організацій більшовиків в промислових центрах. Так, у Слов'янському повіті було 8 тис.членів партії, в Луганській Раді - 75 % складу Ради, а у Юзівці – до 2000 більшовиків. На той час зростала і кількість членів більшовицької партії. В Катеринославській губернії нараховувалося до 22 тис.членів партії, тоді, як увесь Донецький басейн три місяці тому налічував близько 16 тис. [2]

Події червня-липня 1917 р. у Петрограді були з разючою точністю повторені в Східній Україні. В Юзівці антивоєнна демонстрація 25 червня, яку очолювали есер Ключев та меншовик Легкий, була розігнана загонами кінної міліції. Посилився процес утворення загонів Червоної гвардії. Керівництво загонами «народної міліції» було виборним. Більшовики, користуючись передвиборною кампанією, почали перехоплювати керівництво Радами та загонами народної міліції у свої руки. Під керівництвом більшовиків розгорнулася боротьба за місцеві органи влади. В червні 1917 р. у регіоні відбулися вибори до міської думи. Ряд містечок, за рішенням Тимчасового уряду, отримав статус міста, у тому числі у травні 1917 р. стала містом і Юзівка, яка нараховувала 70 тис. жителів. Тимчасовий уряд виділив 25000 крб. у вигляді субсидій на організацію виборів до міської думи. Значну

кількість місць більшовики отримали у міських думах Маріуполя, Бахмута, Луганська, Єнакієва. Використовуючи думу, міську пресу, більшовики вели лінію на поглиблення революції. Після розстрілу липневої демонстрації у Петрограді та встановлення влади Тимчасового уряду підприємці Донбасу посилили наступ на робітничий клас. Було закрито 154 шахти. [3]

Таким чином, у цей час було скорочено виробництво ряду металургійних заводів. Різко погіршилося продовольче становище. Сходу загрожував голод. Пролетаріат краю відповів страйковою хвилею. Посилили боротьбу за землю селяни. Вони захоплювали поміщицькі угіддя, громили мастки. Характерно, що на мітингах робітники вітали і підтримували не тільки Ради, але і Центральну Раду. Робітники визнали Центральну Раду найвищим урядом для України та для себе, але виконувати розпорядження Тимчасового уряду погодились тільки за умови, якщо вони будуть передані Генеральним секретарем. Центральна Рада пішла на поступки Тимчасовому уряду, погодившись обмежити територію України 5 губерніями: Київською, Подільською, Волинською, Полтавською, Чернігівською. Катеринославська губернія сюди не входила. Деяко іншим було становище з Радами. Під час спроби генерала Корнілова військовою силою відновити порядок у Петрограді (25-30 серпня 1917 р.) у ряді донецьких міст та на рудниках робітники почали обирати ревкоми, формувати червоногвардійські загони. Було організовано страйки протесту проти дій Корнілова. У процесі боротьби проти корніловщини почалася більшовизація Рад. Вже у першій половині вересня 1917 р. Ради Горлівки, Щербинівки, Краматорська, Луганська, Рутченково висловилися за більшовицький лозунг «Вся влада Радам!». Усього на Сході 19 з 24 міських та районних Рад підтримали цей лозунг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божко Р. П. Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века / Р. П. Божко, Т. Ю. Були, Н. Н. Гашененко и др. – Мариуполь: Изд-во Рената, 2006. - С.135 - 136.
2. Бойко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. – К., 1994. – С.56
3. Гехтер М. До історії робочого класу на Україні російській// Студії з поля суспільних наук і статистики. – 1909. - №1. – С.161-194.
4. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
5. Романцов В. М. Український рух і революційний процес у Маріуполі навесні 1917р. / В. М. Романцов // Збірник матеріалів ХХ підсумкової науково-практичної конференції викладачів. Маріуполь, 2018. - С. 118.
6. Фомин П.И. Горная и горнозаводская промышленность Юга России.: В 2 т. – Харьков; Пг.:Тип. Б.Бенгис, 1915-1921.

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В СУЧАСНІЙ ГРЕЦЬКІЙ СІМ'І

Терстуях Д. Ю.

Велике значення на формування сім'ї має спільне сімейне святкування християнських свят – Різдва, Великодня та інших. Такі традиції, як зустріч за сімейним столом, вшанування найстарших, носіння вечері на Святвечір, - такі традиції дають змогу дитині або підлітку розуміти любов до ближнього, творити добро, бути вдячним своїм рідним. Розглянемо декілька прикладів, які сімейні цінності панують у грецьких родинах Північного Приазов'я, і яку роль вони грають у формуванні сучасної сім'ї. Наприклад, мешканець Мангушу Гаврилов Константин Сергійович, 1949 року народження, розповів, що грецька сім'я здавна складалася з двох або трьох поколінь. Обов'язково молодші мали поважати і слухати старших, не завдавати зла, не ображати братів і сестер. Також віталася стриманість, уміння подумати, потім прийняти рішення - «Перш ніж сказати слово, ти його пожуй» (грецька

приказка). При народженні дитини першими словами було «Фос та матяс» (Світло в твоїх очах) - тим самим підкреслювався зв'язок між Богом і народженням дитини. Коли новонародженого вперше виносили в кімнату, бабуся, мати батька, посипала дитину борошном - символ хліба. Потім малювала хрестик на лобі - щоб розумним був, на руках - щоб був працьовитим і на ногах - щоб ходив в багатстві. Часто можна було раніше почути приказку «Дуня харама» (світ як храм), мається на увазі, що світ, в якому живе людина, повинен бути чистим, світлим, благодатним, як храм Божий. [1]. Малювання хрестика як символу християнства, привчання з народження до працьовитості, розважливості - на даному прикладі яскраво бачимо давні християнські цінності в сучасних грецьких сім'ях.

Збереглися в грецьких сім'ях найдавніші традиції - протягом сорока днів після народження дитину нікому не показують, навіть під час прогулянок коляску ретельно завішують, вважається, від поганого ока (по грецькі – мавур т'мать). Також потрібно обов'язково знімати випрані пелюшки до обіду, до заходу сонця, - зі спогадів Сахно Любов Степанівни, 1956 року народження [2].

Висновок - в грецьких сім'ях хрещення дитини сприймається навіть не як релігійне таїнство, а як дія, що робить вплив на все подальше життя. Хрещенні назавжди залишаються для дитини найближчими людьми. Духовна спорідненість шанується навіть вище, ніж кровна. Незважаючи на сучасний технічний прогрес, тісні стосунки з Європою, ще є сім'ї, де панує дух еллінізму, християнські традиції в вихованні дітей, вікові сімейні цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилов К.С. 1949 року народження, смт.Мангуш. Запис зроблено 28 березня 2018 р. Записали Котенджи А., Терстуях Д.
2. Сахно Л.С. 1956 року народження, смт.Мангуш. Запис зроблено 26 березня 2018 р. Записали Сахно Я., Мацука В.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ	
<p>1. Сазонов Владимир, Dr. Phil. Старший научный сотрудник Тартуского университета НЕСКОЛЬКО ОБЩИХ ЗАМЕЧАНИЙ ОБ ИНФОРМАЦИОННОЙ АГРЕССИИ КРЕМЛЯ НА ПРИМЕРЕ УЧЕНИЙ «ЗАПАД-2017» И «ВОСТОК-2018»</p>	4
<p>2. Коробка Вадим Миколайович, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін МДУ, м. Маріуполь Коробка Юлія Віталіївна, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін МДУ, м. Маріуполь «ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ»</p>	11
<p>3. Гончаренко Інна Миколаївна, аспірант I курсу Маріупольський державний університет, м. Маріуполь ЧУДОВЕ ТА ЧУДОТВОРНЕ В ПОВСЯКДЕННІ ПРАВОСЛАВНИХ ЧЕРНІГІВЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ. НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ ДМИТРА ТУПТАЛА (РОСТОВСЬКОГО) “РУНО ОРОШЕННЕ”</p>	14
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ	
<p>1. Алфьоров Андрій аспірант I курсу, Маріупольський державний університет, м. Маріуполь ЄВРЕЙСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ У СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.)</p>	19
<p>2. Булдікова Раїса Яківна, викладач соціальних дисциплін Машинобудівний коледж Донбаської державної машинобудівної академії ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У ПЕРІОД ДИРЕКТОРІЇ</p>	22
<p>3. Веремєєва Мілена Володимирівна, аспірант II курсу Маріупольський державний університет, м. Маріуполь СТУДЕНТСЬКА СІМ'Я ЯК ОДИН З АСПЕКТІВ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ МОЛОДІ УРСР 1960-1980 РР.</p>	24
<p>4. Джувага Вадим Петрович, прес-аташе, Маріупольський полк СКД «Вільність» Тафінцев Сергій Іванович, викладач філософії, член Національної Співки краєзнавців України, працівник Маріупольського краєзнавчого музею, писар Маріупольського полку СКД «Вільність», Маріупольський краєзнавчий музей, м. Маріуполь ГЕНЕРАЛ АРМІЙ УНР МАРКО БЕЗРУЧКО – СПАСИТЕЛЬ ЄВРОПИ ОТ БОЛЬШЕВИЗМА</p>	26
<p>5. Задунайський Вадим Васильович, д.і.н., професор Українського католицького університету, м. Львів Задунайський Данило Вадимович, студент IV курсу спеціальності «Історія» Львівського національного університету ім. І. Франка, м. Львів ВІЙСЬКОВА СТРУКТУРА КУБАНСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА ТА ВІЙСЬКА ДОНСЬКОГО КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.</p>	30
<p>6. Крилова Ніна Іванівна, к.і.н., доктор філософії, доцент, завідувач кафедри «Філософські науки та історія України»</p>	35

ШЛЯХ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ (ІЗ ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ (1917-1919 РР.).	
7. Мельник Анастасія Миколаївна, аспірантка спеціальності «Історія України» Маріупольського державного університету, м. Маріуполь МІСЦЕ ШКІЛ РОБІТНИЧОЇ МОЛОДІ У ПОШИРЕННІ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ СЕРЕД РОБІТНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ ЧОРНОЇ МЕТАЛУРГІЇ УКРАЇНИ (1950-і рр.)	39
8. Мельников Едуард, аспірант, Маріупольський державний університет, м. Маріуполь. ОРГАНІЗАЦІЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ В ОДЕСЬКОМУ ВІЙСЬКОВОМУ ОКРУЗІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.	41
9. Папац Аліна Сергіївна, аспірантка I курсу, Маріупольський державний університет, м. Маріуполь РЕФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ У 1860-1870-Х РР.	43
10. Рига Данило В'ячеславович, Молодий науковий співробітник, Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів Стародавній» БУДІВЛЯ ПАНСІОНУ КОЛИШНЬОЇ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ У 1920-30-ТІ РОКИ.	46
11. Романюк Іван Миронович, доктор історичних наук, професор кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського УКРАЇНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ В УСРР У 1920-ТІ РОКИ	50
12. Стешенко Олександр Вікторович, викладач-методист, Машинобудівний коледж Донбаської державної машинобудівної академії ГЕНЕРАЛ СІКЕВИЧ ТА ЙОГО РОЛЬ В ДОНЕЦЬКІЙ ОПЕРАЦІЇ НАВЕСНІ 1918р.	52
13. Темірова Надія Романівна, доктор історичних наук, професор ДонНУ імені В. Стуса, м. Вінниця ЗВИВИСТІ ШЛЯХИ УКРАЇНСЬКОЇ АРИСТОКРАТІЇ РАННЬОМОДЕРНОЇ ТА МОДЕРНОЇ	55
14. Теміров Богдан Юрійович, здобувач кафедри історії України ДонНУ ім. В. Стуса, м. Вінниця ДОЛІ РОДИНИ ОЧІЛЬНИКА ОУН(Б) С. БАНДЕРИ	58
15. Трофименко Микола Валерійович, кандидат політичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки) СТАНОВЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ	60
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ, ДжЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ	
1. Демченко Анастасія, аспірант III курсу Маріупольський державний університет, м. Маріуполь. РЕЛІГІЯ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ МЕТАЛУРГІВ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.	65
2. Криворучко Олександр Іванович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Гоцул Дмитро Олександрович, аспірант кафедри історії та культури	66

України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ УКРАЇНИ У ЛІКВІДАЦІЇ НЕПИСЕМНОСТІ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ У 1920-ТІ РОКИ	
3. Нікольченко Юзеф Мойсейович, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності, Маріупольський державний університет, м. Маріуполь Нікольченко Тамара Марківна, доцент кафедри слов'янської філології та перекладу, Маріупольський державний університет, м. Маріуполь «ХРОНІКА З ЛІТОПИСЦІВ СТАРОДАВНІХ» ФЕОДОСІЯ СОФОНОВИЧА ПРО ВОЛИНЬ І ВОЛИНСЬКІ ЗЕМЛІ».	70
4. Романцов Володимир Миколайович, професор, завідувач кафедри історичних дисциплін МДУ, м. Маріуполь. РОСІЙСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ:	74
5. Романцова Наталя Іванівна, доцент кафедри філософії та соціології МДУ, м. Маріуполь. ГРУШЕВСЬКІАНА Л. ВИНАРА	79
6. Таравська Яна Володимирівна, старший викладач, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ УКРАЇНОМОВНОЇ ПРЕСИ В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	83
7. Тафінцев Сергій Іванович, викладач філософії, член Національної Спільки краєзнавців України, працівник Маріупольського краєзнавчого музею, писар Маріупольського полку СКД «Вільність», Маріупольський краєзнавчий музей, м. Маріуполь ИНФОРМАЦИОННЫЙ СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ДЕРЖАВЫ УКРАИНА	87
УКРАЇНСЬКЕ ПРИАЗОВ'Я ТА НАДЧОРНОМОР'Я З ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ	
1. Божко Раїса Петрівна, заступник директора Маріупольського краєзнавчого музею з наукової роботи, м. Маріуполь ДІЯЛЬНІСТЬ МАРІУПОЛЬСЬКОГО МУЗЕЮ КРАЄЗНАВСТВА НА ТЛІ КРАЄЗНАВЧИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ У 1920 – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РР.	91
2. Бородай Марк Едуардович, випускник спеціальності «Історія» Маріупольського державного університету, м. Маріуполь ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АРХЕОЛОГІЇ (ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ АРХЕОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ)	95
3. Забавін В'ячеслав Олегович, старший викладач кафедри історичних дисциплін МДУ; Небрат Сергій Геннадійович, магістр з історії КЕРАМІКА З ПОСЕЛЕННЯ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ БЛЯ С. КРЕМЕНІВКА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РОЗКОПОК 2018 РОКУ)	97
4. Забело Олександра Валеріївна, старший науковий співробітник Маріупольського краєзнавчого музею, Маріупольський краєзнавчий музей ПЕРЕЧЕНЬ ДОКУМЕНТОВ 1916-1919 ГГ. «АРХИВА ІСТОРИЧЕСКОГО МУЗЕЯ» ИЗ ФОНДОВ МАРИУПОЛЬСКОГО КРАЕВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ	101
5. Литвиненко Роман Олександрович, д.і.н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, Донецький національний університет імені Василя	105

Стуса, м. Вінниця КУРГАННІ КУЛЬТУРИ БРОНЗОВОГО ВІКУ ПІВНІЧНОГО НАДЧОРНОМОР'Я: ПОТЕНЦІАЛ ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	
6. Небрат Сергій Геннадійович, магістр з історії ВОГОНЬ У ПОХОВАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ НАСЕЛЕННЯ ІНГУЛЬСЬКОЇ КАТАКОМБНОЇ КУЛЬТУРИ	108
7. Шипік Наталя Феофанівна, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін МДУ Волоніць Віра Степанівна, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін МДУ «ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ ВЯЗНІВ НА ЗАВОДІ ІМ. ІЛЛІЧА У М. МАРІУПОЛІ У ПОВОЄННІ РОКИ»	110
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ	
1. Лубінець Дмитро Валерійович, аспірант спеціальності 23.00.02-політичні інститути та процеси, Маріупольський державний університет ФРАНЦУЗЬКА МОДЕЛЬ РЕГУЛЮВАННЯ ЛОБІСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	113
2. Тарасов Сергій Вікторович, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін МДУ, м. Маріуполь «ЦАРЬ АЛЕКСЕЙ МИХАЙЛОВИЧ В РОССИЙСКОЙ ДОРЕВОЛЮЦИОННОЙ ИСТОРИОГРАФИИ»	116
3. Трофименко Анастасія Вікторівна, кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики МДУ ДОСВІД ХОРВАТІЇ З ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ДЕРЖАВИ	118
4. Фесенко Микола Васильович, доктор політичних наук, старший науковий співробітник ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», м. Київ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ	122
5. Ціватий Вячеслав Григорович, кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри історії світового українства, м. Київ УСОБЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ТА УКРАЇНИ ОЧИМА ЄВРОПЕЙЦІВ ДОБИ РАНЬОГО МОДЕРНОГО ЧАСУ (XVI-XVIII СТ.): ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ, ДІАСПОРАЛЬНИЙ І ВСЕСВІТНЬО-ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРСИ.	126
6. Чура Олександра Василівна, кандидат історичних наук, науковий співробітник Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького», м. Львів Чура Василь Іванович, доктор історичних наук, професор кафедри режисури та хореографії Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів ОКРЕМІ АСПЕКТИ НОРИЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1953 р.	130
ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ	
1. Андрющенко Катерина Дмитрівна, студентка I р.н. ОС «Магістр» спеціальності «Історія та археологія» МДУ, м. Маріуполь СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УРЯДУ МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР	134

2. Андрющенко Катерина Дмитрівна, студентка I р.н. ОС «Магістр» спеціальності «Середня освіта. Історія» МДУ, м. Маріуполь ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОЦІ ІСТОРІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ТЕМИ «ВЕЛИКА БРИТАНІЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ	135
3. Арзаманов Олексій Артемович, студент 4 курсу, спеціальності «Історія» ЗАБОЛЕВАЄМОСТЬ СИФИЛИСОМ В МАРИУПОЛЬСКОМ УЕЗДЕ В КОНЦЕ ХІХ – НАЧАЛЕ ХХ СТ.	137
4. Бондаренко Ганна Сергіївна, студентка I курсу, Маріупольський державний університет, м. Маріуполь РЕАКЦІЯ СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ НА ПІДПИСАННЯ ПАКТУ МОЛОТОВА – РІББЕНТРОПА	138
5. Бузинко Ганна Вікторівна, студентка ОС «Магістр» спеціальності «Середня освіта. Історія» Маріупольський державний університет, м. Маріуполь ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ І МЕТОДИЧНИХ ПРИЙОМІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ПОСТАТІ В. ВИННИЧЕНКА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ.	140
6. Буяльська Юлія Ярославівна, студентка ОС «Магістр» спеціальності «Середня освіта. Історія» Маріупольський державний університет, м. Маріуполь МІЖНАРОДНА МИРОТВОРЧА ОПЕРАЦІЯ	142
7. Гузь Антон Миколайович, студент ОС «Магістр» I р.н., Маріупольський державний університет, м. Маріуполь ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРИТОРІЇ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.	144
8. Гунза Юлія Сергіївна, випускник магістратури спеціальності «ІБАС», Маріупольський державний університет, м. Маріуполь «ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ДІЛОВОДСТВА У ГЕТЬМАНЩИНІ І НОВІЙ СІЧІ (1734–1775 РР.)»	146
9. Забродська Анна Олександрівна, студентка ОС «Магістр» I р.н. спеціальності «Середня освіта (Історія)», м. Маріуполь ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ПОСТАТІ ДЕН СЯОПІНА В ШКІЛЬНИХ КУРСАХ ІСТОРІЇ	147
10. Зубко Данило Олександрович, студент II курсу спеціальності «Історія та археологія» МДУ, м. Маріуполь ПОЛЬСЬКІ ЗАЛІЗНИЦІ (1945-1953 РР.)	149
11. Калужина Анастасія Олександрівна, студентка III курсу спеціальності «Історія та археологія» Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ ПОБУТОВІ УМОВИ АКАДЕМІКІВ ВУАН В 20–30-Х РР. ХХ СТ.: АНАЛІЗ МЕМУАРНИХ ДЖЕРЕЛ	150
12. Малишев Віталій Олегович, студент I курсу Маріупольський державний університет, м. Маріуполь МАЙНІЛА – 1939. ВЕРСІЇ ІНЦИДЕНТУ	153
13. Моргун Анастасія Андріївна, студентка III курсу спеціальності «Історія та археологія» МДУ, м. Маріуполь ВИПАДКОВІ ЗНАХІДКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я	156
14. Нівакшионов Денис Вадимович, студент IV курсу Маріупольський	158

державний університет, м. Маріуполь РАЗВИТИЕ КОМПЛЕКСА ЕВРОПЕЙСКОГО ЗАЩИТНОГО ВООРУЖЕНИЯ ЗА ПЕРИОД XI – XVI ВВ.	
15.Пандазі Анастасія Володимирівна, Маріупольський державний університет, м. Маріуполь СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАУКИ В ТУРЕЧЧИНІ	161
16.Перепелиця Анастасія Євгенівна, студентка II р.н., ОС «Магістр», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ ПЕРЕГОВОРИ МІЖ ДЕЛЕГАЦІЯМИ УНР ТА ФРАНЦІЇ В ОДЕСІ (ГРУДЕНЬ 11918 – КВІТЕНЬ 1919 Р.)	163
17.Сорокіна Олена Сергіївна, Студентка 4 курсу, Бердянський державний педагогічний університет ДІЯЛЬНІСТЬ САМОДІЯЛЬНОГО ТЕАТРУ В БЕРДЯНСЬКУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ	166
18.Танасова Аліна Петрівна, студентка I курсу, Маріупольський державний університет, м. Маріуполь ОЧІЛЬНИКИ СТВОРЕННЯ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ ДО МОНГОЛЬСЬКОЇ НАВАЛИ	168
19.Чегринець Діана Іванівна, студентка IV курсу, Бердянський державний педагогічний університет СТУДЕНТСТВО РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ПОЛІТИКА «ПРОЛЕТАРИЗАЦІЇ» (1920-ТІ РОКИ)	170
20.Шаргородський Володимир Васильович, студент ОС «Магістр» I р.н., Маріупольський державний університет, м. Маріуполь УТВОРЕННЯ НОВИХ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ СЕЛЯНСЬКОЇ РЕФОРМИ У КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ.	172
21.Шпаренко Владислав Леонідович, студент ОС «Магістр» I р.н. спеціальності «Історія та археологія», МДУ, м. Маріуполь ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯПОНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.	175
ПЕРШІ КРОКИ ЮНИХ ІСТОРИКІВ У НАУЦІ	
1. Бельбеклі Кристина Вікторівна, учениця 11-А класу школи № 46 НАЦІОНАЛЬНІ СПРАВИ СІМЕЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ ГРЕКІВ-УРУМІВ СЕЛИЩА СТАРИЙ КРИМ: ДЖЕРЕЛЬНА ЦІННІСТЬ ТА ІНФОРМАТИВНІСТЬ	177
2. Дудін Данило, учень 10 класу Маріупольського технологічного ліцею ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ МАХНОВСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ	179
3. Зуєва К.А. учениця ЗОШ № 19 РОЛЬ ВІЙСЬКОВИХ ІМАМІВ-КАПЕЛАНІВ У ЖИТТІ СОЛДАТ- МУСУЛЬМАН ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В ЗОНІ «ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ».	181
4. Іванова Поліна Андріївна, учениця 10-Б класу Маріупольського НВК «Ліцей-школа №48» УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ (ЛИСТОПАД 1917-БЕРЕЗЕНЬ 1918 РР.)	182
5. Кравченко Аліна, учениця 9 класу Мангуської ЗОШ №2 НЕВІДОМИЙ БІЙ ПІД МАНГУШЕМ	184
6. Мацука Віталій Анатолійович, учень 9-Б класу Мангуської ЗОШ I-III ст.	186

№ 2, смт. Мангуш КИЇВСЬКА РУСЬ: ПРАВОСЛАВ'Я АБО КАТОЛИЦИЗМ	
7. Попа Анастасія Дмитрівна, учениця ЗОШ №19, м. Маріуполь «ДОЗВІЛЛЯ МАРІУПОЛЬСЬКИХ ПІДЛІТКІВ ПРОТЯГОМ 80-90-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ».	188
8. Семенова Віолетта Сергіївна, учениця 10-Б класу Маріупольського НВК «Лицей-школа №48» СУСПІЛЬНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ СХІДНОЇ УКРАЇНИ У БЕРЕЗНІ- ЛИСТОПАДІ 1917 Р.	189
9. Терстух Діана Юріївна, учениця 11-А Мангуської ЗОШ І-ІІІ ст. № 2, смт. Мангуш ХРИСТІЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В СУЧАСНІЙ ГРЕЦЬКІЙ СІМ'І	191

УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРИ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

26 КВІТНЯ 2019 р.

м. МАРІУПОЛЬ

ПІД ЗАГ. РЕД. К. В. БАЛАБАНОВА

Відповідальний редактор – д. і. н., професор В.М. Романцов
Технічна верстка – Д. Пістелева

Підписано до друку 23.04.2019
Папір офсетний
Умов. друк. арк. 21
Тираж 50 прим.

Видавець і виготовлювач:
«Видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи.
ДК №4930 від 07.07.2015 р.